

รายงานการวิจัย

เรื่อง

คัมภีร์สุจิตตาสังการ: การปริวรรต การแปล และวิเคราะห์

Sucittalankāra: Transliteration Translation and Analysis

โดย

ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760276

รายงานการวิจัย

เรื่อง

คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และวิเคราะห์
Sucittāṅkāra: Transliteration Translation and Analysis

โดย

ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบانیศึกษาพุทธโฆส

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760276

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sucittalaṅkāra: Transliteration Translation and Analysis

By

Dr.Viroj Koomkrong

Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

Palisuksabuddhagosa Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya

University

MCU RS 610760276

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	คัมภีร์สุจิตตาลังการ: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์
ผู้วิจัย:	ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย (๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน (๓) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสารโดยมีวิธีดำเนินการวิจัยคือ นำคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นภาษาบาลีอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติปริวรรตให้เป็นบาลีอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย มีการวิเคราะห์คัมภีร์ในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาเช่นการเรียนการสอนพระอภิธรรม เป็นต้น

ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการฉบับหอสมุดแห่งชาติ จำนวน ๓ ผูก ที่ปริวรรตจากบาลีอักษรขอมมาเป็นบาลีอักษรไทย คือ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทย ผูกที่ ๑ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๒ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๓ และผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นบาลีอักษรไทยให้เป็นภาษาไทยทั้งหมด จำนวน ๓ ผูก คือ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๑ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๒ และแปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๓ เสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว

คัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมไว้โดยย่อเปรียบเสมือนแบบเรียนเร็วรรจนาโดยพระกัลยาณเถระแห่งประเทศพม่า ฉบับหอสมุดแห่งชาติใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ข. ๒ มี ๓ ผูก มีจัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ ๑๗ หมวด ได้แก่ ๑. บุคคลเภท ๒. เวทนาเภท ๓. เหตุเภท ๔. กิจจถานเภท ๕. ทวารเภท ๖. อารัมมณเภท ๗. วัตถุเภท ๘. มันทามันทมัชฌิมายุกเภท ๙. ปัญจทวารวิถิเภท ๑๐. มโนทวารวิถิเภท ๑๑. ปกิณณกวินิจยเภท ๑๒. ภูมิฐานเภท ๑๓. สุตตานุยังอายุเภท ๑๔. กัปวินาสเภท ๑๕. โยนิเภท ๑๖. รูปกาลาปเภท ๑๗. นิพพานเภท มีลักษณะการประพันธ์ ๒ อย่างคือ ๑. แบบร้อยแก้ว เป็นการดำเนินเรื่องตามธรรมดา ๒. แบบร้อยกรอง หรือ ฉันทลักษณ์ มี ๓ ฉันท์ คือ ๑. ปัฐยาวัตร ๒. อุปชาติฉันท์ ๓. กุสุมวิจิตตฉันท์ มีสำนวนภาษาแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ๑. วิธีการใช้นามศัพท์ ๒. วิธีการใช้กิริยาศัพท์

๓.วิธีการใช้อภัยยศัพทตามหลักไวยากรณ์ทุกประการซึ่งหอสมุดแห่งชาติเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพราะเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมพระอภิธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาในรูปของบาลีอักษรขอมสมัยโบราณซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป

ส่วนการวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๓ ผูก คือ ผูกที่ ๑ เช่น คำว่า อสัณญัสตว์ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระอธิบายว่า คำว่า อสัณญัสตว์ พระกัลยาณเถระอธิบายว่า คำว่า อสัณญัสตว์ หมายถึง อสัณญัสตว์มีบุคคลประเภทเดียว ได้แก่ อสัณญัสตตพรหมโลก เป็นต้น ผูกที่ ๒ เช่น คำว่า จุติจิตในพระอภิธรรมปิฎกพระกัลยาณเถระอธิบายว่า คำว่า จุติจิต หมายถึง จุติจิตที่มี ๕๑ ดวง เป็นต้น และผูกที่ ๓ เช่น คำว่า มหากุศลจิตในพระอภิธรรมปิฎกพระกัลยาณเถระอธิบายว่า คำว่า มหากุศลจิต มีอัปนาชวนะ ๑๒ ดวง เป็นต้น มีการวิเคราะห์คำศัพท์เช่น คำว่า จิต มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใด ย่อมคิด เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า จิต มีการวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำเช่น คำว่า ฐาน เป็น ถาน เช่น กามโลเก ทส ถานานิ ภวานติ แปลว่า ในกามโลก ฐานมี ๑๐ คำว่า ถาน นี้ มีใช้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า ต้นฉบับในคัมภีร์สุจิตตาลังการใช้คำว่า ถาน ไม่ใช่ ฐาน แต่ในเวลาแปลแล้วแปลเหมือนกัน คือ ที่ตั้ง แต่ไม่ค่อยพบในคัมภีร์อื่นๆ ส่วนการวิเคราะห์การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยพระกัลยาณเถระได้รจนาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวด กล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่าย

Research Title:	Sucittālankāra: Transliteration Translation and Analysis
Researchers:	Dr.Viroj Koomkrong
Department:	Mahachulalongkornrajavidyalaya University Palisuksabuddhagosa Campus
Fiscal Year:	2560 / 2017
Research Scholarship Sponsor:	Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The purposes of this research are; (1) to study the Sucittālankāra scripture from the original Pali-Khmer language into Pali-Thai alphabet and translating into Thai version, (2) to analyze the Sucittālankāra scripture in respect of the bibliography of composer, its structure, contents, composition style, idioms, and syllables, (3) to analyze Sucittālankāra scripture influencing to Buddhist education. this is a documentary research by taking the original Sucittālankāra scripture written in Pali-Khmer from National Library of Thailand to transliterate into Pali-Thai and again translate it into Thai version with analyzing the bibliography of the composer, with analysis of its structure, contents, composition style, idioms, and syllables and its influencing to the education of Buddhism such as Abhidhamma study.

The findings were that the transliterating of original Sucittālankāra scripture with 3 ties taken from of the National Library of Thailand from Pali-Khmer into Pali-Thai, that is to say, transliterating all ties of original scriptures then again translating into Thai version in final.

Sucittālankāra scripture deals with brief explanation of Abhidhamma for short learning was composed by Ven. Kalayanathera of Myanmar. The registered number of Sucittalankara scripture with palm leaf at National Library is 3687/๒๗1-3 ต. 18 ๙. 2 containing 3 ties. Its contents were classified into 17 parts; 1) Puggalabheda, 2) Vedanābheda, 3) Hetubheda, 4) Kiccabheda, 5) Dvārabheda, 6) Ārambhanabheda, 7) Vatthubheda, 8) Mandāmandmajjhimayukabheda, 9) Pañcadvaravithibheda 10)

Manodvāravithībheda 11) Pakiṇṇakavinicchayabheda, 12) Bhūmiṭhānabheda, 13) Sattānan-āyubheda 14) Kappavinasabheda 15) Yonibheda, 16) Rūpakalāpabheda, 17) Nibbānabheda. There were 2 styles of its composition; 1) Prose is common composition and 2) Poetic prose or prosody contains 3 verses; 1) Paṭhyāvatta 2) Upajātivatta 3) Kusumavicittachanda. literary style was divided into 3 parts; 1) Noun 2) Verbs 3) Abyaya or Unchangeable terms based on Pali grammar principle. The scripture was preserved because it has collected important teaching of Abhidhamma in ancient Pali-Khmer with worthy conservation for benefits for next generation.

In analysis of the scripture influencing to the study of Buddhism it was divided into 3 ties; the first tie, the word Asaññīsatta in Abhidhammapitaka, Ven. Kalayanathera explained that Asaññīsatta refers to only one being, Asaññīsattabrahamloka etc. the second tie, such as the word Cuticitta' means Cuticitta' or death-consciousness 51 and so on, and the third tie explained that Mahākusalacitta contains 12 Appanājavana or fixed impulsive moment etc. the word analysis in scripture revealed that Citta. The analysis of composition style presents, for example the Thana can be changed ṭhāna' as in statement 'Kāmaloke dasa thānāni bhavanti' 'in worldly sense world, there are 10 places.' The word 'thāna' was found in several places in Sucittālankāra scripture. this word appearing in scripture 'ṭhāna' not 'thāna' but in translating refers to the same meaning 'place'. It is not found in other texts. For analysis of Abhidhamma study in Sucittālankāra scripture, Ven. Kalayanathera has imitated from Abhidhammatthasangaha text containing a beautiful composition which was divided in each story totally 17 categories which explained the 4 ultimate realities; consciousness, factors of consciousness, materiality and Nibbana which is classified by proper type for easy study of Abhidhamma texts.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาและการเอาใจใส่จากหลายฝ่ายทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ กล่าวคือ พระเทพปริยัติมุนี ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ พระราชรัตนมุนี ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต พระมหาโกมล กมล ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ พระมหาณรงฤทธิ์ ธรรมโสภณ รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ และ รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล รองผู้อำนวยการสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ซึ่งคณาจารย์เหล่านี้ได้เมตตาให้คำชี้แนะรูปแบบ วิธีการ และการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งในเชิงตรรกะ ตรวจสอบความถูกต้องและความสมเหตุสมผล จนทำให้งานนี้สำเร็จเรียบร้อยได้เป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณ พระศรีศาสนบัณฑิต, ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ รูปปัจจุบัน และเจ้าหน้าที่ของสถาบันทุกท่านที่ได้บริหารจัดการเรื่องทุนสำหรับดำเนินงานและได้เชิญคณาจารย์ผู้ชำนาญการวิจัยมาให้ความรู้และฝึกอบรมวิธีการทำวิจัย จนทำให้ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมมาปรับปรุงงานวิจัยและเติมเต็มสิ่งที่บกพร่องให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดร.ธานี สุวรรณประทีป และนายสมควร ถ้วนอก ที่ได้ช่วยตรวจอ่านความถูกต้องด้านภาษาขอม ภาษาบาลี และภาษาไทย การวิเคราะห์ศัพท์และการสืบค้นข้อมูลในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จนทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่ช่วยกระตุ้นส่งเสริมและให้กำลังใจในการทำงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ทุกรูป/คน ที่ได้บริการให้ยืมเอกสาร หนังสือ ตำราประกอบการวิจัยด้วยไมตรีจิต ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทั้งหลายทั้งที่อยู่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ส่วนกลางและวิทยาเขต ที่ได้แนะนำข้อมูล แหล่งค้นคว้าและวิธีการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

คุณประโยชน์ที่เกิดจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอบูชาพระคุณบูรพาจารย์ทุกท่านที่ให้ความรู้ทั้งโดยตรงโดยอ้อมด้วยความเคารพและศรัทธา

ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง

๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	๔
๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	๕
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๕ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย.....	๗
๑.๖ การทบทวนวรรณกรรม.....	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๒
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ.....	๑๒
บทที่ ๒ ปรีวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย.....	๑๓
๒.๑ ปรีวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลี อักษรไทย.....	๑๓
๒.๑.๑ ปรีวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผู้กที่ ๑.....	๑๓
๒.๑.๒ ปรีวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผู้กที่ ๒.....	๒๙
๒.๑.๓ ปรีวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผู้กที่ ๓.....	๔๗
๒.๒ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย.....	๗๑
๒.๒.๑ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผู้กที่ ๑.....	๗๑
๒.๒.๒ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผู้กที่ ๒.....	๘๘
๒.๒.๓ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผู้กที่ ๓.....	๑๐๗
บทที่ ๓ วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน.....	๑๓๔
๓.๑ วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๓๔

๓.๑.๑	ชื่อและความหมายของคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๓๔
๓.๑.๒	ประวัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๓๕
๓.๑.๓	โครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๓๖
๓.๑.๔	ลักษณะการประพันธ์ของคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๔๐
๓.๑.๕	สำนวนภาษาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๔๖
๓.๒	วิธีการจารตัวหนังสือลงใบลานคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๕๓
๓.๒.๑	วิธีการเตรียมใบลานจารหนังสือ.....	๑๕๓
๓.๒.๒	การจารหนังสือบนใบลาน.....	๑๕๕
๓.๒.๓	การเก็บรักษาคัมภีร์และตัวอย่างการปริวรรต.....	๑๕๘
๓.๓	สรุปท้ายบท.....	๑๖๒
บทที่ ๔	วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา.....	๑๖๔
๔.๑	ความสอดคล้องกันระหว่างคัมภีร์สุจิตตาลังการกับคัมภีร์ พระอภิธรรมปิฎก.....	๑๖๔
๔.๑.๑	ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๑.....	๑๖๔
๔.๑.๒	ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๒.....	๑๖๘
๔.๑.๓	ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๓.....	๑๗๑
๔.๒	การอธิบายศัพท์และการใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๗๔
๔.๒.๑	การอธิบายศัพท์ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๗๔
๔.๒.๒	การใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๘๐
๔.๓	การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๘๒
๔.๓.๑	ประวัติและความเป็นมาของพระอภิธรรม.....	๑๘๒
๔.๓.๒	การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ.....	๑๘๕
๔.๔	สรุปท้ายบท.....	๒๐๗
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๒๐๙
๕.๑	สรุปผลการวิจัย.....	๒๐๙
๕.๒	ข้อเสนอแนะ.....	๒๑๓
บรรณานุกรม.....		๒๑๔
ภาคผนวก.....		๒๑๘
ผนวก ก	บทความการวิจัย.....	๒๑๙
ผนวก ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๒๓๑

ผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๒๓๓
ผนวก ง คัมภีร์สุจิตตalingการภาคภาษาบาลีอักษรขอมจากหอสมุดแห่งชาติ.....	๒๓๕
ผนวก จ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๒๖๘
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๗๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้เขียนได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก ๒๕๐๐ และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มคัมภีร์ตามระบบอ้างอิง เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙/๒๙. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขณชวคคปาติ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ข้อ ๑๙ หน้า ๒๙ เป็นต้น ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙/๕๐. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขณชวคคปาติ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ข้อ ๑๙ หน้า ๕๐ เป็นต้น

สำหรับ **อรรถกถา** อ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒๐/๒๐. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคตวิลาสิณี สีลขณชวคคอฎฐกถา เล่มที่ ๑ ข้อ ๑๓ หน้า ๒๐ กรณีที่อรรถกถาเล่มใดไม่มีเลขข้อ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/หน้า ตัวอย่าง อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑๗๒ หมายถึง อภิธมมปิฎก ธมมสังคณี อฎฐสาลินีอฎฐกถา เล่มที่ ๑ หน้า ๑๗๒ บางคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียว ใช้วิธีการอ้างอิงข้อ/หน้า ตัวอย่าง ขุ.ม.อ. (ไทย) ๒/๔. หมายถึง ขุททกนิกาย สทสมมปชโชติกา มหานิทเทสอฎฐกถา ข้อ ๒ หน้า ๔ เป็นต้น

ฎีกา อ้างอิงฎีกาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง ที.ม.ฎีกา (ไทย) ๑/๓/๕ หมายถึง ทีฆนิกาย นิลตถูปกาสิณี มหาวคคฎีกา เล่มที่ ๑ ข้อ ๓ หน้า ๕ บางคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียว ใช้วิธีการอ้างอิงข้อ/หน้า ตัวอย่าง วชิร.ฎีกา (ไทย) ๕/๒๓. หมายถึง วชิรพุทธฎีกา ข้อ ๕ หน้า ๒๓ เป็นต้น บางกรณีใช้ ที.สี.ฎีกา(ไทย) ๔๐๔ หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขณชวคคฎีกา หน้า ๔๐๔

คัมภีร์สุจิตตาลังการ อ้างอิงคัมภีร์สุจิตตาลังการ ภาษาไทยอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติ สังกัดกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยผูกที่/หน้า ตัวอย่าง สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑๐ หมายถึง คัมภีร์สุจิตตาลังการ ผูกที่ ๑ หน้าที่ ๑๐ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (ภาษาไทย)

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ธา.	(ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก	ชาตุกถา	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธัมมปิฎก	ปุคคลปัญญุตติ	(ภาษาไทย)
อภิ.ป.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปฏฐาน	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.อ. (บาลี)	=	อภิธัมมปิฎก	วิภังคสมโมหวิโนทนีอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อภิ.ป.อ. (บาลี)	=	อภิธัมมปิฎก	ปญจปกรณ ปฏฐานอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)

คัมภีร์สัททาวิเสส

กจ.	(บาลี)	=	กจจายนเวຍယากรณ	(ภาษาบาลี)
ฐ.	(บาลี)	=	รูปสัททเวຍယากรณ	(ภาษาบาลี)
อภิธาน.	(บาลี)	=	อภิธานปทีปิกา	(ภาษาบาลี)
สุจิตตาลงการ.(บาลีขอม)	=	สุจิตตาลงการ		(บาลีขอม)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

คำสอนของพระพุทธเจ้าเดิมเรียกว่า ธรรมวินัยทั้งหมด ยังมีได้แยกเป็นปิฎกสามปิฎก ดังพระพุทธทวจนะว่า ธรรมและวินัยใดที่เราตถาคตแสดงไว้แล้วบัญญัติไว้แล้ว ธรรมและวินัยนั้นจะเป็นศาสนาของพวกเธอ เมื่อเราตถาคตล่วงลับไปแล้ว^๑ พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษามคธเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธทวจนะ คือพระไตรปิฎก^๒ พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นต้นบรรจุคำสอนของพระพุทธเจ้า และของพระสาวกสำคัญบางรูป รวบรวมคำสั่งสอนไว้เป็นหมวดหมู่ ดุจเดียวกับตะกร้าอันเป็นภาชนะสำหรับใส่ของต่างๆ ไว้^๓ พระไตรปิฎกเป็นที่ประมวลพระพุทธพจน์และเป็นที่ยอมรับว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า นวังกส์ตฤศาสน์^๔

พระอภิธรรมปิฎก เป็นปิฎกฉบับหนึ่งในปิฎกทั้งสาม ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี อภิธรรม แปลว่า ธรรมอันยิ่ง ปิฎกฉบับอภิธรรมนั้นเรียก พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งว่าด้วยประมวลหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วนๆ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และบุคคลเลย^๕ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า ส วิ ธา ปุ ก ย ป) คือ (๑) สังคณี หรือ ธรรมสังคณี (๒) วิภังค์ (๓) ธาตุกถา (๔) ปุคคลบัญญัติ (๕) กถาวิตถุ (๖) ยมก (๗) ปฎิฐาน^๖ พระอภิธรรมเป็นธรรมที่มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้งยิ่งนัก อยากรู้อย่างยิ่งสำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไปจะทำความเข้าใจได้

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๐/๑๗๘.

^๒ สมมาสมพุทโธปี เตปิฎกั พุททวจนั ตนตี อาโรเปนโต มาคธภาสายเมว อาโรเปสิ; อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๕.

^๓ เสถียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อรหันต์ชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^๔ คำสอนของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ ๙ คือ สุตตะ เคยยะ เวทยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตต กะ ชาตกะ อัပ္พุตธัมมะ และเวทัลลสะ; วิ.มทา. (บาลี) ๑/๗/๑๓.

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕๔-๑๒๕๕.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐๑.

และผู้ที่จะตรัสสอนพระอภิธรรมได้เป็นองค์แรก คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระสัพพัญญุตญาณ พระองค์เดียวเท่านั้น เช่น ธรรมสังคณีปกรณ์ อันเป็นตำราพระอภิธรรมเริ่มแรกไม่มีใครสามารถจะ แสดงให้ปรากฏได้ แม้จะได้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องนี้อย่างกว้างขวางแล้ว ก็ยากที่จะทำความเข้าใจให้ ลึกซึ้งได้ แต่ละปกรณ์มีความยากยิ่ง และในปกรณ์สุดท้าย คือปฏฐาน มีความหมายลึกซึ้งซึ่งเป็นที่สุด ยิ่ง กว่าปกรณ์อื่นๆ ในเบื้องต้นทั้ง ๖ ปกรณ์ ฉะนั้น ถ้าไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนพระอภิธรรมนี้แล้ว ไม่มี ผู้ใดจะตรัสแสดงออกมาได้เป็นคนแรก แม้แต่จะศึกษาจดจำเอาไปแสดงแก่บุคคลอื่นก็ยากยิ่ง^๗

เพราะความยากในพระอภิธรรม จึงทำให้เกิดมีคัมภีร์ประมวลความรู้เนื้อความอภิธรรม จากพระไตรปิฎก มาเป็นหมวดหมู่เพื่อให้เข้าใจง่าย เหมาะแก่การเข้าใจ และเข้าถึงในเนื้อหาอภิธรรม เหล่านั้น ที่นอกเหนือจากอรรถกถา-ฎีกา ของอภิธรรมปิฎกแล้วยังมีอีกหลายคัมภีร์ เช่น พระอนุรุธาจารย์ ได้รจนานุกรมชื่อว่า คัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ท่านพระพุทฺธทัตตเถระได้รจนาคัมภีร์อภิธัม มาวตาระ ซึ่งเป็นคัมภีร์รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมปิฎกไว้โดยย่อ และคัดข้อธรรมจากพระ อภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์มาร้อยกรองไว้ เป็นหมวดหมู่เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา และอีกหลายคัมภีร์ที่ผู้วิจัย ไม่ได้กล่าวถึง แต่มีคัมภีร์อีกคัมภีร์หนึ่งที่น่าสนใจคือ คัมภีร์สุจิตตาลังการ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่อง เกี่ยวกับพระอภิธรรมแต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ผู้ก เป็นคัมภีร์ ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว ว่าด้วยปกิณณกรรมที่เป็นพระอภิธรรมซึ่งทำให้ผู้ประพฤติตาม งดงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^๘ แบ่งเป็นหมวดๆ ได้ ๑๗ หมวด ได้แก่ (๑) บุคคลเภท (๒) เวทนาเภท (๓) เหตุเภท (๔) กิจจถานเภท (๕) ทวารเภท (๖) อารัมมณเภท (๗) วัตถุเภท (๘) มันทามันท์ขมิมายุกเภท (๙) ปัญจทวารวิถีเภท (๑๐) มโนทวารวิถี เกท (๑๑) ปกิณณกวินิจฉยเภท (๑๒) ภูมิฐานเภท (๑๓) สุตตานังอายุเภท (๑๔) กัปปวินาสเภท (๑๕) โยนิเภท (๑๖) รูปกลาปเภท (๑๗) นิพพานเภท

คำว่า สุจิตตาลังการ เป็นคำ ๓ คำ คือ คำว่า สุ+จิตต+อลังการ สุ (อุปสรรค) แปลว่า ดี, สวย, งาม, ง่าย, ชอบ, โดยชอบ, โดยสมควร, ยิ่ง, มาก, สุข, สบาย, พลัน, เร็ว, สำเร็จ. จิตต (น.) “ธรรมชาตคิตอารมณฺ, ธรรมชาตฐฺอารมณฺ, ธรรมชาตฐฺ (รู้อะไรๆ ได้), วิญญาน, จิต, จิตฺร. วิ. อารมมณฺ จินเตติ วิชานาตีติ จิตฺตํ จิตฺรํ วา. จินต จินตํ, ตปจฺจโย. ตฺรณปจฺจโย วา. แปลง น เป็น นิคคหิต แล้วลบนิคคหิต^๙ หรือลบ นตฺ แปลง ต ปจ. เป็น ตต^{๑๐} เป็น จิตฺธาตฺ. ส. จิตฺต.” “ธรรมชาตสัง

^๗ ส.บุญ อารักษ์, พจนานุกรมพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อภิธรรมโชติกะ วิทยาลัย, ๒๕๔๕, หน้า คำน่า.

^๘ กรรมการหอสมุดวชิรญาณ, บัญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ไสภณพิพรรณนากร, ๒๔๖๔), หน้า ๒๘.

^๙ รูป. ๖๕๐.

^{๑๐} กจ. ๖๕๖.

สมอารมณ์, ธรรมชาติสังสมกุศลและอกุศล, ธรรมชาติสังสมบุญและบาป, ความสังสม. จิ สลฺยเจ, โต, ทรณฺพจโย วา.” อลงการ แปลว่า “การประดับ, วิ. อลฺ วิภูสณฺ กริยเตติ อลฺกาโร. อลงกาโร วา. ณ ปัจ. ส. อลงการ.” เมื่อประกอบศัพท์ทั้ง ๓ ด้วยกัน สุกฺจิตตอลงการ หมายถึง การประดับจิตให้ดีงาม อันหมายถึงคัมภีร์ที่ว่าด้วยหลักธรรมต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้ประพฤติงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^{๑๑}

ในตอนท้ายของคัมภีร์ท่านแสดงไว้ว่า คัมภีร์สุจิตตอลงการนี้สำเร็จแล้วเมื่อ ณ วันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เวลาเช้า จุลศักราชได้ ๗๘^{๑๒} และมีบาลีต่อท้ายพอสรุปได้ว่า ท่านพระกัลยาณสารเถระ ผู้มีพรรษา ๒๐ วัดสาตุสาตุล ทิศตะวันออกเฉียงใต้ แห่งเมืองรัตนปุระ แห่งประเทศพม่า รจนาขึ้น ในพุทธศักราชได้ ๒๑๗๒^{๑๓} ส่วนในหนังสือปิฎกัตเตาตะไม ซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติวรรณคดีบาลีของพม่าได้กล่าวถึงคัมภีร์สุจิตตอลงการว่า เป็นคัมภีร์ประมวลความรู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม ระบุชื่อผู้แต่งว่า พระกัลยาณเถระ^{๑๔} ฉะนั้น คำว่า พระกัลยาณเถระ หรือ พระกัลยาณสารเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตอลงการนี้ เป็นบุคคลคนเดียวกัน ในหนังสือประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตาตะไม) ฉบับพม่า เรียกนามท่านว่า พระกัลยาณเถระ แต่ในคัมภีร์สุจิตตอลงการเรียกนามท่านว่า พระกัลยาณสารเถระ

ประเทศไทยได้ชื่อว่า เป็นเมืองพระพุทธศาสนามีคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งพระบูรพาจารย์ได้จารไว้ในคัมภีร์ใบลานบาลีอักษรขอม แต่ในปัจจุบันนี้คัมภีร์ใบลานบาลีอักษรขอมดังกล่าวมีเหลืออยู่น้อย ทั้งไม่สะดวกที่พระนิสิต นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไปที่สนใจพระพุทธศาสนาจะนำมาประกอบการศึกษาพระไตรปิฎกได้อย่างเพียงพอ เพราะคัมภีร์เหล่านี้อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม และไม่สะดวกต่อการนำมาแปลเป็นภาษาไทยอีกด้วย ฉะนั้น คัมภีร์สุจิตตอลงการที่ใช้ในการวิจัยนี้ เป็นภาษาบาลีอักษรขอม เป็นการบันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระอภิธรรม ถ้ามีการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตอลงการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย จะเป็นประโยชน์แก่กุลเกการศึกษา

^{๑๑} พระมหาอดิศร ธีรสีโล, **ประวัติคัมภีร์บาลี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๒.

^{๑๒} อภฺรุตตตสกราชปตตกาเล อาสุชฌนาสสส ปุณฺณจฺจนฺเท ทารณาทิวเส พุทฺธวารสส ปุเรถตตํ นิฏฺฐิตุ.

^{๑๓} ทฺวิสตตสตาธิกทฺวิสทสสวสสํ ปตตกาเล รตนปุระสส ทกฺขินาอนุทิสาย ตฺโยชนมตเตนฺตรสส ปุรตถิมสฺมิตฺติ สทสสทณฺทมตเต ภูมิมิพนฺทนนฺมิณิกเตตาเปตุ สาตุสาตุลวิหาเร ขทฺริรานาเมเน ว เสนาสนปริกฺขิตเต ขณฺพสิมฺปฏฺมณฺฑิตเต วสนเตเน สทณฺมมฏฺฐิตฺติกาเมเน สทณฺมมจารินา รตนตตยคุณปสฺสิตเนนา สานสนสยาญา วิสทิวสเสน กลยาณสารนาเมเน เถเรเน กโต.

^{๑๔} กรมการศาสนา, **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตาตะไม)**, (ร่างกึ่ง: โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๕๙), หน้า ๑๒๒.

พระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ผู้มีพื้นฐานความรู้ด้านภาษาบาลีและภาษาไทยเป็นอย่างดี

สำหรับต้นฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และแปล มาจากใบลานบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาด ไม่ประทับทาสชาดเขียนรวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗/ก ขุททกนิกาย^{๑๕}

คัมภีร์สุจิตตาลังการ จัดเป็นคัมภีร์ว่าด้วยปณิณณกรรมที่เกี่ยวกับพระอภิธรรมซึ่งทำให้บุคคลผู้ประพจน์มีความมั่งคั่งเสมอดีด้วยเครื่องประดับ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับพระอภิธรรมให้มีความชัดเจน และเข้าใจง่ายทั้งด้านเนื้อหา ภาษา และมีคุณค่าต่อการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอมอยู่ ยังไม่มีผู้ใดได้ปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทย และวิเคราะห์ในเชิงงานวิจัยให้ทราบถึงเนื้อหา ภาษาและการเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์ ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ อย่างไรบ้าง

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการฉบับที่แต่งโดยพระกัลยาณเถระ พระเถระชาวพม่า และจารเป็นภาษาบาลีอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวชำระพระไตรปิฎกและรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนา เป็นคัมภีร์ที่มีสารัตถประโยชน์ทั้งด้านเนื้อหา ภาษาและการเรียนการสอนพระอภิธรรม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นภาษาบาลีอักษรขอมให้เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย เพื่อสะดวกแก่ผู้ใดศึกษา และนำมาศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา ภาษา และการเรียนการสอนพระอภิธรรมในของคัมภีร์สุจิตตาลังการ ว่ามีประโยชน์ต่อการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง เชื่อว่าจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษา และประเพณีปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชนอย่างไพศาลทั้งในกาลปัจจุบันและอนาคตข้างหน้าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

^{๑๕} ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (ฉบับล่องชาด) สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎก และรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๖.

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

กำหนดขอบเขตศึกษาในคัมภีร์สุจิตตาลังการภาษาบาลีอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติ สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎกและรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนามี ขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

๑) ปรีวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

๒) วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะ การประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

๓) วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา และการเรียนการสอน พระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการทั้ง ๑๗ หมวด ได้แก่ (๑) บุคคลเภท (๒) เวทนาเภท (๓) เหตุเภท (๔) กิจจถนเภท (๕) ทวารเภท (๖) อารัมมณเภท (๗) วัตถุเภท (๘) มันทามันท์มัชฌิมายุกเภท (๙) ปัญจทวารวิถีเภท (๑๐) มโนทวารวิถีเภท (๑๑) ปกิณณกวินิจฉยเภท (๑๒) ภูมิจานเภท (๑๓) สตตทานัง आयูเภท (๑๔) กัปปวินาสเภท (๑๕) โยนิเภท (๑๖) รูปกลาปเภท (๑๗) นิพพานเภท

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ การปรีวรรต หมายถึง การปรีวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากภาษาบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติให้เป็นภาษาบาลีอักษรไทย

๑.๔.๒ กามาวจรบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในกามภพ หรือโลกแห่งกาม มีจำนวน ๖ ชั้น คือ ๑. ชั้นจาตุมหาราชิกา ๒. ชั้นดาวดึงส์ ๓. ชั้นตูลิต ๔. ชั้นยามา ๕. นิมมานรดี ๖. ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

๑.๔.๓ รูปาวจรบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ท่องเที่ยวในรูปภพ หรือกำเนิดของสัตว์โลกที่ จิตใจยังติดพันกับสิ่งที่มีรูป เช่น มนุษย์ เทวดา จนถึงรูปพรหม เรียกว่า รูปาวจรภูมิ

๑.๔.๔ อรูปาวจรบุคคล หมายถึง บุคคลผู้ท่องเที่ยวในอรูปภพ หรือพรหมที่ไม่มีรูปเป็น พรหมที่ได้บรรจอรูปฉาน เป็นจำพวกไม่มีรูป มี ๔ ชั้น คือ ๑.อากาसानัญจายตนพรหม ๒.วิญญานัญจายตนพรหม ๓.อาภิญญัญจายตนพรหม ๔.เนวสัญญานาสัญญายตนพรหม คู่กับรูปพรหม

๑.๔.๕ ตีเหตุบุคคล หมายถึง ตีเหตุบุคคล (ปุถุชน) ได้แก่ บุคคลที่ปฏิสนธิมาด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ ๑.อโลภเหตุ ๒.อโทสเหตุ ๓.อโมหเหตุ คือ ตีเหตุปุถุชนมีขวนจิตเกิดได้ ๒๙ ดวง เป็น กามขวนะ ๒๐ ดวงคือ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘ เป็นอัปนาขวนะ ๙ ดวง คือ มหัคคตกุศลจิต ๙

๑.๔.๖ อรหัตตมรรคบุคคล หมายถึง บุคคลผู้เป็นติเหตุกปฏิสนธิด้วยวิบากจิต ๑๓ ดวง คือ มหาวิบากญาณสัมปยุต ๔ มหัคคตวิบาก ๙ ใน ๒๖ ภูมิ ได้แก่ กามสุคติภูมิ ๗ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสังขสัจจตตภูมิ ๑) และอรุภูมิ ๔ รวม ๒๖ ภูมินี้ อรหัตตมรรคบุคคลย่อมมีได้

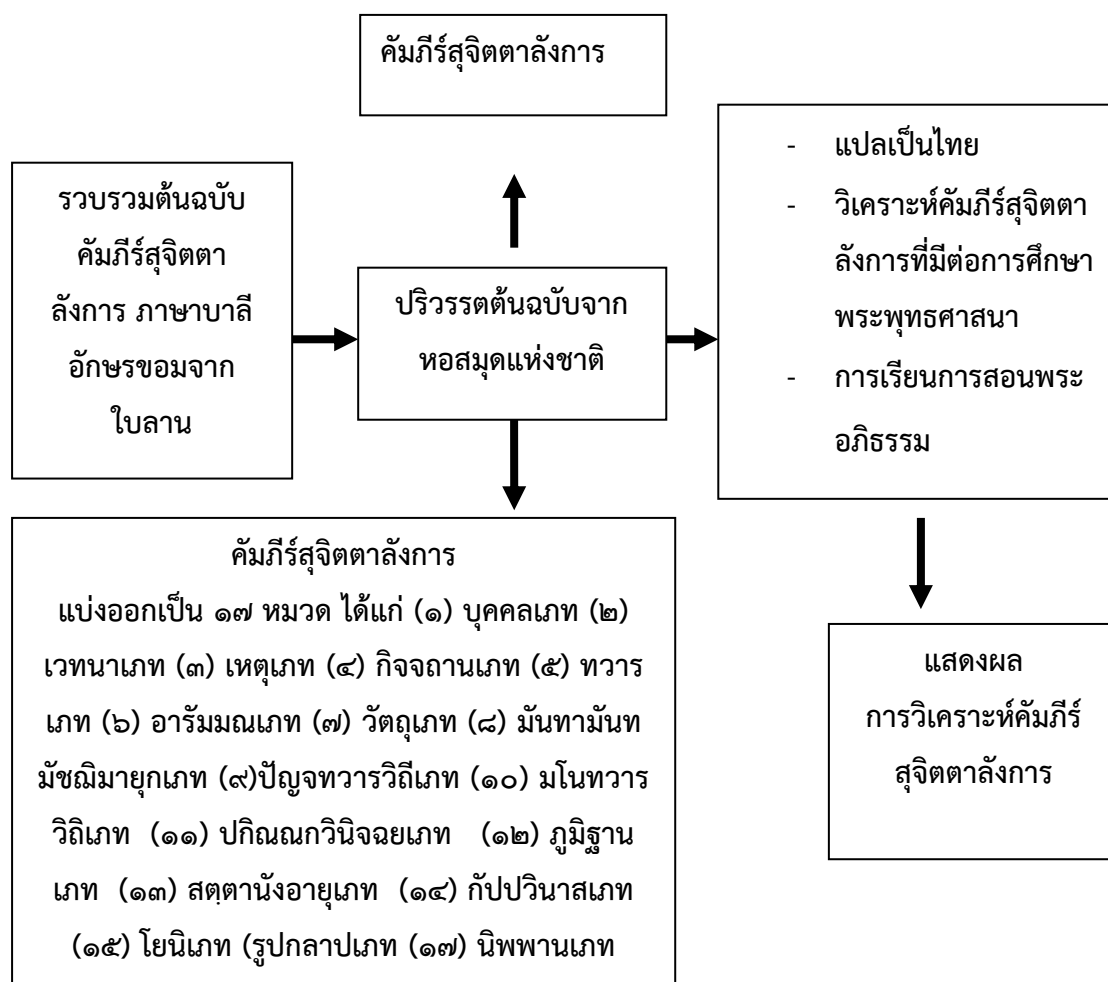
๑.๔.๗ อรหัตตผลบุคคล หมายถึง อรหัตตผลบุคคล มีชวณจิตเกิดได้ ๑๙ ดวง เป็น กามชวณะ ๙ ดวงคือ หลิตุปปาหจิต ๑มหาภิรียาจิต ๘ และเป็นอัปนาชวณะ ๑๐ ดวง คือ มหัคคตภิรียาจิต ๙ อรหัตตผลจิต ๑ อรหัตตผลบุคคล ได้แก่ พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวกิเลสทั้งปวง ย่อมมีได้ใน ๒๖ ภูมิ เท่ากับอนาคามีผลบุคคล และอรหัตตมรรคบุคคลเช่นกัน

๑.๔.๘ ความสอดคล้อง หมายถึง ความสอดคล้องสัมพันธ์กันโดยพระกัลยาณเถระหรือพระกัลยาณสารเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีความสอดคล้องกับพระอภิธรรม โดยนำคำสำคัญในพระอภิธรรมมาอธิบายในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๑.๔.๙ อลังการ หมายถึง การตกแต่ง การประดับ เครื่องตกแต่ง เครื่องประดับ คือ งามด้วยเครื่องประดับตกแต่ง

๑.๔.๑๐ คัมภีร์สุจิตตาลังการ หมายถึง คัมภีร์ว่าด้วยปกิณณกรรมที่เป็นพระอภิธรรม ซึ่งทำให้บุคคลผู้ประพฤตินี้ความงามเสมอด้วยเครื่องประดับ

๑.๕ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

๑.๖ การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรม เอกสารวิชาการ รวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์สุจิตตาลังการ มีรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้คือ

๑.๖.๑ พระมหานามะ (พระปริยัติธรรมธาดา, ผู้แปล) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องคัมภีร์มहाวงศ์ สรุปใจความได้ว่า คัมภีร์ที่ว่าด้วยวงศ์ แบบแผน ประเพณีของผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย เป็นคัมภีร์ที่รจนาขึ้นโดยพระมหานามะ ซึ่งเป็นพระเถระชาวลังกา ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงพงศาวดารของลังกาทวีป ได้กล่าวถึงประวัติของพระพุทธโฆสาจารย์ เริ่มตั้งแต่เกิด เข้าเรียนวิชาและศิลปะต่างๆ จนจบไตรเวท เป็นนักปราชญ์เที่ยวตระเวนไต่หาที่ จนได้ไต่หาที่กับพระเรวตเถระ ทำให้ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา และต่อมาถูกพระเรวตเถระ ส่งไปเกาะสิงหล

เพื่อศึกษาคัมภีร์และแปลคัมภีร์จากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ เมื่อเสร็จภารกิจตามที่พระอุปัชฌาย์คือพระเวรตเถระมอบหมายแล้ว ท่านได้กลับสู่มาตุภูมิเพื่อนมัสการตันพระศรีมหาโพธิ์^{๑๖}

๑.๖.๒ แสง มนวิฑูร (แปลและเรียบเรียง) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง พระคัมภีร์ที่ปวงค์พอสรูปความได้ว่า เป็นคัมภีร์ของพุทธศาสนาที่เก่าที่สุด หากไม่นับพระไตรปิฎก เป็นแหล่งอ้างอิงของพระพุทธโฆสอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์นววรรคต คัมภีร์ที่ปวงค์มีทั้งหมด ๒๒ ปริจเฉท แสดงประวัติพุทธศาสนานับตั้งแต่เรื่องการสังคายนาครั้งที่ ๑ การนำพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียไปประดิษฐานที่ประเทศศรีลังกาโดยพระมหินทเถระ เรื่องราวพระราชวงศ์ที่ปกครองประเทศศรีลังกา และแสดงเรื่องเวลาที่พระสงฆ์แตกแยกออกเป็นนิกาย และสิ้นสุดลงที่พระราชประวัติของพระเจ้ามหาเสนะ เชื่อกันว่า คัมภีร์ที่ปวงค์นี้เป็นคัมภีร์เดิมที่ได้รับการชำระปรับปรุงเป็นคัมภีร์มหาวงศ์^{๑๗}

๑.๖.๓ พระปัญญาสามีเถระ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องคัมภีร์ศาสนวงศ์ พอสรูปความได้ว่า คัมภีร์ศาสนวงศ์ พระปัญญาสามี ภิกษุชาวพม่าแต่งเป็นภาษามคธโดยสอบทานกับคัมภีร์ที่ท่านโบราณจารย์แต่งไว้เป็นภาษาพม่า เป็นเรื่องทีกล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่ตอนประสูติจนถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปในต่างประเทศ เช่น เกาะสีหฬ (ลังกา) แคว้นสุวรรณภูมิ แคว้นโยนก แคว้นนวาสิ แคว้นอปรันตะ แคว้นกัสมิรคันธาระ แคว้นมหิงสะกะ แคว้นมหารัฐ และแคว้นจีน พระปัญญาสามีได้แจ้งไว้ท้ายเล่มว่าทำเสร็จเมื่อวันเพ็ญเดือนอ้าย จุลศักราช ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๐๕) คัมภีร์นี้อ้างถึงคัมภีร์มหาวงศ์หลายแห่ง เช่น สังคายนารธรรมชั้นสูไบลาน การแปลพระสูตรเป็นภาษาสีหฬ ในพ.ศ. ๘๙๐ สมัยพระเจ้าพุทธทาส^{๑๘}

๑.๖.๔ สมเด็จพระวันรัตน์ (แก้ว) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องคัมภีร์สังคีตยวงค์ พอสรูปความได้ว่า สังคีตยวงค์ แปลว่า วงค์แห่งการสังคายนา สมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ ๑ (องค์ที่เป็นพระอาจารย์สมเด็จพระปรมาจารย์ชิตชิโนรส) แต่งขึ้นเฉลิมพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาจักรีบรมนารถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ต้นฉบับแต่งเป็นภาษามคธ บอกเวลาในการแต่งว่า แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ เนื้อหาว่าด้วยการสังคายนาพระธรรมวินัยเริ่มแต่ปฐมสังคายนา สังคายนาครั้งที่ ๒-๓ จนถึงพระพุทธศาสนาได้มาจากลังกามาประดิษฐานมั่นคงอยู่ในประเทศไทย และมีเรื่องพระราชพงศาวดารที่ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาในลานนาไทยและในสยามประเทศตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์เป็นหนังสือแนวพุทธศาสน

^{๑๖} พระมหานามะ, มหาวงศ์ พงศาวดารลังกาทวีป เล่ม ๓ ฉบับหลวงในหอสมุดวชิรญาณ, แปลโดย พระปริยัติธรรมดา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๖๓).

^{๑๗} แสง มนวิฑูร (แปลและเรียบเรียง), พระคัมภีร์ที่ปวงค์, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูธรรมโมภาษนคฤงิจ, (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๒๖).

^{๑๘} พระปัญญาสามีเถระ, ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา, แปลโดย แสง มนวิฑูร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖).

ประวัติกับพงศาวดารบ้านเมืองประกอบกัน มีลักษณะการนำเสนอเนื้อหาบางแห่งอ้างอิงคัมภีร์มหาวงศ์ เช่น กล่าวว่ “เตน วุตต์ มหาว์เส...” แปลว่ “เหตุั้น พระโบราณจารย์จึงกล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงศ์ว่...”^{๑๙}

๑.๖.๕ ประภาส สุระเสน ได้ปริวรรตและแปลหนังสือเรื่อง อมตรสธารา อรรถกถาอนาคตวงศ์ โดยปริวรรตจากคัมภีร์โบลาน อักษรขอม ภาษาบาลี ในหอสมุดแห่งชาติ แบ่งออกเป็ ๓ ภาค คือ ภาคแรก เป็คำแปลภาคภาษาไทย ภาคที่ ๒ ภาคภาษาบาลี สำหรัอ่าน ตรวจสอบ ศึกษา และเปรียบเทียบคู่กันไป และภาคที่ ๓ เป็ภาคผนวก ได้จัดทำทานุกรมอภิธานศัพท์ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องตอนท้ายของหนังสือ^{๒๐}

จากการศึกษาทบทวนงานวิจัยเรื่อง คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์ ผู้วิจัย ใช้เป็นแบบในการกำหนดกรอบของการศึกษา คือ จะได้ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากภาษาบาลีอักษรขอมให้เป็ภาษาบาลีอักษรไทย และเป็นภาษาไทย พร้อมทั้งศึกษาวิเคราะห์ในด้านเนื้อหา ภาษา และการเรียนการสอนพระอภิธรรม เพื่อให้รู้ว่ามีเนื้อหา ภาษา และการเรียนการสอนพระอภิธรรมที่มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตและปัจจุบันอย่างไรบ้าง

นอกจากนั้น ผู้ศึกษา ยังได้ศึกษาทบทวนวิทยานิพนธ์ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นอื่นๆ ดังนี้

๑.๖.๑ พระมหาอุดร สุทธิญาโณ (เกตุทอง) ได้เสนอคุชฎีวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัฆขาวิตรณีอรรถกถา ได้กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์พอสรุปความได้ว่า คัมภีร์กัฆขาวิตรณีอรรถกถา หรือที่เรียกว่า มาติกาอรรถกถา เป็อรรถกถาหนึ่งใน ๑๕ อรรถกถาที่พระพุทธโฆสจารย์รจนาไว้ จึงทำให้พอจะสันนิษฐานได้ว่าท่านคงแต่งคัมภีร์นี้ ที่ประเทศศรีลังกาในตอนที่ท่านได้เดินทางไปศึกษาอรรถกถาตามที่พระเรวตะแนะนำ และคงแต่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๙ ตามคำของพระโสณเถระ คัมภีร์กัฆขาวิตรณีอรรถกถานี้ พระพุทธโฆสจารย์ แต่งขึ้นโดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้ภิกษุทั้งหลาย ได้ข้ามพ้นความสงสัยในพระวินัยอันเป็กฎระเบียบและเป็กรอบแห่งการประพฤติปฏิบัติ คัมภีร์กัฆขาวิตรณีอรรถกถา เป็อรรถกถาที่เป็นตัวมาติกาอธิบายพระปาติโมกข์^{๒๑}

๑.๖.๒ พระมหาสมลักษณ์ คนธสาโร (สาราภิวงศ์) ได้เสนอคุชฎีวิทยานิพนธ์เรื่อง คัมภีร์สมันตภัททิกา อรรถกถาอนาคตวงศ์: การแปลและศึกษาวิเคราะห์ ได้กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์ พอ

^{๑๙} สมเด็จพระวันรัตน์ (แก้ว), สังคีตยวงค์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑).

^{๒๐} ประภาส สุระเสน, อมตรสธารา อรรถกถาอนาคตวงศ์, (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๔).

^{๒๑} พระมหาอุดร สุทธิญาโณ (เกตุทอง), “ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัฆขาวิตรณีอรรถกถา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

สรุปความได้ว่า ผู้แต่งคัมภีร์สมันตภัททิกาได้นำเนื้อหาจากพระไตรปิฎก และอรรถกถาของท่านพระพุทฺธทัตตะและพระพุทฺธโฆสาจารย์ มาเรียบเรียงใหม่ ให้เป็นลำดับที่เกี่ยวกับพระเมตไตรยพุทธเจ้า อีกทั้งแต่งเสริมข้อความบางอย่างที่ไม่เคยพบในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เช่น มงคล ๑๐๘ ในผ้าพระบาท พระอนุพยัญชนะ ๘๐ เป็นต้น คัมภีร์สมันตภัททิกาแสดงประเพณี วัฒนธรรม ความงามของบ้านเมือง การปกครอง ตลอดถึงความเป็นอยู่ชาวเมืองในอดีตและในอนาคต จึงนับว่าให้คุณค่าทั้งด้านวรรณคดี คุณค่าด้านวรรณศิลป์ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ และคุณค่าด้านประเทืองสติปัญญา คัมภีร์สมันตภัททิกามีอิทธิพลต่อคัมภีร์วรรณคดีบาลีที่แต่งในภายหลัง เช่น ชินาลังการฎีกา ปฐมสมโพธิกถา โดยเนื้อหาที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การกล่าวถึงมงคล ๑๐๘ ในผ้าพระบาท ส่งผลให้มีการสร้างรอยพระพุทฺธบาทจำนวนมากที่ประกอบด้วยยมงคล ๑๐๘ ในประเทศพม่า ลังกา และไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๐ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๒}

๑.๖.๓ พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก) ได้เสนอคุชฎีวิทยานิพนธ์เรื่อง คัมภีร์วิสุทฺธิมรรคคัมภีร์: การชำระและการศึกษาวิเคราะห์ ได้กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์พอสรุปความได้ว่า ประวัติผู้แต่งนั้นมักเป็นธรรมเนียมของนักปราชญ์สมัยก่อนที่ไม่ใคร่แสดงชื่อของตนไว้ในงานนั้นด้วย จะแสดงเพียงเหตุผลหรือความจำเป็นในการแต่ง ด้านโครงสร้างเนื้อหา ผู้ประพันธ์ได้ยึดเอาโครงสร้างเนื้อหาจากคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค ลักษณะการประพันธ์เป็นการประพันธ์แบบวิมิสสะ คือ การประพันธ์แบบผสมปี่ชชะ (ร้อยกรอง) กับ คัชชะ (ร้อยแก้ว) เข้าด้วยกัน ใช้สำนวนภาษาแบบง่าย แต่เป็นไปตามแบบแผนของการประพันธ์คือ มีคำอุปมาอุปไมย อันเป็นการแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย พร้อมกับบอกเหตุผลในการประพันธ์แล้วจึงดำเนินเข้าเนื้อหาที่ตนประสงค์จะอธิบาย ในตอนสุดท้ายเป็นการแสดงนิคมคาถา พระสารทสี่สีไม่ได้แสดงชื่อของท่านเอาไว้ เป็นแต่กล่าวถึงสังคมสภาพแวดล้อมในยุคนั้นมีความเป็นไปอย่างไร และจบลงด้วยขอให้พระราชาดำรงมั่นในทศพิธราชธรรม ขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายจงพ้นจากความทุกข์ และขอให้ตัวท่านผู้ประพันธ์ได้บรรลุมรรคนิพพานในศาสนาของพระเมตไตรยพุทธเจ้า ดังนั้น เมื่อได้แปลและตรวจทานเทียบเคียงกับคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค และคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคฎีกาทิ้งสองแล้ว ทำให้เห็นถึงความสอดคล้องกันของการอธิบาย เพราะคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคคัมภีร์ ได้อธิบายเสริมเพิ่มเติม หรือสรุปคัมภีร์ วิสุทฺธิมรรคทั้ง ๓ ดังที่กล่าวแล้ว ไว้อย่างชัดเจน^{๒๓}

^{๒๒} พระมหาสมลักษณะ คณสาโร (สาราภิวงศ์), “คัมภีร์สมันตภัททิกา อรรถกถาอนาคตวงศ์: การแปลและศึกษาวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๓} พระมหาบูรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก), “คัมภีร์วิสุทฺธิมรรคคัมภีร์: การชำระและการศึกษาวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

๑.๖.๔ พระมหาภริรัฐกรณ์ อัสุมาลี (พินนาวา) ได้ศึกษาวิจัยคัมภีร์ “มัลลยวัตถุทีปนี: การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์” สรุปความได้ว่า คัมภีร์มีวิวัฒนาการความเป็นมาของการคัดลอกและการจารต้นฉบับ วิธีการจารลงในใบลาน ข้อผิดพลาดในการจาร ลักษณะของไวยากรณ์ รวมทั้งวิธีการเชื่อมเนื้อหา และสรุปผลการวิจัยว่า ผู้แต่งคัมภีร์มัลลยวัตถุทีปนีภิกษา ได้รวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์ต่างๆ มาปรับปรุงและแต่งเสริมเนื้อความ แต่ความหมายยังคงเดิม ในคัมภีร์นี้ผู้แต่งนำเอาเนื้อหาสาระมาจากคัมภีร์มาเลยยเทวัตถุ มาอธิบายเนื้อความหลักคำสอนที่มีอยู่ในพระพุทธศาสนา เช่น เรื่อง บุญ บาป นรก และสวรรค์ ซึ่งเป็นหลักจริยธรรมให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำให้ผู้อ่านมีความรู้เกี่ยวกับการทำความดี ที่เน้นมากที่สุด ในคัมภีร์นี้คือ ทานบารมี ได้แก่ การให้ทาน และการพึ่งเทศน์มหาเวสสันดรชาดกให้จบภายในวันเดียว^{๒๔}

๑.๖.๕ พระมหาภิกษุชัชวาล์ เขมทสสี (สุขเสน) ได้ศึกษาวิจัยคัมภีร์ “อัมมบมมหาภิกษา: การแปลและการวิเคราะห์” สรุปความได้ว่า การแปลคัมภีร์อัมมบมมหาภิกษาจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ที่รจนาโดยพระวรสัมโพธิญาณมหาเถระ วัดมหาราม ประเทศพม่า มี ๒๖ วรรค และมี ๓๐๒ เรื่อง เช่น เรื่องพระจักขุบาลเถระเป็นต้น ท่านได้แต่งแก้อัมมบมมหาภิกษาเน้นการอธิบายความหมายของศัพท์ต่างๆ ตามลำดับแห่งอัมมบมมหาภิกษาที่ท่านพิจารณาเห็นว่าเป็นบทที่มีความหมายลึกซึ้ง โดยยกหลักฐานจากคัมภีร์ต่างๆ มาอธิบายความเช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นต้นมาสนับสนุนแนวการอธิบาย และแสดงรูปวิเคราะห์ศัพท์ไว้ตามสมควร คัมภีร์อัมมบมมหาภิกษานี้ได้สร้างคุณูปการแก่ผู้ศึกษาอัมมบมมหาภิกษาอย่างมากมายนับว่า มีสำนวนโวหารเช่น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา ดุจล้ออันหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้นำแอกไปอยู่ สายสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ในคัมภีร์ อัมมบมมหาภิกษาแบ่งออกเป็น อัมมบมบาลี อัมมบมอรรถกถา อัมมบมมหาภิกษา อัมมบมปฏิฐกถาคาถาโยชนา และอัมมบมทวิวรรณะ คัมภีร์เหล่านี้ เกิดขึ้นในโลกนี้ต่างยุคต่างสมัยกัน แต่ทั้งหมดสร้างประโยชน์เกื้อกูลแก่นักศึกษาภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก มีการวิเคราะห์ศัพท์เป็นจำนวนมาก เช่น ชื่อว่า นิพพาน เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เปียด คือ เปียดเปียน ซึ่งวิญญูทุกข์ทั้งปวงหรือกิเลสทั้งปวงเป็นต้น^{๒๕}

จากการศึกษาทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้ พบว่า งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาเป็นการศึกษาเฉพาะแง่มุมของหลักธรรม ความคิด และความเชื่อ ยังไม่

^{๒๔} พระมหาภริรัฐกรณ์ อัสุมาลี (พินนาวา), “มัลลยวัตถุทีปนี: การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๒๕} พระมหาภิกษุชัชวาล์ เขมทสสี (สุขเสน), “อัมมบมมหาภิกษา: การแปลและการวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

ครอบคลุมในประเด็นการวิเคราะห์ โครงสร้าง เนื้อหา หลักภาษา คุณค่าจากคัมภีร์และคุณค่าทางสังคมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาคัมภีร์สุจิตตาลังการ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นภาษาบาลีอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติ

๑.๗.๒ ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการ ในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

๑.๗.๓ ศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการที่จารจารึกด้วยบาลีอักษรขอมปริวรรตให้เป็นบาลีอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย

๑.๗.๔ วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และการเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

๑.๗.๕ สรุปและนำเสนอ

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการ จากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

๑.๘.๒ ทำให้ทราบการวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการ ในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

๑.๘.๓ ทำให้ทราบการวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

๑.๘.๔ ทำให้สามารถนำผลของการวิจัยไปใช้บูรณาการและประยุกต์ใช้เพื่อการเรียนการสอนพระอภิธรรมให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

บทที่ ๒

ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอม

เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย โดยแบ่งออกเป็น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๒.๑ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย

ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย โดยแบ่งออกเป็น ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผู้คนที่ ๑ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผู้คนที่ ๒ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผู้คนที่ ๓ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผู้คนที่ ๑

สุจิตตาลังการคณฐ

(๑/๑) นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส

ปณามคาถา

นรมรฺรูปุชฺชํ นรมรฺมตฺตํ

ชินมมฺมํ ฐมฺมํ คณฺโณ วิสุทฺธํ

นมิตฺวา กริสฺสํ วรตฺตํ ปกาสะ

ชนานํ ปสฺสํ สุจิตฺตํ อลฺกํ.

อุปปชชติคาถา.

นรมรุพูโซ นรมรุคโค
 นรมรุมินโท วรสุขทินโน
 ปวรวิสุทุโธ สุขชนวาโท
 สุขุมมโน ปาตุมมุนินโท.

กุสุมิวิจิตตาคาธา.

กามาวจรปุกคฺลเกท

จตุททสาธิกทวิสตี ปุกคฺลา ภาวนตี. ตํ ยถา. จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมิ เอโก,
 มนุสเสกาทส, จตุมหาราชิกกาทส, อุปริ ปณฺจเทวโลเกสุ เอเกกสมิ ทส, อสณฺญสตตฺสทฐาวาสวช
 ชิตฺเตสุ ทสสุ รูปภาเวสุ เอเกกสมิ นว, อสณฺญสตเต เอโก, ปณฺจสุ สุทฐาวาสเสสุ เอเกกสมิ ตโย,
 จตุสุ อรุเปสุ เอเกกสมิ อฏฺฐาตี.

ตตถ **จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมิ เอโก**ตี เอตถ เอโกตี ทุคฺคตือเหตุก (๑/๒) ปุกคฺโล.
 ตสมิ สตตตตีส จิตฺตานี ภาวนตี. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตฺตานี สตตรสทสนวชชิตาเหตุกจิตฺตานี
 อฏฺฐกามาวจรกุสลจิตฺตานี.

มนุสเสกาทสตี มนุสสลโลเก เอกาทส ปุกคฺลา ภาวนตี. ตํ ยถา. สุกตือเหตุกปุกคฺโล
 ทุเหตุกปุกคฺโล ตีเหตุกปุกคฺโล โสตาปตติมคฺคภูริ โสตาปตติผลภูริ สกทาคามิมคฺคภูริ
 สกทาคามิผลภูริ อนาคามิมคฺคภูริ อนาคามิผลภูริ อรหตฺตมคฺคภูริ อรหตฺตผลภูริ.

เตสุ **สุคตือเหตุกปุกคฺเล** เอกจตฺตافیสจิตฺตานี ภาวนตี. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตฺตานี
 สตตรส ทสนวชชิตาเหตุกจิตฺตานี อฏฺฐ กามาวจรกุสลจิตฺตานี จตฺตารี ญาณวิปฺยุตฺตกามาวจร-
 วิปากานี.

ทุเหตุกปุกคฺเล ตาเนว เอกจตฺตافیสจิตฺตา(๑/๓)นี ภาวนตี.

ตีเหตุกปุกคฺเล **อชฌมานลาภีโน** ปณฺจจตฺตافیสจิตฺตานี ภาวนตี. ตํ ยถา. ปุพฺเพ
 เอกจตฺตافیสจิตฺเตสุ จตฺตารี ญาณสมฺปมฺปยุตฺตวิปากานี ปกฺกชិปีตฺวา ปณฺจจตฺตافیสจิตฺตานี.

ฌมานลาภีโน จตฺตปณฺญาสจิตฺตานี ภาวนตี. ตํ ยถา. ปุพฺเพ ปณฺจจตฺตافیสจิตฺเตสุ นว
 มคฺคตฺกกุสลจิตฺตานี ปกฺกชิปีตฺวา จตฺตปณฺญาสจิตฺตานี.

โสตาปตติมคฺคภูริ เอกํ โสตาปตติมคฺคจิตฺตํ ภาวนตี.

โสตาปตติผลภูริ **อชฌมานลาภีโน** เอกจตฺตافیสจิตฺตานี ภาวนตี. ตํ ยถา. จตฺตารี
 ทิฏฺฐิคตฺวิปฺยุตฺตจิตฺตานี เทวปฏิสมฺปยุตฺตจิตฺตานี เอกอุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ สตตรส
 ทสนวชชิตาเหตุกจิตฺตานี อฏฺฐ กามาวจรกุสลจิตฺตานี อฏฺฐ สเหตุกกามาวจรวิปากกามาวจรจิตฺตานี
 เอกํ โสตาปตติผล (๑/๔)จิตฺตํ.

ฆานลาภีโน ปณฺญาส จิตฺตานี ภวนฺติ. ตํ ยถา. ปุพฺเพ เอกจตฺตافیสจิตฺเตสุ นว มหคฺคตฺกฺสจฺจิตฺตานี ปกฺขิปิตฺวา ปณฺญาสจฺจิตฺตานี ภวนฺติ.

สททาคามิมคฺคณฺฐ เอกํ สททาคามิมคฺคจิตฺตํ ภวติ.

สททาคามิผลฺลณฺฐ **อชฺฆานลาภีโน** เอกจตฺตافیส จิตฺตานี ภวนฺติ. ตํ ยถา. จตฺตารี ธิมฺมจฺจิตฺตวิปฺปยุตฺตจิตฺตานี เทว ปภฺนิสมฺปยุตฺตจิตฺตานี เอกํ อุทฺตจฺจสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ สตฺตรส หสนวชฺชิตาเหตุกฺจิตฺตานี อญฺญู กามาวจรกฺสจฺจิตฺตานี อญฺญู สเหตุกกามาวจรวิปากจิตฺตานี เอกํ สททาคามิผลฺลจิตฺตํ.

ฆานลาภีโน ปณฺญาสจิตฺตานี ภวนฺติ. ตํ ยถา. ปุพฺเพ เอกจตฺตافیสจิตฺเตสุ นว มหคฺคตฺกฺสจฺจิตฺตานี ปกฺขิปิตฺวา ปณฺญาสจิตฺตานี ภวนฺติ.

อนาคามิมคฺคณฺฐ เอกํ (๑/๕)อนาคามิมคฺคจิตฺตํ ภวติ.

อนาคามิผลฺลณฺฐ **อชฺฆานลาภีโน** เอกฺจนจตฺตافیสจิตฺตานี ภวนฺติ. ตํ ยถา. จตฺตารี ธิมฺมจฺจิตฺตวิปฺปยุตฺตจิตฺตานี. เอกํ อุทฺตจฺจสมฺปยุตฺตจิตฺตํ สตฺตรส หสนวชฺชิตาเหตุกฺจิตฺตานี อญฺญู กามาวจรกฺสจิตฺตานี อญฺญู สเหตุกกามาวจรวิปากจิตฺตานี เอกํ อนาคามิผลฺลจิตฺตํ.

ฆานลาภีโน อญฺญูกามาวจรจตฺตافیสจิตฺตานี ภวนฺติ. ตํ ยถา. ปุพฺเพ เอกฺจนจตฺตافیส จิตฺเตสุ นว มหคฺคตฺกฺสจฺจิตฺตานี ปกฺขิปิตฺวา อญฺญูจตฺตافیสจิตฺตานี ภวนฺติ.

อรหตฺตมคฺคณฺฐ เอกํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตํ ภวติ.

อรหตฺตผลฺลณฺฐ **อชฺฆานลาภีโน** ปณฺจตีส จิตฺตานี ภวนฺติ. ตํ ยถา. อญฺญูรสาเหตุก- กามาวจรวิปากจิตฺตานี อญฺญู สเหตุกกามาวจรกริยาจิตฺตานี อญฺญู(๑/๖) ทุเหตุกกามาวจรกฺสลวิปาก จิตฺตานี เอกํ อรหตฺตผลฺลจิตฺตํ.

ฆานลาภีโน จตฺจตฺตافیสจิตฺตافیสจิตฺตานี ภวนฺติ. ตํ ยถา. ปุพฺเพ ปณฺจตีสจิตฺเตสุ นว มหคฺคตฺกฺกริยาจิตฺตานี ปกฺขิปิตฺวา จตฺจตฺตافیสจิตฺตานี ภวนฺตีติ.

จตฺมหาราชิกาทสชาติ จตฺมหาราชิกเทวโลเก เอกาทสปุคฺคลา ภวนฺติ. ตํ ยถา. มนุสฺสโลเก วุตฺตปุคฺคลาเยว. จิตฺตานี จ ตานีเยว จิตฺตานี.

อุปริ **ปณฺจเทวโลเกสุ** **เอเกกสมฺมึ** **ทสชาติ**. ตาวตีสายามาตุสสิตานิมมานรตีปรนนิ มิตฺตวสวตฺติเทวโลเกสุ เอเกกสมฺมึ เทวโลเก ทส ปุคฺคลา ภวนฺติ. ตํ ยถา. มนุสฺสโลกา วุตฺตาสุคฺติอเหตุกฺปุคฺคลวชฺชิตฺตปุคฺคลาเยว จิตฺตานี จ ตานีเยว จิตฺตานีติ.

สารุชนปาโมชชตถาย กเต สฺจิจิตฺตาลงฺกาเร(๑/๗)

กามาวจรปุคฺคลเกโท นิมฺมูโรโต.

รูปาวจรบุคคลเภท

อสนฺยสฺตตฺสฺทฐาวาสวชฺชิตฺเตสุ รูปภเวสุ เอเกกฺสมี นวาทิ เอตถ เอเกกฺสมี นวาทิ เอเกกฺสมี พรหมโลเก นว ปุคฺคลา ภวนฺติ. ตํ ยถา. ติเหตุกฺปุถุชฺชโน โสตาปตฺติมคฺคภูริโฐ โสตาปตฺติผลภูริโฐ สกทาคามิมคฺคภูริโฐ สกทาคามิผลภูริโฐ อนาคามิมคฺคภูริโฐ อนาคามิผลภูริโฐ อรหตฺตมคฺคภูริโฐ อรหตฺตผลภูริโฐ.

เตสุ ติเหตุกฺปุถุชฺชเน เตตฺถีสจฺจิตฺตานิ ภวนฺติ. ตํ ยถา. จกฺขุวิญญานโสฺต- วิญญานสมฺปฺปญฺจนฺสนฺติรณอวาชฺชนทวยวเสน เอกาทสฺสเหตุกฺจิตฺตานิ อญฺญกามาวจรกฺุสจฺจิตฺตานิ นวมหคฺคตฺกฺุสจฺจิตฺตานิ ปญฺจรูปาวจรวิปากฺจิตฺตานิ

โสตาปตฺติมคฺคภูริโฐ เอกํ โสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ ภวติ.

โสตาปตฺติผลภูริโฐ (๑/๘)เอกฺกนจตฺตาสีสจฺจิตฺตานิ ภวนฺติ. ตํ ยถา. จตฺตาริ ทิฏฺฐิตฺต- วิปฺยุตฺตจิตฺตานิ เอกํ อุทฺธจฺจสมฺปฺยุตฺตํ จิตฺตํ จกฺขุวิญญานโสฺตวิญญานสมฺปฺปญฺจนฺสนฺติรณ- อวาชฺชนทวยวเสน เอกาทสฺสเหตุกฺจิตฺตานิ อญฺญกามาวจรกฺุสจฺจิตฺตานิ นวมหคฺคตฺกฺุสจฺจิตฺตานิ ปญฺจรูปาวจรวิปากฺจิตฺตานิ เอกํ โสตาปตฺติผลจิตฺตํ.

สกทาคามิมคฺคภูริโฐ เอกํ สกทาคามิมคฺคจิตฺตํ ภวติ.

สกทาคามิผลภูริโฐ เอกฺกนจตฺตาสีสจฺจิตฺตานิ ภวนฺติ. ตํ ยถา. ปุริเมสุ เอกฺกน- จตฺตาสีสจฺจิตฺเตสุ สกทาคามิมคฺคจิตฺตํ อปเนตฺวา สกทาคามิผลํ ปกฺขิปิตฺวา

(อนาคามิมคฺคภูริโฐ เอกํ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ ภวติ.

อนาคามิผลภูริโฐ) เอกฺกนจตฺตาสีสจฺจิตฺต(๑/๘)ตานิ ภวนฺติ. ตํ ยถา. ปุริเมสุ เอกฺกนจตฺตาสีส- จิตฺเตสุ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ อปเนตฺวา อนาคามิผลํ ปกฺขิปิตฺวา

อรหตฺตมคฺคภูริโฐ เอกํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตํ อุปฺชชติ.

อรหตฺตผลภูริโฐ ปญฺจตฺถีสจฺจิตฺตานิ ภวนฺติ. ตํ ยถา. จกฺขุวิญญานโสฺต- วิญญานสมฺปฺปญฺจนฺสนฺติรณอวาชฺชนทวยวเสน ทฺวาทสฺสเหตุกฺจิตฺตานิ อญฺญกามาวจรกฺิริยา- จิตฺตานิ ปญฺจรูปาวจรวิปากฺจิตฺตานิ นวมหคฺคตฺกฺุสจฺจิตฺตานิ เอกํ อรหตฺตผลจิตฺตํ.

พรหมปาริสชชาทิสฺสุ ทสฺสุ รูปาวจรภูมิจฺสุ วิเสสโต ปฐฺมชฺฌานภูมิจฺญํ ปฐฺมชฺฌานวิปากํ ปกฺขิปิตฺวา ทฺติยชฺฌานภูมิจฺญํ ทฺติยชฺฌานวิปากํ ตฺติยชฺฌานวิปากญจ ปกฺขิปิตฺวา ตฺติยชฺฌานภูมิจฺญํ จตฺตชฺฌานวิปากํ ปกฺขิปิตฺวา เวทฺปผล ปญฺจมชฺฌานวิปากํ ปกฺขิปิตฺวา จิตฺตวิจฺจนา เวทิตฺทพา.

อสนฺยสฺตเต เอโกติ อสนฺยสฺตตฺพรหมโลเก เอโก สุกฺตือเหตุกฺุคฺคโล ตสฺมี ตโย กลาปา โหนฺติ. ตํ ยถา. ชีวิตนวกํ สฺุทฺธญฺญกฺุสทฺทาทฺท(๑/๑๐)ทสฺกวเสน เทวอุตฺตสมฺภูญฺญานกลาปา.

ปญฺจสุ สฺุทฺธาวาสฺเสสุ เอเกกฺสมี ตโยติ. อวิหาอตฺปปาสฺุทฺธสฺสาสฺุทฺธสฺสีเอกนิฏฺฐสฺสาเตสุ ปญฺจสุ สฺุทฺธาวาสฺเสสุ เอเกกฺสมี สฺุทฺธาวาสฺเส ตโย ปุคฺคลา โหนฺติ. ตํ ยถา. อนาคามิผลภูริโฐ อรหตฺตมคฺคภูริโฐ อรหตฺตผลภูริโฐ.

เตสุ อนาคตนิมิตตัญญู ปณฺฑิตสัจจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. จตตาริ ทิฏฐิตวิปยุตต-
จิตตานิ เอกํ อุทฺธจฺจนสมปยุตตจิตตํ จกฺขุวิญญาณโสทวิญญาณสมปฏฺธิจฺจนสนธิรณาวาชนทวยวเสน
เอกาทสาเหตุกจิตตานิ อญฺญกามาจรรกฺสจิตตานิ นวมหคฺคตกฺสจิตตานิ เอกํ รูปาจร-
ปญฺจนชฺฌานวิปากํ จิตตํ เอกํ อนาคตนิมิตตัญญู.

อรหตฺตมคฺคญฺญู เอกํ อรหตฺตมคฺค(๑/๑๑)จิตตํ ภาวนติ.

อรหตฺตผลญฺญู เอกตีสจฺจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. จกฺขุวิญญาณโสทวิญญาณ-
สมปฏฺธิจฺจนสนธิรณาวาชนทวยหสนวเสน ทฺวาทสาเหตุกจิตตานิ อญฺญกามาจรรกฺริยาจิตตานิ
นวมหคฺคตกรฺิยาจิตตานิ เอกํ ปญฺจนชฺฌานวิปากจิตตํ เอกํ อรหตฺตผลจิตตนิติ.

สารุชนปาโมชชตถาย กเต สฺจิจิตตาลงกาเร

รูปาจรปุกฺคคณเฑ โนญฺฐิตโต.

อรุปาจรปุกฺคคณเฑ

จตุสฺ อรูปสฺ เอเกกสฺมี อญฺญฐาติ. จตุสฺ อรูปพฺรหฺมโลเกสฺ เอเกกสฺมี อรูปพฺรหฺมโลเก
อญฺญปุกฺคคลา โหนติ. ตํ ยถา. ติเหตุกปฺถุชฺชนโส ตาปตติผลญฺญู สกทาคามิมคฺคญฺญู สกทาคามิผล
ญฺญู อนาคตนิมิตตัญญู อนาคตนิมิตตัญญู อรหตฺตมคฺคญฺญู อรหตฺตมคฺคญฺญู.

(๑/๑๒)เตสุ ติเหตุกปฺถุชฺชนสส อากาसानญฺจายตเน จตุวิสจิตตานิ โหนติ. ตํ ยถา.
ทสปฏฺธิสมปยุตตจิตตวชฺชิตากฺสจิตตานิ เอกํ มโนทวาราวชฺชนจิตตํ อญฺญกามาจรรกฺสจิตตานิ
จตตาริ อรุปาจรกฺสจิตตานิ เอกํ อากาसानญฺจายตนิวิปากจิตตํ.

วิญญาณญฺจายตเน ปุริมจตุวิสจิตเตสฺ ปฐฺมมารูปกฺสลวิปากจิตตํ อปฺปนตฺวา ทฺติยารูป-
วิปากจิตตํ ปกฺขิปปิตฺวา เตวิสจิตตานิ ภาวนติ.

อากิณญฺจายตเน ปุริมเตวิสจิตเตสฺ ทฺติยารูปกฺสลวิปากจิตตํ อปฺปนตฺวา ตฺติยารูป-
วิปากจิตตํ ปกฺขิปปิตฺวา พาวีสจิตตานิ ภาวนติ.

เนวสญฺญาณาสญฺญาตเน ปุริมพาวีสจิตเตสฺ ตฺติยารูปกฺสลวิปากจิตตํ อปฺปนตฺวา
จตุตถารูป(๑/๑๓)วิปากจิตตํ ปกฺขิปปิตฺวา เอกวิสจิตตานิ ภาวนติ.

โสตาปตติผลญฺญูสส อากาसानญฺจายตเน วิสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. จตตาริ
ทิฏฐิตวิปยุตตจิตตานิ เอกํ อุทฺธจฺจนสมปยุตตจิตตํ เอกํ มโนทวาราวชฺชนจิตตํ อญฺญกามาจรร-
กฺสจิตตานิ จตตาริ อรุปาจรกฺสจิตตานิ เอกํ อากาसानญฺจายตนิวิปากจิตตํ เอกํโสตาปตติผล-
จิตตํ.

วิญญาณญฺจายตเน เอกุณวิสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุริมวิสจิตเตสฺ ปฐฺมมารูปกฺสล-
วิปากจิตตํ อปฺปนตฺวา ทฺติยารูปวิปากจิตตํ ปกฺขิปปิตฺวา เอกุณวิสจิตตานิ ภาวนติ.

อาภิญจนุญายตเน อฏฐารสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุริมเอกุนวีสจิตเตสุ ทุตติยารูป-
กุสลวิปากจิตต์ อปเนตวา ตติยารูปวิปากํ ปกฺขิปิตวา.

(๑/๑๔)เนวสณฺณานาสณฺญาตเน สตตรสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุริมอฏฐารส-
จิตเตสุ ตติยารูปกุสลวิปากจิตต์ อปเนตวา จตฺตถารูปวิปากํ ปกฺขิปิตวา.

สภทาคามิมคฺคภูฏเฐ เอกํ สภทาคามิมคฺคจิตต์ ภาวนติ.

สภทาคามิมคฺคภูฏสฺส อากาसानญายตเน วีสจิตตานิ ภาวนติ.

วิญญานญายตเน เอกุนวีส. อาภิญจนุญายตเน อฏฐารส.

เนวสณฺณานาสณฺญาตเน สตตรส จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. โสตาปตติผลภูฏเฐ
วุตตจิตเตสุ โสตาปตติผลจิตต์ อปเนตวา สภทาคามิมคฺคจิตต์ ปกฺขิปิตวา. อนาคามิมคฺคภูฏเฐ เอกํ
อนาคามิมคฺคจิตต์ ภาวนติ. อนาคามิมคฺคภูฏสฺส (๑/๑๕)อากาसानญายตเน วีสจิตตานิ ภาวนติ.
วิญญานญายตเน เอกุนวีส. อาภิญจนุญายตเน อฏฐารส. เนวสณฺณานาสณฺญาตเน สตตรส-
จิตตาติ ภาวนติ. ตํ ยถา. สภทาคามิมคฺคภูฏเฐ วุตตจิตเตสุ สภทาคามิมคฺคจิตต์ อปเนตวา
อนาคามิมคฺคจิตต์ ปกฺขิปิตวา.

อรหตฺตมคฺคภูฏเฐ เอกํ อรหตฺตมคฺคจิตต์ อูปปชชติ.

อรหตฺตผลภูฏสฺส อากาसानญายตเน ปนฺนรสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ
มโนทวาราวชชนจิตต์ อฏฐกามาวจรกิริยาจิตตานิ จตตาริ อรูปาวจรกิริยาจิตตานิ เอกํ
อากาसानญายตเนวิปากจิตต์ เอกํ อรหตฺตผลจิตต์.

วิญญานญายตเน จุทฺทสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุริมปนฺนรสจิตเตสุ (๑/๑๖)
ปฐฺมมารูปกิริยาวิปากจิตต์ อปเนตวา ทุตติยารูปวิปากจิตต์ ปกฺขิปิตวา.

อาภิญจนุญายตเน เตรสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุริมจุทฺทสจิตเตสุ ทุตติยารูปกิริยา-
วิปากจิตต์ อปเนตวา ตติยารูปวิปากจิตต์ ปกฺขิปิตวา.

เนวสณฺณานาสณฺญาตเน พารสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุริมเตรสจิตเตสุ
ตติยารูปกิริยา วิปากจิตต์ อปเนตวา จตฺตถารูปวิปากจิตต์ ปกฺขิปิตวา.

สารุชนปาโมชชนตถาย กเต สฺวจิตฺतालงการะ

อรูปาวจรปุคฺคลเกโท นิฏฐิตฺโต.

เวทนาเภท

กามาวจรเวทนาเภท

กามโลเก ปญจ เวทนา ภาวนติ. ตํ ยถา. สุขํ ทุกฺขํ โสมนสฺสํ โทมนสฺสํ อุเบกขา.

ตถล สุเขน สมฺปยุตฺตจิตฺตเมกํ โหติ. (๑/๑๗)ตํ ยถา. กุสลวิปากํ กายวิญญานํ.

ทุกฺเขน สมฺปยุตฺตจิตฺตเมกํ โหติ. ตํ ยถา. อกุสลวิปากํ กายวิญญานํ.

โสมนสเสน สมปยุตตจิตตานิ อฏฐุปถญาส โหนติ. ตํ ยถา. จตตารีโสมนสสสหคต-
 โลกมุขจิตตานิ ทเว โสมนสสสหคตสนตีสณจิตตานิ ทวาทส โสมนสสสหคตคามาวจรโสมณ-
 กุสลวิปากกริยาจิตตานิ อฏฐ ปฐมุตติยตติยจตุตถชฌมานสงฆาตานิ รูปาวจรกุสลกริยาจิตตานิ
 โสฬสปฐมุตติยตติยจตุตถชฌมานสงฆาตานิ ปฐมมคคหุตติยมคคตติยมคคจตุตถมคคจิตตานิ
 โสฬสปฐมุตติยตติยจตุตถชฌมานสงฆาตานิ ปฐมผลหุตติยผลตติยผลจตุตถผลจิตตานิ.

โสมนสเสน สมปยุตตจิตตานิ ทเว ภวานติ. ตํ ยถา. อสงฆาริกปฏิขสมปยุตตเมกํ
 สสงฆาริกํ ปฏิขสมปยุตตเมกํ.

อุเปกขาย สมปยุตตจิตตานิ ปถญาส ภวานติ. ตํ ยถา. จตตารูปกษาสหคต-
 โลกมุขจิตตานิ ทเว โหมหจิตตานิ จกขุวิญญาณโสตวิญญาณฆานวิญญาณชิวหาวิญญาณ-
 สมปฏิจณนูปกษาสหคตสนตีสณทวยอวชชนทวยวเสน จุททสาเหตุกจิตตานิ ทวาทส กามาวจร-
 โสภณูปกษาสหคตกุสลวิปากกริยาจิตตานิ ตีณิ ปถจมชฌมานสงฆาตานิ รูปาวจรกุสลวิปากกริยา-
 จิตตานิ ทวาทสปถจมชฌมานสงฆาตานิ อรูปกุสลวิปากกริยาจิตตานิ จตตารี ปถจมชฌมาน-
 สงฆาตานิ ปฐมมคคหุตติยมคค(๑/๑๙)ตติยมคคจตุตถมคคจิตตานิ ปฐมผลหุตติยผลจตุตถผลจิตตานีติ.

กามาวจรเวทนาเภโท นิฏฐีโต.

รูปาวจรเวทนาเภท

รูปโลก ทเว เวทนา ภวานติ. ตํ ยถา. โสมนสสํ อุเปกขา. ตตถ โสมนสเสน
 สมปยุตตจิตตานิ อฏฐุปถญาส ภวานติ. ต ยถา. จตตารี โสมนสสสหคตโลกมุขจิตตานิ ทเว
 โสมนสสสหคตสนตีสณจิตตานิ อฏฐกามาวจรโสมนสสสหคตกุสลกริยาจิตตานิ ทวาทส
 ปฐมุตติยตติยจตุตถชฌมานสงฆาตานิ รูปาวจรกุสลวิปากกริยาจิตตานิ ทวตตีส ปฐมุตติยตติย-
 จตุตถชฌมานสงฆาตานิ โลกุตตรจิตตานิ.

อุเปกขาย สมปยุตตจิตตานิ เต จตตาลีส ภวานติ. ตํ ยถา. จตตารูปกษาสหคต-
 (๑/๒๐)โลกมุขจิตตานิ ทเว โหมหจิตตานิ จกขุวิญญาณโสตวิญญาณสมปฏิจณนูปกษาสหคต-
 สนตีสณทวยอวชชนทวยวเสน ทสาเหตุกจิตตานิ อฏฐ กามาวจรโสมนสสสหคตกุสลกริยา-
 จิตตานิ ตีณิ ปถจมชฌมานสงฆาตานิ รูปาวจรกุสลวิปากกริยาจิตตานิ อฏฐารูปกุสลกริยาจิตตานิ
 อฏฐ ปถจมชฌมานสงฆาตานิ โลกุตตรกุสลวิปากจิตตานีติ.

รูปาวจรเวทนาเภโท นิฏฐีโต.

อรูปาวจรเวทนาเภท

อรูปโลก ทเว เวทนา ภวานติ. ตํ ยถา. โสมนสสํ อุเปกขา.

ตตถ โสมนสเสณ สมပ္ยุตตจิตตานิ จตตาลีส ภวนติ. ตํ ยถา. จตตารี โสมนสส-
 สหคตโลภมูลจิตตานิ อฏฐคามาวจรโสภณโสมนสสสหคตกุสลกริยาจิตตานิ ทวาทส ทุตติยตติย-
 จตตถชฌมานสํชาตานิ ทุตติยมคค(๑/๒๑)ตติยมคคจตตถมคคจิตตานิ โสฬส ปฐมทุตติยตติย-
 จตตถชฌมานสํชาตานิ ปฐมผลทุตติยผลตติยผลจตตถผลจิตตานิ

อุเปกขาย สมပ္ยุตตจิตตานิ จตตีส ภวนติ. ตํ ยถา. จตตารูปกษาสหคตโลภ-
 มูลจิตตานิ เทว โมมุหิจิตตานิ เอกํ มโนทวาราวชชนจิตตํ อฏฐคามาวจรโสภณูปกษาสหคตกุสล-
 กริยาจิตตานิ ทวาทส อรูปกุสลวิปากกริยาจิตตานิ ตีณิ ปณจมชฌมานสํชาตานิ ทุตติยมคคตติยมคค-
 จตตถมคคจิตตานิ จตตารี ปณจมชฌมานสงฆาตานิ ปฐมผลทุตติยผลจตตถผลจิตตานีติ.

อรุปาวจรเวทนาเภโท นิฏฐิตโต.

สาธชนปาโมชชตถาย กเต สุกิตตาลงกาเร

เวทนาเภโท นิฏฐิตโต.

เหตุเภท

กามาวจรเหตุเภทโท

กามโลเก ฉ เหตุ ภวนติ. ตํ ยถา. โลภ โทโส โมโห อโลภ อโทโส อโมโห.

อฏฐารสาเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ทวิปณจวิญญานานิ เทว สมปฏิจจฉนนจิตตานิ
 ตีณิ สนตริณจิตตานิ. เทว อวาชชนจิตตานิ เอกํ หสนจิตตํ.

เทว เอกเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ วิจิกิจฉาสมပ္ยุตตจิตตํ เอกํ อุทจจ-
 สมပ္ยุตตจิตตํ.

ทวารีสติ ทเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ทส โลภมูลโทสมูลจิตตานิ. ทวาทส
 กามาวจรโสภณญาณวิปยุตตกุสลวิปากกริยาจิตตานิ.

อฏฐตีส ติเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ทวาทส กามาวจรโสภณสมပ္ยุตตกุสลวิปาก-
 กริยาจิตตานิ ทส (๑/๒๓)รูปาวจรกุสลกริยาจิตตานิ อฏฐารูปกุสลกริยาจิตตานิ อฏฐ โลกุตตร-
 จิตตานีติ.

กามาวจรเหตุเภทโท นิฏฐิตโต.

รูปาวจรเหตุเภท

รูปโลเก ปณจเหตุ ภวนติ. ตํ ยถา. โลภ โมโห อโลภ อโทโส อโมโห.

ทวาทสาเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. เทว จกขุวิญญานานิเทวโสตวิญญานานิ
 เทวสมปฏิจจฉนนจิตตานิ ตีณิ สนตริณจิตตานิ เทว อวาชชนจิตตานิ เอกํ หสนจิตตํ.

เทว เอกเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ วิจิกิจฉาสมปยุตตจิตตํ เอกํ อุทจจ-
สมปยุตตจิตตํ.

โสฬส ทเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. อฏฐ โลกมุลจิตตานิ อฏฐกามาวจรโสภณ-
วิปยุตตกุสลกริยาจิตตานิ.

จตุตส์ส ติเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. (๑/๒๔)อฏฐ กามาวจรโสภณญาณสมปยุตต-
กุสลกริยาจิตตานิ ทส รูปาวจรกุสลกริยาจิตตานิ. อฏฐารูปกุสลกริยาจิตตานิ อฏฐ โลกุตตร-
จิตตานีติ.

รูปาวจรเหตุกเกโท นิฏฐีโต.

อรูปาวจรเหตุกเกท

อรูปโลเก ปณจ เหตุ ภวนติ. ตํ ยถา. โลโก โมโห อโลโก อโทโส อโมโห.

เอกาเหตุกจิตตํ ภวติ. ตํ ยถา. มโนทวาราวชชนจิตตํ.

เทว เอกเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. เอกวิจิกิจฉาสมปยุตตจิตตํ เอกํ อุทจจ-
สมปยุตตจิตตํ.

โสฬส ทเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. อฏฐโลกมุลจิตตานิ อฏฐกามาวจรโสภณญาณ-
วิปยุตตกุสลกริยาจิตตานิ.

สตตวิส ติเหตุกจิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. (๑/๒๕)อฏฐกามาวจรโสภณญาณสมปยุตต-
กริยาจิตตานิ ทวาทสสารูปกุสลวิปากกริยาจิตตานิ สตตปฐมมคควชชิตโลกุตตรจิตตานีติ.

อรูปาวจรเหตุกเกโท นิฏฐีโต.

สาธชนปาโมชชตถาย กเต สจิจิตตาลงกาเร

เหตุกเกโท นิฏฐีโต.

กิจจถานเกท

กามาวจรกิจจเกท

กามโลเก จุททส กิจจถานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ปฏิสสนธิกัจจํ ภวงคกัจจํ อวชชนกัจจํ
ทสสนกัจจํ สวณกัจจํ ขายนกัจจํ สายนกัจจํ ผุสนกัจจํ สมปฏิจฉนนกัจจํ สนตฺรณกัจจํ ไวกุฏทพพ-
กัจจํ ชวนกัจจํ ตทาลมพณกัจจํ จุตกัจจํ.

ตตถ ปฏิสสนธิกัจจถานิ ทส ภวนติ. ตํ ยถา. เทว อุเปกขาสหคตสนตฺรณจิตตานิ อฏฐ
สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานิ.

ภวงคกัจจถานิ ทส ภวนติ. ตํ ยถา. เทวอุเปกขาสหคตสนตฺรณจิตตานิ อฏฐมหาวิปาก-
(๑/๒๖)จิตตานิ

อวชชนกัจจานี เทว ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ ปณฺจทวาราวชชนจิตฺตํ เอกํ มโนทวาราวชชนจิตฺตํ.

ทสสนกัจจานี เทว โหนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกฺขลวิปากํ จกฺขุวิญญาณํ. เอกํ กุสลวิปากํ จกฺขุวิญญาณํ.

สวณกัจจานี เทว ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกฺขลวิปากํ โสตวิญญาณํ. เอกํ กุสลวิปากํ โสตวิญญาณํ.

ฆายนกัจจานี เทว ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกฺขลวิปากํ ฆานวิญญาณํ. เอกํ กุสลวิปากํ ฆานวิญญาณํ.

สายนกัจจานี เทว ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกฺขลวิปากํ ชิวหาวิญญาณํ. เอกํ กุสลวิปากํ ชิวหาวิญญาณํ.

มุสฺสนกัจจานี เทว ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกฺขลวิปากํ กายวิญญาณํ. เอกํ กุสลวิปากํ กายวิญญาณํ.

สมปฏฺธิจฺจนนกัจจานี เทว (๑/๒๗)ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกฺขลวิปากํ สมปฏฺธิจฺจนนจิตฺตํ. เอกํ กุสลวิปากํ สมปฏฺธิจฺจนนจิตฺตํ.

สนตฺธีรณกัจจานี ตีณิ ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกฺขลวิปากํ สนตฺธีรณจิตฺตํ. ทเว กุสลวิปากสนตฺธีรณจิตฺตานิ.

โวภูฏฺฐพฺพนกัจจํ. เอกํ ภวติ. ตํ ยถา. มโนทวาราวชชนจิตฺตํ.

ชวณกัจจานี ปณฺจปณฺญาส ภวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตฺตานิ. เอกํ หสนจิตฺตํ. โสฬสกามาวจรโสภณกุสลกริยาจิตฺตานิ. ทส รูปาวจรกุสลกริยาจิตฺตานิ. อภูฏฺฐารูปกุสลกริยาจิตฺตานิ. อภูฏฺฐ โลกุตฺตรจิตฺตานิ.

ตทาลมพณกัจจานี เอกาทส ภวนติ. ตํ ยถา. ตีณิ สนตฺธีรณจิตฺตานิ. อภูฏฺฐ มหาวิปากจิตฺตานิ.

จตุทิกัจจานี ทส ภวนติ. ตํ ยถา. ทเว อุกฺเขชาสทตฺตสนตฺธีรณกัจจานี. อภูฏฺฐ สเหตุก-กามาวจรวิปากจิตฺตานิ.

เตสุ อกฺขลวิปากุเปกฺกชาสทตฺตสนตฺธีรณํ. จตุสุ อปาเยสุ ปฏฺธิสนธิภวณคสนตฺธีรณ-ตทาลมพณจตุเวเสน ปณฺจ กิจฺจํ.

เสสกาโมโลกุสุ สนตฺธีรณตทาลมพณจตุเวเสน ติกิจฺจํ. กุสลวิปากุเปกฺกชาสทตฺตสนตฺธีรณํ มนุสฺสจาทุมหาราชิกุสุ ปฏฺธิสนธิภวณคสนตฺธีรณตทาลมพณจตุเวเสน ปณฺจ กิจฺจํ.

เสสกาโมโลกุสุ สนตฺธีรณตทาลมพณอากฺคนตฺกวงควเสน ติกิจฺจํ.

มหาวิปากานี กามสุคตียํ ปฏฺธิสนธิภวณคตทาลมพณจตุเวเสน จตุทิกัจจานี.

ปณฺจทวาราวชชนจิตฺตํ ปณฺจทวาเร อวชชนกัจจํ.

มโนทวาราวชชนจิตต์ ปรณทวารเร ไวกุญฐพพนกัจจ.

มโนทวารเร อวชชนกัจจ.

จกขุวิญญาณํ จกขุทวารเร ทสสนกัจจ. โสตวิญญาณํ โสตทวารเร (๑/๒๙)สวณกัจจ. ฆานวิญญาณํ ฆานทวารเร ฆายนกัจจ. ชิวหาวิญญาณํ ชิวหาทวารเร สายนกัจจ. กายวิญญาณํ กายทวารเร ผุสสนกัจจ. สมปฏิจฉนณจิตต์ ปรณทวารเร สมปฏิจฉนณกัจจ. สนตริณจิตต์ ปรณทวารเร สนตริณตทาลมพณวเสน ทุกัจจ. มโนทวารเร ตทาลมพณกัจจ. เอกุนตีสอวชช นทวยวชชิตกามาวจรกุสลาทุกุสลกริยาจิตตานิ.

ฉทวารเร ชวนกัจจานิ อฏฐารส มหคคกุสลากริยาจิตตานิ เจว อฏฐโลกุตตรกุสลวิปากจิตตานิ จ มโนทวารเร ชวนกัจจานิ. มหาวิปากจิตตานิ ฉทวารเร ตทาลมพณกัจจานิตี.

กามาวจรกัจจเกโท นิฎฐิต.

กามาวจรถานเภท

กามโลเก ทส ถานานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ปฏิสนธิถานํ ภวงคถานํ อวชชนถานํ ปรณวิญญาณถานํ สมปฏิจฉนณถานํ สนตริณถานํ (๑/๓๐)ไวกุญฐพพนถานํ ชวนถานํ ตทาลมพณถานํ จุติถานํ.

ตตถ ปฏิสนธิถานํ เอกํ ภวติ. ตํ ยถา. จุติภวงคานมนตราถานํ.

ภวงคถานานิ ฉ ภวนติ. ตํ ยถา. ปฏิสนธิอวชชนานมนตรา เอกํ ถานํ ชวนาวชชนานมนตรา เอกํ. ตทาลมพณาวชชนานมนตรา เอกํ. ไวกุญฐพพนวชชนานมนตรา เอกํ ชวนจุตินมนตรา เอกํ ตทาลมพณจุตินมนตรา เอกํ ถานํ.

อวชชนถานานิ เทว โหนติ. ตํ ยถา. ภวงคปรณวิญญาณานมนตรา เอกํ ภวงคชวนมนตรา เอกํ ถานํ.

ปรณวิญญาณถานํ เอกํ ภวติ. ตํ ยถา. ปรณทวาราวชชนสมปฏิจฉนณมนตราถานํ.

สมปฏิจฉนณถานํ เอกํ ภวติ. ตํ ยถา. ปรณวิญญาณสนตริณานมนตราถานํ.

สนตริณถานํ เอกํ ภวติ. (๑/๓๑)ตํ ยถา. สมปฏิจฉนณไวกุญฐพพนานมนตราถานํ.

ไวกุญฐพพนถานานิ เทว ภวนติ. ตํ ยถา. สนตริณชวนานมนตรา เอกํ ถานํ สนตริณภวงคานมนตรา เอกํ ถานํ.

ชวนถานานิ ฉ ภวนติ. ตํ ยถา. ไวกุญฐพพนตทาลมพณานมนตรา เอกํ ไวกุญฐพพนภวงคานมนตรา เอกํ ไวกุญฐพพนจุตินมนตรา เอกํ. มโนทวาราวชชนตทาลมพณานมนตรา เอกํ มโนทวาราวชชนภวงคานมนตรา เอกํ มโนทวาราวชชนจุตินมนตรา เอกํ ถานํ.

ตทาลมพณถานานิ เทว ภวนติ. ตํ ยถา. ชวนภวงคานมนตรา เอกํ ชวนจุตินมนตรา เอกํ ถานํ.

จตุธานานี ตีณิ ภานติ. ตํ ยถา. ชวนปฏิสนธิมนตรา เอกํ ตทาลมพณปฏิสนธิ-
มนตรา เอกํ ภางคปฏิสนธิมนตรา เอกํ ถานนติ.

กามาวจรถานเกโท นิฏฐิตโต.

รูปาวจรกิจจเภท

รูปปโลเก (๑/๓๒)ทส กิจจานิ ภานติ. ตํ ยถา. ปฏิสนธิกิจจํ ภางคกิจจํ อวาชชน-
กิจจํ ทสสนกิจจํ สวณกิจจํ สมปฏิจฉนณกิจจํ สนตริณกิจจํ โวฏฐพพณกิจจํ ชวนกิจจํ จุตติกิจจํ.

ตตถ ปฏิสนธิกิจจานิ ปญจ ภานติ. ตํ ยถา. เอกํ รูปาวจรปฐมชฌานวิปากจิตตํ เอกํ
รูปาวจรทุติยชฌานวิปากจิตตํ เอกํ รูปาวจรตติยชฌานวิปากจิตตํ เอกํ รูปาวจรจตุตถชฌานวิปาก-
จิตตํ เอกํ รูปาวจรปณจมชฌานวิปากจิตตํ.

ภางคกิจจานิ ปญจ ภานติ. ตํ ยถา. ปุพเพ วุตตปญจจิตตาเนา.

อวาชชนกิจจานิ เทว ภานติ. ตํ ยถา. เอกํ ปญจทวาราวชชนจิตตํ เอกํ
มโนทวาราวชชนจิตตํ.

ทสสนกิจจานิ เทว ภานติ. ตํ ยถา. เอกํ อกุสลวิปากํ จกขุวิญญานํ เอกํ กุสลวิปากํ
จกขุวิญญานํ.

สวณกิจจานิ เทว ภานติ. ตํ ยถา. (๑/๓๓)เอกํ อกุสลวิปากํ โสตวิญญานํ เอกํ
กุสลวิปากํ โสตวิญญานํ.

สมปฏิจฉนณกิจจานิ เทว ภานติ. ตํ ยถา. เอกํ อกุสลวิปากํ สมปฏิจฉนณจิตตํ เอกํ
กุสลวิปากํ สมปฏิจฉนณจิตตํ.

สนตริณกิจจานิ ตีณิ ภานติ. ตํ ยถา. เอกํ อกุสลวิปากํ สนตริณจิตตํ. เทว
กุสลวิปากสนตริณจิตตานิ.

โวฏฐพพณกิจจํ เอกํ ภานติ. ตํ ยถา. มโนทวาราวชชนจิตตํ.

ชวนกิจจานิ เตปญญาส ภานติ. ตํ ยถา. ทสปฏิขสมปยุตตจิตตทวยวชชิตา
กุสลจิตตานิ. เอกํ หสนกิจจํ โสฬสคามาวจรโสภณกุสลกริยาจิตตานิ ทสรูปาวจรกุสลกริยาจิตตานิ
อฏฐารูปกุสลกริยาจิตตานิ อฏฐโลภุตตรจิตตานิ.

จตุติกิจจานิ ปญจ ภานติ. ตํ ยถา. ปุพเพ วุตตานิ ปฏิสนธิกิจจาจิตตาเนา. ตตถ
ปฐมชฌาน(๑/๓๔)วิปากํ ปฐมชฌานภูมิยํ ปฏิสนธิภางคจตุตทวิเสน ติกิจจํ. ทุติยชฌานวิปากํ
ตติยชฌานวิปากญจ ทุติยชฌานภูมิยํ ปฏิสนธิภางคจตุตทวิเสน ติกิจจํ. จตุตถชฌานวิปากํ ตติยชฌาน
ภูมิยํ ปฏิสนธิภางคจตุตทวิเสน ทุติยชฌานภูมิยํ. ปณจมชฌานวิปากํ จตุตถชฌานภูมิยํ ปฏิสนธิภางคจตุตทวิเสน
ติกิจจนติ.

รูปาวจรกิจจเภทโท นิฏฐิตโต.

รูปาวจรถณเภท

รูปโลเก นวภูฐานานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ปฏิสนธิถณํ ภวคถณํ อวชชนถณํ
ทวิวิถณถณํ สมปฏิจจนถณํ สนธิรณถณํ โวภูทพถณํ ชวนถณํ จุติถณํ.

ตตถ ปฏิสนธิถณํ เอกํ ภวติ. ตํ ยถา. จุติภวคถณมุตตรา ถณํ.

ภวคถณานิ จตตาริ ภวนติ. ตํ ยถา. ปฏิสนธิอวชชนมุตตรา เอกํ โวภูทพ-
อวชชนมุตตรา เอกํ ชวนอวชชนมุตตรา (๑/๓๕)เอกํ ชวนจุติมุตตรา เอกํ ถณํ.

อวชชนถณานิ เทว ภวนติ. ตํ ยถา. ภวคทวิวิถณถณมุตตรา เอกํ.
ภวคชวนมุตตรา เอกํ ถณํ.

ทวิวิถณถณํ เอกํ ภวติ. ตํ ยถา. ปญจทวารอวชชนสมปฏิจจนมุตตรา ถณํ.

สมปฏิจจนถณํ เอกํ ภวติ. ตํ ยถา. ทวิวิถณสนธิรณมุตตรา ถณํ.

โวภูทพภูฐานานิ เทว ภวนติ. ตํ ยถา. สนธิรณชวนมุตตรา เอกํ สนธิรณ-
ภวคถณมุตตรา เอกํ ถณํ.

ชวนถณานิ ตีถิ ภวนติ. ตํ ยถา. โวภูทพภวคถณมุตตรา เอกํ มโนทวารอวชชน-
ภวคถณมุตตรา เอกํ มโนทวารอวชชนจุติมุตตรา เอกํ ถณํ.

จุติถณานิ เทว ภวนติ. ตํ ยถา. ชวนปฏิสนธิมุตตรา เอกํ ภวคปฏิสนธิ-
มุตตรา เอกํ ถณํ. ทวิวิถณถณนติ อิหํ จกขุวิถณโส(๑/๓๖)วิถณถณํ สนธาย วุตตนติ.

รูปาวจรถณเภทโท นิฏฐิตो.

อรูปาวจรกัจจเภท

อรูปโลเก ปญจ กัจจานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ปฏิสนธิกัจจํ ภวคกัจจํ อวชชนกัจจํ
ชวนกัจจํ จุติกัจจํ.

ตตถ ปฏิสนธิกัจจานิ จตตาริ ภวนติ. ตํ ยถา. ปฐมารูปวิปากจิตต์ พุติยารูปวิปาก-
จิตต์ ตติยารูปวิปากจิตต์ จตตถารูปวิปากจิตต์.

ภวคกัจจานิ จตตาริ ภวนติ. ตํ ยถา. ตาเนว ปฏิสนธิกัจจจิตตานิ.

อวชชนกัจจํ เอกํ ภวติ. ตํ ยถา. มโนทวารอวชชนจิตต์.

ชวนกัจจานิ เอกจตตาลีส จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. สมปฏิขทวยวชชิตากุสลจิตตานิ.
โสฬสกาฬาวจรโสภณกุสลกริยาจิตตานิ อฏฐารูปกุสลกริยาจิตตานิ สตตปฐมมคควชิตโลกุตตร-
จิตตานิ.

จุติกัจจานิ จตตาริ ภวนติ. (๑/๓๗)ตํ ยถา. ปุพเพ วุตตาเนว ปฏิสนธิกัจจจิตตานิ.

ตตถ อากาसानญายตนวิปากํ อากาसानญายตนภูมิยํ ปฏิสนธิภวคจุติวเสน ติกัจจํ.
วิถณถณญายตนวิปากํ วิถณถณญายตนภูมิยํ ปฏิสนธิภวคจุติวเสน ติกัจจํ. อากิถณญายตน-

วิปาก์ อากิณจณายตนภูมิย์ ปฏิสนธิวงคจตุวเสน ติกิจจัง. เวนสณญายตนาสณญายตนวิปาก์
 เวนสณญายตนภูมิย์ ปฏิสนธิวงคจตุวเสน ติกิจจัง. น เหนฐารูปปฏุมิกุสสกริยาจิตตานี.
 อุปริมารูปภูมิย์ ปวตตนตีติ.

อรุปาวจรกิจจเภทโท นิฐฐิตโต.

อรุปาวจรถานเภท

อรุปโลเก ปณจ ถานานี ถานตี. ตั ยถา. ปฏิสนธิถานั ถางคถานั อวารชชนถานั
 ชวนถานั จุติถานั.

ตตถ ปฏิสนธิถานั เอกั ถาตี. ตั ยถา. จุติถางคคานมนตรา ถานั.

ถางคถานานี เทว ถานตี. ตั ยถา. ปฏิสนธิมนโหวาราวชชนานมนตรา เอกั.
 ชวนมนโหวาราวชชนานมนตรา เอกั ถานั.

อวารชชนถานั เอกั ถาตี. ตั ยถา. ถางคชวนานมนตรา ถานั.

ชวนถานานี เทว ถานตี. ตั ยถา. มโนหวาราวชชนถางคคานมนตรา เอกั.
 มโนหวาราวชชนจุตินมนตรา เอกั ถานั.

จุติถานานี เทว ถานตี. ตั ยถา. ชวนปฏิสนธิมนตรา เอกั ถางคปฏิสนธิมนตรา
 เอกั ถานตี.

อรุปาวจรถานเภทโท นิฐฐิตโต.

สาธชนปาโมชชตถาย กเต สุจิตตาลงกาเร

กิจจถานเภทโท นิฐฐิตโต.

หวารเภท

กามาวจรหวารเภท

กามโลเก ฉ หวารานี ถานตี. ตั ยถา. จกขุหวารั สโตหวารั ฆานหวารั ชิวหาหวารั
 กายหวารั มโนหวารั.

ตตถ จกขุหวาเร ฉจตตาลีสจิตตานี ถานตี. ตั ยถา. ปณจ หวาราวชชนจิตตัม (๑/
 ๓๙)เทว จกขุวิถญาณานี เทว สมปฏิจฉนจิตตานี ตีถิ สนตริถจิตตานี เอกั โวฐฐพพนจิตตัม
 เอกั หสนจิตตัม หวาทสาทุกุสจิตตานี จตุวีสติ กามาวจรโสภณจิตตานี.

สโตหวาเร ฉจตตาลีสจิตตานี ถานตี. ตั ยถา. ปุริมฉจตตาลีสจิตเตสุ จกขุวิถญาณานี
 อปนตวา สโตวิถญาณานี ปกขิปิตวา. ฉจตตาลีสจิตตานี.

ฆานหวาเร ฉจตตาลีสจิตตานี ถานตี. ตั ยถา. ปุริมฉจตตาลีสจิตเตสุ สโตวิถญาณานี
 อปนตวา ฆานวิถญาณานี ปกขิปิตวา ฉจตตาลีสจิตตานี.

ชีวหาทวารเร ฉจดตาลีสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. บุริมฉจดตาลีสจิตเตสุ
ฆานวิญญานานิ อปนตวา ชิวหาวิญญานานิ ปกขิปิตวา ฉจดตาลีสจิตตานิ.

กายทวารเร ฉจดตาลีสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. บุริมฉจดตาลีสจิตเตสุ
ชีวหาวิญญานานิ อปนตวา กายวิญญานานิ ปกขิปิตวา ฉจดตาลีสจิตตานิ ภาวนติ.

มโนทวารเร สตตสภูฏิจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ สนตริณตตย-
มโนทวาราวชชนหสนสงขาทานิ จตุวีสติ กามาวจรกุสลวิปากกริยาจิตตานิ อภูฏารส
รูปาวจรรูปาวจรกุสลกริยาจิตตานิ อภูฏาโลกุตตรจิตตานีติ.

กามาวจรทวารเกโท นิภูฏีโต.

รูปาวจรทวารเภท

รูปโลเก ตีณิ ทวารานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. จกขุทวารํ โสตทวารํ มโนทวารํ.

ตตถ จกขุทวารเร ฉตตีสตีจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ ปถจทวาราวชชนจิตตํ เทว
จกขุวิญญานานิ เทว สมปฏิจฉนณจิตตานิ ตีณิ สนตริณจิตตานิ เทว โภฏฐัพพหสนจิตตานิ
ทสปฏิฆทวยวชชิตากุสลจิตตานิ โสฬส กามาวจรโส(๑/๔๑)ภณกุสลกริยาจิตตานิ.

โสตทวารเร ฉตตีสตี จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ ปถจทวาราวชชนจิตตํ เทว
โสตวิญญานานิ เทว สมปฏิจฉนณจิตตานิ ตีณิ สนตริณจิตตานิ เทว โภฏฐัพพหสนจิตตานิ
ทสปฏิฆทวยวชชิตากุสลจิตตานิ โสฬส กามาวจรโสภณกุสลกริยาจิตตานิ.

มโนทวารเร จตูปถญาสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ทสปฏิฆทวยวชชิตา กุสลจิตตานิ
เทว มโนทวาราวชชนหสนจิตตานิ โสฬสกามาวจรโสภณกุสลกริยาจิตตานิ ทส รูปาวจรกุสล-
กริยาจิตตานิ อภูฏา รูปาวจรกุสลกริยาจิตตานิ อภูฏาโลกุตตรจิตตานีติ.

รูปาวจรทวารเกโท นิภูฏีโต.

อรูปาวจรทวารเภท

อรูปโลเก เอกํ ทวารํ ภาวนติ. ตํ ยถา. มโนทวารํ.

ตสมิ เทวฉจดตาลีสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. (๑/๔๒)ทสปฏิฆทวยวชชิตา กุสลจิตตานิ
เอกํ มโนทวาราวชชนจิตตํ โสฬสกามาวจรโสภณกุสลกริยาจิตตานิ อภูฏารูปาวจรกุสลกริยาจิตตานิ
สตตปฐุมมคคจิตตวชชิตโลกุตตรจิตตานีติ.

อรูปาวจรทวารเกโท นิภูฏีโต.

สาธชนปาโมชชตถาย กเต สจิจิตตาลงกาเร

ทวารเกโท นิภูฏีโต.

อารมณเภท

อารพณเภท

อารมณณานี ฉพพิธานี ภาวนติ. ตํ ยถา. รุปารมณณํ สหุทธารมณณํ คนธารมณณํ
รสารมณณํ โฝฏฐพพารมณณํ ฌมมารมณณํ.

ตตถ รุปารมณณमारพภ นียเตน เทว จิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกุสลวิปากํ
จกขุวิญญานํ เอกํ กุสลวิปากํ จกขุวิญญานํ.

รูปารมณณमारพภ อนียเตน ฉจตตาลีสจิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานี
เทว สมปฏิจจนน(๑/๔๓)จิตตานี ตีณิ สนตฺตรณจิตตานี ตีณิ อเหตุกกริยา จิตตานี จตุวีสติ
กามาวจรโสภณจิตตานี เทว ปญจมชฌมานสงฆาตานิ กุสลกริยาภิญญาจิตตานี.

สหุทธารมณณमारพภ นียเตน เทว จิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกุสลวิปากํ
โสตวิญญานํ เอกํ กุสลวิปากํ โสตวิญญานํ.

สหุทธารมณณमारพภ อนียเตน ฉจตตาลีส จิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุพเพ
วุตตฉจตตาลีสจิตตานเวย.

คนธารมณณमारพภ นียเตน เทว จิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกุสลวิปากํ
ฆานวิญญานํ เอกํ กุสลวิปากํ ฆานวิญญานํ.

คนธารมณณमारพภ อนียเตน ฉจตตาลีสจิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุพเพ
วุตตฉจตตาลีสจิตตานเวย.

รสารมณณमारพภ นียเตน เทว จิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกุสลวิปากํ ชิวหา
วิญญานํ เอกํ กุสลวิปากํ (๑/๔๔) ชิวหาวิญญานํ.

รสารมณณमारพภ อนียเตน ฉจตตาลีสจิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุพเพ
วุตตฉจตตาลีสจิตตานเวย.

ฝอฏฐพพารมณณमारพภ นียเตน เทว จิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อกุสลวิปากํ
กายวิญญานํ เอกํ กุสลวิปากํ กายวิญญานํ.

ฝอฏฐพพารมณณमारพภ อนียเตน ฉจตตาลีสจิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุพเพ
วุตตฉจตตาลีสจิตตานเวย.

ฌมมารมณณํ ปน ฉพพิธํ โหติ. ตํ ยถา. ปสาทรูปํ สุขุมรูปํ จิตตํ เจตสิกํ นิพพานํ
ปญญตติ.

ตตถ ปสาทรูปमारพภ เตจตตาลีสจิตตานี ภาวนติ. ตีณิ สนตฺตรณจิตตานี เทว
มโนทวาราวชชนหสนจิตตานี จตุวีสติกามาวจรโสภณจิตตานี เทว ปญจมชฌมานสงฆาตานิ กุสล-
กริยา(๑/๔๕)ภิญญาจิตตานี.

สุขุมรูปमारพภ เตจตตาลีสจิตตานี ภาวนติ. ตํ ยถา. ปุพเพ วุตตเตจตตาลีสจิตตานเวย.

จิตเตสุ กามจิตตमारพภ เตจตตาลีส จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ ตีณิ สนติริณจิตตานิ เทว มโนทวาราวชชนหสนจิตตานิ จตุวีสติกามาวจรโสภณจิตตานิ เทว ปญจมชฌมานสงฆาตานิ กุสลกริยาจิตตานิ.

รูปจิตตमारพภ เอกทีส จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ เอกํ มโนทวาราวชชนจิตตํ โสฬส กามาวจรโสภณกุสลกริยาจิตตานิ เทว ปญจมชฌมานสงฆาตานิ กุสลกริยาภิญญาจิตตานิ.

อรูปรจิตตमारพภ นียเตน ฉ จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ตีณิ ทุตियารูปกุสลวิปากกริยาจิตตานิ ตีณิ จตุตถารูปกุสลวิปากกริยา จิตตานิ.

ตตถ ทุตियารูปกุสลวิปากจิตตํ ปถमारูปกุสลจิตตमारพภ อุปปชชติ. ทุตियารูปกริยาจิตตํ ปถमारูปกุสลกริยาจิตตमारพภ อุปปชชติ. จตุตถารูปกุสลวิปากจิตตํ ตุตियารูปกุสลจิตตमारพภ อุปปชชติ. จตุตถารูปกริยาจิตตํ ตุตियารูปกุสลกริยาจิตตमारพภ อุปปชชติ.

อรูปรจิตตमारพภ อนียเตน เอกทีสจิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ เอกํ มโนทวาราวชชนจิตตํ โสฬส กามาวจรโสภณกุสลกริยาจิตตานิ เทว ปญจมชฌมานสงฆาตานิ กุสลกริยาภิญญาจิตตานิ.

เหฏฐา ฉ มคคผลจิตตานารพภ เอกาทส จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ มโนทวาราวชชนจิตตํ

๒.๑.๒ ปวิรรตคัมภีร์สูจิตตลัการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๒

(๒/๑)อฏฐ กามาวจรโสภณญาณสมปยุตตกุสลกริยาจิตตานิ เทว ปญจมชฌมานสงฆาตานิ กุสลกริยาภิญญาจิตตานิ.

เทวอรหตตมคคผลจิตตานารพภ ฉ จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ มโนทวาราวชชนจิตตํ จตตาริ กามาวจรโสภณญาณสมปยุตตกริยาจิตตานิ. เอกํ ปญจมชฌมานสงฆาตํ กริยาภิญญาจิตตํ.

เจตสิกमारพภ ยถารหํ เอกุณปญญาส จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ สนติริณตตยมโนทวาราวชชนหสนวเสน ปญจาเหตุกจิตตานิ จตุวีสติกามาวจรโสภณจิตตานิ. เทวปญจมชฌมานสงฆาตานิ กุสลกริยาภิญญาจิตตานิ ตีณิ ทุตियารูปกุสลวิปากกริยาจิตตานิ ตีณิ จตุตถากุสลวิปากกริยาจิตตานิ.

นิพพานमारพภ นียเตน อฏฐ จิตตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. จตตาริ มคคจิตตานิ (๒/๒) จตตาริ ผลจตตานิ.

นิพนพานมารพภ อนียเตน เอกทส จิตตานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. เอกํ มโนทวาราวชชน-
จิตตํ อภฺฐ กามาวจรโสภณญานสมปยุตตกุลกริยาจิตตานิ เทว ปณจมชฌานสงฆาตานิ กุสล-
กริยาภิญญาจิตตานิ.

ปณฺณตติมารพภ นียเตน เอกวีสติ จิตตานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. ปนฺนรส รุปาวจรกุสล-
กริยาจิตตานิ ตีณิ ปฐฺมรูปกุสลกริยาจิตตานิ ตีณิ ตติยารูปกุสลวิปากกริยาจิตตานิ.

ตถถ ปนฺนรส รุปาวจรกุสลวิปากกริยาจิตตานิ กลินาทีปณฺณตติมารพภ อุปฺปชชติ.
ปฐฺมารูปกุสลวิปากกริยาจิตตานิ อากาสปณฺณตติมารพภ อุปฺปชชติ. ตติยารูปกุสลวิปากกริยาจิตตา-
นิ นตฺถิกาวปณฺณตติมารพภ อุปฺปชชติ.

ปณฺณตติมารพภ อนียเตน เอกตีส จิตตานิ ฆวนติ. (๒/๓)ตํ ยถา. ทวาทสากุสล-
จิตตานิ เอกํ มโนทวาราวชชนจิตตํ โสฬส กามาวจรโสภณกุสลกริยาจิตตานิ เทว ปณจมชฌาน-
สงฆาตานิ กุสลกริยาภิญญา จิตตานีติ.

อารพภณเกโท นิฏฺฐีโต.

เอกาทิอารมณเกท

เอการมมณมารพภ ปณฺจจตตาลีส จิตตานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. ทส ทวิปณฺจวิญญานานิ
ปนฺนรส รุปาวจรกุสลวิปากกริยาจิตตานิ ทวาทสารูปกุสลวิปากกริยาจิตตานิ อภฺฐ กุสลวิปาก-
โลกุตฺตรจิตตานิ.

ทวารมมณตยารมมณจตวามมณจิตตานิ นตฺถิ.

ปณฺจอารมมณมารพภ ตีณิ จิตตานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. เทว สมฺปฏฺิจฉนฺนจิตตานิ เอกํ
ปณฺจทวาราวชชนจิตตํ.

นารมมณมารพภเต จตตาลีส จิตตานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ
สนฺตีรณตตยมนทวาราวชชนหสนวเสน ปณฺจเหตุก(๒/๔)จิตตานิ. จตฺวีสติกามาวจรโสภณจิตตานิ
เทวปณจมชฌานสงฆาตานิ กุสลกริยาภิญญาจิตตานีติ.

เอกาทิอารมณเกโท นิฏฺฐีโต.

กมมกมมิมิตตคตินิมิตตเกท

ทวารวิมุตตานํ ปฏฺิสนฺธิภวํจจตฺติจิตตานํ ตีณิ อารมมณานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. เอกํ กมมํ
เอกํ กมมิมิตตํ เอกํ คตินิมิตตํ.

ตถถ กมมมารพภ ทสปฏฺิสนฺธิภวํจจตฺติสงฆาตานิ จิตตานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. เทว
อุเปกฺขาสหคตสนฺตีรณจิตตานิ อภฺฐ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานิ.

กมมนิมิตตมารพภ เอกุณวีสปฏิสนธิวงคจตุตสังขตานิ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. เทว
อุเปกขาสหคตสนธิรณจิตตานิ. อฏฐ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานิ ปญจ รูปาวจรวิปากจิตตานิ
จตตารี อรูปาวจรวิปากจิตตานิ.

คตินิมิตตมารพภ ทส ปฏิสนธิวงคจตุ(๒/๕)สังขตานิ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. เทว
อุเปกขาสหคตสนธิรณจิตตานิ อฏฐ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานิ.

กมมกมมนิมิตตคตินิมิตตเกโท นิฎฐิตโต.

ปริตตารมมณจิตตาทิเภท

ปริตตมารพภ นียเต ปญจวิสติ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. สตตรส มโนทวาราวชชิตา
เหตุกจิตตานิ อฏฐ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานิ

มหคคตมารพภ นียเตน ฉ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ตีณิ ทุตติยารูปกุสลวิปากกิริยา-
จิตตานิ ตีณิ จตตุถารูปกุสลวิปากกิริยาจิตตานิ.

อุปมาณมารพภ นียเตน อฏฐ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. จตตารี มคคจิตตานิ
จตตารี ผลจิตตานิ.

ปญญุตติมารพภ นียเตน เอกํ วิสติ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ปนฺนรสรูปาวจรจิตตานิ.
ฉ ปฐมารูปจิตตานิ.

ปริตตมหคคตปญญุตติมารพภ อนียเตน วิสติ (๒/๖)จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา.
ทวาทสากุสลจิตตานิ อฏฐ กามาวจรโสภณญาณสมปยุตตกุสลจิตตานิ กิริยาจิตตานิ.

ปริตตมหคคตอุปมาณปญญุตติมารพภ อนียเตน เอกาทส จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา.
เอกํ มโนทวาราวชชนจิตตํ อฏฐ กามาวจรโสภณญาณสมปยุตตกุสลกิริยาจิตตานิ เทว
ปญจมชฺฌานสงขตานิ กุสลกิริยาภินญาจิตตานิ.

ปริตตารมมณจิตตาทิเภท นิฎฐิตโต.

อติตารมมณจิตตาทิเภท

อติตารมมณมารพภ นียเตน จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ตีณิ ทุตติยารูปจิตตานิ ตีณิ
จตตุถารูปจิตตานิ.

อนาคตารมมณมารพภ นียเตน จิตตานิ นตถิ.

ปจฺจุปปนฺนารมมณมารพภ นียเตน เตรส จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. เทว จกฺขุ
วิญญานานิ เทว โสทวิญญานานิ (๒/๗)เทว ฆานวิญญานานิ เทว ชิวหาวิญญานานิ เทว
กายวิญญานานิ เทว สมปฏิจฉนฺนจิตตานิ เอกํ ปญจทวาราวชชนจิตตํ.

กาลวิมุตตารมณมารพภ นียเตน เอกุณวีส จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ปนฺนรสรูปาวจรจิตตานิ อฏฺฐ โลกุตตรจิตตานิ.

ทวาทสากุสลาารมณมารพภ อนียเตน ทวาทส จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. จตตาริสนตริณตตยหสนจิตตานิ อฏฺฐ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานิ.

อตีตนาาคตปจจุปปนฺนกาลวิมุตตารมณมารพภ อนียเตน ยถารหํ เอกทีส จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ เอกํ มโนทวารวชชนจิตตํ. โสฬส กามาวจรโสภณกุสลกิริยาจิตตานิ. เทว ปญจมชฺฌานสงฆาตานิ กุสลกิริยาภิญญาจิตตานีตี.

อตีตารมณจิตตาทีเกโท นิฏฺฐิตไ.

อชมตตารมณจิตตาทีเกท

(๒/๘)อชมตตารมณมารพภ นียเตน ฉ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ตีณิ พุติยารูปจิตตานิ ตีณิ จตฺตถารูปจิตตานิ.

พหิทุธารมณมารพภ นียเตน ฉพพิส จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ปนฺนรสรูปาวจรจิตตานิ ตีณิ ปฐมารูปจิตตานิ อฏฺฐ โลกุตตรจิตตานิ.

อุภยวิมุตตารมณมารพภ นียเตน ตีณิ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. เอกํ อากิณฺณจณฺญาตนกุสลจิตตํ เอกํ อากิณฺณจณฺญาตนกิริยาจิตตํ.

อชมตตพหิทุธารมณมารพภ อนียเตน ปญจวีสติ จิตตานิ ภวนติ. ตํ ยถา. สตตารสมโนทวารวชชนวชชิตาเหตุกจิตตานิ อฏฺฐ สเหตุกกามาวจรจิตตานิ.

อชมตตพหิทุธารภยวิมุตตารมณมารพภ อนียเตน เอกทีสจิตตานิ ภวนติ ตํ ยถา. (๒/๘)ทวาทสากุสลจิตตานิ เอกํ มโนทวารวชชนจิตตํ โสฬส กามาวจรโสภณกุสลกิริยาจิตตานิ เทว ปญจมชฺฌานสงฆาตานิ กุสลกิริยาภิญญาจิตตานีตี.

อชมตตารมณจิตตาทีเกโท นิฏฺฐิตไ.

สารุชชนปาโมชชตถาย กเต สฺวจิตตาลงกาเร

อารมณเกโท นิฏฺฐิตไ.

วตฺถุเกท

วตฺถุเกท

วตฺถุณิ ฉพพิธานิ ภวนติ. ตํ ยถา. จกฺขวตฺถุโสตวตฺถุชิวหาตฺถุกายวตฺถุททวตฺถุ.

ตตถ จกฺขุวิกลาณํ ปุคฺคลาณํ ปญจ วตฺถุณิ ภวนติ. ตํ ยถา. โสตวตฺถุฆานวตฺถุชิวหาตฺถุกายวตฺถุททวตฺถุ.

โสตวิกหลาน ปุคฺคหลาน ปณฺจวตฺถุณี ภาวนตี. ตํ ยถา. จกฺขุวตฺถุฆานวตฺถุชิวหาวตฺถุ
กายวตฺถุหทยวตฺถุ.

ฆานวิกหลาน ปุคฺคหลาน ปณฺจวตฺถุณี ภาวนตี. ตํ ยถา. จกฺขุวตฺถุโสตวตฺถุชิวหา(๒/๑๐)
วตฺถุกายวตฺถุหทยวตฺถุ.

จกฺขุโสตวิกหลาน ปุคฺคหลาน จตตาริ วตฺถุณี ภาวนตี. ตํ ยถา. ฆานวตฺถุชิวหาวตฺถุ
กายวตฺถุหทยวตฺถุ.

จกฺขุฆานวิกหลาน ปุคฺคหลาน จตตาริ วตฺถุณี ภาวนตี. ตํ ยถา. โสตวตฺถุชิวหาวตฺถุ
กายวตฺถุหทยวตฺถุ.

โสตฆานวิกหลาน จตตาริ วตฺถุณี ภาวนตี. ตํ ยถา. จกฺขุวตฺถุชิวหาวตฺถุกายวตฺถุหทยวตฺถุ.

จกฺขุโสตฆานวิกหลาน ปุคฺคหลาน ตีณิ วตฺถุณี ภาวนตี. ตํ ยถา. ชิวหาวตฺถุกายวตฺถุ
หทยวตฺถุ.

ฆานชิวหากายวิกหลาน ปุคฺคหลาน ตีณิ วตฺถุณี ภาวนตี. ตํ ยถา. จกฺขุวตฺถุโสตวตฺถุ
หทยวตฺถุ.

อรุปลเอกะ วตฺถุณี นตฺถิ.

ตตถาปี มนฺทามนฺทมชฺฉิมายุเกสุ เอภฺนปณฺญาส จกฺขุวตฺถุสุ มชฺฉิมาย(๒/๑๑)ยุกํ
จกฺขุวตฺถุ นิสฺสาเยว เทว จิตฺตานิ ภาวนตี. ตํ ยถา. เอกํ อกฺุสลวิปากํ จกฺขุวิญญานํ เอกํ
กฺุสลวิปากํ จกฺขุวิญญานํ

มนฺทามนฺทมชฺฉิมายุเกสุ เอภฺนปณฺญาส โสตวตฺถุสุ มชฺฉิมายุกํ โสตวตฺถุ นิสฺสาเยว
เทว จิตฺตานิ ภาวนตี. ตํ ยถา. เอกํ อกฺุสลวิปากํ โสตวิญญานํ เอกํ กฺุสลวิปากํ โสตวิญญานํ.

มนฺธาทนฺทมชฺฉิมายุเกสุ เอภฺนปณฺญาส ฆานวตฺถุสุ มชฺฉิมายุกํ ฆานวตฺถุ นิสฺสาเยว
เทว จิตฺตานิ ภาวนตี. ตํ ยถา. เอกํ อกฺุสลวิปากํ ฆานวิญญานํ เอกํ กฺุสลวิปากํ ฆานวิญญานํ.

มนฺทามนฺทมชฺฉิมายุเกสุ เอภฺนปณฺญาส ชิวหาวตฺถุสุ มชฺฉิมายุกํ ชิวหาวตฺถุ นิสฺสาเยว
เทว จิตฺตานิ ภาวนตี. ตํ ยถา. เอกํ อกฺุสลวิปากํ ชิวหาวิญญานํ เอกํ กฺุสลวิปากํ ชิวหาวิญญานํ.

มนฺทามนฺทมชฺฉิมายุ(๒/๑๒)เกสุ เอภฺนปณฺญาสกายวตฺถุสุ มชฺฉิมายุกํ กายวตฺถุ
นิสฺสาเยว เทว จิตฺตานิ ภาวนตี. ตํ ยถา. เอกํ อกฺุสลวิปากํ กายวิญญานํ เอกํ กฺุสลวิปากํ
กายวิญญานํ.

ปวตฺติกาเล อตฺตโน ปุพฺพสฺส จิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณฺเณ อุปฺปนฺนํ หทยวตฺถุ นิสฺสาเยว
เตตฺธีส จิตฺตานิ ภาวนตี. ตํ ยถา. เทว ปฏฺิขสมปยุตฺตจิตฺตานิ สมปฏฺิจฉนฺนทวยสฺนตฺริณตฺตย-
ปณฺจทวาราวชฺชนทสนฺนเสณ สตฺตาเหตุกจิตฺตานิ อภฺนฺน สเหตุกคามาวจรวิปากจิตฺตานิ ปนฺนรส
รฺูปาวจรจิตฺตานิ เอกํ โสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ.

ปวตติกาเล อตตโน ปุพฺพสฺส จิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณฺเณ อุปฺปนฺนํ ททฺยวตฺถุ ปญฺจวโถกาเร
 นิสฺสาย จตุวโถกาเร อนิสฺสาย เทวจตฺตาทิสฺสจิตฺตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ทสฺปฏิขมฺมปยุตฺตจิตฺต-
 ทวยวชฺชิตากุสล(๒/๑๓)จิตฺตานิ เอกํ มโนทวาราวชฺชนจิตฺตํ โสฬสกาฬวจรโสภณกุสลกฺริยาจิตฺตานิ
 อภฺยวชิรฺรกุสลกฺริยาจิตฺตานิ สตฺตปฐฺมมคฺคจิตฺตวิวชฺชิตโลกุตฺตรจิตฺตานิ.

มรณาสนฺนกาเล ปน จุตฺติจิตฺเตหิ สตฺตรสฺสจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณฺเณ อุปฺปนฺนํ ททฺยวตฺถุ
 นิสฺสาย เอกปญฺญาสจิตฺตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตฺตานิ สมฺปฏิจฺจนฺนทวยสฺนติรณตฺตย-
 สนวสฺเสน อภฺยวชิรฺรจิตฺตานิ จตุวีสฺติกาฬวจรโสภณจิตฺตานิ.

ปญฺจรูปาวจรวิปากจิตฺตานิ เทวปญฺจมชฺฌานสงฺขาทานิ กุสลกฺริยาภิญฺญาจิตฺตานิ. วตฺถุ
 อนิสฺสาเยว จตฺตาริ จิตฺตานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ ปฐฺมารูปวิปากจิตฺตํ เอกํ ทุตฺติยารูปวิปากจิตฺตํ
 เอกํ ตติยารูปวิปากจิตฺตํ เอกํ จตฺตถารูปวิปากจิตฺตนิ.

วตฺถุเกโท นิฏฺฐิตฺโต.

วิญฺญาณธาทูเกท

กามโลเก (๒/๑๔)สตฺต วิญฺญาณธาทูโย ภาวนติ. ตํ ยถา. จกฺขุวิญฺญาณธาทู
 โสตฺวิญฺญาณธาทู ฆานวิญฺญาณธาทู ชิวหาวิญฺญาณธาทู กายวิญฺญาณธาทู มโนธาทู มโนวิญฺญาณ
 ธาทู.

ตตฺถ เทว จกฺขุวิญฺญาณานิ จกฺขุวิญฺญาณธาทู นาม เทว โสตฺวิญฺญาณานิ
 โสตฺวิญฺญาณธาทู นาม เทว ฆานวิญฺญาณานิ ฆานวิญฺญาณธาทู นาม เทว ชิวหาวิญฺญาณธาทู
 นาม เทว กายวิญฺญาณานิ กายวิญฺญาณธาทู นาม สมฺปฏิจฺจนฺนทวยปญฺจทวาราวชฺชนสงฺขาทานิ
 ตีณิ จิตฺตานิ มโนธาทู นาม.

อกุสลสฺนติรณตฺตยมโนทวาราวชฺชนหสนกาฬวจรโสภณจิตฺตานิ มหคฺคตกุสลกฺริยาจิตฺต-
 โลกุตฺตรจิตฺตํ สงฺขาทานิ สตฺตสฺสภูตฺติ จิตฺตานิ มโนวิญฺญาณธาทู นาม.

รูปโลเก จตฺสโส วิญฺญาณธาทูโย ภาวนติ. (๒/๑๕)ตํ ยถา. จกฺขุวิญฺญาณธาทู
 โสตฺวิญฺญาณธาทู มโนธาทู มโนวิญฺญาณธาทู.

ตตฺถ เทว จกฺขุวิญฺญาณานิ จกฺขุวิญฺญาณธาทู นาม. เทว โสตฺวิญฺญาณานิ โสต
 วิญฺญาณธาทู นาม สมฺปฏิจฺจนฺนทวยปญฺจทวาราวชฺชนสงฺขาทานิ ตีณิ จิตฺตานิ มโนธาทู นาม.

โลภมฺมูลจิตฺตโมหมฺมูลจิตฺตสฺนติรณตฺตยมโนทวาราวชฺชนหสนกาฬวจรโสภณกุสลกฺริยาจิตฺต-
 รูปาวจรจิตฺตารูปกุสลกฺริยาจิตฺตโลกุตฺตรจิตฺตสงฺขาทานิ เตสฺสภูตฺติ จิตฺตานิ มโนวิญฺญาณธาทู นาม.

อรูปลโลเก เอกวิญฺญาณธาทู ภาวนติ. ตํ ยถา. มโนวิญฺญาณธาทู. ตตฺถ โลภมฺมูลจิตฺต-
 โมหมฺมูลจิตฺตมโนทวาราวชฺชนจิตฺตกาฬวจรโสภณกุสลกฺริยาจิตฺตารูปกุสลวิปากกฺริยาจิตฺตฺตฺตฺต-
 จิตฺตผลจิตฺตสฺสขาทานิ ฉจตฺตาสีสจิตฺตานิ (๒/๑๖)มโนวิญฺญาณธาทู นามาติ.

วิญญานธาตุเกโท นิฐฐิตโต.
 สารุชนปาโมชชตถาย กเต สฺจิตตาลงกาเร.
 วตถุเกโท นิฐฐิตโต.

มนทามนทมชฌิมายุกเกท
อติมหนตารมมณวินิจจย

จกขุทวารวิธิยํ อติมหนตารมมณ มนทายุกา จกขุปสาทา สตตตีส. อมนทายุกา
 จกขุปสาทา เอกาทส, มชฌิมายุก จกขุปสาโท เอโก โหติ.

กถํ. ปถจทวาราวชชนโต ปฐฐาย ปฐฐิลอมวเสน คณิยมาณเสสุ สตตรสตเตสุ
 อาทิกวงคจิตตสส อุปปาถถิติขณเสสุ อุปปนเน จกขุปสาเท จกขุวิญญานูปตติสมเย
 อวิชฆมานตตา ฐเปตวา ตทูปตติสมเย วิชฆมานตตา เสเสสุ เอกุณปถญาสขณเสสุ
 อุปปนจกขุปสาทา เอกุณปถญาส จกขุปสาทา นาม.

อติตถวงคสส อุปปาทกขณ อุปปนโน จกขุปสาโท มชฌิมายุก (๒/๑๗)นาม
 ทุติยตทาลมพณเน สทธี นิรุชฌนโต.

ตโต ปุริมขณเสสุ อุปปนนา สตตตีสจกขุปสาทา มนทายุกา นาม ทุติยตทาลมพณ-
 นิโรธโต ปุพเพ นิรุชฌนโต.

ตโต ปจฉิมขณเสสุ อุปปนนา เอกาทส จกขุปสาทา อมนทายุกา นาม ทุติยตทาลมพณ-
 นิโรธโต ปจฉานิรุชฌนโตติ

อติมหนตารมมณวินิจจโย

มหนตารมมณ ปน ปฐมมหนตารมมณ มนทายุกา จกขุปสาทา จตตีส. อมนทายุกา
 จกขุปสาทา จุททส. มชฌิมายุก จกขุปสาโท เอโก โหติ.

กถํ. ทวิจิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมนเน ปฐฐมาตีตวงคสส อุปปาทกขณ อุปปนโน
 จกขุปสาโท มชฌิมายุก นาม ทุติยตทาลมพณณานเน อุปปนนวงคเน สท นิรุชฌนโต.

ตโต ปุริมอุปปนนา จตตีส จกขุปสาทา มนทายุกา นาม ทุติย(๒/๑๘)ตทาลมพณณานเน.
 อุปปนนวงคนิโรธโต ปุพเพ นิรุชฌนโต. ตโต ปจฉิมอุปปนนา จุททส จกขุปสาทา อมนทายุกา นาม
 ทุติยตทาลมพณณานเน อุปปนนวงคนิโรธโต ปจฉา นิรุชฌนโต.

ทุติยมหนตารมมณ มนทายุกา จกขุปสาทา เอกตีส. อมนทายุกา จกขุปสาทา
 สตตรส. มชฌิมายุก จกขุปสาโท โหติ.

กถํ. ติจิตตกขณาตีตวเสน อาพาธคมนเนปี ปฐฐมาตีตวงคสเสว อุปปาทกขณ อุปปนโน
 จกขุปสาโท มชฌิมายุก นาม ทุติยตทาลมพณณานเน อุปปนนสตตมชฌนเน สท นิรุชฌนโต.

ตโต ปริมุปปนา เอกทีส จกขุปสาทา มนทาเยกา นาม ทุติยตทาลมพณถาเน
อุปพนนสตตมชวณนโรโรโต ปุพเพ นโรชณนโต.

ตโต ปจฉิมุปปนา สตตรส จกขุปสาทา อมนทาเยกา (๒/๑๙)นาม ทุติยตทาลมพณ-
ถาเน อุปพนนสตตมชวณนโรโรโต ปจฉา นโรชณนโต.

มหนตารมมณเ วินิจฉโย.

ปริตตารมมณวินิจฉย

ปริตตารมมณเ มนทาเยกา จกขุปสาทา อฏฐาวีส อมนทาเยกา จ ปสาทา วีสติ.
มชฉิมายโก จกขุปสาทา เอโก โหติ.

กถ. จตจิตตกขณาตีตวเสน อาพาทคมนเ ปฐมาตีตทวงคสเสว อุปาทกขณเ
อุปพนโน จกขุปสาทา มชฉิมายโก นาม ทุติยตทาลมพณถาเน อุปพนนจตตทวงคเ สห
นโรชณนโต.

ตโต ปริมุปปนา อฏฐาวีส จกขุปสาทา มนทาเยกา นาม ทุติยตทาลมพณถาเน
อุปพนนจตตทวงคนโรโรโต ปุพเพ นโรชณนโต.

ตโต ปจฉิมุปปนา วีสติ จกขุปสาทา อมนทาเยกา นาม ทุติยตทาลมพณถาเน
อุปพนนจตตทวงคนโรโรโต ปจฉา นโรชณนโต.

ทุติย(๒/๒๐)ปริตตารมมณเ มนทาเยกา จกขุปสาทา ปณจวีส. อมนทาเยกา
จกขุปสาทา เตวีส. มชฉิมายโก จกขุปสาทา เอโก โหติ.

กถ. ปณจ จิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมนเ ปฐมาตีตทวงคสเสว อุปาทกขณเ
อุปพนโน จกขุปสาทา มชฉิมายโก นาม ทุติยตทาลมพณถาเน ตติยทวงคเ สห นโรชณนโต.

ตโต ปริมุปปนา ปณจวีส จกขุปสาทา มนทาเยกา นาม ทุติยตทาลมพณถาเน
ตติยทวงคนโรโรโต ปุพเพ นโรชณนโต.

ตโต ปจฉิมุปปนา เตวีส จกขุปสาทา อมนทาเยกา นาม ทุติยตทาลมพณถาเน
ตติยทวงคนโรโรนโต ปจฉา นโรชณนโต.

ตติยปริตตารมมณเ มนทาเยกา จกขุปสาทา ทวาวีส. อมนทาเยกา จกขุปสาทา
ฉัพพิส. มชฉิมายโก (๒/๒๑)จกขุปสาทา เอโก โหติ.

กถ. ฉจิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมนเปี ปฐมาตีตทวงคสเสว อุปาทกขณเ
อุปพนโน จกขุปสาทา มชฉิมายโก นาม ทุติยตทาลมพณถาเน ทุติยทวงคเ สห นโรชณนโต.

ตโต ปริมุปปนา พาวีส จกขุปสาทา มนทาเยกา นาม. ทุติยตทาลมพณถาเน
ทุติยทวงคนโรโรโต ปุพเพ นโรชณนโต ตโต ปจฉิมุปปนา ฉัพพิส จกขุปสาทา อมนทาเยกา นาม.
ทุติยตทาลมพณถาเน ทุติยทวงคนโรโรโต ปจฉา นโรชณนโต.

จตุตถปริตตารมมณ มนทายุกา จกขุปสาทา เอกุนวีส. อมนทายุกา จกขุปสาทา เอกุนตีส. มชฌิมายุกโ กขุขุปสาโท เอโก โหติ.

กถิ. สุตตจิตตกขณาตีตวเสน อาพาทคมเนปี. ปฐมาตีตวเสน อาปาถคม(๒/๒๒)เนปี ปฐมาตีตภวคเสว อุปปาทกขณน อุปปนโน จกขุปสาโท มชฌิมายุกโ นาม. ทุตติยตทาลมพณ-
ธานน ปฐมภวคเน สห นีรุชฌนโต.

ตโต ปุริมุปปนนา เอกุนวีส จกขุปสาทา มนทายุกา นาม ทุตติยตทาลมพณธานน
ปฐมภวคนีโรธโต ปุพเพ นีรุชฌนโต.

ตโต ปจฉิมุปปนนา เอกุนตีส จกขุปสาทา อมนทายุกา นาม ทุตติยตทาลมพณธานน
ปฐมภวคนีโรธโต ปจฉา นีรุชฌนโต.

ปถจปริตตารมมณ มนทายุกา จกขุปสาทา โสฬส. อมนทายุกา. จกขุปสาทา พาวีส.
มชฌิมายุกโ จกขุปสาโท เอโก โหติ.

กถิ. อฏฐจิตตกขณาตีตวเสน สห นีรุชฌนโต ตโต ปุริมุปปนนา โสฬส จกขุปสาทา
มนทายุกา นาม ทุตติยตทาลมพณธานน ตติยไวฏฐัพพนีโรธโต ปุพเพ นีรุชฌนโต.

ตโต ปจฉิมุปปนนา พาวีส จกขุปสาทา อมนทายุกา นาม ทุตติยตทาลมพณธานน
ตติยไวฏฐัพพ(๒/๒๓)นีโรธโต ปจฉา นีรุชฌนโต.

อฏฐปริตตารมมณ มนทายุกา จกขุปสาทา เตรส. อมนทายุกา จกขุปสาทา ปถจตีส.
มชฌิมายุกโ จกขุปสาโท เอโก โหติ.

กถิ. นวจิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐมาตีตภวคเสว อุปปาทกขณน
อุปปนโน จกขุปสาโท มชฌิมายุกโ นาม ทุตติยตทาลมพณธานน ทุตติยไวฏฐัพพเนน สห นีรุชฌนโต.

ตโต ปุริมุปปนนา เตรส จกขุปสาทา มนทายุกา นาม ทุตติยตทาลมพณธานน
ทุตติยไวฏฐัพพนีโรธโต ปุพเพ นีรุชฌนโต.

ตโต ปจฉิมุปปนนา ปถจตีส จกขุปสาทา อมนทายุกา นาม ทุตติยตทาลมพณธานน
(๒/๒๔)ทุตติยไวฏฐัพพนีโรธโต ปจฉา นีรุชฌนโต.

ปริตตารมมณ วิจิฉโย.

มนทามนทมชฌิมายุกเกโท นีฎฐิตโต.

มนทามนทมชฌิมายุกเกท

ยถา จกขุทวารวธิยิ มนทามนทมชฌิมายุกเกโท เวทิตพโพ. เอวิ โสิตทวารฆานทวาร-
ชิวหาทวารกายทวารวธิสึปี มนทาทนทมชฌิมายุกเกโท เวทิตพโพ.

อติปริตตารมมณวิถิมโนทวารวธิสึ มนทามนทมชฌิมายุกเกโท นตถิ. ปถจวิญญานสส
อนุปปนตตา.

อติมหนตามหนตปริตตารมมณฺหวิตฺติ ปญฺจารมมณฺหวิตฺติ สห นินฺรุทฺธา ปญฺจปทา มชฺฉิมมา
ยูกา นาม. ตโต ปุพฺเพ นินฺรุทฺธามนฺทายูกา นามาติ สงฺเขปโต ทฎฺฐพฺพา.

วิตถารโ ปน มณฺสิสารมณฺชฺสาຍံ คเหตุพฺโพติ.

สาธฺชนปาโมชฺชตถาย กเต สฺสูจิตฺตอลงฺกาเร

มนฺทามนฺทมชฺฉิมมายูกเกโท นินฺรุทฺโติ.

ปญฺจทวารวิถิเภท

รूपารมมณฺหวิตฺติ จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต กติ วิถิโย ภวนฺติ. ปนฺนรส วิถิโย ภวนฺติ. ตํ ยถา.
เอกา อติมหนตารมมณฺหวิตฺติ. เทว มหนตารมมณฺหวิตฺติโย ฉ ปริตตารมมณฺหวิตฺติโย ฉาติปริตตารมมณ-
หวิตฺติโย. กถํ.

รूपารมมณฺหวิตฺติ เอกาติตถาวงฺคสฺส อุปฺปาทกฺขณฺเน อุปฺปนฺเน จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต
อติมหนตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

รूपารมมณฺหวิตฺติ ทวิจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺส อุปฺปาทกฺขณฺเน
อุปฺปนฺเน จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต ปฐฺมมหนตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

ติจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺสเสว อุปฺปาทกฺขณฺเน อุปฺปนฺเน
จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต ทุตติยมหนตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

รूपารมมณฺหวิตฺติ จตฺตจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺส อุปฺปาทกฺขณฺเน
อุปฺปนฺเน จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต ปฐฺมปริตตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

ปญฺจจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺสเสว อุปฺปาทกฺขณฺเน อุปฺปนฺเน
(๒/๒๖)จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต ทุตติยปริตตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

ฉจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺสเสว อุปฺปาทกฺขณฺเน อุปฺปนฺเน
จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต จตฺตตถปริตตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

สตตจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺสเสว อุปฺปาทกฺขณฺเน อุปฺปนฺเน
จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต ตติยปริตตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

อฏฺฐจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺสเสว อุปฺปาทกฺขณฺเน อุปฺปนฺเน
จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต ปญฺจมปริตตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

นวจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺสเสว อุปฺปาทกฺขณฺเน อุปฺปนฺเน
จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต ฉปริตตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

รूपารมมณฺหวิตฺติ ทสจิตตกฺขณาติตวเสน อาปาถคมเนปี ปฐฺมาติตถาวงฺคสฺส อุปฺปาทกฺขณฺเน
อุปฺปนฺเน จกฺขุปฺสาเท ฆณฺฑิตฺเต ปถมอติปริตตารมมณฺหวิตฺติ สียา.

เอภาทสจิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมนาปี ปฐมาตีตภวคส(๒/๒๗)เสว อุปาทกขณ
 อุปนเน จกขุปสาเท ฆฎิเต ทุตียอติปริตตารมมณวิถี สียา.

ทวาทสจิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมนาปี ปฐมาตีตภวคสเสว อุปาทกขณ
 อุปนเน จกขุปสาเท ฆฎิเต ตติยาติปริตตารมมณวิถี สียา.

เตรสจิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมนาปี ปฐมาตีตภวคสเสว อุปาทกขณ อุปนเน
 จกขุปสาเท ฆฎิเต จตุตถาติปริตตารมมณวิถี สียา.

จกขุทสจิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมนาปี ปฐมาตีตภวคสเสว อุปาทกขณ อุปนเน
 จกขุปสาเทฆฎิเต ปณจมาติปริตตารมมณวิถี สียา.

ปณนรสจิตตกขณาตีตวเสน อาปาถคมนาปี ปฐมาตีตภวคสเสว อุปาทกขณ
 อุปนเน จกขุปสาเท ฆฎิเต อฏฐาติปริตตารมมณวิถี สียา.

จกขุทวารวิถียิ วุตตนยานุสาเรน โสตทวารฆานทวารชิวหาทวารกายทวารวิถีสูปี
 วินิจจโย เวทิตพุโพ.

ปลจทวารเร กติ วิถโย ภานติ. ปลจ(๒/๒๘)สตุตติ วิถโย ภานติ. ตํ ยถา.
 จกขุทวารเร ปนนรส วิถโย โสตทวารเรน ปนนรส วิถโย ฆานทวารเร ปนนรส วิถโย ชิวหาทวารเร
 ปนนรส วิถโย กายทวารเร ปนนรส วิถโย.

สาธชนปาโมชชตถาย กเต สจิตตาลงกาเร

ปลจทวารเร วิถีเกโท นิฐฐิโต.

มโนทวารเร วิถีเกท

ปลจอุปนนรูปารมมณวิภูตเกท

วิภูตสส ปลจอุปนนรูปารมมณสส มโนทวารเร อาปาถคมนาเกเล กติ วิถโย ภานติ.
 ปลจวิถโย ภานติ. ตํ ยถา. ปฐมวิภูตารมมณวิถี ทุตียวิภูตารมมณวิถี ตติยวิภูตารมมณวิถี จตุตถ-
 วิภูตารมมณวิถี ปลจมวิภูตารมมณวิถี.

ตถล วิภูตารมมณสส มโนทวารเร อาปาถคมนาเกเล ปฐมวิภูตารมมณวิถี สียา.
 มโนทวารเร อาปาถคมนาเกเล ทุตียวิภูตารมมณวิถี สียา ติจิตตกขณาตีตวเสน ปฐมาตีตภวคสเสว
 อุปาทกขณน สมุปนนสสวิภูตสส ปลจอุปนนรูปารมมณสส มโนทวารเร อาปาถคมนา เกเล
 ตติยวิภูตารมมณวิถี สียา. ปลจ(๒/๒๙)จิตตกขณาตีตวเสน ปฐมาตีตภวคสเสว อุปาทกขณน
 สมุปนนสส วิภูตสส ปลจอุปนนรูปารมมณสส มโนทวารเร อาปาถคมนาเกเล ปลจมวิภูตารมมณ
 วิถี สียาติ.

วิภูตารมมณวินิจจโย.

อวิชิตสส ปจจุปปนรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถมนกาเล กติ วิถีโย ภานติ.
เทว วิถีโย ภานติ. ตั ยถา. ปฐมา อวิชิตารมมณวิถึ ทุติยา อวิชิตารมมณวิถึ.

กถึ.

ฉจิตตฤขณาตีตวเสน ปฐมาตีตถวงคสส อุปปาทฤขณน สมุปปนสส อวิชิตสส ปจ
จุปปนรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล ปฐมาอวิชิตารมมณวิถึ สียา.

สตตจิตตฤขณาตีตวเสน ปฐมาตีตถวงคสเสว อุปปาทฤขณน สมุปปนสส อวิชิตสส
ปจจุปปนรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล ทุติยาอวิชิตารมมณวิถึ สียาตี.

อวิชิตารมมณ วิณีจโย.

(๒/๓๐)ปจจุปปนรูปารมมณ วิญูตาวิญูตเกโท นิญูฐิตเ.

อตีตรูปารมณวิญูตาวิญูตเกท

วิญูตสส อตีตรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล กติวิถึ โหติ.
เอกาวิญูตารมมณวิถึ โหติ. กถึ. วิญูตสส อตีตรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล ทวิฤขต
ตุ ฆวงคจลนา ภานติ. ตโต เอกฤขตตุ มโนทวาราวชชนั ตโต เยญเยน สตตฤขตตุ ชวนานิ
ตโต ทวิฤขตตุ ตทาลมพณานิ ตโต ปรี ฆวงคปาโตวาตี.

อวิชิตสส อตีตรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล กติ วิถึ โหติ. เอกา
อวิชิตารมมณวิถึ โหติ. กถึ. อวิชิตสส อตีตรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล ทวิฤขตตุ
ฆวงคจลนานิ โหนติ. ตโต เอกฤขตตุ มโนทวาราวชชนั ตโต เยญเยน สตตฤขตตุ ชวนานิ ตโต
ปน ฆวงคปาโตวา นตถิ ตทา(๒/๓๑)ลมพณุปปาโทตี.

อตีตรูปารมณ วิญูตาวิญูตเกโท นิญูฐิตเ.

อนาคตรูปารมณวิญูตาวิญูตเกท

วิญูตสส อนาคตรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล กติ วิถึ โหติ. เอกา
วิญูตารมมณวิถึ โหติ. กถึ. วิญูตสส อนาคตรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล ทวิฤขตตุ
ฆวงคจลนานิ โหนติ. ตโต เอกฤขตตุ มโนทวาราวชชนั ตโต เยญเยน สตตฤขตตุ ชวนานิ ตโต
ทวฤขตตุ ตทาลมพณานิ ตโต ปรี ฆวงคปาโต วาตี.

อวิชิตสส รูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล กติ วิถึ โหติ. เอกา
อวิชิตารมมณวิถึ โหติ. กถึ. อวิชิตสส อนาคตรูปารมมณสส มโนทวารเ อาปาถคมนาเล
ทวิฤขตตุ ฆวงคจลนานิ โหนติ. ตโต เอกฤขตตุ มโนทวาราวชชนั ตโต เยญเยน สตตฤขตตุ
ชวนานิ โหนติ. ตโต ปรี ฆวงคปาโตว นตถิ ตทาลมพณุปปาโทตี.(๒/๓๒)

อนาคตรูปารมณ วิญูตาวิญูตเกโท นิญูฐิตเ.

มโนทวาร รูเปสุ วิถีเภท

ยถา รูปรามมณเณ เอกาทส วิถีโย โหนติ. เอวํ อญญेषุ สตรสาयุกลพมานेषु รูเปสุ เอเกกสมิ รูเป เอกาทส วิถีโย โหนติ.

อญญานิ สตรสาयุกลพมานรูปานิ กติ โหนติ. เอกวีสติ โหนติ. ตํ ยถา. สทโธ คนโธ รโส โฆฐัพพํ จกขุ โสตํ ฆานํ ชิวหา กาโย อาโป อิติภาโว ททยวตถุ ชีวิตินทริยํ โอชปริจเฉท รูปลหุตตา รูปมุตตา รูปกมมณุตตา.

รูปรามมณณานเณ สททารมมณํ ปกฺขิปิตวา วิถีโย คณตพพา. ตถา คนธารมมณํ ปกฺขิปิตวา รสารมมณํ ปกฺขิปิตวา โฆฐัพพารมมณํ ปกฺขิปิตวา จกฺขุ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา โสตํ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา ฆานํ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา ชิวหํ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา กาโย ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา อาโป ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา อิติภาวํ (๒/๓๓) ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา รูปลหุตํ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา รูปมุตํ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา รูปกมมณนติ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา วิถีโย คณตพพาติ.

สตรสาयุกาลพเนสุ ฉสุ รูเปสุ เอเกกสมิ อรูปे กติ วิถีโย ภาวนติ. ฉ วิถีโย ภาวนติ. ตํ ยถา. ปจฺจุปปนารมมณเณ เทว วิถีโย อตีตารมมณเณ เทว วิถีโย อนาคตารมมณเณ เทว วิถีโย. กตมา เทว วิถีโย วิภูตารมมณวิถิ อวิภูตารมมณวิถิ. ตํ ยถา. อตีตรูปรามมณเณ วิถิจิตตปวตติ เวทิตพพา. เอวํ อิมेषุ ฉสุ รูเปสุ วิถิจิตตปวตติ เวทิตพพา. ฉสุ รูเปสุติ กาย วิญญุตตวิจวิญญุตตอุปจโย สนตติธมมานํ ชรตา อนิจจตา.

ตตถ รุปรามมณณฐานเณ กายวิญญุตตี ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา วิถิคณนา เวทิตพพา. วิจวิญญุตตี ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา อุปจโย ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา สนตติ(๒/๓๔) ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา ชรตํ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา อนิจจตํ ฐมมารมมณนติ ปกฺขิปิตวา วิถิคณนา เวทิตพพาติ.

มโนทวาร รูเปสุ วิถีเภท นิฐฐิตโต.

มโนทวารจิตเตสุวิถีเภท

ปจฺจุปปนเน กามจิตเต ฐมมารมมณเณ มโนทวาร อาพารํ คเต เทว วิถีโย ภาวนติ. ตํ ยถา. วิภูตารมมณวิถิ อวิภูตารมมณวิถิ. กถํ. วิภูเต กามจิตเต ฐมมารมมณเณ มโนทวาร อาพารํ คเต ทวิกขตตุ ภาวคจลนานิ ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกกขตตุ มโนทวาราวชชนานิ ตโต เยภุยน สตรกขตตุ ชวานานิ ตโต ทวิกขตตุ ตทาลมพณานิ ตโต ปริ ภาวคปาโตวาติ.

อวิภูเต กามจิตเต ฐมมารมมณเณ มโนทวาร อาพารํ คเต ทวิกขตตุ ภาวคจลนานิ ภาวนติ ตโต เอกกขตตุ มโนทวาราวชนํ ตโต เยภุยน สตรกขตตุ ชวานานิ ตโต ปริ ภาวค-

ปาโตว นตฺถิ ตทาลมพณฺุปปาโทติ. (๒/๓๕)เอเสว นโย อตีตนาคตคามจิตเตสุปี เตน กามจิตเต
 ฌมมารมมณฺเณ ฉวิถีย โหนตฺตี ทฎฐพพนฺติ.

ปัจจุปปนฺเน รุปาจิตเต ฌมมารมมณฺเณ มโนทวารเ อาพาธํ คเต เอกาวีถี โหติ. ตํ
 ยถา. เอกา อวิภูตารมมณฺวิถี. กถํ. ปัจจุปปนฺเน รุปจิตเต ฌมมารมมณฺเณ มโนทวารเ อาพาธํ คเต
 ทวิภขตฺตุ ภวํจลนานิ ภวนฺติ. ตโต เอกภขตฺตุ มโนทวาราวชชนํ ตโต เยภฺยูเยน สตตภขตฺตุ
 ชวนานิ ตโต ปรี ภวํคปาโตว นตฺถิ ตทาลมพณฺุปปาโท กามารมมณฺเณยว ตทาลมพณฺุปปนฺตตา
 ติ. เอเสว นโย อตีตนาคตรูปจิตเตสุปี เตน รุปจิตเต ฌมมารมมณฺเณ ติสฺโส วิถีย โหนตฺตี
 ทฎฐพพนฺติ.

ยถา รุปจิตเต ฌมมารมมณฺเณ ติสฺโส วิถีย เวทิตพฺพา. เอวํ อรูปจิตเต ฌมมารมมณฺเณปี
 ติสฺโส วิถีย เวทิตพฺพา. ปัจจุปปนฺเน โล(๒/๓๖)กุตฺตรจิตเต ฌมมารมมณฺเณ มโนทวารเ อาพาธํ คเต
 เอกาวีถี โหติ. ตํ ยถา. อวิภูตารมมณฺวิถี. กถํ. ปัจจุปปนฺเน โลกุตฺตรจิตเต ฌมมารมมณฺเณ
 มโนทวารเ อาพาธํ คเต ทวิภขตฺตุ ภวํจลนานิ ภวนฺติ. ตโต เอกภขตฺตุ มโนทวาราวชชนํ ตโต
 เยภฺยูเยน สตตภขตฺตุ ชวนานิ ตโต ปรี ภวํคปาโตว นตฺถิ ตทาลมพณฺุปปาโท กามารมมณฺเณยว
 ตทาลมพณฺุปปนฺตตติ. เอเสว นโย อตีตนาคตโลกุตฺตรจิตเตสุ ฌมมารมมณฺเณสุปี เตน โลกุตฺตร-
 จิตเต ฌมมารมมณฺเณ ติสฺโส วิถีย โหนตฺตี ทฎฐพพนฺติ.

มโนทวารจิตเตสุ วิถิเกโท นิฎฐิตฺ.

มโนทวารเ เจตสิเก ฌมมารมมณฺเณ วิถิเกท

เจตสิเก ฌมมารมมณฺเณ มโนทวารเ อาพาธํ คเต กติ วิถีย ภวนฺติ. ฉ วิถีย ภวนฺติ.
 ตํ ยถา. ปัจจุปปนฺนารมมณฺเณ เทว วิถีย อตีตารมมณฺเณ เทว วิถีย อนาคตารมมณฺเณ เทว วิถิ(๒/
 ๓๗)โย. กถํ. ปัจจุปปนฺนารมมณฺเณ ตาว วิภูเต ปัจจุปปนฺเน เจตสิเก ฌมมารมมณฺเณ มโนทวารเ
 อาพาธํ คเต ทวิภขตฺตุ ภวํจลนานิ ภวนฺติ ตโต เอกภขตฺตุ มโนทวาราวชชนํ ตโต เยภฺยูเยน
 สตตภขตฺตุ ชวนานิ ตโต ทวิภขตฺตุ ตทาลมพณฺานิ ตโต ปรี ภวํคปาโตวติ.

อวิภูเต ปัจจุปปนฺเน เจตสิเก ฌมมารมมณฺเณ มโนทวารเ อาพาธํ คเต ทวิภขตฺตุ
 ภวํจลนานิ ภวนฺติ ตโต ปรี เอกภขตฺตุ มโนทวาราวชชนํ ตโต เยภฺยูเยน สตตภขตฺตุ ชวนานิ
 ตโต ปรี ภวํคปาโตว นตฺถิ ตทาลมพณฺุปปาโทติ. เอเสวนโย อตีตนาคตเจตสิเกสุ ฌมมารมมณฺเณ
 สุปี เตน เจตสิเก ฌมมารมมณฺเณ ฉวิถีย ภวนฺตฺตี ทฎฐพพนฺติ.

มโนทวารเ เจตสิเก ฌมมารมมณฺเณ

วิถิเกโท นิฎฐิตฺ.

นิพพาน ธรรมารมณมารพกวตตาวีถิ

นิพพาน ธรรมารมณ มโนทวาร อาปาถ คเต กติ วิถิ โหติ. เอกาวีถิ โหติ. (๒/๓๘)ตี ยถา. อวิญญูตารมณวิถิ. ถถ. นิพพาน ธรรมารมณ มโนทวาร อาปาถ คเต ทวิภขตตุ ภวงคจลนานิ ภวนติ. ตโต เอกภขตตุ มโนทวาราวชชน. ตโต เยภุยเยน สตตภขตตุ ชวนานิ ภวนติ ตโต ปรี ภวงคปาโตว นตถิ ตทาลมพณุปปาโท กามารมณเยว ตทาลมพณุปปนตตาคติ. นิพพาน ธรรมารมณมารพกวตตาวีถิ นิญจिता.

ปถญตติสงขชาติ ธรรมารมณมารพกวตตาวีถิ

ปถญตติสงขชาติ ธรรมารมณ มโนทวาร อาปาถ คเต กติ วิถิ โหติ. เอกาวีถิ โหติ. ตี ยถา. อวิญญูตารมณวิถิ. ถถ. ปถญตติสงขชาติ ธรรมารมณ มโนทวาร อาปาถ คเต ทวิภขตตุ ภวงคจลนานิ ภวนติ ตโต เอกภขตตุ มโนทวาราวชชน. ตโต เยภุยเยน สตตภขตตุ ชวนานิ ภวนติ ตโต ปรี ภวงคปาโตว นตถิ ตทาลมพณุปปาโท กามารมณเยว ตทาลมพณุปปนตตาคติ.

(๒/๓๙)ปถญตติสงขชาติ ธรรมารมณมารพกวตตาวีถิ นิญจिता.

มโนทวาร กามาวจรวิถิเกท

จิตเตสุ ธรรมารมณสุ เอกกสมิ ธรรมารมณ วิถิคณนา เวทิตพพา. เอเสว นโย เจตสีเกสุ ธรรมารมณสุติ.

มโนทวาร กามาวจรวิถิเกโท นิญจिता.

มโนทวาร รูปาวจรอุปปนนาวิถิเกท

ปถวิกสิณิ ภวานตสส ปุคคสส อุภุจติ ปฎิภาคนิมิตตมารพก กติ อุปปนนาวิถิโย ภวนติ. กสสจจิ เอกาปฐมชฌานวิถิ ภวติ. กสสจจิ เทว ปฐมชฌานหุตติชฌานวิถิโย กสสจจิ ติสโส ปฐมชฌานหุตติชฌานตติชฌานวิถิโย กสสจจิ จตสโส ปฐมชฌานหุตติชฌานตติชฌาน-จตุตถชฌานวิถิโย ภวนติ. กสสจจิ ปถญปฐมชฌานหุตติชฌานตติชฌานจตุตถชฌานปถญชฌาน-วิถิโย ภวนติ. ถถ. ปฎิภาคนิมิตเต มโนทวาร อาปาถ คเต ทวิภขตตุ ภวงคจลนานิ ภวนติ. ตโต ยถาก(๒/๔๐)กม ปริกมโมปจารานุโลมโคตรภูจิตตานิ ตโต เอกภขตตุ ปฐมชฌานจิตตี ภวติ. ตโต ปรี ภวงคปาโตว.

อถ วา. ติกขปถญานิ ปน อุปจารานุโลมโคตรภูจิตตานิ ตโต เอกภขตตุ ปฐมชฌาน-จิตตี ภวติ. ตโต ปรี ภวงคปาโตวาคติ. อยิ อาทิกมมิภสส วิถิ. สમાปชชนตสส วิถิโย ปน ภวงค-

โสโต วย วิถีจิตตนิโยม นตถิ. ปฐมชฌมานวิธิยํ วุตตนยานุสาเรน ทุตติยชฌมานตติยชฌมาน-
จตุตถชฌมานปถจมชฌมานวิธิสุปี วิถีจิตตปวัตติ เวทิตพพา.

วิเสโส ปน ปฐมชฌมานจิตเต ปถจมชฌมานงคานิ ทุตติยชฌมานจิตเต จตตารี ฌานงคานิ
ตติยชฌมานจิตเต ตีณิ ฌานงคานิ จตุตถชฌมานจิตเต เทว ฌานงคานิ ปถจมชฌมานจิตเต เทว
ฌานงคานิ ภาวนติ ทฎฐุพโพ.

อัยํ ปถจกนโย.

จตุกนเย ปน ปฐมชฌมาน(๒/๔๑)จิตเต ปถจ ฌานงคานิ ทุตติยชฌมานจิตเต ตีณิ
ฌานงคานิ ตติยชฌมานจิตเต เทว ฌานงคานิ จตุตถชฌมานจิตเต เทว ฌานงคานิ ภาวนติ
ทฎฐุพพนติ.

ยถา ปถวิกสิณํ ภาวนตสส ปุคคสส อูปฎฐิตํ ปฎิภาคนิมิตตมารพภ อปปนนาวิธิโย
ภาวนติ. เอวํ อาโปกสิณํ ภาวนตสส เตโชกสิณํ ภาวนตสส, วาโยกสิณํ ภาวนตสส, นีลกสิณํ
ภาวนตสส, ปิตกสิณํ ภาวนตสส, โลहितกสิณํ ภาวนตสส, โอทาทกสิณํ ภาวนตสส, อากาสกสิณํ
ภาวนตสส, อาโลกกสิณํ ภาวนตสส, อาณาปถนสส ภาวนตสส จ ปุคคสส อูปฎฐิตํ
ปฎิภาคนิมิตตมารพภ อปปนนาวิธิโย ภาวนตติ. ทสสุ อสุภาสุ เอเกกํ อสุภํ ภาวนตสส ปุคคสส
อูปฎฐิตํ ปฎิภาคนิมิตตมารพภ กติ อปปนนาวิธิ โหติ.

เอกา ปฐมชฌมานวิธิ โหติ. กายคตาสตี ภาวนตสส ปุคคสส (๒/๔๒)อูปฎฐิตํ
ปฎิภาคนิมิตตมารพภ กติ อปปนนาวิธิ โหติ. เอกา ปฐมชฌมานวิธิ โหติ. เมตตํ พุทฺทมวิหารํ
กรุณํ พุทฺทมวิหารํ มุทิตํ พุทฺทมวิหารณจ ภาวนตสส ปุคคสส สตตปถญุตติมารพภ กติ
อปปนนาวิธิโย ภาวนติ. กสสจจิ ปฐมเอกา ปฐมชฌมานวิธิ กสสจจิ เทว ปฐมชฌมานทุตติยชฌมานวิธิโย
กสสจจิ ติสโส ปฐมชฌมานทุตติยชฌมานตติยชฌมานวิธิโย กสสจจิ จตสโส ปฐมชฌมานทุตติยชฌมาน-
ตติยชฌมานจตุตถชฌมานวิธิโย ภาวนติ.

อุเปกขํ พุทฺทมวิหารํ ภาวนตสส ปน สตตปถญุตติมารพภ กติ อปปนนาวิธิ ภาวนติ.
เอกา ปถจมชฌมานวิธิ ภาวนตติ.

วิถีจิตตปวัตติปถวิกสิณเณ วุตตนเยน เวทิตพพาติ.

มโนทวาเร รูปาจรอปปนนาวิธิเกโท นิฎฐิตโต.

มโนทวาเร อรูปาจรอปปนนาวิธิเกท

อากาสกสิณํ ภาวนตสส ปุคคสส (๒/๔๓)อากาสปถญุตติมารพภ กติ อปปนนาวิธิ
โหติ. เอกา อากาสานถญายตนชฌมานวิธิ โหติ.

ปฐมารูปรวิญญานํ ภาวนตสส ปฐมารูปรวิญญานมารพภ กติ อปปนนาวิธิ โหติ. เอกา
วิญญานถญายตนชฌมานวิธิ โหติ.

ปฐมาวินิจฉัยภาวณจ ภาวนตสส นตถิ ภาวปญญตติมารพก กติ อปฺปนาวีถิ โหติ.
เอกา อากิลญญายตนชฌมานวีถิ โหติ.

ตติยารูปวิญาณํ ภาวนตสส ตติยารูปวิญาณมารพก กติ อปฺปนาวีถิ โหติ. เอกา
เนวสณญานาสณญายตนชฌมานวีถิ โหตีติ.

วีถิ จิตตปฺวตติปถวิกสิณเณ วุตตนเณ เวทิตพฺพา.

จตุสฺ อรูปจิตเตสฺ เอเกกสมิ เทวชฌมานงฺคานิ ภาวนตีติ.

มโนทฺวาเร อรูปาวจรอปฺปนาวีถิเกโท นิฏฺฐิตो.

โสตาปตติมคฺควิถิเกท

(๒/๔๔)นิพพานสงฆาตธมมารมณมารพก กติ โสตาปตติมคฺควิถิโย ภาวนติ. ปญจ โส
ตาปตติมคฺควิถิโย ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกาปฐมชฌมานโสตาปตติมคฺควิถิ เอกาทุติยชฌมาน-
โสตาปตติมคฺควิถิ เอกาตติยชฌมานโสตาปตติมคฺควิถิ เอกาจตุตถชฌมานโสตาปตติมคฺควิถิ
เอกาปญจมชฌมานโสตาปตติมคฺควิถิ.

กถิ. ปฐมชฌมานโสตาปตติมคฺควิถิยํ ตาว ทฺวิกขตฺตุ ภาวํจจลนานิ ภาวนติ. ตโต
เอกกขตฺตุ มโนทฺวาราวชชนํ. ตโต ยถากกมํ ปริกมโมปจารานุโลมโคตรภูจิตฺตานิ ตโต เอกกขตฺตุ
ปฐมชฌมานโสตาปตติมคฺคจิตฺตํ. ตโต ทฺวิกขตฺตุ ปฐมชฌมานโสตาปตติผลจิตฺตํ ภาวติ. ตโต ปรี
ภาวํคปาโตว.

ตตถ ปุพฺพาปรภวํจจิตฺตานิ กมมกมมณิมิตตคตฺตินิมิตฺตานํ อญฺญตรมารพก ปวตฺตนติ.
มโนทฺวาราวชชนปริกมโมปจารานุโลมจิตฺตานิ สงฆารธมเม อารพก ปวตฺตนติ.

เอเสว นโย ทุติยชฌมานตติยชฌมานจตุตถชฌมานปญจมชฌมาน(๒/๔๕)โสตาปตติมคฺควิถิสฺสุปี
ชฌมานงฺคมคฺคเมว วิเสโส.

สุกฺขวิปสฺสกสฺส ปน เอกา โสตาปตติมคฺควิถิ โหติ. กถิ. ทฺวิกขตฺตุ ภาวํจจลนานิ ภาวน
ติ. ตโต เอกกขตฺตุ มโนทฺวาราวชชนํ. ตโต ยถากกมํ ปริกมโมปจารานุโลมโคตรภูจิตฺตานิ ตโต
เอกกขตฺตุ โสตาปตติมคฺคจิตฺตํ ตโต ทฺวิกขตฺตุ โสตาปตติผลจิตฺตํ ภาวติ. ตโต ปรี ภาวํคปาโตว.
ตตถ ปุพฺพาปรภวํจจิตฺตานิ กมมกมมณิมิตตคตฺตินิมิตฺตานํ อญฺญตรมารพก ปวตฺตนติ.
มโนทฺวาราวชชนปริกมโมปจารานุโลมจิตฺตานิ สงฆารธมเม อารพก ปวตฺตนติ. โคตรภูมคฺคผลจิตฺตา
นิ นิพฺพานมารพก ปวตฺตนตีติ.

โสตาปตติมคฺควิถิเกโท นิฏฺฐิตो

โสตاپตติผลสมาปตติวิธีเภท

โสตاپตติผลภูโฐ ปุคคโล มคคํ ปจจเวกขติ ตโต ผลํ ปจจเวกขติ ตโต ปหีนเ กิเลส
 ปจจเวกขติ ตโต เสเส กิเลส ปจจเวกขติ. กถํ. (๒/๔๖)ทวิกขตตุ ภาวคจลนานิ ภาวนติ. ตโต
 เอกกขตตุ มโนทวาราวชชนํ. ตโต สตตกขตตุ ชวนานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภาวคปาโตว.

ตตถ ปุพพาปรภาวคจิตตานิ กम्मกम्मนิमितตคตติमितตานํ อณฺณตรमारพภ ปวตตณตตีติ.
 มโนทวาราวชชนชวนจิตตานิ มคคमारพภ ปวตตณตตีติ. โส อิมาย วิถียา มยา ลพภมานโน มคโค
 โสตาปตติมคโคติ ปชานาติ.

เอโส นโย เสสปจจเวกขณวิถีสูปิ.

อิมาย วิถียา มยา ลพภมานํ ผลํ โสตาปตติผลนติ ปชานาติ. อิมาย วิถียา มยา
 ลพภมานานํ มคคผลานํ อารมมณํ นิพพานนติ ปชานาติ. อิมาย วิถียา มยา ลพภมานเณ โส
 ตาปตติมคเคน ปหีนา กิเลสาทิภูฏฐฐฐวิจิจิจฉาสงฆาตา เทว กิเลสาติ ปชานาติ. อิมาย
 วิถียา มยา ลพภมานเณ โสตาปตติมคเคน อปหีนาโสกโสกโสมหมานณินอุทจจาหิริกาโนตตป-
 (๒/๔๗)สงฆาตา อภูฏฐกิเลสาติ ปชานาตตีติ อยเมว วิเสโสติ.

อัย ตาว ทนธาภิญญสส วิถี. ชิปปาภิญญสส ปน ติกขตตุ อุچارานุโลม-
 โคตรภูจิตตานิ ติกขตตุ โสตาปตติผลจิตตานิ ภาวนตตีติ อยเมว วิเสโสติ.

นิพพานสงฆาตํ ฐมมารมณमारพภ กติ โสตาปตติผลสมาปตติวิธีโย ภาวนติ. มคค-
 สทิสสา ปลจ วิถียโย ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกา ปฐมชฎานโสภาปตติวิธี เอกา ทุตติยชฎานโสภาปตติ
 ผลสมาปตติวิธี เอกา ตติยชฎานโสภาปตติผลสมาปตติวิธี เอกา จตุตถชฎานโสภาปตติผล-
 สมาปตติวิธี เอกา ปณจมชฎานโสภาปตติผลสมาปตติวิธี.

กถํ. ทวิกขตตุ ภาวคจลนานิ ภาวนติ ตโต เอกกขตตุ มโนทวาราวชชนํ ตโต จตูกขตตุ
 อนุโลมจิตตานิ ตโต อเนกขตตุ ปฐมชฎานโสภาปตติผลจิตตํ ภาวติ. ตโต ปรี ภาวคปาโตว.

(๒/๔๘)ตตถ ปุพพาปรภาวคคานิ กम्मกम्मนิमितตคตติमितตานํ อณฺณตรमारพภ
 ปวตตณติ. มโนทวาราวชชนอนุโลมจิตตานิ สงฆารมเม อารพภ ปวตตณติ. ผลจิตตานิ นิพพาน-
 มารพภ ปวตตณตตีติ.

อัย ตาว ทนธาภิญญสส วิถี. ติกขปณญสส ปน ติกขตตุ อนุโลมจิตตานิ ภาวนตตีติ
 อยเมว เสโสติ. เอเสว นโย ทุตติยชฎานตติยชฎานจตุตถชฎานปณจมชฎานโสภาปตติผลสมาปตติ-
 วิธีสूपิ ฆานนคคคเมว วิเสโสติ.

สุกขวิปัสสกสส โสตาปตติผลสมาปตติวิธี ปน ปฐมชฎานโสภาปตติผลสมาปตติวิธี สทิสสา.

โสภาปตติผลสมาปตติวิธีเภท นิภูฏฐโต.

มโนทวาระ มคคผลวิธิเภท

ยถา โสตาปตตปมคควิธิโย เวทิตพพา. เอวํ โคตรภูถาเน โวทานํ ปกฺขิปิตวา โสตาปตติมคคถาเน สกทาคามีอรหตตมคเค วิสุํ ปกฺขิปิตวา มนทติภษปญญานูโลมโต สกทาคามีอรหตต

๒.๑.๓ ปรีวรัตคัมภีร์สุจิตตลัการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๓

(๓/๑)มคควิธิโย เวทิตพพาติ.

ยถา โสตาปตตติผลฐฐสส ปญจ ปจจเวภษณวิธิโย ภวานติ. เอวํ สกทาคามีผลฐฐสส ปญจ ปจจเวภษณวิธิโย ภวานติ. อนาคามีผลฐฐสส ปญจ ปจจเวภษณวิธิโย ภวานติ. อรหตตผลฐฐสส ปญจ ปจจเวภษณวิธิโย ภวานติ. อภฐฐสู กิเลสเสสุ โอพาริกา โลกโทสโมหสงฆาตาทโย กิเลสสา สกทาคามีมคคเคน ตนุคตา สุขุมา โลกโทสโมหสงฆาตาทโย กิเลสสา จ มานถีนุทจจาหิริกาโนตตปปสงฆาตาท ปญจ กิเลสสา จ อปหีนา. อนาคามีมคคเคน กามราค- พยาปาทสงฆาตาท เทว กิเลสสา ปหีนา.

เสสาว ภวาราคโมหมานถีนุทจจาหิริกาโนตตปปสงฆาตาท สตต กิเลสสา อปหีนา. อรหตตมคคเคน ภวาราคโมหมานถีนุทจจาหิริกาโนตตปปสงฆาตาทสตตกิเลสสา ปหีนา.

เสสา นตถิ ตสมา เอกุณวีสติ ปจจเวภษณ(๓/๒)วิธิโย ภวานติ. ปญติตา มคคํ ผลํ นิพพานญจ ปจจเวภษณติ ปหีนกิเลส ปจจเวภษณติ วา น วาติ.

ยถา โสตาปตตติผลสมาปตติวิธิโย เวทิตพโพ. เอวํ โสตาปตตติผลฐฐาเน สกทาคามีผล อนาคามีผลอรหตตผลานิ วิสุํ ปกฺขิปิตวา มนทติภษปญญานูโลมโตสกทาคามีผลอนาคามีผล- อรหตตผลสมาปตติวิธิโย เวทิตพพาติ.

มโนทวาระ มคคผลวิธิเภท นิฐฐิตโต.

อปปนนาชวณเภท

ปุกฺขชชานํ เสภชานํ จ มหาภุสสลปฐุมทวยมมหา ปรี กติ อปปนนาชวณานิ ภวานติ. ทวตตีส อปปนนาชวณานิ ภวานติ. ตํ ยถา. จตตารี ปฐุมทุตติยตติยจตตถชฌานสงฆาตานิ รูปาวจร- ภุสสลชวณานิ จตตารี ปฐุมทุตติยจตตถชฌานสงฆาตานิ โสตาปตติมคคชวณานิ จตตารี ปฐุมทุตติย- ตติย-จตตถชฌาน(๓/๓)นสงฆาตานิ สกมทาคามีมคคชวณานิ จตตารี ปฐุมทุตติยตติยจตตถชฌาน- สงฆาตานิ โสตาปตตติผลชวณานิ จตตารี ปฐุมทุตติยตติยจตตถชฌานสงฆาตานิ สกทาคามีผลชวณานิ จตตารี ปฐุมทุตติยตติยจตตถชฌานสงฆาตานิ อนาคามีผลชวณานิ.

มหาภุสสลตติยทวยมมหา ปรี กติ อปปนนาชวณานิ ภวานติ. ทวาทส อปปนนาชวณานิ ภวานติ. ตํ ยถา. เอกํ ปญจมชฌานนมานสํ รูปาวจรภุสสลชวณานิ จตตารี อรูปาวจรภุสสลชวณานิ

จตุตถาริ ปญจมชฌมานสงฆาตานิ โสตาปตติสภคาคามิอนาคามิอรหตตมคคชวณานิ ตีณิ
 ปญจมชฌมานสงฆาตานิ โสตาปตติผลสภคาคามิผลอนาคามิผลชวณานิ.

วีตราคานํ มหากริยาปฐุมทวยมมหา ปรี กติ อปปนาชวณานิ ภวณติ. อญฺฐ
 อปปนาชวณานิ ภวณติ. ตํ ยถา. จตุตถาริ ปฐุมทฺติ(๓/๔)ยตติยจตุตถชฌมานสงฆาตานิ รูปาวจร-
 กริยาชวณานิ จตุตถาริ ปฐุมทฺติยตติยจตุตถชฌมานสงฆาตานิ อรหตตผลชวณานิ. มหากริยาตติย-
 ทวยมมหา ปรี กติ อปปนาชวณานิ ภวณติ. ฉ อปปนาชวณานิ ภวณติ. ตํ ยถา. เอกํ
 ปญจมชฌมานสงฆาตํ รูปาวจรกริยาชวณํ จตุตถาริ อรูปาวจรกริยาชวณานิ เอกํ ปญจมชฌมานสงฆาตํ
 อรหตตผลชวณติ.

อปปนาชวณเกโท นิฎฐิตโต.

โคตฺรภู โวทาน อนุโลมจิตตานิเกท

อปปนาชวณานํ อนนตรปจฺจยานิ โคตฺรภูจิตตานิ กติ โหนติ. ฉจตตาลีส โหนติ. ตํ
 ยถา. รูปาวจรกฺุสลจิตตานํ อนนตรปจฺจยานิ โคตฺรภูจิตตานิ ทส รูปาวจรกริยาจิตตานํ
 อนนตรปจฺจยานิ โคตฺรภูจิตตานิ ทส รูปาวจรกฺุสลจิตตานํ อนนตรปจฺจยานิ โคตฺรภูจิตตานิ
 อญฺฐ รูปาวจรกริยาจิตตานํ อนนตรปจฺจยานิ โคตฺรภูจิตตานิ อญฺฐ โสตาปตติมคคจิตตานํ
 อนนตรปจฺจยานิ โคตฺรภูจิตตานิ ทสชาติ ฉจตตาลีส โคตฺรภู(๓/๕)จิตตานิ โหนติ.

อปปนาชวณานํ อนนตรปจฺจยานิ โวทานจิตตานิ กติ โหนติ. ตีส โหนติ. ตํ ยถา.
 สภคาคามิมคคจิตตานํ อนนตรปจฺจยานิ โวทานจิตตานิ ทส อนาคามิมคคจิตตานํ อนนตร-
 ปจฺจยานิ โวทานจิตตานิ ทส อรหตตมคคจิตตานํ อนนตรปจฺจยานิ โวทานจิตตา ทสชาติ ตีส
 โวทานจิตตานิ โหนติ.

อปปนาชวณานํ อนนตรปจฺจยานิ อนุโลมจิตตานิ กติ โหนติ. จตตาลีส โหนติ. ตํ
 ยถา. โสตาปตติผลจิตตานํ อนนตรปจฺจยานิ อนุโลมจิตตานิ ทส สภคาคามิผลจิตตานํ
 อนนตรปจฺจยานิ อนุโลมจิตตานิ ทส อนาคามิผลจิตตานํ อนนตรปจฺจยานิ อนุโลมจิตตานิ ทส
 อรหตตผลจิตตานํ อนนตรปจฺจยานิ อนุโลมจิตตานิ ทสชาติ จตตาลีส อนุโลมจิตตานิ โหนติ.

รูปาวจรอรูปาวจรกฺุสลมคคเหตุฐิมผลตตยชวณานํ (๓/๖)เอเกกสฺส ชวนสฺส ปุพฺเพ
 เวทนาสทิสเนน มหากฺุสลปฐุมทวยตติยทวยจตตานิ อสงฺขาริกสสงฺขาริก เทว เทว กตฺวา คเหตุพฺพานิ.

รูปาวจรรูปาวจรกริยา อรหตตผลชวณานํ เอเกกสฺส ชวนสฺส ปุพฺเพ เวทนาสทิสเนน
 มหากริยาปฐุมทวยตติยทวยจิตตานิ อสงฺขาริกสสงฺขาริกวเสน เทว เทว กตฺวา คเหตุพฺพานิ.

ตสฺมา โคตฺรภูจิตตานิ จตตาลีส โวทานจิตตานิ ตีส อนุโลมจิตตานิ จตตาลีส โหนตีติ.

โคตฺรภู โวทาน อนุโลมจิตตเกโท นิฎฐิตโต.

สาธฺชชนปาโมชชตตาย กเต สฺวจิตตาลงกาเร

มโนทวาเร วิถีเกโท นิภูริโต.

อนิภูมฺมชฌตตานิ อัญญารมณเภาโท

อนิภูมฺมฺ รุปรามมณมารพภ กติ วิปากจิตตานิ ภานติ. ตีณิ ภานติ. ตํ ยถา. อุกฺสล-
วิปากํ จกฺขุวิญญานํ อุกฺสลวิปากํ สมปฺปฏิจฺจนนจิตตํ อุกฺสลวิปากํ สนฺติรณจิตตยเจติ. (๓/๗)ตีณิ
วิปากจิตตานิ ภานติ.

อนิภูมฺมฺ สทฺธารมณมารพภ อนิภูมฺมฺ คนฺธารมณมารพภ อนิภูมฺมฺ รสารมณมารพภ
อนิภูมฺมฺ โฝฏฐพฺพารมณมารพภ ปุพฺเพ จกฺขุวิญญานญฺจฺจฺจเน อุกฺสลวิปากํ โสฺตวิญญานํ ปกฺขิปีตวา
อุกฺสลวิปากํ ฆานวิญญานํ อุกฺสลวิปากํ ชิวหาวิญญานํ อุกฺสลวิปากํ กายวิญญานํ ปกฺขิปีตวา
ตีณิ ตีณิ วิปากจิตตานิ ภานติ.

อัญญมชฌตตํ รุปรามมณมารพภ กติ วิปากจิตตานิ ภานติ. สตต ภานติ. ตํ ยถา.
อุกฺสลวิปากํ จกฺขุวิญญานํ อุกฺสลวิปากํ สมปฺปฏิจฺจนนจิตตํ. อุกฺสลวิปากํ อูเปกฺขาสทฺทสนฺติรณจจิตตํ
อูเปกฺขาสทฺทมหาวิปากจิตตานิ จาติ สตตวิปากจิตตานิ ภานติ.

อัญญมชฌตตํ สทฺธารมณมารพภ อัญญมชฌตตํ คนฺธารมณมารพภ อัญญมชฌตตํ
รสารมณมารพภ อัญญมชฌตตํ โฝฏฐพฺพารมณมารพภ ปุพฺเพ จกฺขุวิญญานญฺจฺจฺจเน อุกฺสลวิปากํ
โสฺตวิญ(๓/๘)ญานํ ปกฺขิปีตวา อุกฺสลวิปากํ ฆานวิญญานํ อุกฺสลวิปากํ ชิวหาวิญญานํ อุกฺสลวิปากํ
กายวิญญานํ ปกฺขิปีตวา สตตสทตวิปากจิตตานิ ภานตีติ.

อติอัญญํ รุปรามมณมารพภ กติ วิปากจิตตานิ ภานติ. สตต ภานติ. ตํ ยถา. อุกฺสล-
วิปากํ จกฺขุวิญญานํ อุกฺสลวิปากํ สมปฺปฏิจฺจนนจิตตํ โสฺมนสฺสทฺทสนฺติรณจิตตํ โสฺมนสฺสทฺทมหาวิปาก
จิตตานิ จาติ สตตวิปากจิตตานิ ภานติ.

อติอัญญํ สทฺธารมณมณฺ คนฺธารมณมณฺ รสารมณมณฺ โฝฏฐพฺพารมณมณฺจ อารพภ ปุพฺเพ
จกฺขุวิญญานญฺจฺจฺจเน โสฺตวิญญานาทีนํ จตุวิญญานานํ วิสุ วิสุ ปกฺขิปีตวา สตตวิปากจิตตานิ
ภานติ.

อนิภูมฺมฺ ฌมมารมณมารพภ กติ วิปากจิตตํ ภานติ. เอกํ วิปากจิตตํ ภานติ. ตํ ยถา.
อุกฺสลวิปากํ สนฺติรณจิตตํ ภานติ

(๓/๙)อัญญมชฌตตํ ฌมมารมณมารพภ กติ วิปากจิตตานิ ภานติ. ปณจ ภานติ. ตํ
ยถา. อุกฺสลวิปากํ อูเปกฺขาสทฺทสนฺติรณจิตตํ อูเปกฺขาสทฺทมหาวิปากจิตตานิ จาติ ปณจวิปาก-
จิตตานิ ภานติ.

อติอัญญํ ฌมมารมณมารพภ กติ วิปากจิตตานิ ภานติ. ปณจ ภานติ. ตํ ยถา.
โสฺมนสฺสทฺทสนฺติรณจิตตํ โสฺมนสฺสทฺทมหาวิปากจิตตานิ จาติ ปณจ วิปากจิตตานิ ภานตีติ.

อนิภูมฺมชฌตตานิ อัญญารมณเภาโท นิภูริโต.

ตทาลมพณเกโท

ทสนนํ โลกมุลโมหมุลชวณานํ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ตทาลมพณานิ ภาวนติ. เอกาทส ภาวนติ. ตํ ยถา. ตีณิ สนตริณจิตตานิ อญฺฐ มหาวิปากจิตตานิ เจติ เอกาทส ตทาลมพณจิตตานิ ภาวนติ.

ทวินนํ โทสมุลชวณานํ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ตทาลมพณานิ ภาวนติ. ฉ ภาวนติ. ตํ ยถา. (๓/๑๐)เทว อุเปกขาสหคตสนตริณจิตตานิ จตตาริ อุเปกขาสหคตมหาวิปากจิตตานิ เจติ ฉ ตทาลมพณจิตตานิ ภาวนติ.

อญฺฐนํ มหากุลลชวณานํ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ตทาลมพณจิตตานิ ภาวนติ. เอกาทส ภาวนติ. ตํ ยถา. ตีณิ สนตริณจิตตานิ อญฺฐ มหาวิปากจิตตานิ เจติ เอกาทส ตทาลมพณจิตตานิ ภาวนติ.

ปลยจณนํ โสมนสสสหคตกริยาชวณานํ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ตทาลมพณานิ ภาวนติ. ปลยจ ภาวนติ. ตํ ยถา. เอกํ โสมนสสสหคตสนตริณจิตตํ จตตาริ โสมนสสสหคต-มหาวิปากจิตตานิ เจติ ปลยจตทาลมพณจิตตานิ ภาวนติ.

จตุนนํ อุเปกขาสหคตมหากริยาชวณานํ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ตทาลมพณจิตตานิ ภาวนติ. ฉ ภาวนติ. ตํ ยถา. เทว อุเป(๓/๑๑)กขาสหคตสนตริณจิตตานิ จตตาริ อุเปกขาสหคต-มหาวิปากจิตตานิ เจติ ฉ ตทาลมพณจิตตานิ ภาวนตติ.

ตทาลมพณเกโท นิฏฐิตโต.

ภาวงคภท

ทสนนํ โลกมุลโมหมุลชวณานํ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวงคจิตตานิ ภาวนติ. เอกุณวีสติ ภาวนติ. ตํ ยถา. เทว อุเปกขาสหคตสนตริณจิตตานิ อญฺฐสเหตุกกามาวจรวิปาก-จิตตานิ นวมหคคตวิปากจิตตานิ เจติ เอกุณวีสติ ภาวงคจิตตานิ ภาวนติ.

ทวินนํ ปฏิกขสมปยุตตชวณานํ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวงคจิตตานิ ภาวนติ. ฉ ภาวนติ. ตํ ยถา. เทว อุเปกขาสหคตสนตริณจิตตานิ จตตาริ อุเปกขาสหคตสเหตุกกามาวจรวิปาก-จิตตานิ เจติ ฉ ภาวงคจิตตานิ ภาวนติ.

อญฺฐนํ กามาวจรกุลลชวณานํ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวงคจิตตานิ ภาวนติ. เอกุณวีสติ ภาวนติ. ตํ ยถา. เทว อุเปกขาส(๓/๑๒)คตสนตริณจิตตานิ อญฺฐ สเหตุกกามาวจร-วิปากจิตตานิ นว มหคคตวิปากจิตตานิ เจติ เอกุณวีสติภาวงคจิตตานิ ภาวนติ.

หสิตูปปาทชวนสส ปรี กติ ภาวงคจิตตานิ ภาวนติ. นว ภาวนติ. ตํ ยถา. จตตาริ สเหตุกกามาวจรโสภณญานสมปยุตตวิปากจิตตานิ ปลยจ รูปาวจรวิปากจิตตานิ เจติ นว ภาวงค-จิตตานิ ภาวนติ.

อภินันท์ สเหตุกกามาวจรกริยาชวานาน์ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวคจิตตานี ภาวนตี เทรส ภาวนตี. ตํ ยถา. จตตารี สเหตุกกามาวจรญาณสมปยุตตวิปากจิตตานี นว มหคคต-วิปากจิตตานี เจติ เทรส ภาวคจิตตานี ภาวนตี.

ทสนนํ รูปาวจรกุสลกริยาชวานาน์ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวคจิตตานี ภาวนตี. นว ภาวนตี. ตํ ยถา. (๓/๑๓)จตตารี สเหตุกกามาวจรญาณสมปยุตตวิปากจิตตานี ปณจ รูปาวจร-วิปากจิตตานี เจติ นวภาวคจิตตานี ภาวนตี.

ทวินนํ ปฐมารูปชวานาน์ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวคจิตตานี ภาวนตี. ทส ภาวนตี. ตํ ยถา. จตตารี สเหตุกกามาวจรญาณสมปยุตตวิปากจิตตานี ปณจรูปาวจรวิปากจิตตานี เอกํ ปฐมารูปวิปากจิตตยเจติ ทส ภาวคจิตตานี ภาวนตี.

ทวินนํ ทุตติยารูปชวานาน์ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวคจิตตานี ภาวนตี. เอกาทส ภาวนตี. ตํ ยถา. ปุริมทสภาวคจิตเตสฺ ทุตติยารูปวิปากจิตตํ ปกฺขิปิตฺวา เอกาทสภาวคจิตตานี ภาวนตี.

ทวินนํ ตติยารูปชวานาน์ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวคจิตตานี ภาวนตี. ทฺวาทส ภาวนตี. ตํ ยถา. ปุริมเอกาทสภาวคจิตเตสฺ ตติยารูปวิปากจิตตํ (๓/๑๔)ปกฺขิปิตฺวา ทฺวาทส ภาวคจิตตานี ภาวนตี.

ทวินนํ จตตถารูปชวานาน์ เอเกกสส ชวนสส ปรี กติ ภาวคจิตตานี ภาวนตี. เทรส ภาวนตี. ตํ ยถา. ปุริมทฺวาทสภาวคจิตเตสฺ จตตถารูปวิปากํ ปกฺขิปิตฺวา เทรสภาวคจิตตานเภาวคจิตตานี ภาวนตี.

ภาวคเกโท นิฏฐิตโต.

จติเภท

ฉนํ ทุเหตุกาเหตุกจติจิตตานํ เอเกกสส จติจิตตสส ปรี กติ ปฐิสนธิจิตตานี ภาวนตี. ทส ภาวนตี. ตํ ยถา. เทว อุเปกฺขาสหคตสนฺตรณจิตตานี อญฺฐ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานี เจติ ทส ปฐิสนธิจิตตานี ภาวนตี.

จตฺตนํ สเหตุกกามาวจรญาณสมปยุตตจติจิตตานํ เอเกกสส จติจิตตสส ปรี กติ ปฐิสนธิจิตตานี ภาวนตี. เอภฺนวีสติ ภาวนตี. ตํ ยถา. เทว อุเปกฺขาสหคตสนฺตรณจิตตานี อญฺฐ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานํ นว มหคคต(๓/๑๕)วิปากจิตตานี เจติ เอภฺนวีสติ ปฐิสนธิจิตตานี ภาวนตี.

ปณจณนํ รูปาวจรจติจิตตานํ เอเกกสส จติจิตตสส ปรี กติ ปฐิสนธิจิตตานี ภาวนตี. สตตรส ภาวนตี. ตํ ยถา. อญฺฐ สเหตุกกามาวจรวิปากจิตตานี นว มหคคตวิปากจิตตานี เจติ สตตรส ปฐิสนธิจิตตานี ภาวนตี.

ปฐมารูปปัจจุจิตตสส ปรี กติ ปฏิสนธิจิตตานิ ภาวนติ. อภฺรฺฐ ภาวนติ. ตํ ยถา. จตตาริ
สเหตุกกามาวจรญาณสมปยุตตวิปากจิตตานิ จตตาริ อรูปาวจรวิปากจิตตานิ เจติ อภฺรฺฐ ปฏิสนธิ-
จิตตานิ ภาวนติ.

ทุติยารูปปัจจุจิตตสส ปรี กติ ปฏิสนธิจิตตานิ ภาวนติ. สตต ภาวนติ. ตํ ยถา.
ปุริมอภฺรฺฐปฏิสนธิจิตตสส ปฐมารูปปฏิสนธิจิตตํ อปนตฺวา สตต ปฏิสนธิจิตตานิ ภาวนติ.

ตติยารูปปัจจุจิตตสส ปรี กติ ปฏิสนธิจิตตานิ ภาวนติ. ฉ ภาวนติ. ตํ ยถา. (๓/๑๖)
ปุริมสตตปฏิสนธิจิตตสส ทุติยารูปปฏิสนธิจิตตํ อปนตฺวา ฉ ปฏิสนธิจิตตานิ ภาวนติ.

จตุตถารูปปัจจุจิตตสส ปรี กติ ปฏิสนธิจิตตานิ ภาวนติ. ปญจ ภาวนติ. ตํ ยถา.
ปุริมฉปฏิสนธิจิตตสส ตติยารูปปฏิสนธิจิตตํ อปนตฺวา ปญจ ปฏิสนธิจิตตานิ ภาวนติ.

จฺติเกโท นิภฺรฺฐิตฺโต.

จฺติปุคฺคโลก

ตทารมมณโต จวนโต วา ตทารมมณสส ปโรโต ภาวนโต จวนโต วา ปุคฺคโล กสฺมี
โลเก ปวตตติ. กามโลกเยว ปวตตติ.

ชวนโต จวนโต ปุคฺคโล กสฺมี โลเก ปวตตติ. กามโลกโต จวิตฺวา กามโลก วา
พรหมโลก วา ปวตตติ. พรหมโลกโต จวิตฺวา พรหมโลก วา มโลก วา ปวตตติ.

ชวนสส ปโรโต จวนโต ปุคฺคโล กสฺมี โลเก ปวตตติ. กามโลกโต จวิตฺวา กามโลก
วา พรหมโลก วา ปวต(๓/๑๗)ตติ. พรหมโลกโต จวิตฺวา พรหมโลก วา กามโลก วา ปวตตตีติ.

จฺติปุคฺคโลกโท นิภฺรฺฐิตฺโต.

นิมิตฺตโลก

นิริยคตฺยํ อุปปชชมานกสฺตตานํ ติณฺณํ นิมิตฺตานํ อณฺญตรํ นิมิตฺตํ ปจฺจุปปภฺรฺฐาติ. ตํ
ยถา. อกฺุสลกมมํ วา อกฺุสลกมมนิมิตฺตํ วา นิริยคตฺยํ อทิวณฺณคตฺยนิมิตฺตํ วาติ ติณฺณํ นิมิตฺตานํ
อณฺญตรํ นิมิตฺตํ ปจฺจุปปภฺรฺฐาติ.

ติริจฉานคตฺยํ อุปปชชมานกสฺตตานํ ติณฺณํ นิมิตฺตานํ อณฺญตรํ นิมิตฺตํ ปจฺจุปปภฺรฺฐาติ.
ตํ ยถา. อกฺุสลกมมํ วา อกฺุสลกมมนิมิตฺตํ ปพฺพตฺวานาทิวณฺณคตฺยนิมิตฺตํ วาติ ติณฺณํ นิมิตฺตานํ
อณฺญตรํ ปจฺจุปปภฺรฺฐาติ.

เปตคตฺยํ อุปปชชมานกสฺตตานํ ติณฺณํ นิมิตฺตานํ อณฺญตรํ นิมิตฺตํ ปจฺจุปปภฺรฺฐาติ. ตํ
ยถา. อกฺุสลกมมํ วา อกฺุสลกมมนิมิตฺตํ วา อณฺธการวณฺณาทิคตฺยนิมิตฺตํ วาติ ติณฺณํ นิมิตฺตานํ
อณฺญตรํ นิมิตฺตํ ปจฺจุปปภฺรฺฐาติ.

มนุสสคตีย์ (๓/๑๘)อุปัชฌมานกสตตานํ ติณฺณํ นิमितตานํ อณฺยุตรํ นิमितตํ
 ปจฺจุปปญฺฐาติ. ตํ ยถา. กุสลกมฺมํ वा กุสลกมฺมนิमितตํ वा มาตุกฺวจฺฉิวนฺณาतिकฺคตินิमितตํ वाติ
 ติณฺณํ นิमितตานํ อณฺยุตรํ นิमितตํ ปจฺจุปปญฺฐาติ.

กามาวจรเทวคตีย์ อุปัชฌมานกสตตานํ ติณฺณํ นิमितตานํ อณฺยุตรํ นิमितตํ
 ปจฺจุปปญฺฐาติ. ตํ ยถา. กุสลกมฺมํ वा กุสลกมฺมนิमितตํ वा อจฺฉราวิมานกบฺปรุกฺษาทิวณฺณคฺคตินิ
 มิตตํ वाติ ติณฺณํ นิमितตานํ อณฺยุตรํ นิमितตํ ปจฺจุปปญฺฐาติ.

รูปาวจรเทวคตีย์ อุปัชฌมานกสตตานํ ปถวีกสิณฺพลญฺยุตาทิกมฺมนิमितตํ ปจฺจุปปญฺฐาติ.

ปฐฺมารูปรูปเทวคตีย์ อุปัชฌมานกสตตานํ อากาสฺพลญฺยุตฺติสงฺขาตํ กมฺมนิमितตํ
 ปจฺจุปปญฺฐาติ.

หฺตฺติยารูปรูปเทวคตีย์ อุปัชฌมานกสตตานํ ปฐฺมารูปรุกุสลสงฺขาตํ กมฺมนิमितตํ
 ปจฺจุปปญฺฐาติ.

ตฺติยารูปรูปเทว(๓/๑๙)คตีย์ อุปัชฌมานกสตตานํ นตฺถิกาวปลญฺยุตฺตสงฺขาตํ กมฺมนิमितตํ
 ปจฺจุปปญฺฐาติ.

จตุตฺถารูปรูปเทวคตีย์ อุปัชฌมานกสตตานํ ตฺติยารูปรุกุสลสงฺขาตํ กมฺมนิमितตํ
 ปจฺจุปปญฺฐาติ.

นิमितตเถโท นิฏฺฐิตฺ.

กมฺมารมฺมณฺรณาสฺนวิถิเกท

อดีตฺ กมฺมสงฺขาเต ธมฺมารมฺมณฺ มโนทวารสฺส อปาถมากเต ทฺวิกฺขตฺตุ ภาวํคจฺฉณานิ
 ภาวนติ. ตโต เอกกฺขตฺตุ มโนทวารวชฺชนํ. ตโต ปลญฺจกฺขตฺตุ ชวณานิ ตโต ทฺวิกฺขตฺตุ
 ตทาลมฺพณานิ ภาวนติ. ตโต ปรี จุติจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ตโต ปรี ปฐฺนฺสนธิจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ. ตโต
 เตรสกฺขตฺตุ वा จุทฺทสกฺขตฺตุ वा ภาวํคจิตฺตานิ. ตโต เอกกฺขตฺตุ มโนทวารวชฺชนํ. ตโต
 สตตฺตกฺขตฺตุ ภาวนิกฺกนฺติชวณานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภาวํคปาโต. อัยํ ตทารมฺมณวสาณจฺจติ.

อดีตฺ กมฺมสงฺขาเต ธมฺมารมฺมณฺ มโนทวารสฺส อปาถมากเต ทฺวิกฺขตฺตุ ภาวํคจฺฉณานิ
 ภาวนติ (๓/๒๐)ตโต เอกกฺขตฺตุ มโนทวารวชฺชนํ ตโต ปลญฺจกฺขตฺตุ ชวณานิ ตโต ทฺวิกฺขตฺตุ
 ตทาลมฺพณานิ ตโต เอกกฺขตฺตุ ภาวํคจิตฺตํ ตโต จุติจิตฺตํ ภาวติ. ตโต ปรี ปฐฺนฺสนธิจิตฺตํ ภาวติ.
 ตโต เตรสกฺขตฺตุ वा จุทฺทสกฺขตฺตุ वा ภาวํคจิตฺตานิ ตโต เอกกฺขตฺตุ มโนทวารวชฺชนํ ตโต
 สตตฺตกฺขตฺตุ ภาวนิกฺกนฺติ ชวณานิ ตโต ปรี ภาวํคปาโต. อัยํ ตทารมฺมณวสาณจฺจติ.

อดีตฺ กมฺมสงฺขาเต ธมฺมารมฺมณฺ มโนทวารสฺส อปาถมากเต ทฺวิกฺขตฺตุ ภาวํคจฺฉณานิ
 ภาวนติ ตโต เอกกฺขตฺตุ มโนทวารวชฺชนํ ตโต ปลญฺจกฺขตฺตุ ชวณานิ ภาวนติ. ตโต ปรี จุติจิตฺตํ
 ภาวติ. ตโต ปรี ปฐฺนฺสนธิจิตฺตํ ภาวติ. ตโต เตรสกฺขตฺตุ वा จุทฺทสกฺขตฺตุ वा ภาวํคานิ ตโต

เอกกษัตตฺ มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตกษตตฺ ภาวนิกนตติชวณานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภาวคปาโต (๓/๒๑)อัย ชวนาวสานจติ.

อตีเต กมมสงขาเต ธมมารมมณเ มโนทวารสสุ อาปาถมาคเต ทวิกษตตฺ ภาวคจลนานิ ตโต เอกกษตตฺ มโนทวาราวชชนํ ตโต ปญจกษตตฺ ชวณานิ ภาวนติ. ตโต เอกกษตตฺ ภาวคํ ตโต ปรี จติจิตตํ ภาวติ. ตโต ปรี ปฏิสนธิจิตตํ ภาวติ ตโต เตรสกษตตฺ วา จุททสกษตตฺ วา ภาวคานิ ตโต เอกกษตตฺ มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตกษตตฺ ภาวนิกนตติชวณานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภาวค-ปาโตติ. อัย ชวนภาวคชยจติ.

กมมารมมณมรณาสนวิถิเกโท นิฏฐิติโต.

ปัจจุปปนรูปารมมณกมมิมิตตารมมณมรณาสนวิถิเกท

รูปารมมณํ ปญจทวาราวชชนโต ปุพเพ จตุสุ ภาวคเสสุ ปถมภาวคเสสุ อุปปาทกษณเ อุปปนํ จกขุปสาทํ ฆฎติ ตโต ปรี ทวิกษตตฺ ภาวคจลนานิ ภาวนติ ตโต ปญจทวาราวชชนํ ตโต จกขุวิญญานํ ตโต สมปฏิจจณนํ ตโต สนติริณํ ตโต วัฏฐัพพนํ ตโต ปญจกษตตฺ ชวณานิ ตโต ทวิก(๓/๒๒)ชตตฺ ตทาลมพณานิ ตโต จติจิตตํ ภาวติ. ตโต ปรี ปฏิสนธิจิตตํ ภาวติ. ตโต เตรสกษตตฺ วา จุททสกษตตฺ วา ภาวคานิ ตโต ภาวคามโนทวาราวชชนํ. ตโต สตตกษตตฺ ภาวนิกนตติ ชวณานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภาวคปาโต.

อิมิสส์ วิถियํ ปฏิสนธิยว ปัจจุปปนาลมพณภาโว ลพภติ. รูปารมมณสสุ ปฏิสนธิ ภาวคกษเยเนว นิรุทธตตา. อัย ตทาลมพณาวสานจติ.

รูปารมมณํ ปญจทวาราวชชนโต ปุพเพ तीสุ ภาวคเสสุ ปฐมภาวคเสสุ อุปปาทกษณเ อุปปนํ จกขุปสาทํ ฆฎติ ตโต ปรี ทวิกษตตฺ ภาวคจลนานิ ภาวนติ. ตโต ปญจทวาราวชชนํ ตโต จกขุวิญญานํ ตโต สมปฏิจจณนํ ตโต สนติริณํ ตโต วัฏฐัพพนํ ตโต ปญจกษตตฺ ชวณานิ ตโต ทวิกษตตฺ ตทาลมพณานิ ตโต เอกกษตตฺ ภาวคเ อุปปชชิตวา นิรุทธे จิตติจิตตํ ภาวติ. ตโต ปรี ปฏิสนธิจิตตํ ภาวติ. (๓/๒๓)ตโต เตรสกษตตฺ วา จุททสกษตตฺ วา ภาวคานิ ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตกษตตฺ ภาวนิกนตติชวณานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภาวคปาโต.

อิมิสส์ วิถियํ ปฏิสนธิยว อตีตารมมณภาโว ลพภติ. จติจิตตภาวคกษณเเวว รูปารมมณนิโรธโต. อัย ตทาลมพณภาวคชยจติ.

รูปารมมณํ ปญจทวาราวชชนโต ปุพเพ ฉสุ ภาวคเสสุ ปฐมภาวคเสสุ อุปปาทกษณเ อุปปนํ จกขุปสาทํ ฆฎติ ตโต ปรี เทว ภาวคจลนานิ ภาวนติ. ตโต ปญจทวาราวชชนํ ตโต จกขุวิญญานํ ตโต สมปฏิจจณนํ ตโต สนติริณํ ตโต วัฏฐัพพนํ ตโต ปญจกษตตฺ ชวณานิ ตโต จติจิตตํ ภาวติ ตโต ปฏิสนธิจิตตํ ภาวติ ตโต เตรสกษตตฺ วา จุททสกษตตฺ วา ภาวคานิ. ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตกษตตฺ ภาวนิกนตติชวณานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภาวคปาโต.

อิมิสส์ วิถียัม ปฐิสนุธิยา ทวินันน์ ภางคานมปี ปจจุปปนนามลพณภาโว ลพภติ. ทุตียสส ภางคสส ภางคกขณเวยว รูปารมมณนิโรธโต. อัย ชวนาวสานจติ.

รูปารมมณณํ ปญจทวาราวชชนโต ปุพเพ ปญจสุ ภางเคสุ ปณมภางคสส อุปปนน์ จกขุสพาทํ ฆฎติ. ตโต ปรี ทวิกขตตุ ภางคจลนานิ ภาวนติ. ตโต ปญจทวาราวชชนํ. ตโต จกขุ วิณญาณํ ตโต สมปฏิจฉนน์ ตโต สนตริณํ ตโตไวญญุพพณํ. ตโต ปญจกขตตุ ชวนานิ ตโต จติ จิตต์ ภาติ. ตโต ปรี ปฐิสนุธิจิตต์ ภาติ. ตโต เตรสกขตตุ วา จุทสภกขตตุ วา ภางคานิ ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตภกขตตุ ภาวนิกนติ ชวนานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภางคปาโตติ. อิมิสส์ วิถียัม ปฐิสนุธิยัมปี เอกสส ภางคสสปี ปจจุปปนนามลพณภาโว ลพภติ. ปฐุมภางคสส ภางคกขณเวยว รูปารมมณนิโรธโต. อัย ชวนภางคกขยจติ.

ปจจุปปนรูปารมมณกมมณิมิตตารมมณมรณาสนวิถิเกโท นิญฐิตโต.

อติเต รูปารมมณกมมณิมิตตารมมณมรณาสนวิถิเกท

อติเต รูปารมมณสงขาเต กมมณิมิตเต มโนทวาเร อาปาถมากเต ทวิกขตตุ ภางค- จลนานิ ภาวนติ. ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต ปญจกขตตุ ชวนานิ ตโต ทวิกขตตุ ตทาลมพณานิ ตโต ปรี จติจิตต์ ภาติ. ตโต ปรี ปฐิสนุธิจิตต์ ภาติ. ตโต เตรสกขตตุ วา จุทสภกขตตุ วา ภางคานิ ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโตสตตภกขตตุ ภาวนิกนติชวนานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภางคปาโต อัย ตทาลมพณาวสานจติ.

อติเต รูปารมมณสงขาเต กมมณิมิตเต มโนทวาเร อาพาธมากเต ทวิกขตตุ ภางค- จลนานิ ภาวนติ. ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต ปญจกขตตุ ชวนานิ ตโต ทวิกขตตุ ตทาลมพณานิ ตโต เอกกขตตุ ภางเค อุปปชิตวา นิรุเท จติจิตต์ ภาติ. ตโต ปรี ปฐิสนุธิจิตต์ ภาติ. ตโต เตรสกขตตุ วา จุทสภกขตตุ วา ภางคานิ ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตภกขตตุ ภาวนิกนติ- ชวนานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภางคปาโต. อัย ตทาลมพณวงจจติ.

อติเต รูปารมมณสงขาเต กมมณิมิตเต มโนทวาเร อาปาถมากเต ทวิกขตตุ ภางค- จลนานิ ภาวนติ. ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต ปญจกขตตุ ชวนานิ ตโต ปรี จติจิตต์ ภาติ. ตโต ปรี ปฐิสนุธิจิตต์ ภาติ. ตโต เตรสกขตตุ วา จุทสภกขตตุ วา ภางคานิ ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตภกขตตุ ภาวนิกนติชวนานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภางคปาโต อัย ชวนาวสานจติ.

อติเต รูปารมมณสงขาเต กมมณิมิตเต มโนทวาเร อาปาถมากเต ทวิกขตตุ ภางค- จลนานิ ภาวนติ. ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต ปญจกขตตุ ชวนานิ ตโต เอกกขตตุ (๓/๒๗)ภางเค อุปปชิตวา นิรุเท จติจิตต์ ภาติ. ตโต ปรี ปฐิสนุธิจิตต์ ภาติ. ตโต เตรสกขตตุ จุทสภกขตตุ วา ภางคานิ ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตภกขตตุ ภาวนิกนติชวนานิ ภาวนติ. ตโต ปรี ภางค- ปาโตติ. อัย ชวนภางคกขยจติ.

อติเต รุปรามมณกมมิมิตตารมณมรณาสนุวิถิเกโท นิฐฐิต.

กมมิมิตตารมณมรณาสนุวิถิเกโท

ยถา รุปรามมณสงฆาเต กมมิมิตเต มรณาสนุวิถิเกโท เวทิตพโพ. เอว สททคนธ-
รสโณฐฐพสงฆาเตสุ กมมิมิตเตสุ เอเกกสมิ กมมิมิตเต มรณาสนุวิถิเกโท เวทิตพโพ.

ยถา อติเต รุปรามมณสงฆาเต กมมิมิตเต มรณาสนุวิถิเกโท เวทิตพโพ. เอว
อติเตสุ กามาวจรธมมารมณสงฆาเตสุ กมมิมิตเตสุ เอเกกสมิ ธมมารมณสงฆาเต กมมิมิตเต
มรณาสนุวิถิเกโท เวทิตพโพ.

กมมิมิตตารมณมรณาสนุวิถิเกโท นิฐฐิต.

คตินิมิตตารมณมรณาสนุวิถิเกโท

(๓/๒๘)มโนทวาราวชชนโต เหฐฐา तीสุ गवङ्केसु पञ्चमगवङ्कसस उपपातकखण्डेन
สมगाले उपปนने कतिनिमितते मโนทवारे आपाठमाकते त्विखत्तु गवङ्कजनानि गान्ति. त्तो
मनोत्वारवचञ्चं त्तो पवङ्कखत्तु खनानि त्तो त्विखत्तु त्तालमण्वानि त्तो जूतिजित्तं गवति.
त्तो परि पञ्चसन्धिजित्तं गवति. त्तो त्रेरसखत्तु वा जूत्तसखत्तु वा गवङ्कानि त्तो
मनोत्वारवचञ्चं. त्तो सत्तकखत्तु गवनिगन्तिखनानि गान्ति. त्तो परि गवङ्कपातो. อिमिस्स वियि
पञ्चसन्धियापि जत्तुन्नं गवङ्कानिपि पञ्जुपन्नาลมण्वणावो लण्वति जत्तुत्तगवङ्कसस गवङ्कखण्डेन
คतिनिमित्तनिโรธो. อयं त्तालमण्वानजुติ.

มโนทวาราวชชนโต เหฐฐา तीสุ गवङ्केसु पञ्चमगवङ्कसस उपปทกखण्डेन สมगाले
उपपनने कतिनिमितते मโนटवारे आपाठमाकते त्विखत्तु गवङ्कजनानि गान्ति. (๓/๒๙)त्तो
मनोत्वारवचञ्चं त्तो पवङ्कखत्तु खनानि त्तो त्विखत्तु त्तालमण्वानि त्तो ऐकखत्तु
गवङ्के उपपञ्चित्वा निरुत्ते जूतिजित्तं गवति. त्तो परि पञ्चसन्धिजित्तं गवति त्तो त्रेरसखत्तु वा
जूत्तसखत्तु वा गवङ्कानि त्तो मनोत्वारवचञ्चं त्तो सत्तकखत्तु गवनिगन्तिखनानि त्तो परि
गवङ्कपातो.

อิมิสส์ วियิ ปञ्चสन्धियापि तिณณิ गवङ्कानि पञ्जुपन्नาลมण्वणावो लण्वति त्तिय-
गवङ्कसस गवङ्कखण्डेन कतिनिमित्तनिरोธो. अयं त्तालमण्वगवङ्कखजुति.

มโนทวาราวชชนโต เหฐฐา तीสุ गवङ्केसु पञ्चमगवङ्कसस उपपातकखण्डेन สมगाले
उपपनने कतिनिमितते मโนटवारे आपाठमाकते त्विखत्तु गवङ्कजनानि गान्ति. त्तो
मनोत्वारवचञ्चं त्तो पवङ्कखत्तु खनानि त्तो जूतिजित्तं गवति त्तो परि पञ्चसन्धिजित्तं त्तो त्रे
रसखत्तु वा जूत्तसखत्तु वा गवङ्कानि. (๓/๓०)त्तो मनोत्वारवचञ्चं त्तो सत्तकखत्तु
गवनिगन्ति खनानि त्तो परि गवङ्कपातो.

อิมิสส์ วิถียัม ปฏิสนธิยาปิ ฉณณัม ภวงคานปี ปจจุปปนนาลมพณภาโว ลพภติ. อฏฐ
ภวงคสส ภวงคกขณเยว คตินิมิตตนิโรธโต. อัย ชวนาวसानจติ.

มโนทวาราวชชนโต เหนฐฐาตีสุ ภวงเคสุ ปฐมภวงคสส อุปปาทกขณน สมกาล
อุปปนเน คตินิมิตเต มโนทวาเร อาปาถมาคเต ทวิกขตตุ ภวงคจลاني ภวนติ. ตโต มโน-
ทวาราวชชนํ ตโต ปญจกขตตุ ชวนานิ ตโต เอกกขตตุ ภวงเค อุปปชชิตวา นิรุทเธ จุตติจัตตํ ภว
ติ ตโต ปรี ปฏิสนธิจัตตํ ภวติ. ตโต เตรสกขตตุ วา จุททสกขตตุ วา ภวงคานิ. ตโต มโน-
ทวาราวชชนํ ตโต สตตกขตตุ ภวนิกนติชวนานิ ภวนติ. ตโต ปรี ภวงคปาโตติ.

อิมิสส์ วิถียัม ปฏิสนธิยาปิ ปญจนนปี ปจจุปปนนาลมพณภาโว ลพภติ ปญจภวงคสส
(๓/๓๑)ภวงคกขณเยว คตินิมิตตนิโรธโตติ.

คตินิมิตตารมมณมรณาสนวิถิเกโท นิฐฐิตโต.

กามาวจรภูมิมิยํ อุปปชชमानนสสตันนํ

มรณาสนวิถิเกโท

อตีตเมว กम्मํ มโนทวารคหิตํ ปจจุปปนนาตีตํ กम्मนิमितตํ ฉทวารคหิตํ. ปจจุปปนเมว
คตินิมิตตํ มโนทวารคหิตํ.

ฐุปาวจรภูมิมิยา กามาวจรภูมิมิยํ อุปปชชमानนสสตันนํ ตทารมมณานิ นตถิติ.

กามาวจรภูมิมิยํ อุปปชชमानนสสตันนํ

มรณาสนวิถิเกโท นิฐฐิตโต.

นวัตตพพารมมณ กम्मนิमितเต วา อตีตารมมณ กम्मนิमितเต วา มโนทวาเร
อาปาถมาคเต ทวิกขตตุ ภวงคจลاني ภวนติ. ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต ปญจกขตตุ ชวนานิ
ตโต จุตติจัตตํ ภวติ. ตโต ปรี ปฏิสนธิจัตตํ ภวติ ตโต เตรสกขตตุ วา จุททสกขตตุ วา ภวงคา
นิ ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต สตตกขตตุ ภวนิกนติชวนานิ ภวนติ ตโต ปรี ภวงคปาโต.

อิมิสส์ วิถียัม ปฏิสนธิยาปิ ภวงคานมปี (๓/๓๒)นวัตตพพารมมณภาโว อสญญสตต-
วชชิตฐุปาวจรภูมิมิยํ วา ปฐมารูปภูมิมิยํ วา ตติยารูปภูมิมิยํ วา ลพภติ. อตีตารมมณภาโว
ปน ทุตติยารูปภูมิมิยํ วา จตุตถารูปภูมิมิยํ วา ลพภติ อัย ชวนาวसानจติ.

นวัตตพพารมมณ กम्मนิमितเต วา อตีตารมมณกम्मนิमितเต วา มโนทวาเร
อาปาถคเต ทวิกขตตุ ภวงคจลاني ภวนติ. ตโต มโนทวาราวชชนํ ตโต ปญจกขตตุ ชวนานิ
ตโต เอกกขตตุ ภวงเค อุปปชชิตวา นิรุทเธ จุตติจัตตํ ภวติ. ตโต ปรี ปฏิสนธิจัตตํ ภวติ. ตโต
เตรสกขตตุ วา จุททสกขตตุ วา ภวงคานิ. ตโต มโนทวาราวชชนํ. ตโต สตตกขตตุ
ภวนิกนติชวนานิ ภวนติ ตโต ปรี ภวงคปาโตติ.

อิมิสส์ วิถีย์ ปฏิสนธิยาปิ ภาวคานมปิ อารมมณภาโว ปุพเพ วุตตนเยเนว เวทิตัพโพ
ติ. อัย ชวนภวคกขยจติ.

อสถยสตุตตวชชิตรุปาวจรา(๓/๓๓)รุปาวจรภูมิมิสฺส อุปฺปชฺชมานกสตุตตานํ
มรณาสนฺนวิถิเกโท นิฏฺฐิตฺโต.

อสถยสตุเต อุปฺปชฺชมานกสตุตตานํ นวตตพพารมมณเณ นิमितเต มโนทวารเ
อาปาถมาคเต ทวิภขตฺตฺถ ภาวคจลนานิ ภาวนติ. ตโต มโนทวารวชชนํ ตโต ปญฺจกขตฺตฺถ ชวนานิ
ตโต จุตติจิตฺตํ วา ตโต เอกกขตฺตฺถ ภาวเค อุปฺปชฺชิตวา นิรุทฺเธ จุตติจิตฺตํ วา ภาวติ. ตโต ปริ
ชีวิตนวกเมว ปฏิสนฺธิโตติ. จวนกาเลปิ ชีวิตนวกเมว จุตติโตติ. ปวตเต ปน สททวชชิตอตุสมฺภูฐาน
รูปานิ ปวตตฺตฺถ.

อสถยสตุเต อุปฺปชฺชมานกสตุตตานํ
มรณาสนฺนวิถิ นิฏฺฐิตฺโต.

ปฏิสนธิยารมมณภท

อปายภูมิมิยา จวนตฺตานํ สตุตตานํ อตีตารมมณาย จุตติยา อนนฺตรํ ปฏิสนธิยา
อตีตารมมณภาโว วา ปจฺจุปปนารมมณภาโว วา ลพฺภติ.

กามสฺสคฺติภูมิมิยา จวนตฺตานํ อตีตารมมณาย จุตติยา อนนฺตรํ ปฏิสนธิยา อตีตารมมณ-
ภาโว วา ปจฺจุปปนารมมณภาโว วา นวตตพพารมมณภาโว (๓/๓๔)วา ลพฺภติ.

อสถยสตุตตสฺสทฐาวาสวชชิตรุปาวจรภูมิมิหิ จวนตฺตานํ นวตตพพารมมจุตติยา อนนฺตรํ
ปฏิสนธิยา นวตตพพารมมณภาโว วา อตีตารมมณภาโว วา ปจฺจุปปนารมมณภาโว วา ลพฺภติ.

อสถยสตุตตา จวนตฺตานํ จุตติยา อนนฺตรํ ปฏิสนธิยา อตีตารมมณภาโว วา ลพฺภติ.

อกนิฏฺฐวชชิตสฺสทฐาวาสเหหิ จวนตฺตานํ นวตตพพารมมณาย จุตติยา อนนฺตรํ ปฏิสนธิยา-
นวตตพพารมมณภาโว ลพฺภติ.

อกนิฏฺฐภูมิมิยา จวนตฺตานํ ปน นวตตพพารมมณาย จุตติยา อนนฺตรํ ปฏิสนธิภาโว น
ลพฺภติ.

อกนิฏฺฐภูมิมิ ปตวา อรหนตภาเวเน ปรินิพพานโต ปฐมารูปภูมิมิยา จวนตฺตานํ
นวตตพพารมมณาย จุตติยา อนนฺตรํ ปฏิสนธิยา นวตตพพารมมณภาโว วา อตีตารมมณภาโว วา
ปจฺจุปปนารมมณภาโว วา ลพฺภติ.

ทุตติยารูปภูมิมิยา จวนตฺตานํ อตีตารมมณาย จุตติยา อนนฺตรํ ปฏิสนธิยา อตีตา-
(๓/๓๕)รณมณภาโว ปจฺจุปปนารมมณภาโว วา นวตตพพารมมณภาโว วา ลพฺภติ.

ตติยารूपปฏุมมียา จนวนตานํ นวตตพพารมมณาย จุตिया อนนตรํ ปฏิสนธิยา
 นวตตพพารมมณภาโว वा ओत्तिारममणभाओ वा पज्जुपन्नारममणभाओ वा लफ्फति.

จตุตถารूपปฏุมมียา จนวนตานํ ओत्तिारมมณาย จุตिया อนนตรํ ปฏิสนธิยา
 ओत्तिारममणभाओ वा पज्जुपन्नारममणभाओ वा लफ्फति.

โน นวตตพพารมมณภาโว เหฏฐา อุपฺปชฺชมานเน กามภูมियเยว อุपฺปชฺชมานโตติ.
 ปฏิสนธิยารมมณเกโท นิฏฐิตो.

โย โส มยา วินิจฺฉโย กโต วิสุทฺธิมคฺคสมโหมหวิโนทนิอภิธมมตถวิภาวินี-
 มณีสารมณชฺสาสงเขปวณณนาหิ สฺสันทิตฺวา สเจ สเมติ คเหตุพฺโพ โน เจ สเมติ น คเหตุพฺโพ.
 น หสฺสาโท โส อโรเจตพฺโพ. ปุณฺนปฺปญํ ปจฺจเวกฺขตพฺโพ วิมฺสํตพฺโพ.

สาธฺขณ(๓/๓๖)ปาโมชชตถาย กเต สฺจิจิตฺตาลงฺกาเร
 ปกิณฺณกวินิจฺฉโย นิฏฐิตो.

จาตุมหาราชาชิกฺภุมมิ มนุสฺสภุมมิโต ทฺวิตาลีสสทสฺสโยชเน ยฺคุนฺธรปฺมาเณ ถาเน ติฏฺฐติ.
 ตาวตีสํภุมมิ จาตุมหาราชาชิกฺภุมมิโต อุปริ ทฺวิตาลีสสทสฺสโยชเน สิเนรฺูปมาเณ ถาเน
 ติฏฺฐติ.

ยามาภุมมิ ตาวตีสํภุมมิโต อุปริทฺวิตาลีสสทสฺสโยชเน อากาเส ติฏฺฐติ.

ตฺสึตาภุมมิ ยามาภุมมิโต อุปริ ทฺวิตาลีสสทสฺสโยชเน อากาเส ติฏฺฐติ.

นิมฺมานรตฺติภุมมิ ตฺสึตาภุมมิโต อุปริ ทฺวิตาลีสสทสฺสโยชเน อากาเส ติฏฺฐติ.

ปรนินฺมิตฺวสวตฺติภุมมิ นิมฺมานรตฺติภุมมิโต อุปริ ทฺวิตาลีสสทสฺสโยชเน อากาเส ติฏฺฐติ.

ตสฺมา มนุสฺสภุมมิโต ยาว วสวตฺติภุมมิ ทฺวิสทสทสฺसानิ ปญฺจนหฺุตานิ จ โยชฺชานานิ
 โหนติ. ปฐฺมมฺมาน(๓/๓๗)ภุมมิ ปรนินฺมิตฺวสวตฺติภุมมิโต อุปริ ปญฺจปญฺญาสสทสฺสโยชเน สมตฺเล
 อากาเส ติฏฺฐติ.

ทฺตฺติยาชฺชานภุมมิ ปฐฺมชฺชานภุมมิโต อุปริ ปญฺจปญฺญาสสทสฺสโยชเน สมตฺเล อากาเส
 ติฏฺฐติ.

ตตฺติยชฺชานภุมมิ ทฺตฺติยชฺชานภุมมิโต อุปริ ปญฺจปญฺญาสสทสฺสโยชเน สมตฺเล อากาเส
 ติฏฺฐติ.

เวหปฺฟลาสถฺยสฺตตฺติภุมมิ ตตฺติยชฺชานภุมมิโต อุปริ ปญฺจปญฺญาสสทสฺสโยชเน สมตฺเล
 อากาเส ติฏฺฐติ.

อวิหาภุมมิ เวหปฺฟลาสถฺยสฺตตฺติภุมมิโต อุปริ ปญฺจปญฺญาสสทสฺสโยชเน อากาเส
 ติฏฺฐติ. อตฺตปภาภุมมิ อวิหาภุมมิโต อุปริ ปญฺจปญฺญาสสทสฺสโยชเน อากาเส ติฏฺฐติ.

สุทสสาณุมิ อตปปาณุมิโต อุปริ ปณจ(๓/๓๘)ปณญาสตสทสโยชเน อากาเส
ติฎฐติ.

สุทสสีณุมิ สุทสสาณุมิโต อุปริ ปณจปณญาสตสทสโยชเน อากาเส ติฎฐติ.
อกนิฎฐณุมิ สุทสสีณุมิโต อุปริ ปณจปณญาสตสทสโยชเน อากาเส ติฎฐติ.

อากาสนนญายตนณุมิ อกนิฎฐณุมิโต อุปริ ปณจปณญาสตสทสโยชเน อากาเส
ติฎฐติ.

วิญญาณนญายตนณุมิ อากาสนนญายตนณุมิโต อุปริ ปณจปณญาสตสทสโยชเน
อากาเส ติฎฐติ.

อากิลญญายตนณุมิ วิญญาณนญายตนณุมิโต อุปริ ปณจปณญาสตสทสโยชเน
อากาเส ติฎฐติ.

เนวสณญานาสณญายตนณุมิ อากิลญญายตนณุมิโต อุปริ ปณจปณญาสตสทส-
โยชเน อากาเส (๓/๓๙)ติฎฐติ.

ตสฺมา มนุสฺสณุมิโต อากวคฺคํ สตตโกฏฺฐิ จ อญฺฐารสฺสทกฺขณา จ ปณจฺนหุตฺตานิ จ
ฉสทฺสทานิ จ โยชนานิ โหนตฺติ. สพฺพเหฏฺฐิมา พุรฺหมโลกมฺหา ยา ปตฺติตฺเสลา เอเกน อโหฺรตฺเตน
อญฺฐตฺทาลิสโยชนสทฺสทานิ โอตตฺตา สา จตฺถิ มาเสหิ ญฺมมียํ ปตฺติฎฺฐิตา.

สพฺพเหฏฺฐิโม พุรฺหมโลโก มนุสฺสโลกโต สตตปณญาสตสทฺสทานิ เจว สญฺฐิสทฺสทานิ
จ โยชนานิติ อุพฺเพเธน ปตฺติฎฺฐโตติ.

สาธฺชนปาโมชชตถาย กเต สฺวจิตฺตลงกาเร
ญฺมมिญฺฐานเกโท นิฎฺฐิตो.

อปาโยกานํ สตฺตานํ อายุปริจฺเฉโท นตฺถิ. ยาว อกฺุสลกมฺมํ น ชียติ. ตาว
จวนาภาวโต เตสฺปิ หิ. เกจฺจ สตฺตาทาทิกาลํ ติฎฺฐนฺติ. เกจฺจ อปฺปมตฺตมปี ติฎฺฐนฺติ.

ญฺมมิตฺเวานมปี อายุปริจฺเฉโท นตฺถิ. ยาว อกฺุสลกมฺมํ น ชียติ. ตาว จวนาภาวโต
เตสฺปิ หิ. เกจฺจ (๓/๔๐)สตฺตาทาทิกาลํ ติฎฺฐนฺติ. เกจฺจ อปฺปมตฺตมปี ติฎฺฐนฺติ.

มนุสฺसानมปี อายุปริจฺเฉโท นตฺถิ กทาจิ อุกกญฺฐวเสน อสงฺเขยยาญฺกตฺตา จ กทาจิ
โอมกฺวเสน ทสฺสวสฺสาญฺกตฺตา จ.

จาทฺมหาราชิกาทิตฺเวานํ ปน อายุปริจฺเฉโท นตฺถิ. ตตฺถ จาทฺมหาราชิกานํ ทฺเวานํ
ทิพฺพคณฺนาย ปณจวสฺสตานิ อายุปฺปมาณํ โหติ. ตาวตฺตีสานํ วสฺสทฺสทานิ. ยามานํ ทฺวิวสฺสทฺสสฺ.
ตฺสฺสิตานํ จตฺตาริ วสฺสทฺสทานิ. นิมฺมานรตฺนํ อญฺฐวสฺสทฺสทานิ. ปฺรนิมฺมิตฺตวสฺวตฺตํ ทฺเวานํ
ทิพฺพคณฺนาย โสฬสวสฺสทฺสทานิ อายุปฺปมาณํ โหติ. อयํ ทิพฺพคณฺนาย อายุปริจฺเฉโท.

จาดุมหาราชิกานันท์ เทวานันท์ อายุมนุษยศกณนาย นวุตวิสุสสสทสสพมาณัน โหติ.
 ตาวตีสานัน สฎฐิวสุสสทสสธาธิ(๓/๔๑)กตติโกฎิปปมาณัน. ยามานัน จตตาวีสุสสสทสสธาธิกจททสวสส
 โกฎิปปมาณัน. ตุสสิตานัน สฎฐิวสุสสทสสธาธิกสทตตปญญาสโกฎิปปมาณัน. นิมมานรตตินัน เทว วสุสโกฎิสทานิ
 จตตาวีสุสสสทสสธาธิกตีสโกฎิโย จ ปมาณัน. ปรมิมิตตวสวตตตินัน เทวานันท์ อายุมนุษยศกณนาย
 นวโกฎิโย จ เอกวีสุโกฎิโย จ สฎฐิวสุสสทสสทานิ จ ปมาณัน โหตติ. อัย มนุษยศกณนาย
 อายุปริจเจโท.

กามาวจรสทตทานัน อายุเกโท นิฎฐิตโต.

อสงเขยยกปปสส ตติโย ภาโค พรหมปาริสชชานัน เทวานันท์ อายุ โหติ.
 อุปทตตามสงเคยยกปโป พรหมปโรหิตานัน อายุ.

เอโก อสงเขยยกปโป มหาพรหมานัน เทว มหากปปานิ ปริตตาทานัน อายุ.

จตตาริ มหากปปานิ อปปมาณานานัน อายุ.

(๓/๔๒)อาทิจูโต อสงเขยยกปโป จ สทตมมหากปปา จ อาภสสรานัน อายุ.

โสฬส มหากปปานิ ปริตตสุทานัน อายุ.

ทวตตีสติมมหากปปานิ อปปมาณาสูทานัน อายุ.

อาทิจูโต อสงเขยยกปโป จ เตสฎฐิว มหากปปา จ สุกกิกณทานัน อายุ.

ปลจ มหากปปสทานิ เวทพฬทานัน อสญญสทตทานญจ. มหากปปสทสทานิ อวทานญจ
 อายุ มหากปปเทวสทสทานิ อตปปานัน อายุ.

จตตาริ มหากปปสทสทานิ สุตสทานัน อายุ.

อฎฐุมมหากปปสทสทานิ สุตสสินัน อายุ.

โสฬสมมหากปปสทสทานิ อกนิฎฐิกานัน อายุ โหตติ.

รูปาวจรพรหมานัน อายุเกโท นิฎฐิตโต.

วีสติมมหากปปสทสทานิ อากาसानญจายตनुปคานัน เทวานันท์ อายุ โหติ.

จตตาลีสมมหากปปสทสทานิ วิญญาณญจายตनुปคานัน อายุ.(๓/๔๓)

สฎฐิวมหากปปสทสทานิ อายุ. กิจจณญายตनुปคานัน อายุ.

จตุราสีติมมหากปปสทสทานิ เนวสญญาณาสญญายตनुปคานัน เทวานันท์ อายุ โหติ.

รูปาวจรพรหมานัน อายุเกโท นิฎฐิตโต.

สาธชชนปาโมชชตถาย กเต สจิจิตตาลงกาเร

สทตทานัน อายุเกโท นิฎฐิตโต.

โลโก ปฐมชฎานตตยตลํ พยาปิตวา สตตวาเร อคคินา วินสสติ. อฏฐเม วาเร
 ทุตติยชฎานตตยตลํ พยาปิตวา อาเปน วินสสติ. ปุณ ปฐมชฎานตตยตลํ พยาปิตวา สตตวาเร
 อคคินา วินสสติ. อฏฐเม วาเร ทุตติยชฎานตตยตลํ พยาปิตวา อาเปน วินสสติ. ปุณ
 ปฐมชฎานตตยตลํ พยาปิตวา อาเปน วินสสติ. ปุณ ปถมชฎานตตยตลํ พยาปิตวา สตตวาเร
 อคคินา วินสสติ. อฏฐเม วาเร ทุตติยชฎานตตยตลํ พยาปิตวา อาเปน วินสสติ. ปุณ ปฐมช
 ฎานตตยตลํ พยาปิตวา สตตวาเร อคคินา วินสสติ. อฏฐเม วาเร ทุตติยชฎานตตยตลํ พยาปิตวา
 อาเปน วินสสติ. ปุณ ปฐมชฎานตตยตลํ พยาปิตวา สตตวาเร อคคินา วินสสติ. อฏฐเม วาเร
 ตติยชฎานตตยตลํ พยาปิตวา วาเตน วินสสติ. อคคุกทวาเตสุ คณียมานesu จตฺตสภูจฺจิวารา โหนติ.
 ตํ ยถา. ฉปญญาสอคคิวารา สตตอุททวารา เอโก วาตวาโร เจติ จตฺตสภูจฺจิวารา โหนตฺตีติ. อิมินา
 นเยน ปจฉากปปวินาโส เวทิตพโพ.

ตโตปิ พรหมโลกे ฉาเปตวา อาภสฺสเร อาหจจ ติฏฺฐติ. อุปริ ปน ฉปิ พรหมโลกे
 วิลียาเปตวา สุภิกิณ्हํ อาหจจ ติฏฺฐติ. นวพรหมโลกे วินาเสตวา เวหปผลํ อาหจจ ติฏฺฐตฺตีติ
 วินยฎีกายํ วุตตํ.

อภิสम्मตถสงคหฎีกายปิ ปฐมชฎานตลํ อุปาทาย อคคินา. ทุตติยตติยชฎานตลํ อุปา
 ทาย อุทเกน จตฺตชฎานตลํ อุปาทาย วาเตน (๓/๔๕)วินสสตีติ วุตตํ.

ตสสา สัณณนาย มณิสารมณชุสายํ ปฐมชฎานตลํ อุปาทายาติ. อิมินา อติวिय อวธี
 ทสเสติ. ทุตติยตติยชฎานตลํ อุปาทายาติ เอตถ ปุริมวจนเนน อภิวธี อวธี ทสเสติ ปจฉิมวจนเนน
 ปน มรียาทาวธี ตถา จตฺตชฎานตลํ อุปาทายาติ อิมินापิตี วุตตนติ.

สารุชนปาโมชชตถาย กเต สุจิตตาลงกาเร
 กปปวินาสเกโท นิฏฐิตो.

นิริเย เอโก โอบปาติกโยนิ โหติ. ตสมี ปุริปุณณายตนานํ โอบปาติกสตตานํ ปฏิสนธิ
 จิตตสส อุปาทกขณเนน สห จกขุทสกํ โสตทสกํ ฆานทสกํ ชิวหาทสกํ กายทสกํ ภาวทสกํ
 วตถุทสกณเจติ สตตทสกานิ ปาตุภวานติ.

จกขุวิกิลาณํ จกขุทสกํ อปนตวา ฉ.

โสตวิกิลาณํ โสตทสกํ อปนตวา ฉ.

ภาววิกิลาณํ ภาวทสกํ อปนตวา ฉ.

จกขุโสตวิณญาณํ จกขุโสตทสกานิ อปนตวา ปญจ.

(๓/๔๖)จกขุภาววิกิลาณํ จกขุภาวทสกานิ อปนตวา ปญจ.

โสตภาววิกิลาณํ โสตภาวทสกานิ อปนตวา ปญจ

จกฺขุโสตถาววิกฺกานํ จกฺขุโสตถาวทสกาณิ อปนตฺวา ฆานทสกํ ชิวหาทสกํ กายทสกํ
 วัตถุทสกญฺเจติ จตตาริ ทสกาณิ ปาตุภวานติ. ฆานวิกโล นาม โอปปาติกสโต นตฺถิ. ตถา จ
 วุตฺตํ ยมกภูฏธายํ อฆานโก โอปปาติโก นตฺถิติ.

ติรจฺฉานเณ อณฺทชโยนิชลมพฺชโยนิสเสทชโยนิโอปปาติกโยนิ เจติ จตสโส โยนิโย
 ภวานติ. ตาสฺ อณฺทชชลามพฺชนามิกาสฺ ทวีสุ โยนีสุ ชาติอฺอนุหาย เอเกณ อํสุนา
 อฺทฐสมฺปิณฺทชปฺปมาณํ กลลนฺติลทฺธสงฺขํ หุตฺวา อุพฺชชติ.

ตตถาปิ อณฺทชชลามพฺชโยนิกาณํ คพฺภเสยยกสฺตตฺตานํ ปฏฺฐิสนฺธิจิตฺตสฺส อุปฺทกฺขณฺน
 สท กายทสกํ ภาวทสกํ วัตถุ(๓/๔๗)ทสกญฺเจติ ตีณิ ทสกาณิ ปาตุภวานติ. ภาววิกฺกานํ ภาวทสกํ
 อปนตฺวา กายทสกํ วัตถุทสกญฺเจติ เทว ทสกาณิ ปาตุภวานติ.

ปฺฐมํ กลลํ โหติ กลลา โหติ อพฺพุทํ.

อพฺพุททา ชายเต เปสิ เปสิ นิพฺพุตฺโต ฆนํ.

ฆนา ปญจ สาขา ชายนฺติ เกสา โลมา นขาปิ จาติ วจฺนโต.

ปฺฐมสฺตตฺตาเห กกลํ โหติ. ทฺตฺติยสฺตตฺตาเห อพฺพุทํ. ตตฺติยสฺตตฺตาเห เปสิ. จตฺตฺตฺตฺตฺตาเห
 ฆนํ. ปญจมสฺตตฺตาเห ปญจสาขา ญฺฐมฺสฺตตฺตาเห ปรีปากํ คจฺฉติ. สตฺตสฺตตฺตาเห จกฺขุทสกํ.
 อญฺฐมฺสฺตตฺตาเห โสตทสกํ. นวมสฺตตฺตาเห ฆานทสกํ. ทสมฺสฺตตฺตาเห ชิวหาทสกํ ปาตุภวานติ.

จกฺขุวิกฺกานํ จกฺขุทสกํ อปนตฺวา. โสตวิกฺกานํ โสตทสกํ อปนตฺวา ฆานวิกโล
 ฆานทสกํ อปนตฺวา ภาววิกฺกานํ ภาวทสกํ อปนตฺวา จกฺขุโสต(๓/๔๘)วิกฺกานํ จกฺขุโสตทสกาณิ
 อปนตฺวา.

จกฺขุฆานวิกฺกานํ จกฺขุฆานทสกาณิ อปนตฺวา.

จกฺขุภาววิกฺกานํ จกฺขุภาวทสกาณิ อปนตฺวา.

โสตฆานวิกฺกานํ โสตฆานทสกาณิ อปนตฺวา โสตภาววิกฺกานํ โสตภาวทสกาณิ อปนตฺวา.

ฆานภาววิกฺกานํ ฆานภาวทสกาณิ อปนตฺวา.

จกฺขุโสตฆานภาวทสกาณิ อปนตฺวา.

จกฺขุโสตฆานภาววิกฺกานํ จกฺขุโสตฆานภาวทสกาณิ อปนตฺวา.

กลาปทานิโย เวทิตฺตพฺพา.

อิทํ อญฺฐกถาจรียสฺส มตฺ.

ปฺฐมทฺวิสฺตตฺตาเห กกลํ โหติ. ทฺตฺติยทฺวิสฺตตฺตาเห อพฺพุทํ. ตตฺติยทฺวิสฺตตฺตาเห เปสิ.
 จตฺตฺตฺตฺตฺตาเห ฆนํ.

ปญจมทฺวิสฺตตฺตาเห ปญจสาขา

เอกาทสมฺสฺตตฺตาเห จกฺขุทสกํ.

ทฺวาทสมฺสฺตตฺตาเห โสตาทสกํ.

เตรสมสตาเห ฆานทสกั.

จุกุทสก(๓/๔๙)มสตาเห ชิวหาทสกั ปาตุภานติ.

อิทัง อภิธมมฏีกการสส อานนทาจริยสส มตัง.

ทวิมเตสุ ปถมตถัง ปจเจตพพัง. ปริปัญณายตนาณัง สัมเสทชานัง ปฏิสนุจิจิตตสส
อุปปาทกขณเณ สห จกุกุทสกั โสตทสกั ฆานทสกั ชิวหาทสกั กายทสกั ภาวทสกั วตถุทสกณเจ
ติ. สตตทสกานิ ปาตุภานติ.

วิกลานัง คพภเสยยกสตเตสุ วุตตนยานุสาเรณ กลาปหานิโย เวทิตพโพ.
ปริปัญณายตนาณัง โอปปาติกานัง ปฏิสนุจิจิตตสส อุปปาทกขณเณ สห จกุกุทสกั โสตทสกั
ฆานทสกั ชิวหาทสกั กายทสกั ภาวทสกั วตถุทสกณเจติ สตตทสกานิ ปาตุภานติ.

วิกลานัง ปน เนรยิกสตเตสุ วุตตนยานุสาเรณ กลาปหานิโย เวทิตพพา.

โอปปาติกสตตนาณัง ฆานเวกลลัน นตถิติ.

ติรจฉานเ โยนิเภโท นิฎฐิติโต.

(๓/๕๐)นิชฌามคณทิกเปตวชชิตเ เปตโลเก อณชชโยนิ ชลาพุชโยนิ สัมเสทชโยนิ
โอปปาติกานัง โยนิ เจติ จตสโส โยนิโย ภานติ.

ตตถาปี ปริปัญณายตนาณปี อปริปัญณายตนาณปี คพภเสยยกสัมเสทชโอปปาติกสตตนาณัง
ติรจฉานโยนิกสตเตสุ วุตตนยานุสาเรณ กลาปปัญณกกลาปหานิโย เวทิตพโพ.

นิชฌามคณทิกเปตา ปน โอปปาติกาเย วาติ.

เปตโยนิเภโท นิฎฐิติโต.

อสุรกาเย อณชชโยนิ ชลาพุชโยนิ สัมเสทชโยนิ โอปปาติกโยนิ เจติ จตสโส โยนิโย
ภานติ.

ตตถาปี ปริปัญณายตนาณปี อปริปัญณายตนาณปี คพภเสยยกสัมเสทชโอปปาติกสตตนาณัง
ติรจฉานโยนิกสตเตสุ วุตตนยานุสาเรณ กลาปปัญณกกลาปหานิโย เวทิตพพาติ.

อสุรกาเย โยนิเภโท นิฎฐิติโต.

มนุสเสสุ อณชช(๓/๕๑)โยนิ ชลาพุชโยนิ สัมเสทชโยนิ โอปปาติกโยนิ เจติ จตสโส
โยนิโย ภานติ.

มนุสเสสุ เกจิ เทวโอปปาติกา โหนติ. มหาปทุมกุมาราทโย วिय. อณชชชาปี
โกนตปุตตา เทวภาทิกเถรา วिय. สัมเสทชาปี โปกขรสภาภูพราหมณมหาปทุมมาเทวีอาทโย วिय โหนติ.
เยภุญเณน มนุสสา ชลาพุชชาว.

ตตถาปี ปริปัญณยตนาณํ อณทชลาพูชโยนิกาณํ คพภเสยยกสตตนาณํ จกขุทสกํ
 โสตทสกํ ฆานทสกํ ชิวหาทสกํ ภายทสกํ ภาวทสกํ วตถุทสกณเจติ สตตทสกานิ ปาตุภวานติ.
 อุปตติกกmani เหมฐา วุตตนเยเนว เวทิตพพานิ.

วิกลานํ ปน เหมฐา วุตตนเยเนว กลาปทานิโย จ อุปตติกกmani จ เวทิตพพานิ.

ปริปัญณายตนาณํ สํเสทชานํ ปน ปฏิสนธิจิตตสส อุปปาทกขณน สท จกขุทสกํ
 โสตทสกํ ฆานทสกํ ชิวหา(๓/๕๒)ทสกํ ภายทสกํ ภาวทสกํ วตถุทสกณเจติ สตตทสกานิ ปาตุ
 ภวานติ.

วิกลานํ ปน เหมฐา วุตตนเยเนว กลาปทานิโย เวทิตพพา.

โอปปาติกานปี ปฏิสนธิจิตตสส อุปปาทกขณน สท จกขุทสกํ โสตทสกํ ฆานทสกํ
 ชิวหาทสกํ ภายทสกํ ภาวทสกํ วตถุทสกณเจติ สตตทสกานิ ปาตุภวานติ.

จกขุทสกานปี โอปปาติกาน นตถิ มหานุภาเวณ กมมุนา นิพพตโต. ตถา จ วุตต์
 อภิธมมตถสงคหฎีกาย.

สุคตีย์ มหานุภาเวณ กมมุนา นิพพตตมานานํ โอปปาติกานํ อินทริยเวกกลลาโยคโต
 จกขุโสตฆานลาภสํเสทชานนติ.

อภิธมมวตธาเรปี โอปปาติกสตตนาณํ มนุสเสสุ ปวตติยํ กามาวจรเทวานํ นิจจํ รูปานิ
 สตตตีติ วุตต์.

ปฐมกมปีกาณํ ปน ภาวทสกํ น ลพภติ. ปจฉิมานํ โอปปาติกานํ ภาวทสกํ นิจจํ
 ลพภติ. ตถา จ วุตต์ มณิ(๓/๕๓)สารมณชุสาย.

สุคตโอปปาติกเสสุ ปฐมกมปีกาณํ โอปปาติกานํ นิจจํ ภาวาทภาวลาโ. ปจฉิม-
 โภปปาติกานํ นิจจภาวลาโ ทุคคตโอปปาติกานํ กทาจิ จกขุโสตภาวลาโ สพโพปปาติกานํ
 ลาโ. สํเสทโซ ชุททกสรโร หุตวา กเมน วทตติ.

โอปปาติกโ ปน อาทิมทียะว โสฬส วสสุทเทสิกปณจวีสตีวสสุทเทสิกาทีกาเวณ มหนโต
 หุตวา ปาตุภวาติ.

ตถา ทิ วุตต์ มณิสารมณชุสาย สํเสทโซ ตาว ชุททกสรโร หุตวา ปทุมคพภาทินิ
 นิสสาย นิพพตตีตวา กเมน ภาวติ. โอปปาติกโ ปน ยตถ นิพพตตี. ตตถ ตตถ
 ปริจจนนปพามาณา สรโรว โสฬสวสสุทเทสิโก วีย ปริปัญณงคปจจงโค ปาตุ โหตีติ อยเมว เตส
 เสโสติ.

มนุสสโลเก โยนิเกโท นิฐิตโต.

ภูมมเทเวสุ อณทชโยนิ ชลาพูชโยนิ สํเสทช(๓/๕๔)โยนิ โอปปาติกโยนิ เจติ. จตสโส
 โยนิโย ภวานติ.

ตตถาปี อณฺทชลาพุชโยนิกานี ปริปฺณณายตนาณํ คพฺภเสยฺยกสฺตตนาณํ ปฏฺฐิสฺสนฺธิจิตฺตสฺส
 อุปฺปาทกฺขณฺณ สห กายทสฺสํ ภาวทสฺสํ วตฺถุทสฺสกฺกเจติ ตีณิ ทสฺสกาณี ปาตุภวณฺติ. กลลาทีนํ จ
 จกฺขุทสฺสกาทีนํ จ ปุพฺเพ วุตฺตนเยน กเมน เวทิตพฺพานิ.

วิกฺลानํ ปน ปุพฺเพ วุตฺตนเยน กลาปหานิโย กลลาทีนํ กมานิ จ เวทิตพฺพานิ.
 ปริปฺณณายตนาณํ สํเสทชานํ ปฏฺฐิสฺสนฺธิจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณฺณ สห จกฺขุทสฺสํ โสตทสฺสํ ฆานทสฺสํ
 ชิวหาทสฺสํ กายทสฺสํ ภาวทสฺสํ วตฺถุทสฺสกฺกเจติ สตฺตทสฺสกาณี ปาตุภวณฺติ.

วิกฺลानํ ปน ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว กลาปหานิโย เวทิตพฺโพ. โอบปาติกานปี ปฏฺฐิสฺสนฺธิ
 จิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณฺณ สห (๓/๕๕)จกฺขุทสฺสํ โสตทสฺสํ ฆานทสฺสํ ชิวหาทสฺสํ ภาวทสฺสํ
 กายทสฺสํ วตฺถุทสฺสกฺกเจติ สตฺตทสฺสกาณี ปาตุภวณฺติ.

วิกฺลาโอบปาติกา นตฺถิ สฺสคฺติยํ มหानุภาเวน กมฺมฺนา โอบปาติกภาวํ ลภนโต.

ตถา ทิ วุตฺตํ อภิธมฺมาวตฺตาเร โอบปาติกสฺตตนาณํ มนุสฺเสสฺส ปวตฺตียํ กามาวจรเทวานํ
 นิจฺจํ รูปานิ สตฺตตตีติ.

สเจ อิตฺถิ โหติ อิตฺถิภาวทสฺสํ ปกฺขิปีตฺวา สเจ ปุริโส โหติ ปุมฺภาวทสฺสํ ปกฺขิปีตฺวา
 สตฺตทสฺสกาณี ปาตุภวณฺตีติ.

ภุมฺมเทเวสฺส โยนิเภาโท นิฏฺฐิตฺโต.

ฉกามาวจรเทเวสฺส เอกา โอบปาติกโยนิ ภวณฺตีติ. ตตถาปี โอบปาติกสฺตตนาณํ ปฏฺฐิสฺสนฺธิ
 จิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขณฺณ สห จกฺขุทสฺสํ ฆานทสฺสํ ชิวหาทสฺสํ กายทสฺสํ ภาวทสฺสํ วตฺถุทสฺสกฺกเจติ
 สตฺตทสฺสกาณี ปาตุภวณฺติ.

วิกฺลาโอบปาติกกามาวจรเทวา (๓/๕๖)นตฺถิ สฺสคฺติยํ มหานุภาเวน กมฺมฺนา โอบปาติก-
 ภาวํ ลภนโต.

ตถา ทิ วุตฺตํ อภิธมฺมาวตฺตาเร

โอบปาติกสฺตตนาณํ มนุสฺเสสฺส ปวตฺตียํ

กามาวจรเทวานํ นิจฺจํ รูปานิ สตฺตตตีติ.

กามาวจรเทวโยนิเภาโท นิฏฺฐิตฺโต.

สพฺเพสฺส กามาวจรโยนิเภาเทสฺส สเจ อิตฺถิ โหติ อิตฺถิภาวทสฺสํ ปกฺขิปีตฺวา สเจ ปุริโส
 โหติ ปุมฺภาวทสฺสํ ปกฺขิปีตฺวา สตฺตทสฺสกาณี เวทิตพฺพานีติ.

ในประภทของกามาวจรกำเนิดทั้งหมด

กามาวจรโยนิเภาโท นิฏฺฐิตฺโต.

รูปพรหมเส อเอกา โอปปาติกโยนิ ภวติ. ตตถาปี โอปปาติกสงฆาตานํ รูปปปฏิสนธิ-
จิตตสส อุปาทกขณน สห จกขุทสกํ โสตทสกํ วตถุทสกํ ชิวหาทสกญเจติ จตตารโ กလာปา
ปาตภูภานติ.

อสนญสตตานํ ปน ปฏิสนธิกาเล ชีวิตนวกเมว ปาตภูภานตีติ

รูปพรหมโยนิเกโท นิฏฐิตโ.

(๓/๕๗)สาธชนปาโมชชตถาย กเต สจิจิตตาลงกาเร

โยนิเกโท นิฏฐิตโ.

กามโลเก ปถวี อาโป เตโช วาโย จกขุ โสตํ ฆานํ ชิวหา กาโย รูปํ สทโท คนฺโธ
รโส อิตถีกาโว ปุมภาโว หทยวตถุ ชีวิตินทรียํ อาหารรูปญเจติ อฏฐารส นิปพนนรูปานิ ปริจเฉท
รูป กายวิญญตติ รูปลหุตา รูปมฺหุตา รูปกมมญญตา อุปจโย สนตติ ชรตา อนิจจตา เจติ ทส
อนิพนนรูปานิ เจติ อฏฐวีสติรูปานิ ภานติ.

ตสมิ จกขุทสกํ โสตทสกํ ฆานทสกํ ชิวหาทสกํ กายทสกํ อิตถีกาทสกํ วตถุทสกํ
ชีวิตนวกญเจติ นว กมมสมฏฐานกလာปา.

สุทฐญญํ กายวิญญตตินวกํ ชีวิตินทรียํ สททลหุตาเทกาทสกํ กายวิญญตติ-
ลหุตาททิวาทสกํ วจิวินญตติสททลหุตาทีเตรสภญเจติ ฉจิตตสมฏฐานกလာปา.

สุทฐญญํ สททนวกํ (๓/๕๘)ลหุตาเทกาทสกํ สททลหุตาททิวาทสภญเจติ จตตารโ
อตุสมฏฐานกလာปา. สุทฐญญํ ลหุตาเทกาทสภญเจติ เทว อตุสมฏฐานกလာปา เจติ เอกวีสติ-
กလာปา ภานติ.

อากาสธาตูลกขณรูปานิ กလာปงคอิติ วหนติ ปณชิตา กလာปานํ ปริจเฉทลกขณตตา.

กามโลเก รูปกလာปเกโท นิฏฐิตโ.

อสนญสตตวชชิตเต รูปโลเก ปถวี อาโป เตโช วาโย จกขุ โสตํ รูปํ สทโท คนฺโธ
รโส หทยวตถุ ชีวิตินทรียํ อาหารรูปญเจติ เทรสนิพนนรูปานํ ปริจเฉทรูปํ กายวิญญตติ
วจิวินญตติ รูปลหุตา รูปมฺหุตา รูปกมมญญตา อุปจโย สนตติชรตา อนิจจตา เจติ ทส
อนิพนนรูปานิ เจติ เตรีสติ รูปานิ ภานติ.

ตสมิปี จกขุทสกํ โสตทสกํ วตถุทสกํ ชีวิตนวกญเจติ จตตารโ กมมสมฏฐานกလာปา,
สุทฐญญํ กายวิญญตตินวกํ วจิวินญตติสทททสกํ ลหุตาเทกาทสกํ กายวิญญตติลหุตาททิวาทสกํ
วจิวินญตติสททลหุตาทีเตรสภญเจติ ฉ จิตตสมฏฐานกလာปา, สุทฐญญํ สททนวกํ ลหุตาเทกาทสกํ
สททลหุตาททิวาทสภญเจติ จตตารโ อตุสมฏฐานกလာปาเจติ จุททสกလာปา ภานติ.

อากาศธาตุสงฆาตํ ปริจเฉทรูปยจ อุปัจยสนตติ ชรตาอนิจจตาสงฆาตานิ ลกขณรูปานิ
ปน กลาปงค์ อิติ วนฺตติ ปณฺชิตา กลาปานิ ปริจเฉทลกขณตตาดิ. อิทํ อภิธมฺมภูฏสงฆการสส
อนฺรุตฺถาจริยสส มตฺ.

อสณฺณสตตวชฺชิตเต รูปโลกे पल्वी आपो तेऽसौ वायुं जग्जुः सोऽतं रूपं सप्तोत्थं ह्यवत्तु
श्रीवित्तिनृयिण्येति तस्य निपन्नरूपानि. (३/६०)पrijเฉทรูปํ กายวิณฺณุตฺติ วจฺจิวินฺณุตฺติ รูปลหฺตฺตา
รูปมฺหฺตฺตา รูปกมฺมณฺณุตฺตา อุปัจโย สนตฺติ ชรตา อนิจฺจตา เจติ ทส อนิพन्नรูปานि เจติ วิสฺติ-
รูปานि ภาวนฺติ.

ตสฺมี จग्जुสฺตตํ โสตสฺตตํ ชีวิตตฺถกฺกเจติ จตฺตาโร กมฺมสมฺมภูฏานกลาปา, สทฺทปญฺจกํ
กายวิณฺณุตฺติตฺถกํ วจฺจิวินฺณุตฺติ สทฺทสฺตตํ ลหฺตฺตาอภฺภูฏกํ กายวิณฺณุตฺติ ลหฺตฺตาทินวํ วจฺจิวินฺณุตฺติ-
สทฺทลหฺตฺตาทิกฺกเจติ ฉ จิตตสมฺมภูฏานกลาปา, สฺทฺทปญฺจกํ สทฺททกํ ลหฺตฺตาอภฺภูฏกํ สทฺทลหฺตฺตา
ทินวกฺกเจติ จตฺตาโร อุตฺตสมฺมภูฏานกลาปา เจติ จฺทฺทสกลาปา ภาวนฺติ. อากาศธาตุลกขณรูปานิ
ปฺพุเพ วุตตนเยเนว เวทิตฺพุพานิ. อิทํ สจฺจสงฺเขปการสส ธมฺมปาลาจริยสส มตฺ.

อสณฺณสตตเต ปล्वीอาโป (๓/๖๑)เตऽसौ वायुं रूपं कन्धो रसो श्रीवित्तिनृयिं आहार-
รูปयजेति न्वनिपन्नरूपानि. ปริจเฉทรูปํ รูปลหฺตฺตา รูปมฺหฺตฺตา รูปกมฺมณฺณุตฺตา อุปัจโย สนตฺติ ชรตา
อนิจฺจตา เจติ อภฺภูฏ อนิพन्नรูปานि เจติ. สตฺตรส รูปานิ ภาวนฺติ.

ตสฺมีปี เอโก ชีวิตนวกสงฆาโต กมฺมสมฺมภูฏานกลาโป. เทว สฺทฺทภฺภูฏกฺกลหฺตฺตาเทกาทสก-
สงฆาตา อุตฺตสมฺมภูฏานํ กลาปญฺเจติ ตโย กลาปา ภาวนฺติ.

อากาศธาตุลกขณรูปานิ ปฺพุเพ วุตตนเยเนว เวทิตฺพุพานิ. อิทํ อภิธมฺมตถสงฆ-
การสส อนฺรุตฺถาจริยสส มตฺ.

อสณฺณสตเต ปล्वी อาโป เตऽसौ वायुं रूपं श्रीवित्तिनृयिण्येติ ฉ निपन्नरूपानि.
ปrijเฉทรูปํ รูปลหฺตฺตา รูปมฺหฺตฺตา รูปกมฺมณฺณุตฺตา อุปัจจยา สนตฺติ ชรตา อนิจฺจตา เจติ อภฺภูฏ
อนิพन्नรูปานิ เจติ จฺทฺทสรูปานิ ภาวนฺติ.

ตสฺมี เอโก ชีวตตฺถกฺกสงฆาโต กมฺมสมฺมภูฏานกลาโป. (๓/๖๒)เทว สฺทฺทปญฺจกฺกลหฺตฺตานิ
อภฺภูฏกฺกสงฆาตา อุตฺตสมฺมภูฏานกลาปา เจติ ตโย กลาปา ภาวนฺติ. อิทํ สจฺจสงฺเขปการสส ธมฺมปาลา
จริยสส มตฺ.

รูปโลกे रूपग्लापणेति निष्ठीते.

อรูปโลกे सप्तानि रूपानि न स्वीचन्ति. ตस्मा กลาपा न लพणन्ति. ปญฺจวการ-
ปฏิสนฺธิยํ สทฺโธ กายวิณฺณุตฺติ วจฺจิวินฺณุตฺติ รูปลหฺตฺตา รูปมฺหฺตฺตา รูปกมฺมณฺณุตฺตา ชรตา อนิจฺจตา
เจติ อภฺภูฏ รูปานิ ลพणन्ति.

ปวตติยํ ปน ลพฺภนฺเตว. เอกโวการปฏิสนธิยํ รูปหตุตารูปมฺหตุตารูปกมฺมณฺญตาชฺรตา
อนิจฺจตา เจติ ปญจ รูปานิ น ลพฺภนฺติ.

ปวตติยํ ปน ลพฺภนฺเตวาทิ

สาธชนปาโมชฺชตถาย กเต สฺจิตฺตาลงฺกาเร

รูปกลาปเกโท นิภูฏิตฺโต.

อสงฺขตธาตุนิพฺพานํ นาม กทาจิ รูปารมฺมเณ กทาจิ สทฺทารมฺมเณ กทาจิ
คนฺธารมฺมเณ กทาจิ (๓/๖๓)รสารมฺมเณ กทาจิ ไผฏฺฐพฺพารมฺมเณ กทาจิ ฌมฺมารมฺมเณ กทาจิ
ฌมฺมารมฺมเณ กทาจิ ไผฏฺฐพฺพารมฺมเณ กทาจิ รสารมฺมเณ กทาจิ คนฺธารมฺมเณ กทาจิ
สทฺทารมฺมเณ กทาจิ รูปารมฺมเณ กทาจิ กามาวจรธฺมเณ กทาจิ รูปาวจรธฺมเณ กทาจิ
อรูปาวจรธฺมเณ กทาจิ อรูปาวจรธฺมเณ กทาจิ รูปาวจรธฺมเณ กทาจิ กามาวจรธฺมเณติ เหนฏฐา จ
อุปริ จ ปวตฺติวเสน วินนฺโต ตณฺหาหยา นิกฺขนฺตตฺตา.

ตมฺปิ สฺสนธิลฺกฺขณํ รากฺกขยาทิภาเวเน. สทฺทพฺทฺกฺษาสนฺติปจฺจยตถาย กิเลสฺนตปาภาเวเน
วูปสมตฺตา. เอตฺถ ทิ สทฺเพ สงฺขารา สมฺนติ อุปฺสนฺติอนุปฺตติธมฺมตฺตํ อาปชฺชนฺตีติ.

ตมฺปิ สอฺบุปฺปาติเสสนิพฺพานธาตฺ อฺนุปฺปาติเสสนิพฺพานธาตฺเจติ กรณฺปริยาเยเน ทฺวิริํ โหติ.

ตตฺถ อรหตฺตผลภูฏิสฺส ปรินิพฺพานจิตฺตสฺส ยาว ภาวํ สอฺบุปฺปาติเสสนิพฺพานธาตฺ นาม
(๓/๖๔)กิเลสฺหิ อวสฺสิภูฏิสฺส อฺนุปฺปาติเสสนิพฺพานธาตฺส สฺวิชฺชมาเนตฺยา. ปรินิพฺพานจิตฺตสฺส ภาวํคโต
ปรี อฺนุปฺปาติเสสนิพฺพานธาตฺ นาม. กิเลสฺหิ อวสฺสิภูฏิสฺส อฺนุปฺปาติเสสนิพฺพานธาตฺส อฺวิชฺชมาเนตฺยา.

ตมฺปิ สฺสณฺญตฺตํ อนิมิตฺตํ อปฺปณฺนิตฺตเจติ อากาสเกเทน ทฺวิริํ โหติ.

ตตฺถ รากาที่นํ อนารมฺมณตฺตา จ อารมฺมเณทฺ วา วชฺชการเณทฺ วา รหิตตฺตา จ
สทฺทสงฺขารานํ วิปสฺสนารมฺมณานํ อนิมิตฺตํ.

อสฺสโก จ อสฺสโก จ ภเวยฺย อสฺสกฺสมิํ จ อสฺสกฺสมิํ จ ภเวยฺยนฺติ ตณฺหาสงฺขาตฺยา
ปฏฺฐานาย อภาวโต อปฺปณฺนิตฺตํ.

ตมฺปิ อจฺจุตฺตํ นิพฺพาเน อวิกเตตาวิกจณฺนตฺตานํ มรณภาวโต นตฺถิ ทิ จุตฺติมรณํ เอกสฺมิํ
อธิคเตติ.

ตมฺปิ อจฺจนฺตํ อฺปาทภูฏิสฺสตีภงฺกสฺงฺขาตํ อนนฺตํ อติตตฺตา อปฺปจฺจยภาเวเน วินาสภาวโต
วินาสภาวสฺงฺขาตํ ปริโยसानํ (๓/๖๕)อติตตฺตา จ.

ตมฺปิ อสงฺขาตํ กมฺมจิตฺโตตฺตฺอาหฺารสฺงฺขาเตทฺ ปจฺจเยทฺ อสงฺขตตฺตา.

ตมฺปิ อนฺนตฺตรํ อตฺตโน อตฺตริตฺรสฺส ฌมฺมสฺส อภาวโต คฺุณฺเนเน อโย ฌมฺไมเน นิพฺพานโต
อธิโกติ วตฺตุ อรหสฺส อตฺตรสฺส ฌมฺมสฺส อภาวโต จ.

ตมฺปิ นิพฺพานํ ปทํ มคฺคผลานํ อารมฺมณฺญตตฺตา.

สาธุชนป้าโมชชตถาย กเต สัจจิตตาลงกาเร
นิพพานเกโท นิฏฐิตโต.

เย เต ตถาคเตหิ จิตต์ เจตสิกัํ รูปัํ นิพพานญเจติ จตตารโ ปรมตถา วุตตธา. เตสุ
อจจตุตต์ อจจนต์ อสงขตัํ อนุตตรัํ ปทัํ นิพพานสงขาทัํ ปรมตถัํ ปตถายนเตหิ สาธูหิ ทานัํ สีลัํ
ภาวนัํ อปจายนัํ เวยยาวจจัํ ปตติทานัํ ปตตานุโมทนารมมสสวณัํ ธมมเทสนาหิฏฐชุกมมญเจติ ทส
ปุณญกิริยวตถุณิ ทานปารมีสีลปารมี นิกขมมปารมี วิริยปารมี ขนติปารมี สจจปารมี อธิฏฐาน-
ปารมี เมตตปารมี (๓/๖๖)อุเปกขาปารมี เจติ ทสปารมีโย จ ปุณ்பุณัํ อปุปมาเทน ปุเรตพพา
ติ.

สาธุชนป้าโมชชตถาย กลยาณสารเถเรน กโต
สัจจิตตาลงการนามิโก คนโถ.

อฏฐสทสกราชปตตกาเล อาสุขมาสสส ปุณญจนเท ทารณาทิวเส พุทธวารสส
ปุเรกตต์ นิฏฐิตโต.

กุสินารายัํ มลลानัํ सालวเน ยมกسالานมนตเร อนุปปาทิสเสสาย นิพพานธาตุยา
ปรินิพพตตสส ภควโต สาสนัํ ทวิสตตสตาธิกทวิสทสสวสสัํ ปตตกาเล รตนปุรสส ทกขินาย
อนุทิสาย ติโยชนมตเต ตินณนครสส ปุรตถิมสมัิติ สทสสทณทมตเต ภูมิพนทนมนามิเก ตาเปตุ
สาตุลวิหारे ขทிரานารามเน นว เสนาสนปริกขิตเต ขณทสัิมปฏิมณขิตเต วสนเตน สทฐมมฏฐัิติกา
เมน สทฐมมจารินา รตนตตยคุณปัสสิเตน สาสนสสายุนา วีสติ(๓/๖๗)วสเสน กลยาณสารนามเน
เถเรน กโต.

สัจจิตตาลงการนามิโก คนโฐ นิฏฐิตโต.

อิมินา คนถกตปุณญเณน อญญเณน จ อหัํ เมตตเตยยพุทธกาเล อากาเส จนโท วिय
วิสุโต จตูปภูสิสมภิโท ฉพากิณโณ สમાปตติปนโน ชิปปากิณโณ อุคขตติถญญ เอหิภิกขุ อรทา
ภเวยัํ. อนุปปนเน สมมาสมพุทเธ คนธมาทนปพพเต สตตรัตนปาสาเท สาริปุตตเถโร วिय
มหาปญโณ โมคคัลลนตเถโร วिय มหิทธิโก อานนทเถโร วिय พุทสุโต นาคเสนตเถโร วिय
สพพปญหวิสขชิตโต จิตตคหปติ วिय ติวิธปนชิตลขณสมปนโน มโหสถปนชิตโต วिय สพพกิจจ-
สารโก ชวนปญโณ อนาถปิณตทิเกสภูสิ วिय อจลสทโธ มหาคติอภยตเถโร วिय สพพาธิโก วณโณ
กจจายนตเถโร วिय กาลยจนวนณโณ พุทธมโฆโส วिय (๓/๖๘)สาธูโฆโส. คนธตเถโร วिय สุนทรคนโธ
อนรรุทตเถโร วिय นตถิติวจนาสุตปพโพ โสณกตเถโร วिय มุทิสโส นาคทตตเทวราชา วिय
ทิมายุโก สกโก วिय เทวินโท เทวราชา ภเวยัํ.

อิมม อิมสส อณฺณปุณฺณสฺส จ ปตฺติมาตาปิโตร อัจฉริยฺพชฌายา สิสฺสา ญาคกา
อุปฏฺฐากา จ ลพฺภนฺตุ.

อณฺเณ อนนฺตจกฺกวาเพสฺส อากาเส วา ภูมฺมียํ วา อุทฺโธ วา จรฺนตา สตฺตา ลพฺภนฺตุ.
ลชฺชิกฺกุจฺจกา สิกฺขกามา วินยาจารสมนฺนาภิกฺขุ มยา กตํ คณฺฐํ ติฏฺฐเฐ ติฏฺฐเฐสฺส เตสฺส เต ทนฺทนฺตุ
สชฌายนฺตุ ปคฺคณฺํ กโรนฺตุ น สาธาเรนฺตุ อิมสฺส คณฺฐสฺส การกสฺสาปิ เถรสฺส आयุกนฺตํ มณฺจนฺตุติ.

สุจิตตาลงการคณฺฐเฐ นิฏฺฐิโต.

๒.๒ แปลคัมภีร์สุจิตตาลงการจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย

แปลคัมภีร์สุจิตตาลงการจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย โดยแบ่งออกเป็น แปล
คัมภีร์สุจิตตาลงการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผู้คนที่ ๑ แปลคัมภีร์สุจิตตาลงการจากเป็นบาลีไทย
เป็นภาษาไทยผู้คนที่ ๒ และแปลคัมภีร์สุจิตตาลงการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผู้คนที่ ๓ ผู้วิจัยจะ
ได้นำเสนอต่อไปนี้

๒.๒.๑ แปลคัมภีร์สุจิตตาลงการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผู้คนที่ ๑

คัมภีร์สุจิตตาลงการ

(๑/๑) ขอความนอบน้อมจงมี แต่พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้โดยชอบ
พระองค์นั้น

คาถาแสดงความนอบน้อม

ขอน้อมนมัสการ ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้อันมารผจญแล้วแท้ ผู้อัน
เทวดาและมนุษย์บูชา ผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ ขอน้อม
นมัสการพระธรรมที่ปราศจากมลทิน ขอน้อมนมัสการหมู่แห่ง
อริยสงฆ์ ผู้บริสุทธิ์ ข้าพเจ้า เมื่อจะประกาศสิ่งอันเลิศกว่าสิ่งที่
เลิศในโลก จักแต่งคัมภีร์สุจิตตาลงการ อันเป็นที่สรรเสริญแห่ง
ชนทั้งหลาย

อุปชาติคาถา

ขอพระมนินท์ ผู้อันเทวดาและมนุษย์บูชา ผู้เลิศกว่าเทวดาและ
มนุษย์ พระองค์เป็นใหญ่กว่าเทวดาและมนุษย์ พระองค์ทรง
มอบแล้วซึ่งความสุขอันประเสริฐ เป็นผู้บริสุทธิ์สูงสุด มีพระ

วาจาอันตรัสไว้ดีแล้ว มีพระหฤทัยอันละเอียดอ่อน จงมาปกป้อง
รักษาข้าพระองค์ด้วยเถิด

กุสุมวิจิตตาคาถา

ประเภทแห่งกามาวจรบุคคล

บุคคลมี ๒๑๔ ประเภท คือ ในอบายภูมิทั้ง ๔ อบาย แต่ละอบายมี ๑ ประเภท, ในมนุษยภูมิมี ๑๑ ประเภท, ในจตุมหาราชิกาภูมิมี ๑๑ ประเภท, ในเทวโลกทั้ง ๕ เทวโลกเบื้องบน แต่ละเทวโลกมี ๑๐ ประเภท, ในสุทธาวาสภูมิทั้ง ๕ ภูมิ แต่ละภูมิมี ๓ ประเภท, ในอรุภูมิทั้ง ๔ ภูมิ แต่ละภูมิมี ๘ ประเภท

บรรดาบุคคล ๒๑๔ ประเภทนั้น คำว่า บุคคล ๑ ประเภท (เอโก) ในบทว่า ในอบายภูมิทั้ง ๔ แต่ละอบายมี ๑ ประเภท (จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมิ เอโก) หมายถึง ทุกคติอเหตุกบุคคล.(๑/๒) ในทุกคติอเหตุกบุคคลนั้น มีจิตเกิด ๓๗ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒, อเหตุกจิต ๑๗ ดวงโดยเว้นหสนจิต, กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง

ในคำว่า มนุสสภูมิ มีบุคคล ๑๑ ประเภท (มนุสเสกาทส) ดังนี้ คือ ในมนุสสโลก มีบุคคล ๑๑ ประเภท ได้แก่ สุกตอเหตุกบุคคล, ทเหตุกบุคคล, ตเหตุกบุคคล, โสดาปัตติมัคค์ฐบุคคล โสดาปัตติผลฐบุคคล สกทาคามีมัคค์ฐบุคคล สกทาคามีผลฐบุคคล อนาคามีมัคค์ฐบุคคล

อนาคามีผลฐบุคคล อรหัตตมัคค์ฐบุคคล อรหัตตผลฐบุคคล

บรรดามนุสสภูมิ ๑๑ บุคคลนั้น ในสุคติอเหตุกบุคคลทั้งหลาย มีจิตเกิด ๔๑ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ โดยเว้นหสนจิต กามาวจรกุศลจิต ๘ ญาณวิปยุตตกามาวจรวิปากจิต ๔ ในทุคติบุคคล มีจิตเกิด ๔๑ ดวง เหล่านี้ทั้งนั้นแหละ

(๑/๓)ในติเหตุกบุคคล สำหรับอฆานลาภีบุคคล มีจิต ๔๕ ดวง ได้แก่ จิต ๔๕ ดวง โดยนับ ญาณสัมปยุตตวิปากจิตเพิ่มอีก ๔ ดวง ในจิต ๔๑ ดวง ในเบื้องต้นแรก

สำหรับอฆานลาภีบุคคล มีจิต ๕๔ ดวง ได้แก่ จิต ๕๔ ดวง โดยนับมหัคคตกุศลจิต ๙ ดวงเพิ่มเข้า ในจิต ๔๕ ดวง ในเบื้องต้นแรก

ในโสดาปัตติมัคค์ฐบุคคล มีจิตเกิดดวงเดียว คือ โสดาปัตติมัคคจิต

ในโสดาปัตติผลฐบุคคล ผู้เป็นอฆานลาภีบุคคล มีจิต ๔๑ ดวง คือ ทิฐุคตวิปยุตตจิต ๔ ดวง ปฏิฆสัมปยุตตจิต ๒ ดวง อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ ดวง อเหตุกจิต ๑๗ ดวงโดยเว้นหสนจิต กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง โสดาปัตติผลจิต ๑ ดวง(๑/๔)

สำหรับผู้เป็นอฆานลาภีบุคคล มีจิต ๕๐ ดวง คือ ในจิตทั้งหลาย ๔๑ ดวง ในเบื้องต้น แล้วเพิ่มมหัคคตจิตอีก ๙ ดวง รวมเป็นจิต ๕๐ ดวง

ในสกทาคามีมัคค์ฐบุคคล มีจิตเกิดดวงเดียว คือ สกทาคามีมัคคจิต

ในสกทาคามีผลัญฐบุคคล ประเภทอฆานลาภีบุคคล มีจิตเกิด ๔๑ ดวง ได้แก่ ทิฏฐิตตวิปยุตตจิต ๔ ปฏิมสัมปยุตตจิต ๒ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ อเหตุกจิต ๑๗ โดยเว้นหสนจิต กามาวจรกุศลจิต ๘ สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ สกทาคามีผลจิต ๑

ประเภทอฆานลาภีบุคคล มีจิตเกิดได้ ๕๐ ดวง ได้แก่ จิต ๕๐ ดวง โดยนับมหัคคตกุศลจิต ๙ ดวงเพิ่มเข้าในจิต ๔๑ ดวง ในเบื้องต้นแรก

(๑/๕) ในอนาคามีมหัคคัญฐบุคคล มีจิตเกิดดวงเดียว คือ อนาคามีมหัคคจิต

ในอนาคามีผลัญฐบุคคล ผู้เป็นอฆานลาภีบุคคล มีจิตเกิด ๓๙ ดวง คือ ทิฏฐิตตวิปยุตตจิต ๔ ดวง, อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ ดวง, อเหตุกจิต ๑๗ ดวงโดยเว้น หสนจิต, กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง, สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง, อนาคามีผลจิต ๑ ดวง

ส่วนอนาคามีผลัญฐบุคคล ผู้เป็นอฆานลาภีบุคคล มีจิตเกิด ๔๘ ดวง คือ จิต ๔๘ ดวง โดยเพิ่มมหัคคตกุศลจิต ๙ ดวง ในจิต ๓๙ ดวง ในเบื้องต้นแรก

ในอรหัตมหัคคัญฐบุคคล มีจิตเกิดดวงเดียว คือ อรหัตมหัคคจิต

ในอรหัตตผลัญฐบุคคล ผู้เป็นอฆานลาภีบุคคล มีจิตเกิด ๓๕ ดวง คือ อเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๑๘ ดวง, สเหตุกกามาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง, (๑/๖) อเหตุกกามาวจรกุศลวิปากจิต ๘ ดวง, อรหัตตผลจิต ๑ ดวง

อรหัตตผลัญฐบุคคล ผู้เป็นอฆานลาภีบุคคล มีจิตเกิด ๔๔ ดวง คือ จิต ๔๔ ดวง โดยเพิ่มมหัคคตกิริยาจิต ๙ ดวง ในจิต ๓๕ ดวงในเบื้องต้นแรก

คำว่า ในจตุมหาราชิกภูมิมี ๑๑ ประเภท ได้แก่ ในจตุมหาราชิกเทวโลกมีบุคคล ๑๑ ประเภท คือ บุคคลตั้งที่กล่าวแล้วในมนุสสโลกนั้นแหละ จิตกัจิตประเภทเดียวกันนั่นเอง

คำว่า ในเทวโลกทั้ง ๕ เทวโลกเบื้องต้น เทวโลกแต่ละเทวโลก มีบุคคล ๑๐ ประเภท (อุปริ ปญจเทวโลกสุ เอเกกสมิ ทส) ดังนี้ คือ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์, ยามา, ดุสิต, นิมมานรดี, ปรินิมิตตสวรรค์, ซึ่งแต่ละเทวโลก มีบุคคล ๑๐ ประเภท คือ เหล่าบุคคลที่ไม่ใช่สุดคือเหตุกบุคคล ที่กล่าวไว้ในมนุสสโลกนั้นเทียว จิตก็เป็นจิตประเภทเดียวกันนั่นเอง

(๑/๗) ประเภทแห่งกามาวจรบุคคล ในคัมภีร์สุจิตตอลังการ

ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน

จบแล้ว

รูปาวจรบุคคลเภท

ในคำเหล่านี้ว่า ในเหล่ารูปภพ นอกจากอสังขยัตตสุทธาวาส แต่ละภพมี ๙ ประเภท (อสนญสตตสุทธาวาสวชิเตสุ รูปภเวสุ เอเกกสมิ นวาติ เอตถ เอเกกสมิ นว) คำว่า แต่ละภพมี ๙ ประเภท (เอเกกสมิ นว) ดังนี้ หมายความว่า ในพรหมโลก แต่ละพรหมโลก มีบุคคล ๙ ประเภท

ได้แก่ ดิเหตุกปุณฺณบุคคล, โสตาปัตติมคฺคัฏฐบุคคล, โสตาปัตติผลัฏฐบุคคล, สกทาคามิมคฺคัฏฐบุคคล, สกทาคามีผลัฏฐบุคคล, อนาคามิมคฺคัฏฐบุคคล, อนาคามีผลัฏฐบุคคล, อรหัตตมคฺคัฏฐบุคคล และ อรหัตตผลัฏฐบุคคล

บรรดาบุคคลเหล่านั้น ในดิเหตุกปุณฺณบุคคล มีจิตเกิดได้ ๓๓ ดวง คือ อเหตุกจิต ๑๑ ดวง คือ จักขุวิญญาณจิต, โสทวิญญาณจิต, สัมปฏิจฉนจิต, สันตึรณจิต, อาวัชชนจิต, กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง, มหัคคตกุศลจิต ๙ ดวง, และ รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง,

ในโสตาปัตติมคฺคัฏฐบุคคล มีจิตเกิดได้ดวงเดียว คือ โสตาปัตติมคคจิต

ในโสตาปัตติผลัฏฐบุคคล (๑/๘)มีจิตเกิดได้ ๓๙ ดวง ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ ดวง, อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ ดวง, อเหตุกจิต ๑๑ ดวง คือ จักขุวิญญาณจิต, โสทวิญญาณจิต, สัมปฏิจฉนจิต, สันตึรณจิต, อาวัชชนจิต, กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง, มหัคคตกุศลจิต ๙ ดวง, รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง, และโสตาปัตติผลจิต ๑ ดวง

ในสกทาคามิมคฺคัฏฐบุคคล มีจิตเกิดได้ดวงเดียว คือ สกทาคามิมคคจิต

ในสกทาคามีผลัฏฐบุคคล มีจิตเกิดได้ ๓๙ ดวง ได้แก่ ในจิต ๓๙ ดวงก่อน โดยเอาสกทาคามิมคคจิตออก เพิ่มสกทาคามีผลจิตแทน

ในอนาคามิมคฺคัฏฐบุคคล มีจิตเกิดได้ ๓๙ ดวง ได้แก่ ในจิต ๓๙ ดวงก่อน โดยเอาอนาคามิมคคจิตออก เพิ่มอนาคามีผลจิตแทน

ในอรหัตตมคฺคัฏฐบุคคล มีจิตเกิดได้ดวงเดียว คือ อรหัตตมคคจิต

ในอรหัตตผลัฏฐบุคคล (๑/๙)มีจิตเกิดได้ ๓๕ ดวง ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๒ ดวง คือ จักขุวิญญาณจิต, โสทวิญญาณจิต, สัมปฏิจฉนจิต, สันตึรณจิต, อาวัชชนจิต และหสนจิต, กามาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง, รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง, มหัคคตกิริยาจิต ๕ ดวง, และ อรหัตตผลจิต ๑ ดวง

ในรูปาวจรภูมิทั้ง ๑๐ มีพรหมปริสัชชาภูมิเป็น โดยพิเศษ พึงทราบการพิจารณาจิต โดยเพิ่มปฐมฌานวิปากจิต ในปฐมฌานภูมิ เพิ่มทุติยฌานวิปากจิตและตติยฌานวิปากจิต ในทุติยฌานภูมิ เพิ่มจตุตถฌานวิปากจิตในตติยฌานภูมิ เพิ่มปัญจฌานวิปากจิต ในเวหัพผลภูมิ

คำว่า ในอสังญีสัตว์มีบุคคลประเภทเดียว ดังนี้ หมายถึง ในอสังญีสัตตพรหมโลก มีบุคคลประเภทเดียว คือ สุกตือเหตุกบุคคล ซึ่งในสุกตือเหตุกบุคคลนั้น มีกลาป ๓ กลาป ได้แก่ ชีวิตนวกกลาป และอุตุสมุฏฐานกลาป ๒ กลาป คือ (๑/๑๐)สุทธัฏฐกกลาป และลหุตาทีเอกาทสกกลาป

บทว่า ในสุททาวาสทั้ง ๕ แต่ละสุททาวาสมีบุคคล ๓ ประเภท ดังนี้ หมายถึง ในสุททาวาสทั้ง ๕ กล่าวคือ อวิหา, อดัปปา, สุทสสา, สุทสสี, อกนิฏฐ ซึ่งแต่ละสุททาวาส มีบุคคล ๓ ประเภท ได้แก่ อนาคามิมคฺคัฏฐบุคคล อรหัตตมคฺคัฏฐบุคคล และอรหัตตผลัฏฐบุคคล

บรรดาสุททาวาสทั้ง ๕ เหล่านั้น ในอนาคามิมคฺคัฏฐบุคคล มีจิตเกิดได้ ๓๕ ดวง ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ ดวง, อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ ดวง, อเหตุกจิต ๑๑ ดวง คือ จักขุวิญญาณจิต, โสท

วิญญานจิต, สัมปฏิจฉนจิต, สันตึรณจิต, อาวัชชนจิต, กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง, มหัคคตกุศลจิต ๙ ดวง, รูปาวจรปัญจฌมานวิปากจิต ๑ ดวง, และอนาคามีผลจิต ๑ ดวง.

ในอรหัตตมัคค์ุณบุคคล มีจิตเกิดได้ดวงเดียว คือ (๑/๑๑)อรหัตตมัคค์ุณจิต

ในอรหัตตผลัฏฐบุคคล มีจิตเกิดได้ ๓๑ ดวง ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๒ ดวง คือ จักขุวิญญานจิต โสตวิญญานจิต สัมปฏิจฉนจิต สันตึรณจิต อาวัชชนจิต และหสนจิต, กามาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง, มหัคคตกิริยาจิต ๙ ดวง, ปัญจฌมานวิปากจิต ๑ ดวง, และอรหัตตผลจิต ๑ ดวง

ประเภทแห่งรูปาวจรบุคคล ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งไว้ เพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน

จบแล้ว

อรูปาวจรบุคคลเภท

คำว่า ในอรูปภูมิทั้ง ๔ แต่ละอรูปภูมิมีบุคคล ๘ ประเภท ดังนี้ หมายถึง ในพรหมโลกที่เป็นอรูปพรหมทั้ง ๔ ซึ่งแต่ละอรูปพรหมโลก มีบุคคล ๘ ประเภท ได้แก่ ติเหตุกปุณฺณบุคคล โสตาปัตติผลัฏฐบุคคล สกทาคามีมัคค์ุณบุคคล สกทาคามีผลัฏฐบุคคล อนาคามีมัคค์ุณบุคคล อนาคามีมัคค์ุณบุคคล อรหัตตมัคค์ุณบุคคล อรหัตตมัคค์ุณบุคคล

(๑/๑๒)บรรดาบุคคลเหล่านั้น ติเหตุกปุณฺณ ในชั้นอากาศานัญจายตนภูมิ มีจิต ๒๔ ดวง ได้แก่ อกุสลจิต ๑๐ ดวงโดยเวไนจิตที่สัมปยุตด้วยปฏิฆะ มโนทวาราววัชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง อรูปาวจรกุศลจิต ๔ ดวง และ อากาศานัญจายตนวิปากจิต ๑ ดวง

ในชั้นวิญญานัญจายตนภูมิ มีจิต ๒๐ ดวง โดยเอาอรูปาวจรกุศลวิปากจิตดวงแรก ในจิต ๒๔ ดวงออก แล้วเพิ่มอรูปาวจรวิปากจิตดวงที่สองแทน

ในชั้นอากาศัญญายตนภูมิ มีจิต ๒๒ ดวง โดยเอาอรูปาวจรกุศลวิปากจิตดวงที่สองในจิต ๒๐ ดวงออก แล้วเพิ่มอรูปาวจรวิปากจิตดวงที่สามแทน

ในชั้นเนวสัณญานัญญายตนภูมิ มีจิต ๒๑ ดวง โดยเอาอรูปาวจรกุศลวิปากจิตดวงที่สามในจิต ๒๒ ดวงออก (๑/๑๓)แล้วเพิ่มอรูปาวจรวิปากจิตดวงที่สี่แทน

โสตาปัตติผลัฏฐบุคคล ในชั้นอากาศานัญจายตนภูมิ มีจิต ๒๐ ดวง ได้แก่ ทิฏฐิตวิปยุตตจิต ๔ ดวง อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ ดวง มโนทวาราววัชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง อรูปาวจรกุศลจิต ๔ ดวง อากาศานัญจายตนวิปากจิต ๑ ดวง และโสตาปัตติผลจิต ๑ ดวง

ในชั้นวิญญานัญจายตนภูมิ มีจิต ๑๙ ดวง ได้แก่ โดยเอาอรูปาวจรกุศลวิปากจิตดวงแรกในจิต ๒๐ ดวงออก แล้วเพิ่มอรูปาวจรวิปากจิตดวงที่สอง เป็นจิต ๑๙ ดวง

ในชั้นอากาศัญญายตนภูมิ มีจิต ๑๘ ดวง คือ ในจิต ๒๐ ดวง โดยเอาอรูปาวจรกุศลวิปากจิตดวงแรกออก แล้วเพิ่มอรูปาวจรวิปากจิตดวงที่สามเข้าไป

(๑/๑๔) ในชั้นเนวส์ญานาสัญญาตนภูมิ มีจิต ๑๗ ดวง ได้แก่ ในจิต ๑๘ ดวงแรก นำ
อรุปวจรกุศลวิปากจิตดวงที่ ๓ ออก แล้วเพิ่มอรุปวจรวิปากจิตดวงที่ ๔

ในสภาคามีมัคค์ภูษบุคคล มีจิตดวงเดียว คือ สภาคามีมรรคจิต

สภาคามีผลภูษบุคคล ในชั้นอากาศานัญญาตนภูมิ มีจิต ๒๐ ดวง

ในวิญญานัญญาตนภูมิ มีจิต ๑๙ ดวง. ในอากิญจัญญาตนภูมิ มีจิต ๑๘ ดวง

ในเนวส์ญานาสัญญาตนภูมิ มีจิต ๑๗ ดวง ได้แก่ บรรดาจิตที่กล่าวไว้แล้วในโสตา
ปัตติผลภูษบุคคล ให้หน้าโสตาปัตติผลจิตออก แล้วเพิ่มสภาคามีผลจิตแทน

ในอนาคามีมัคค์ภูษบุคคล (๑/๑๕) มีจิตดวงเดียว คือ อนาคามีมัคคจิต

อนาคามีผลภูษบุคคล ในชั้นอากาศานัญญาตนภูมิ มีจิต ๒๐ ดวง

ในชั้นวิญญานัญญาตนภูมิ มีจิต ๑๙ ดวง

ในชั้นอากิญจัญญาตนภูมิ มีจิต ๑๘ ดวง

ในชั้นเนวส์ญานาสัญญาตนภูมิ มีจิตเกิด ๑๗ ดวง ได้แก่ บรรดาจิตที่กล่าวแล้วในสภาคา
มิมัคคผลภูษบุคคล โดยเอาสภาคามีผลจิตออก แล้วเพิ่มอนาคามีผลจิตแทน

ในอรหัตตมัคค์ภูษบุคคล มีอรหัตตมัคคจิตดวงเดียวเท่านั้นเกิดขึ้น

อรหัตตผลภูษบุคคล ในชั้นอากาศานัญญาตนะ มีจิตได้ ๑๕ ดวง ได้แก่ มโนทวาราวชชน
จิต ๑ ดวง, กามาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง, อรุปวจรกิริยาจิต ๔ ดวง, อากาศานัญญาตนวิปากจิต ๑ ดวง
, และอรหัตผลจิต ๑ ดวง

ในชั้นวิญญานัญญาตนะ มีจิตได้ ๑๔ ดวง ได้แก่ ในจิต ๑๕ ดวงก่อนนั้น (๑/๑๖)เอาอรุ
ปวจรกิริยาวิปากจิตดวงแรกออก แล้วเพิ่มอรุปวิปากจิตดวงที่ ๒ แทน

ในชั้นอากิญจัญญาตนะ มีจิตได้ ๑๓ ดวง ได้แก่ ในจิต ๑๔ ดวงก่อนนั้น เอาอรุปวจร
กิริยาวิปากจิตดวงที่ ๒ ออก แล้วเพิ่มอรุปวจรวิปากจิตดวงที่ ๓ แทน

ในชั้นเนวส์ญานาสัญญาตน มีจิตได้ ๑๒ ดวง ได้แก่ ในจิต ๑๓ ดวงก่อน โดยอรุปวจร
วิปากจิตดวงที่ ๓ ออก แล้วเพิ่มอรุปวจรวิปากจิตดวงที่ ๔ แทน

ประเภทแห่งอรุปวจรบุคคล

ในคัมภีร์สุจิตตาลังการที่ท่านแต่ง

เพื่อประโยชน์แห่งความยินดีของสาธุชน

จบแล้ว

เวทนาเภท

กามาวจรเวทนาเภท

ในกามภูมิ เวทนามี ๕ อย่าง ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา โสมนัสสเวทนา โทมนัสสเวทนา และอุเบกขาเวทนา

บรรดาเวทนาทั้ง ๕ นั้น จิตที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนามี ๑ ดวง (๑/๑๗) ได้แก่ กายวิญญูณที่มีวิบากเป็นกุศล

จิตที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนา มี ๑ ดวง ได้แก่ กายวิญญูณที่มีวิบากเป็นอกุศล

จิตที่สัมปยุตด้วยโสมนัสเวทนา มี ๕๘ ดวง ได้แก่ โลกมุขจิตที่สหระคตด้วยโสมนัส ๔ ดวง, สันตிரณจิต และหสนจิตที่สหระคตด้วยโสมนัส ๒ ดวง, กามาวจรโสภณกุศลวิปากจิตและกามาวจรโสภณกริยาจิตที่สหระคตด้วยโสมนัส ๑๒ ดวง, รูปาวจรกุศลจิต และรูปาวจรกริยาจิต กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ๘ ดวง, โสตาปัตติมรรคจิต สกทาคามิมรรคจิต อนาคามิมรรคจิต อรหัตตมรรคจิต กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ๑๖ ดวง, โสตาปัตติผลจิต สกทาคามีผลจิต อนาคามีผลจิต อรหัตตผลจิต กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ๑๖ ดวง

(๑/๑๘) จิตที่สัมปยุตด้วยโทมนัสสเวทนา มี ๒ ดวง ได้แก่ จิตที่สัมปยุตด้วยปฏิฆะที่ไม่ถูกชักชวน ๑ ดวง, จิตที่สัมปยุตด้วยปฏิฆะที่ถูกชักชวน ๑ ดวง

จิตที่สัมปยุตด้วยอุเบกขาเวทนา มี ๕๕ ดวง ได้แก่ (๑/๑๙) โลกมุขจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขา ๔ ดวง, โมหมุขจิต ๒ ดวง, อเหตุกจิต ๑๔ ดวง ด้วยอำนาจแห่งจักขุวิญญูณ โสตวิญญูณ ฆานวิญญูณ ชิวหาวิญญูณ สัมปฏิจฉนจิต สันตிரณจิต ๒ ดวงและอาวัชชนจิต ๒ ดวงที่สหระคตด้วยอุเบกขา, กุศลจิต วิปากจิต และกริยาจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขาที่เป็นกามาวจรโสภณจิต ๑๒ ดวง, รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรวิปากจิต รูปาวจรกริยาจิต กล่าวคือ ปัญจฌาน ๓ ดวง, อรูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรวิปากจิต อรูปาวจรกริยาจิต กล่าวคือ ปัญจฌาน ๑๒ ดวง, โสตาปัตติมรรคจิต สกทาคามิมรรคจิต อนาคามิมรรคจิต อรหัตตมรรคจิต กล่าวคือ ปัญจฌาน ๔ ดวง, โสตาปัตติผลจิต สกทาคามีผลจิต อนาคามีผลจิต อรหัตตผลจิต กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๑๖ ดวง

กามาวจรเวทนาเภท จบแล้ว

รูปาวจรเวทนาเภท

ในรูปโลก มีเวทนา ๒ ได้แก่ โสมนัสสเวทนา และอุเบกขาเวทนา บรรดาเวทนาเหล่านั้น จิตที่สัมปยุตด้วยโสมนัสเวทนามี ๕๘ ดวง ได้แก่ โลกมุขจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขา ๔ ดวง, สันตிரณจิต และหสนจิตที่สหระคตด้วยโสมนัส ๒ กุศลจิตและกริยาจิตที่สหระคตด้วยโสมนัสที่เป็นกามาวจรโสภณจิต ๘ ดวง, รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรวิปากจิต รูปาวจรกริยาจิต กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติย

ฌาน และจตุตถฌาน ๑๒ ดวง, โลกุตตรจิตกล่าวคือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๓๒ ดวง

จิตที่สัมปยุตด้วยอุเบกขา มี ๔๓ ดวง ได้แก่ โภกมุลจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขา ๔ ดวง, (๑/๒๐)โมหมูลจิต ๒ ดวง, อเหตุกจิต ๑๐ ดวง ด้วยอำนาจแห่งจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ สัมปฏิจฉนจิต สันตริณจิต ๒ ดวงและอาวชชนจิต ๒ ดวงที่สหระคตด้วยอุเบกขา, กุศลจิต และกิริยาจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขาที่เป็นกามาวจรโสภณจิต ๘ ดวง, รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรวิปากจิต รูปาวจรกิริยาจิต กล่าวคือ ปัญจมฌาน ๓ ดวง, อรูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง, โลกุตตรกุศลจิต และโลกุตตรวิปากจิต กล่าวคือ ปัญจมฌาน ๘ ดวง

รูปาวจรเวทนาเภท จบแล้ว.

อรูปาวจรเวทนาเภท

ในอรุโปก มีเวทนา ๒ ได้แก่ โสมนัสเวทนา และอุเบกขาเวทนา

บรรดาเวทนาเหล่านั้น จิตที่สัมปยุตด้วยโสมนัสเวทนามี ๔๐ ดวง ได้แก่ โภกมุลจิตที่สหระคตด้วยโสมนัส กุศลจิตและกิริยาที่สหระคตด้วยโสมนัสซึ่งเป็นกามาวจรโสภณจิต ๘ ดวง มัคคจิตดวงที่ ๒ มัคคจิตดวงที่ ๓ (๑/๒๑)มัคคจิตดวงที่ ๔ กล่าวคือ ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ๑๒ ดวง, ผลจิตดวงที่ ๑ ผลจิตดวงที่ ๒ ผลจิตดวงที่ ๓ ผลจิตดวงที่ ๔ กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๑๖ ดวง

จิตที่สัมปยุตด้วย อุเบกขาเวทนา มี ๓๔ ดวง ได้แก่ โภกมุลจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขา ๔ ดวง, โมหมูลจิต ๒ ดวง, มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง, กุศลจิต และกิริยาจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขาซึ่งเป็นกามาวจรโสภณจิต ๘ ดวง, โสตาปัตติผลจิต โสตาปัตติผลจิต อรหัตตผลจิต กล่าวคือ ปัญจมฌาน ที่มีวิปากเป็นกุศลในอรุปาจร ๑๒ ดวง

ประเภทแห่งเวทนาในอรุปาจร จบแล้ว

ประเภทแห่งเวทนา ในคัมภีร์สุจิตตาลังการที่ท่านแต่ง

เพื่อประโยชน์แห่งความยินดีของสาธุชน

จบแล้ว

เหตุเภท

กามาวจรเหตุเภท

(๑/๒๒)ในกามภูมิ เหตุมี ๖ ประเภท ได้แก่ โลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ อโลภเหตุ อโทสเหตุจิตที่เป็นอเหตุกจิต มี ๑๘ ดวง ได้แก่ ปัญจวิญญาณ ๒ ดวง, สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตริณจิต ๓ ดวง, อาวชชนจิต ๒ ดวง, หสนจิต ๑ ดวง

จิตที่มีเหตุเดียว มี ๒ ดวง ได้แก่ จิตที่สัมปยุตด้วยวิจิกิจฉา ๑ ดวง, จิตที่สัมปยุตด้วยอุทธัจจะ ๑ ดวง

จิตที่มีเหตุ ๒ มี ๒๒ ดวง ได้แก่ โลกมุลจิต ๑๐ ดวง, กุศลจิต (๔ ดวง) วิปากจิต (๔ ดวง) กิริยาจิต (๔ ดวง) ที่ไม่ประกอบด้วยญาณที่เป็นกามาวจรโสภณะ

จิตที่มีเหตุ ๓ มี ๓๘ ดวง ได้แก่ (๑/๒๓)กุศลจิต วิปากจิต กิริยาจิตที่สัมปยุตด้วยญาณที่เป็นกามาวจรโสภณ ๑๒ ดวง, รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรกิริยาจิต ๑๐ ดวง, อรูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง, โลกุตตรจิต ๘ ดวง,

ประเภทแห่งกามาวจรเหตุ จบแล้ว

รูปาวจรเหตุเภท

ในอรุปลโลก มีเหตุ ๕ ได้แก่ โลกเหตุ โมหเหตุ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ

จิตที่เป็นอเหตุกจิต มี ๑๒ ดวง ได้แก่ จักขุวิญญาน ๒ ดวง, โสทวิญญาน ๒ ดวง, สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง, สันตிரณจิต ๓ ดวง, อาวัชชนจิต ๒ ดวง, หสนจิต ๑ ดวง

จิตที่มีเหตุเดียว มี ๒ ดวง ได้แก่ จิตที่สัมปยุตด้วยวิจิกิจฉา ๑ ดวง, จิตที่สัมปยุตด้วยอุทธัจจะ ๑ ดวง

จิตที่มีเหตุ ๒ มี ๑๖ ดวง ได้แก่ โลกมุลจิต ๘ ดวง, กุศลจิต (๔ ดวง) กิริยาจิต (๔ ดวง) ที่ไม่ประกอบด้วยญาณที่เป็นกามาวจรโสภณะ ๘ ดวง

จิตที่มีเหตุ ๓ มี ๓๔ ดวง ได้แก่ (๑/๒๔)กุศลจิตและกิริยาจิตที่เป็นญาณสัมปยุตอันเป็นกามาวจรโสภณ ๘ ดวง, รูปาวจรกุศลจิตและรูปาวจรกิริยาจิต ๑๐ ดวง, อรูปาวจรกุศลจิตและอรูปาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง, โลกุตตรจิต ๘ ดวง

ประเภทแห่งรูปาวจรเหตุ จบแล้ว

อรุปลาวจรเหตุเภท

ในอรุปลโลก มีเหตุ ๕ ได้แก่ โลกเหตุ โมหเหตุ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ

จิตที่ไม่มีเหตุ ๑ ดวง ได้แก่ มโนทวาราววัชชนจิต

จิตที่มีเหตุเดียว มี ๒ ดวง ได้แก่ จิตที่สัมปยุตด้วยวิจิกิจฉา ๑ ดวง, จิตที่สัมปยุตด้วยอุทธัจจะ ๑ ดวงจิตที่มีเหตุ ๒ มี ๑๖ ดวง ได้แก่ โลกมุลจิต ๘ ดวง, กุศลจิต (๔ ดวง) และกิริยาจิต (๔ ดวง) ที่ไม่ประกอบด้วยญาณที่เป็นกามาวจรโสภณะ ๘ ดวง

จิตที่มีเหตุ ๓ มี ๒๗ ดวง ได้แก่ (๑/๒๕)กิริยาจิตที่ประกอบด้วยญาณที่เป็นกามาวจรโสภณ ๘ ดวง, อรูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรวิปากจิต และอรูปาวจรกิริยาจิต ๑๒ ดวง, โลกุตตรจิต ๗ ดวงโดยเว้นโสตาปัตติมรรคจิต

ประเภทแห่งอุปาวจรเหตุ จบแล้ว
 ประเภทแห่งเหตุ
 ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ ที่ท่านแต่งเพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน
 จบแล้ว

กิจจานุเบกษา

กามาวจรกิจจานุเบกษา

ในกามโลก กิจมี ๑๔ ได้แก่ ๑. ปฏิสนธิกิจ ทำหน้าที่เกิด ๒. ภวังคกิจ ทำหน้าที่ต่อภพชาติ ๓. อววัชชนกิจ ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ ๔. ทัสสนกิจ ทำหน้าที่เห็นรูป ๕. สวณกิจ ทำหน้าที่ได้ยินเสียง ๖. ขายนกิจ ทำหน้าที่สูดกลิ่น ๗. สายนกิจ ทำหน้าที่ลิ้มรส ๘. ผุสสนกิจ ทำหน้าที่ถูกต้อง ๙. สัมปฏิจฉนกิจ ทำหน้าที่รับอารมณ์ ๑๐. สันตிரณกิจ ทำหน้าที่ไต่สวนอารมณ์ ๑๑. โวภูฏัพพนกิจ ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์ ๑๒. ชวนนกิจ ทำหน้าที่เสพอารมณ์ ๑๓. ตทาลัมพนกิจ ทำหน้าที่รับอารมณ์ต่อจากขณะ ๑๔. จุตติกิจ ทำหน้าที่เคลื่อนจากภพชาติ

บรรดากิจเหล่านั้น ปฏิสนธิกิจ มี ๑๐ ดวง ได้แก่ อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ ดวง, สเหตุก กามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง

(๑/๒๖)ภวังคกิจ มี ๑ ดวง ได้แก่ สันตிரณจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขา ๒ ดวง, มหาวิปากจิต ๘ ดวงอววัชชนกิจ มี ๒ ดวง ได้แก่ ปัญจทวาราววัชชนจิต ๑ ดวง, มโนทวาราววัชชนจิต ๑ ดวง ทัสสนกิจ มี ๒ ดวง ได้แก่ จักขุวิญญานที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, จักขุวิญญานที่เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง

สวณกิจ มี ๒ ดวง ได้แก่ โสตวิญญานที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, โสตวิญญานที่เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง

ขายนนกิจ มี ๒ ดวง ได้แก่ ฆานวิญญานที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, ฆานวิญญานที่เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง

สายนกิจ มี ๒ ดวง ได้แก่ ชิวหาวิญญานที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, ชิวหาวิญญานที่เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง

ผุสสนกิจ มี ๒ ดวง ได้แก่ กายวิญญานที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, กายวิญญานที่เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง

สัมปฏิจฉนกิจ มี ๒ ได้แก่ สัมปฏิจฉนจิตที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, สัมปฏิจฉนจิตที่เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง

สันตிரณกิจ มี ๓ ดวง ได้แก่ สันตிரณจิตที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, สันตிரณจิตที่เป็นกุศลวิบาก ๒ ดวง

ไวภวัญญัพพนกิจ ๑ ดวง ได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต

ชวณกิจ มี ๕๕ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ คน หสนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิตและ
กามาวจรโสภณกริยาจิต ๑๖ ดวง รูปาวจรกุศลจิตและกามาวจรกริยาจิต ๑๐ อรูปาวจรกุศลจิต
และอรูปาวจรกริยาจิต ๘ ดวง โลกุตตรจิต ๘ ดวง

ตทาลัมพนกิจ มี ๑๑ ดวง ได้แก่ สันตீรณจิต ๓ ดวง มหาวิปากจิต ๘ ดวง

จตุตถกิจ ๑๐ ดวง ได้แก่ สันตี่รณจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขา ๒ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต
๘ ดวงในจตุตถกิจนั้น สันตี่รณที่สหระคตด้วยอุเบกขาอันเป็นอกุศลวิปาก ทำหน้าที่ ๕ อย่าง คือ ปฏิสนธิ
กิจ ภาวังคกิจ สันตี่รณกิจ และตทาลัมพนกิจ

ในกามโลกที่เหลือ ทำหน้าที่ ๓ อย่าง คือ สันตี่รณกิจ ตทาลัมพนกิจ และจตุตถกิจ สันตี่รณ
จิตที่สหระคตด้วยอุเบกขาอันเป็นอกุศลวิปาก ทำหน้าที่ ๕ อย่าง คือ ปฏิสนธิกิจ ภาวังคกิจ สันตี่รณกิจ
ตทาลัมพนกิจ และจตุตถกิจ ในมนุษยภูมิ และจาตุมหาราชิกภูมิ

ในกามโลกที่เหลือทั้งหลาย ทำหน้าที่ ๓ อย่าง คือ สันตี่รณกิจ ตทาลัมพนกิจ และอาคัน
ตุกภาวังคกิจมหาวิปากจิตทั้งหลาย มีกิจ ๔ อย่าง คือ ปฏิสนธิกิจ ภาวังคกิจ ตทาลัมพนกิจ และจตุตถกิจ

ปัญญาทวาราวัชชนจิต ทำหน้าที่อาวัชชนกิจ ในปัญญาทวาร

มโนทวาราวัชชนจิต ทำหน้าที่ไวภวัญญัพพนกิจ ในปัญญาทวาร

ในมโนทวาร ทำหน้าที่ อาวัชชนกิจ

จักขุวิญญาณ ทำหน้าที่ ทัสสนกิจ ในจักขุทวาร (๑/๒๙)โสตวิญาณ ทำหน้าที่ สวณกิจ
ในโสตทวาร ฆานวิญาณ ทำหน้าที่ฆายนกิจ ในฆานทวาร ชิวหาวิญาณ ทำหน้าที่ สายนกิจใน
ชิวหาทวาร กายวิญาณ ทำหน้าที่ผัสสนกิจ ในกายทวาร สัมปฏิจฉนจิต ที่ทำหน้าที่สัมปฏิจฉนกิจ
ในปัญญาทวาร สันตี่รณจิต ทำกิจ ๒ อย่าง คือ สันตี่รณกิจและตทาลัมพนกิจในปัญญาทวาร, ทำหน้าที่ต
ทาลัมพนกิจ ในมโนทวาร (จิตที่ทำชวณกิจ) มี ๒๙ ดวง คือ กามาวจรกุศล (๘ ดวง) อกุศลจิต (๑๒
ดวง) กริยาจิต (๘ ดวง)โดยเว้นหมวดสองแห่งอาวัชชนจิต (หสิตุปปาทจิต ๑ ดวง) ชวณกิจ ในทวาร ๖
มีมหัคคตกุศลจิต มหัคคตกริยาจิต ๑๘, และโลกุตตรกุศลจิต โลกุตตรวิปากจิต ๘, ในมโนทวาร ทำ
หน้าที่ชวณกิจ ได้แก่ มหาวิปากจิต ทำหน้าที่ตทาลัมพนกิจ ในทวาร ๖

กามาวจรกิจจเภท จบ

กามาวจรถานเภท

ในกามโลก ฐานมี ๑๐ ได้แก่ ปฏิสนธิฐาน ภาวังคฐาน อาวัชชนฐาน ปัญญาวิญาณฐาน
สัมปฏิจฉนฐาน สันตี่รณฐาน (๑/๓๐)ไวภวัญญัพพนฐาน ชวณฐาน ตทาลัมพนฐาน จตุตถฐาน

บรรดาฐานเหล่านั้น ปฏิสนธิฐาน มีฐานเดียว ได้แก่ ฐานในระหว่างจตุตถจิต และภาวังคจิต

ภวังคฐาน มี ๖ ฐาน ได้แก่ ในระหว่างปฏิสนธิจิตและอวิชชชวิต มี ๑ ฐาน, ในระหว่างชวิตและอวิชชชวิต มี ๑ ฐาน, ในระหว่างตทาลัมพนจิตและอวิชชชวิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างโวภูฐัพพนจิตและอวิชชชวิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างชวิตและจติจติมี ๑ ฐาน, ในระหว่างตทาลัมพนจิตและจติจติมี ๑ ฐาน

อวิชชชวิตฐาน มี ๒ ได้แก่ ในระหว่างภวังคจิตและปัญจวิญญานจิต มี ๑ ฐาน, ในระหว่างภวังคจิตและชวิต มี ๑ ฐาน

ปัญจวิญญานฐาน มี ๑ ฐาน ได้แก่ ในระหว่างปัญจทวาราวชชวิตและสัมปฏิจฉนจิต

สัมปฏิจฉนฐาน มี ๑ ฐาน ได้แก่ ในระหว่างปัญจวิญญานจิตและสันตริณจิต

สันตริณฐาน มี ๑ ฐาน (๑/๓๑)ได้แก่ ในระหว่างสัมปฏิจฉนจิตและโวภูฐัพพนจิต

โวภูฐัพพนฐาน มี ๒ ฐาน ได้แก่ ในระหว่างสันตริณจิตและชวิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างสันตริณจิตและภวังคจิตมี ๑ ฐาน

ชวิตฐาน มี ๖ ฐาน ได้แก่ ในระหว่างโวภูฐัพพนจิตและตทาลัมพนจิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างโวภูฐัพพนจิตและภวังคจิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างโวภูฐัพพนจิตและจติจติมี ๑ ฐาน, ในระหว่างมโนทวาราวชชวิตและตทาลัมพนจิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างมโนทวาราวชชวิตและภวังคจิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างมโนทวาราวชชวิตและจติจติมี ๑ ฐาน

ตทาลัมพนฐาน มี ๒ ฐาน ได้แก่ ในระหว่างชวิตและภวังคจิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างชวิตและจติจติมี ๑ ฐาน

จติฐาน มี ๓ ฐาน ได้แก่ ในระหว่างชวิตและปฏิสนธิจิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างตทาลัมพนจิตและปฏิสนธิจิตมี ๑ ฐาน, ในระหว่างภวังคจิตและปฏิสนธิจิตมี ๑ ฐาน

ประเภทแห่งกามาจรฐาน จบ

รูปาวจรกัจจเภท

กัจจในรูปโลก (๑/๓๒)มี ๑๐ อย่าง ได้แก่ ปฏิสนธิกัจจ ภวังคกัจจ อวิชชชกัจจ ทสสนกัจจ สวณกัจจ สัมปฏิจฉนกัจจ สันตริณกัจจ โวภูฐัพพนกัจจ ชวิตกัจจ และจติกัจจ

บรรดากัจจเหล่านั้น ปฏิสนธิกัจจ มี ๕ อย่าง ได้แก่ รูปาวจรปฐมฉนวิปากจติ ๑ ดวง, รูปาวจรทุติยฉนวิปากจติ ๑ ดวง, รูปาวจรตติยฉนวิปากจติ ๑ ดวง, รูปาวจรจตุตถฉนวิปากจติ ๑ ดวง, รูปาวจรปัญจฉนวิปากจติ ๑ ดวง

ภวังคกัจจ มี ๕ ได้แก่ จิตทั้ง ๕ ดวงดังกล่าวมาแล้วในก่อนนั้นแล

อวิชชชกัจจ มี ๒ ได้แก่ ปัญจทวาราวชชวิต ๑ ดวง, มโนทวาราวชชวิต ๑ ดวง

ทสสนกัจจ มี ๒ ดวง ได้แก่ จักขุวิญญานที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง, จักขุวิญญานที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง

สวณกิจ มี ๒ ดวง ได้แก่ (๑/๓๓) โสตวิญญานที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, โสตวิญญานที่เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง

สัมปฏิจฉนกิจ มี ๒ ได้แก่ สัมปฏิจฉนจิตที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, สัมปฏิจฉนจิตที่เป็นกุศลวิบาก ๑ ดวง

สันตிரณกิจ มี ๓ ได้แก่ สันตிரณจิตที่เป็นอกุศลวิบาก ๑ ดวง, สันตிரณจิตที่เป็นกุศลวิบาก ๒ ดวง

โวฏฐัพพนกิจ มี ๑ ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต

ชวณกิจ มี ๕๓ ได้แก่ อกุศลจิต ๑๐ ดวงโดยเว้นอกุศลจิตที่สัมปยุตด้วยปฏิมะ ๒ ดวง, หสนจิต ๑ ดวง, กามาวจรโสภณกุศลจิต และกามาวจรโสภณกริยาจิต ๑๖ ดวง, รูปาวจรกุศลจิต และรูปาวจรกริยาจิต ๑๐ ดวง, อรูปาวจรกุศลและอรูปาวจรกริยาจิต ๘ ดวง, โลกุตตรจิต ๘ ดวง

จตุตถกิจ มี ๕ ได้แก่ จิตที่เคยกล่าวแล้ว ซึ่งได้แก่ปฏิสนธิกิจจันนั้นแหละ บรรดาจิตเหล่านั้น (๑/๓๔) ปฐมฌานวิปากจิต ทำกิจ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจปฏิสนธิกิจ ภาวังคกิจ และจตุตถกิจ ในปฐมฌานภูมิ. ทุตติยฌานวิปากจิต และตติยฌานวิปากจิต ทำกิจ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจปฏิสนธิกิจ ภาวังคกิจ และจตุตถกิจ ในทุตติยฌานภูมิ. จตุตถฌานวิปากจิต ทำกิจ ๒ อย่าง ด้วยอำนาจปฏิสนธิกิจและภาวังคกิจ ในตติยฌานภูมิ. ปัญจฌานวิปากจิต ทำกิจ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิกิจ ภาวังคกิจ และจตุตถกิจ ในจตุตถฌานภูมิ.

ประเภทแห่งรูปาวจรกิจ จบ

รูปาวจรถานเภท

ในรูปโลก ฐาน มี ๙ ฐาน ได้แก่ ปฏิสนธิถาน ภาวังคถาน อวชชนถาน ทวิปัญจวิญญานถาน สัมปฏิจฉนถาน สันตிரณถาน โวฏฐัพพนถาน ชวณถาน จตุตถถาน

บรรดาถานเหล่านั้น ปฏิสนธิถาน มี ๑ ถาน ได้แก่ ในระหว่างจตุตถจิต และภาวังคจิต มี ๑ ถาน

ภาวังคถาน มี ๔ ถาน ได้แก่ ในระหว่างปฏิสนธิจิตและอวชชนจิต มี ๑ ถาน, ในระหว่างโวฏฐัพพนจิตและอวชชนกิจ มี ๑ ถาน, ในระหว่างชวณจิตและอวชชนจิต มี ๑ ถาน, (๑/๓๕) ในระหว่างชวณจิตและจตุตถจิต มี ๑ ถาน

อวชชนถาน มี ๒ ถาน ได้แก่ ในระหว่างภาวังคจิต และทวิปัญจวิญญานจิต มี ๑ ถาน, ในระหว่างภาวังคจิต และชวณจิต มี ๑ ถาน

ทวิปัญจวิญญานถาน มี ๑ ถาน ได้แก่ ในระหว่างปัญจทวาราวชชนจิตและสัมปฏิจฉนจิต มี ๑ ถาน

สัมปฏิจฉนถาน มี ๑ ถาน ได้แก่ ในระหว่างทวิปัญจวิญญานจิต และสันตிரณจิต

โกฎฐัพพนฐาน มี ๒ ถาน ได้แก่ ในระหว่างสันตริณจิตและชวนจิต มี ๑ ถาน, ในระหว่าง
สันตริณจิต และภวังคจิต มี ๑ ถาน

ชวนถาน มี ๓ ถาน ได้แก่ ในระหว่างโกฎฐัพพนจิต และภวังคจิต มี ๑ ถาน, ในระหว่าง
มโนทวาราวชชนจิต และภวังคจิต มี ๑ ถาน, ในระหว่างมโนทวาราวชชนจิต และจตุตถจิต มี ๑ ถาน

จตุตถถาน มี ๒ ถาน ได้แก่ ในระหว่างชวนจิต และปฏิสนธิจิต มี ๑ ถาน, ในระหว่าง
ภวังคจิต และปฏิสนธิจิต มี ๑ ถาน,

คำว่า ทวิวิญญานถาน นี้ ท่านกล่าวหมายเอาจักขุวิญญาน (๑/๓๖)และโสทวิญญาน
ประเภทแห่งรูปาวจรถาน จบ

อรุปาวจรกิจเภท

ในอรุปโลก มีกิจ ๕ กิจ ได้แก่ ปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ อวชชนกิจ ชวนกิจ จตุตถกิจ

บรรดากิจเหล่านั้น ปฏิสนธิกิจ มีจิต ๔ ดวง ได้แก่ ปฐมารูปวิปากจิต ทุตติยารูปวิปากจิต
ตติยารูปวิปากจิต และจตุตถารูปวิปากจิต

ภวังคกิจ มีจิต ๔ ดวง ได้แก่ จิตที่ทำหน้าที่ปฏิสนธิกิจนั้นนั้นแหละ

อวชชนกิจ มีจิต ๑ ดวง ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต

ชวนกิจ มีจิต ๔๑ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๐ ดวงโดยเว้นอกุศลจิตที่สัมปยุตด้วยปฏิฆะ ๒
ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิต และกามาวจรโสภณกริยาจิต ๑๖ ดวง, อรูปาวจรกุศลจิต และอรูปาวจร
กริยาจิต ๘ ดวง, โลกุตตรจิต ๗ ดวงโดยเว้นโสตาปัตติมรรคจิต ๑ ดวง

จตุตถกิจ มีจิต ๔ ดวง(๑/๓๗) ได้แก่ จิตที่ทำหน้าที่ปฏิสนธิกิจ ตามที่เคยกล่าวแล้วนั้นแหละ

บรรดากิจเหล่านั้น อากาสนัญญาตนิวิปากจิต ทำกิจ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ
กิจ ภวังคกิจ และจตุตถกิจ ในอากาสนัญญาตนิวิปากจิต,

วิญญานัญญาตนิวิปากจิต ทำกิจ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ และจตุ
ตถกิจ ในวิญญานัญญาตนิวิปากจิต,

อากิญจัญญาตนิวิปากจิต ทำกิจ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ และจตุ
ตถกิจ ในอากิญจัญญาตนิวิปากจิต,

เนวสัณญานาสัญญาตนิวิปากจิต ทำกิจ ๓ อย่าง ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ
และจตุตถกิจ ในเนวสัณญานาสัญญาตนิวิปากจิต,

กุศลจิต และกริยาจิตที่เป็นอรุปภูมิเบื้องต้นไม่เป็นไปในอรุปภูมิที่สูงขึ้น

อรุปาวจรกิจเภท จบ

อรุปาวจรถณภท

ในอรุปโลก ถณ มี ๕ ถณ ได้แก่ ปฏิสนธิถณ ภวังคถณ อาวัชชนถณ และชวนถณ จุติ
ถณ

บรรดาถณเหล่านั้น ปฏิสนธิถณ มีจิต ๑ ดวง ได้แก่ ในระหว่างจุติจิต และภวังคจิต ๑
ถณ

ภวังคถณ มีจิต ๒ ดวง ได้แก่ ในระหว่างปฏิสนธิจิตและมโนทวาราวัจชนจิต มี ๑ ถณ

อาวัชชนถณ มีจิต ๑ ดวง ได้แก่ ในระหว่างภวังคจิต และชวนจิต มี ๑ ถณ

ชวนถณ มีจิต ๒ ดวง ได้แก่ ในระหว่างมโนทวาราวัจชนจิต และภวังคจิต มี ๑ ถณ, ใน
ระหว่างมโนทวาราวัจชนจิตและจุติจิต มี ๑ ถณ

จุติถณ มีจิต ๒ ดวง ได้แก่ ในระหว่างชวนจิต และปฏิสนธิจิต มี ๑ ถณ, ในระหว่าง
ภวังคจิตและปฏิสนธิจิต มี ๑ ถณ

อรุปาวจรถณภท จบ

กิจถณภท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน

จบแล้ว

ทวารภท

กามาวจรทวารภท

ในกามโลก ทวาร มี ๖ ทวาร ได้แก่ จักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร
มโนทวาร

บรรดาทวารเหล่านั้น ในจักขุทวาร มีจิต ๔๖ ดวง ได้แก่ ทวาราวัจชนจิต ๕ ดวง (๑/๓๙)
จักขุวิญญานจิต ๒ ดวง สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง สันตึรณจิต ๓ ดวง วัฏฐัพพนจิต ๑ ดวง หสนจิต ๑
ดวง อกุศลจิต ๑๒ ดวง และกามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง

ในโสตทวาร มีจิต ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง โดยนำจักขุวิญญานจิตในจิต ๔๖ ดวงก่อน
ออก แล้วเพิ่มโสตวิญญานจิตแทน

ในฆานทวาร มีจิต ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง โดยนำโสตวิญญานจิต ในจิต ๔๖ ดวง
ก่อนออก แล้วเพิ่มฆานวิญญานจิตแทน

ในชิวหาทวาร มีจิต ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง โดยนำฆานวิญญานจิต ในจิต ๔๖ ดวง
ก่อนออก แล้วเพิ่มชิวหาวิญญานจิตแทน

ในกายทวาร มีจิต ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง โดยนำชิวหาวิญญานจิต ในจิต ๔๖ ดวง
ก่อนออก แล้วเพิ่มกายวิญญานจิตแทน

ในมโนทวาร มีจิต ๖๗ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๕ ดวง กล่าวคือสันตிரณจิต ๓ ดวง มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง และหสนจิต ๑ ดวง กามาวจรกุศลจิต กามาวจรวิปากจิต และ กามาวจรกิริยาจิต ๒๔ ดวง รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรกิริยาจิต อรูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรกิริยาจิต ๑๘ ดวง และโลกุตตรจิต ๘ ดวง

กามาวจรทวารเภท จบ

รูปาวจรทวารเภท

ในรูปโลก ทวาร มี ๓ ทวาร ได้แก่ จักขุทวาร โสตทวาร มโนทวาร

บรรดาทวารเหล่านั้น ในจักขุทวาร มีจิต ๓๖ ดวง ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ดวง จักขุวิญญาณจิต ๒ ดวง สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง สันตிரณจิต ๓ ดวง โภกฐัพพนจิตและหสนจิต ๒ ดวง อกุศลจิต ๑๐ ดวงโดยเว้นจิตที่สัมปยุตด้วยปฏิมะ ๒ ดวง (๑/๔๑)กามาวจรโสภณกุศลจิตและ กามาวจรกิริยาจิต ๑๖ ดวง

ในโสตทวาร มีจิต ๓๖ ดวง ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ดวง โสตวิญญาณจิต ๒ ดวง สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง สันตிரณจิต ๓ ดวง โภกฐัพพนจิตและหสนจิต ๒ ดวง อกุศลจิต ๑๐ ดวงโดยเว้น จิตที่สัมปยุตด้วยปฏิมะ ๒ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิตและกามาวจรกิริยาจิต ๑๖ ดวง

ในมโนทวาร มีจิต ๕๔ ดวง ได้แก่ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ดวง โสตวิญญาณจิต ๒ ดวง สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง สันตிரณจิต ๓ ดวง โภกฐัพพนจิตและหสนจิต ๒ ดวง อกุศลจิต ๑๐ ดวงโดยเว้น จิตที่สัมปยุตด้วยปฏิมะ ๒ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิตและกามาวจรกิริยาจิต ๑๖ ดวง

รูปาวจรทวารเภท จบ

อรูปาวจรทวารเภท

ในอรูปโลก มีทวาร ๑ ทวาร ได้แก่ มโนทวาร

ในมโนทวารนั้น มีจิต ๔๒ ดวง ได้แก่ (๑/๔๒)อกุศลจิต ๑๐ ดวงโดยเว้นจิตที่สัมปยุตด้วย ปฏิมะ ๒ ดวง มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิตและกามาวจรกิริยาจิต ๑๖ ดวง อรูปาวจรกุศลจิตและอรูปาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง โลกุตตรจิต ๗ ดวง โดยเว้นโสตาปัตติมรรคจิต ๑ ดวง

อรูปาวจรทวารเภท จบ

ทวารเภท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน จบแล้ว

อาร์มมณเภา

อาร์พณเภา

อาร์มมณ มี ๖ อย่าง ได้แก่ รูปารมณ สัททารมณ คันธารมณ รัสซารมณ โฝมฐัฎพารมณ อัมมารมณ

บรรดาอาร์มมณเหล่านั้น จิตที่ปรารภรูปารมณ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ จักขุวิญญาณ จิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง จักขุวิญญาณจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง

จิตที่ปรารภรูปารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง (๑/๔๓)สัมปฏิจจนจิต ๒ ดวง สันตึรณจิต ๓ ดวง อเหตุกกริยาจิต ๓ ดวง กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง กุศลลาภิญา จิตและกริยาภิญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

จิตที่ปรารภสัททารมณ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ โสตวิญาณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง โสตวิญาณจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง

จิตที่ปรารภสัททารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวงตามที่กล่าวในก่อน นั้นแล

จิตที่ปรารภคันธารมณ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ ฆานวิญาณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง ฆานวิญาณจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง

จิตที่ปรารภคันธารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวงตามที่กล่าวในก่อน นั้นแล

จิตที่ปรารภรัสซารมณ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ ชิวหาวิญาณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง ชิวหาวิญาณจิตที่เป็น(๑/๔๔)กุศลวิปาก ๑ ดวง

จิตที่ปรารภรัสซารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวงตามที่กล่าวในก่อน นั้นแล

จิตที่ปรารภฝอฐัฎพารมณ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ กายวิญาณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง กายวิญาณจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง

จิตที่ปรารภฝอฐัฎพารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวงตามที่กล่าวในก่อน นั้นแล

อนึ่ง อัมมารมณ มี ๖ อย่าง ได้แก่ ปสาทรูป สุขุมรูป จิต เจตสิก นิพพาน และบัญญัติ

บรรดาอัมมารมณเหล่านั้น จิตที่ปรารภปสาทรูป มี ๔๓ ดวง ได้แก่ สันตึรณจิต ๓ ดวง มโนทวารวัชชนจิต และหสนจิต ๒ ดวง กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง (๑/๔๕)อภิญาจิตที่เป็นกุศล และกริยา กล่าวคือปัญจมัชฌานจิต ๒ ดวง

จิตที่ปรารภสุขุมรูป มี ๔๓ ดวง ได้แก่ จิต ๔๓ ดวงตามที่กล่าวในก่อน นั้นแล

ในจิตทั้งหลาย จิตที่ปรารภกามจิต มี ๔๓ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง สันตிரณจิต ๓ ดวง มโนทวาราวชชนจิตและหสนจิต ๒ ดวง กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง กุศลจิตและกิริยาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

จิตที่ปรารภรูปจิต มี ๓๑ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิตและกามาวจรโสภณกิริยาจิต ๑๖ ดวง กุศลอภิญญาจิตและกิริยาอภิญญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

จิตที่ปรารภอรูปรูปจิต โดยแน่นนอน มี ๖ ดวง ได้แก่ อรูปกุศลจิต อรูปวิปากจิต และอรูปกิริยาจิตดวงที่สอง ๓ ดวง อรูปกุศลจิต อรูปวิปากจิต และอรูปกิริยาจิตดวงที่สี่ ๓ ดวง

บรรดาจิตเหล่านั้น อรูปกุศลจิตและอรูปวิปากจิตดวงที่ ๒ ย่อมเกิดขึ้นโดยโดยปรารภอรูปกุศลจิตดวงที่ ๑ อรูปกิริยาจิตดวงที่ ๒ ย่อมเกิดขึ้นโดยปรารภอรูปกุศลจิตและอรูปกิริยาจิตดวงที่ ๑ อรูปกุศลจิตและอรูปวิปากจิตดวงที่ ๔ ย่อมเกิดขึ้นโดยปรารภอรูปกุศลจิตดวงที่ ๓ อรูปกิริยาจิตดวงที่ ๔ ย่อมเกิดขึ้นโดยปรารภอรูปกุศลจิตและอรูปกิริยาจิตดวงที่ ๓

จิตที่ปรารภอรูปรูปจิต โดยไม่แน่นนอน มี ๓๑ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิตและกามาวจรกิริยาจิต ๑๖ ดวง กุศลอภิญญาจิตและกิริยาอภิญญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

จิตที่ปรารภมัคคจิตและผลจิตหกดวงเบื่องต่ำ มี ๑๑ ดวง ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง

๒.๒.๒ แปลกัมภีร์สูจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๒

(๒/๑)กามาวจรโสภณกุศลจิตที่สัมปยุตด้วยญาณ และกามาวจรโสภณกิริยาจิตที่สัมปยุตด้วยญา ๘ ดวง กุศลอภิญญาจิตและกิริยาอภิญญาจิตกล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

จิตที่ปรารภอรหัตตมัคคจิตและอรหัตตผลจิตสองดวง มี ๖ ดวง ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกิริยาจิตที่สัมปยุตด้วยญาณ ๔ ดวง กิริยาอภิญญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๑ ดวง

จิตที่ปรารภเจตสิก มี ๔๙ ดวงตามสมควร ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง, อเหตุกจิต ๕ ดวง คือ สันตிரณจิต ๓ ดวง มโนทวาราวชชนจิต และหสนจิต, กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง, กุศลอภิญญาจิตและกุศลกิริยาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง, อรูปกุศลจิต อรูปวิปากจิต และอรูปกิริยาจิตดวงที่สอง ๓ ดวง, อกุศลจิต วิปากจิต และกิริยาจิตดวงที่สี่ ๓ ดวง

จิตที่ปรารภนิพพาน โดยแน่นนอน มี ๘ ดวง ได้แก่ มัคคจิต ๔ ดวง (๒/๒)ผลจิต ๔ ดวง

จิตที่ปรารภนิพพาน โดยไม่แน่นอน มี ๑๑ ดวง ได้แก่ มโนทวาราวัชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิต กามาวจรโสภณกิริยาจิตที่สัมปยุตด้วยญาณ ๘ ดวง กุศลอภิญาจิตและกิริยาภิญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

จิตที่ปรารภบัญญัติ โดยแน่นอน มี ๒๑ ดวง ได้แก่ รูปาวจรกุศลจิตและรูปาวจรกิริยาจิต ๑๕ ดวง รูปกุศลจิตและรูปกิริยาจิตดวงที่หนึ่ง ๓ ดวง รูปกุศลจิต รูปวิปากจิต และรูปกิริยาจิตดวงที่ ๓

บรรดาจิตเหล่านั้น รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรวิปากจิต และรูปาวจรกิริยา ๑๕ ดวง ย่อมเกิดขึ้นโดยปรารภบัญญัติมีกสิณเป็นต้น, รูปกุศลจิต รูปวิปากจิต และรูปกิริยาจิตดวงที่ ๑ ย่อมเกิดขึ้นโดยปรารภอากาศบัญญัติ, รูปกุศลจิต รูปวิปากจิต และรูปกิริยาจิตดวงที่ ๓ ย่อมเกิดขึ้นโดยปรารภนัตถิภาวบัญญัติ

จิตที่ปรารภบัญญัติ โดยไม่แน่นอน มี ๓๑ ดวง ได้แก่ (๒/๓)อกุศลจิต ๑๒ ดวง มโนทวาราวัชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิต กามาวจรโสภณกิริยาจิต ๑๖ ดวง กุศลอภิญาจิต และกิริยาภิญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

อาร์พณเภท จบแล้ว

เอกาทิอาร์มณเภท

จิตที่ปรารภเอการมณ มี ๔๕ ดวง ได้แก่ ทวิปัญจวิญาณ ๑๐ ดวง รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรวิปากจิต และอรูปาวจรกิริยาจิต ๑๕ ดวง อรูปกุศลจิต อรูปวิปากจิต อรูปกิริยาจิต ๑๒ ดวง โลกุตตรกุศลจิต และโลกุตตรวิปากจิต ๘ ดวง

จิตที่มีอาร์มณ ๒ มีอาร์มณ ๓ และมีอาร์มณ ๔ ไม่มี.

จิตที่ปรารภอาร์มณ ๕ มี ๓ ดวง ได้แก่ สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง ปัญจทวาราวัชชนจิต ๑ ดวง

จิตที่ปรารภสิ่งที่ไม่เป็นอาร์มณ มี ๔๐ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง, (๒/๔)อเหตุกจิต ๕ ดวง คือ สันตึรณจิต ๓ ดวง มโนทวาราวัชชนจิตและหสนจิต, กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง, กุศลอภิญาจิตและกิริยาภิญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

เอกาทิอาร์มณเภท จบแล้ว

กัมมกัมมนิมิตตคตินิมิตตเภท

อาร์มณของปฏิสนธิจิต ภาวังคจิต และจุดิจิต ที่ผลจากทวารทั้งหลาย มี ๓ อาร์มณ ได้แก่ กรรม ๑ กรรมนิมิต ๑ คตินิมิต ๑

บรรดาอารมณ์เหล่านั้น จิตทั้งหลายกล่าวคือปฏิสนธิจิต ภาวังคจิต และจุติจิต ที่ปรารภกรรมอารมณ์ มี ๑๐ ดวง ได้แก่ สันตிரณจิตที่สหระคด้วยอุเบกขา ๒ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง

จิตทั้งหลายกล่าวคือปฏิสนธิจิต ภาวังคจิต และจุติจิต ที่ปรารภกรรมนิมิตอารมณ์ มี ๑๙ ดวง ได้แก่ สันตிரณจิตที่สหระคด้วยอุเบกขา ๒ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง อรูปาวจรวิปากจิต ๔ ดวง

จิตทั้งหลาย (๒/๕) กล่าวคือ ปฏิสนธิจิต ภาวังคจิต และจุติจิต ที่ปรารภคตินิมิตอารมณ์ มี ๑๐ ดวง ได้แก่ สันตிரณจิตที่สหระคด้วยอุเบกขา ๒ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง

กัมมกัมมนิมิตคตินิมิตเภท จบแล้ว

ปริตรตารัมณจิตตาภิเภท

จิตที่ปรารภปริตรตารมณ โดยแน่นอน มี ๒๕ ดวง ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๗ ดวงโดยเว้นมโนทวาราวชชนจิต สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง

จิตที่ปรารภมหัคคตารมณ โดยแน่นอน มี ๖ ดวง ได้แก่ อรูปกุศลจิต อรูปวิปากจิต อรูปกิริยาจิต ๓ ดวง อรูปกุศลจิตและอรูปวิปากจิตดวงที่สี่ ๓ ดวง

จิตที่ปรารภอัปปมาณารมณ โดยแน่นอน มี ๘ ดวง ได้แก่ มัคคจิต ๔ ดวง ผลจิต ๔ ดวง

จิตที่ปรารภบัญญัติ โดยแน่นอน มี ๒๑ ดวง ได้แก่ อรูปาวจรจิต ๑๕ ดวง อรูปจิตดวงที่หนึ่ง ๖ ดวง

จิตที่ปรารภปริตตะ มหัคคตะ และบัญญัติ โดยไม่แน่นอน (๒/๖) มี ๒๐ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิตและกามาวจรโสภณกิริยาจิตที่สัมปยุตด้วยญาณ ๘ ดวง

จิตที่ปรารภปริตตะ มหัคคตะ อัปปมาณ และบัญญัติ โดยไม่แน่นอน มี ๑๑ ดวง ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิต และกามาวจรโสภณกิริยาจิตที่สัมปยุตด้วยญาณ ๘ ดวง กุศลอภิญญาจิต และกิริยาภิญญาจิต กล่าวคือ ปัญจมณานจิต ๒ ดวง

ปริตรตารัมณจิตตาภิเภท จบแล้ว

อตีตารัมณจิตตาภิเภท

จิตที่ปรารภอตีตารมณ โดยแน่นอน มี ๖ ดวง ได้แก่ อรูปาวจรจิตดวงที่สอง ๓ ดวง และอรูปาวจรจิตดวงที่สี่ ๓ ดวง

จิตที่ปรารภอนาคตารมณ โดยแน่นอน ไม่มี.

จิตที่ปรารภปัจจุบันนารมณ โดยแน่นอน มี ๑๓ ดวง ได้แก่ จักขุวิญญาณจิต ๒ ดวง (๒/๗) โสทวิญาณจิต ๒ ดวง ฆานวิญาณจิต ๒ ดวง ชิวหาวิญาณจิต ๒ ดวง กายวิญาณจิต ๒ ดวง สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ดวง

จิตที่ปรารภกาลวิมุตตารมณ โดยแน่นอน มี ๑๙ ดวง ได้แก่ รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง โลกุตตรจิต ๔ ดวง

จิตที่ปรารภอกุศลจิต ๑๒ ดวงเป็นอารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๑๒ ดวง ได้แก่ สันตிரณจิต ๓ ดวง หสนจิต ๑ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง

จิตที่ปรารภอดีตารมณ อนาคตารมณ ปัจจุบันนารมณ และกาลวิมุตตารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๓๑ ดวง ตามสมควร ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิต และกามาวจรโสภณกิริยา ๑๖ ดวง กุศลอภิญญาจิตและกิริยาภิญญาจิต กล่าวคือ ปัญจมณานจิต ๒ ดวง

อดีตารมณจิตตาภิเภท จบแล้ว

อชฌัตตารมณจิตตาภิเภท

(๒/๘)จิตที่ปรารภอชฌัตตารมณ โดยแน่นอน มี ๖ ดวง ได้แก่ อรูปจิตดวงที่สอง ๓ ดวง อรูปจิตดวงที่สี่ ๓ ดวง

จิตที่ปรารภพหิทถารมณ โดยแน่นอน มี ๒๖ ดวง ได้แก่ รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง อรูปจิตดวงที่หนึ่ง ๓ ดวง โลกุตตรจิต ๘ ดวง

จิตที่ปรารภอภยวิมุตตารมณ โดยแน่นอน มี ๓ ดวง ได้แก่ อากิญจัญญายตนกุศลจิต ๑ ดวง อากิญจัญญายตนกิริยาจิต ๑ ดวง

จิตที่ปรารภอชฌัตตพหิทถารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๒๕ ดวง ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๗ ดวง โดยเว้นมโนทวาราวชชนจิต และสเหตุกกามาวจรจิต ๘ ดวง

จิตที่ปรารภอชฌัตตารมณ พหิทถารมณ และอภยวิมุตตารมณ โดยไม่แน่นอน มี ๓๑ ดวง ได้แก่ (๒/๙)อกุศลจิต ๑๒ ดวง มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิต และกามาวจรโสภณกิริยาจิต ๑๖ ดวง กุศลอภิญญาจิตและกิริยาภิญญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง

อชฌัตตารมณจิตตาภิเภท จบแล้ว

อารัมมณเภท

ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งเพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน

จบแล้ว

วัตถุเภท

วัตถุ มี ๖ อย่าง ได้แก่ จักขุวัตถุ โสตรวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หทยวัตถุ
บรรดาวัตถุเหล่านั้น บุคคลผู้พร้อมทางจักขุ มีวัตถุ ๕ คือ โสตรวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ
กายวัตถุ หทยวัตถุ

บุคคลผู้พร้อมทางโสตร มีวัตถุ ๕ อย่าง ได้แก่ จักขุวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หทย
วัตถุ

บุคคลผู้พร้อมทางฆาน มีวัตถุ ๕ อย่าง ได้แก่ จักขุวัตถุ โสตรวัตถุ ชิวหาวัตถุ (๒/๑๐) กาย
วัตถุ หทยวัตถุ

บุคคลผู้พร้อมทางจักขุและโสตร มีวัตถุ ๔ อย่าง ได้แก่ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หทย
วัตถุ

บุคคลผู้พร้อมทางจักขุและฆาน มีวัตถุ ๔ อย่าง ได้แก่ โสตรวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หทย
วัตถุ

บุคคลผู้พร้อมทางโสตรและฆาน มีวัตถุ ๔ อย่าง ได้แก่ จักขุวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หทย
วัตถุ

บุคคลผู้พร้อมจักขุ โสตร และฆาน มีวัตถุ ๓ อย่าง ได้แก่ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หทยวัตถุ

บุคคลผู้พร้อมฆาน ชิวหา และกาย มีวัตถุ ๓ อย่าง ได้แก่ จักขุวัตถุ โสตรวัตถุ หทยวัตถุ

ในอรุโบลก ไม่มีวัตถุ

บรรดาวัตถุเหล่านั้น ในจักขุวัตถุ ๔๙ ที่เป็นมันทายุกะ(วัตถุอันเป็นที่อาศัยของจิตนั้นอ่อน
กว่าอารมณ์) อมันทายุกะ(วัตถุอันเป็นที่อาศัยของจิตนั้นไม่อ่อนกว่าอารมณ์) (๒/๑๑) และมัชฌิมายุกะ
(วัตถุอันเป็นที่อาศัยของจิตนั้นดับพร้อมอารมณ์) จิตที่อาศัยจักขุวัตถุที่เป็นมัชฌิมายุกะมี ๒ ดวง ได้แก่
จักขุวิญญาณที่เป็นอกุศลวิบาก และจักขุวิญญาณที่เป็นกุศลวิบาก

ในโสตรวัตถุ ๔๙ ที่เป็นมันทายุกะ อมันทายุกะ และมัชฌิมายุกะ จิตที่อาศัยโสตรวัตถุที่เป็น
มัชฌิมายุกะมี ๒ ดวง ได้แก่ โสตรวิญญาณที่เป็นอกุศลวิบาก และโสตรวิญญาณที่เป็นกุศลวิบาก

ในฆานวัตถุ ๔๙ ที่เป็นมันทายุกะ อมันทายุกะ และมัชฌิมายุกะ จิตที่อาศัยฆานวัตถุที่เป็น
มัชฌิมายุกะมี ๒ ดวง ได้แก่ ฆานวิญญาณที่เป็นอกุศลวิบาก และฆานวิญญาณที่เป็นกุศลวิบาก

ในชิวหาวัตถุ ๔๙ ที่เป็นมันทายุกะ อมันทายุกะ และมัชฌิมายุกะ จิตที่อาศัยชิวหาวัตถุที่
เป็นมัชฌิมายุกะมี ๒ ดวง ได้แก่ ชิวหาวิญญาณที่เป็นอกุศลวิบาก และชิวหาวิญญาณที่เป็นกุศลวิบาก

(๒/๑๒) ในกายวัตถุ ๔๙ ที่เป็นมันทายุกะ อมันทายุกะ และมัชฌิมายุกะ จิตที่อาศัยกาย
วัตถุที่เป็นมัชฌิมายุกะมี ๒ ดวง ได้แก่ กายวิญญาณที่เป็นอกุศลวิบาก และกายวิญญาณที่เป็นกุศล
วิบาก

จิตที่อาศัยหทัยวัตถุที่เกิดขึ้น ในอุปปาทขณะของจิตดวงแรกของตนในปวัตติกาล มี ๓๓ ดวง ได้แก่ ปฏิสมัมปยุตตจิต ๒ ดวง อเหตุกจิต ๗ ดวง คือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง สันตึรณจิต ๓ ดวง ปัญจทวาราวัชชนะ และหสนจิต, สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง, รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง, และโสตาปัตติมัคคจิต ๑ ดวง

จิตที่อาศัยหทัยวัตถุ ที่เกิดขึ้นแล้ว ในอุปปาทขณะของจิตดวงแรกของตนในปวัตติกาล ในปัญจโวการภูมิ ไม่อาศัยในจตุโวการภูมิ มี ๔๒ ดวง ได้แก่ (๒/๑๓)อกุศลจิต ๑๐ ดวง เว้นปฏิสมัมปยุตตจิต, มโนทวาราวัชชนจิต ๑ ดวง, กามาวจรโสภณกุศลจิต และกามาวจรโสภณกริยาจิต ๑๖ ดวง, อรูปกุศลจิต และอรูปกริยาจิต ๘ ดวง, โลกุตตรจิต ๗ ดวง เว้นโสตาปัตติมรรคจิต

ส่วนในมรรณาสันนกาล จิตที่อาศัยหทัยวัตถุที่เกิดขึ้นแล้ว ในอุปปาทขณะ ของจิต ๑๗ ดวง จากจตุตติจิต มี ๕๑ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง อเหตุกจิต ๘ คือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตึรณจิต ๓ หสนจิต, กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง

รูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง, กุศลอภิญญาจิต แลกริยาภิญญาจิต กล่าวคือ ปัญจมณานจิต ๒ ดวง

จิตที่ไม่อาศัยวัตถุ มี ๔ ดวง ได้แก่ อรูปวิปากจิตดวงที่หนึ่ง ๑ ดวง, อรูปวิปากจิตดวงที่สอง ๑ ดวง, อรูปวิปากจิตดวงที่สาม ๑ ดวง, อรูปวิปากจิตดวงที่สี่ ๑ ดวง

วัตถุเภท จบแล้ว

วิญญานธาตุเภท

(๒/๑๔)ในกามโลก วิญญานธาตุ มี ๗ อย่าง ได้แก่ จักขุวิญญานธาตุ โสตวิญญานธาตุ ฆานวิญญานธาตุ ชิวหาวิญญานธาตุ กายวิญญานธาตุ มโนธาตุ มโนวิญญานธาตุ

บรรดาธาตุเหล่านั้น จักขุวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า จักขุวิญญานธาตุ โสตวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า โสตวิญญานธาตุ ฆานวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า ฆานวิญญานธาตุ ชิวหาวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า ชิวหาวิญญานธาตุ กายวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า กายวิญญานธาตุ จิต ๓ ดวง คือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง ปัญจทวาราวัชชน ๑ ดวง ชื่อว่า มโนธาตุ

จิต ๖๗ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ ดวง สันตึรณจิต ๓ ดวง มโนทวาราวัชชนจิต ๑ ดวง หสนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณ ๒๔ ดวง, มหัคคตรูปาวจรกุศลจิต ๕ ดวง มหัคคตรูปาวจรกริยาจิต ๕ ดวง มหัคคตอรูปาวจรกุศลจิต ๔ ดวง มหัคคตอรูปาวจรกริยา ๔ ดวง และโลกุตตรจิต ๘ ดวง ชื่อว่า มโนวิญญานธาตุ

ในรูปโลก วิญญานธาตุ มี ๔ อย่าง (๒/๑๕)ได้แก่ จักขุวิญญานธาตุ โสตวิญญานธาตุ มโนธาตุ และมโนวิญญานธาตุ.

บรรดาธาตุเหล่านั้น จักขุวิญญาณ ๒ ดวง ชื่อว่า จักขุวิญญาณธาตุ, โสตวิญญาณ ๒ ดวง ชื่อว่า โสตวิญญาณธาตุ, จิต ๓ ดวง กล่าวคือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง และปัญจทวาราวชชนจิตเหล่านี้ ชื่อว่า มโนธาตุ

จิต ๖๓ ดวง ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ โมหมุขจิต ๒ สันตริณจิต ๓ มโนทวาราวชชนจิต ๑ หสนจิต ๑ กามาวจรโสภณกุศลจิต ๘ กามาวจรโสภณกริยาจิต ๘ รูปาวจรจิต ๑๕ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อรูปาวจรกริยาจิต ๔ และโลกุตตรจิต ๘ เหล่านี้ ชื่อว่า มโนวิญญาณธาตุ

ในอรุปโลก มีธาตุเดียวคือวิญญาณธาตุ ได้แก่ มโนวิญญาณธาตุ บรรดาธาตุเหล่านั้น จิต ๔๖ ดวง กล่าวคือ โลกมุขจิต ๘ โมหมุขจิต มโนทวาราวชชนจิต ๑ กามาวจรโสภณกุศลจิต ๘ กามาวจรโสภณกริยาจิต ๘ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อรูปาวจรวิปากจิต ๔ อรูปาวจรกริยาจิต ๔ โลกุตตรจิต ๗ (เว้นโสตตาปัตติมรรค) ชื่อว่า (๒/๑๖)มโนวิญญาณธาตุ

วิญญาณธาตุเภท จบ

วัตถุเภท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งเพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน จบแล้ว

มันทามันท์ชฌิมายุกเภท

อติมหันตารมณวินิจฉัย

จักขุปสาทที่เป็นมันทายุกะ ในอติมหันตารมณ ในจักขุทวารวิถิ มี ๓๗ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นอมันทายุกะ มี ๑๑ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นมันชฌิมายุกะ มี ๑ ดวง

คือ ในจิตทั้ง ๑๗ ดวง ที่นับโดยปฏิโลมเริ่มตั้งแต่ปัญจทวาราวชชนจิต จักขุปสาทที่เกิดขึ้นในขณะทั้ง ๔๙ ขณะ ที่เหลือ ชื่อว่า จักขุปสาท เพราะภวังคจิตดวงแรกไม่มีในเวลาที่เกิดของจักขุวิญญาณ ในจักขุปสาทที่เกิดขึ้นในอุปาทาขณะและฐิติขณะ เว้นเสียแต่ว่า เพราะภวังคจิตดวงแรกมีในเวลาที่เกิดของจักขุปสาทนั้นเกิดขึ้น

จักขุปสาทที่เกิดขึ้นแล้วในอุปาทาขณะแห่งอดีตภวังค์ (๒/๑๗)ชื่อว่า มันชฌิมายุกะ เพื่อดับพร้อมกับตทาลัมพะณะดวงที่ ๒

จากนั้น จักขุปสาท ๓๗ ดวง ที่เกิดขึ้นในก่อนๆ ชื่อว่า มันทายุกะ เพราะดับก่อนแต่การดับของตทาลัมพะณะจิตดวงที่ ๒

จากนั้น จักขุปสาท ๑๑ ดวง ที่เกิดขึ้น ในขณะภายหลัง ชื่อว่า อมันทายุกะ เพราะดับภายหลัง แต่การดับของตทาลัมพะณะดวงที่ ๒

อติมหันตารมณวินิจฉัย จบ

อนึ่ง ในมหันตารมณ จักขุปสาทที่เป็นมันทาญกะ ในมหันตารมณแรก มี ๓๔ ดวง, ที่เป็นอมันทาญกะ มี ๑๔, ที่เป็นมัชฌิมาญกะ ๑ ดวง

คือ จักขุปสาทที่เกิดขึ้นในอุปาทขณะ ของอดีตภวังค์ดวงแรก ในการมาปรากฏด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๒ ขณะล่วงไปแล้ว ชื่อว่า มัชฌิมาญกะ เพราะดับพร้อมกับภวังค์ที่เกิดในตทาลัมพณฐานที่ ๒

จากนั้น จักขุปสาท ๓๔ ดวงที่เกิดก่อน ชื่อว่า มันทาญกะ เพราะดับก่อน แต่การดับของภวังค์ที่เกิดในตทาลัมพณฐานที่ ๒

จากนั้น จักขุปสาท ๑๔ ดวงที่เกิดภายหลัง ชื่อว่า อมันทาญกะ เพราะดับหลังแต่การดับของภวังค์ในตทาลัมพณฐานที่ ๒

จักขุปสาทที่เป็นมันทาญกะ ในมหันตารมณที่ ๒ มี ๓๑ ดวง, ที่เป็นอมันทาญกะ มี ๑๗ ดวง, ที่เป็นมัชฌิมาญกะมี ๑ ดวง

คือ จักขุปสาทที่เกิดแล้วในอุปาทขณะของอดีตภวังค์ดวงแรก แม้ในการมาปรากฏด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๓ ขณะล่วงไปแล้ว ชื่อว่า มัชฌิมาญกะ เพราะดับพร้อมกับชวณที่ ๗ ที่เกิดแล้วในตทาลัมพณฐานที่ ๒

จากนั้น จักขุปสาท ๓๑ ดวง ที่เกิดก่อน ชื่อว่า มันทาญกะ เพราะดับก่อนแต่การดับแห่งชวณะที่เจ็ดที่เกิดแล้วในตทาลัมพณฐานที่ ๒

จากนั้น จักขุปสาท ๑๗ ดวง ที่เกิดแล้วภายหลัง (๒/๑๙) ชื่อว่า อมันทาญกะ เพราะดับหลังแต่การดับแห่งชวณะที่ ๗ ที่เกิดแล้วในตทาลัมพณฐานที่ ๒

มหันตารัมมณวินิจฉัย.

มหันตารัมมณวินิจฉัย

ปริตตรารัมมณวินิจฉัย

จักขุปสาท ที่เป็นมันทาญกะ ในปริตตรารมณ มี ๒๘ ดวง และจักขุปสาทที่เป็นอมันทาญกะ มี ๒๐ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นมัชฌิมาญกะ มี ๑ ดวง

คือ จักขุปสาทที่เกิดขึ้นแล้ว ในอุปาทขณะแห่งอดีตภวังค์ดวงแรก ในการมาปรากฏ ด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๔ ขณะล่วงไปแล้ว ชื่อว่า มัชฌิมาญกะ เพราะดับพร้อมกับภวังค์ดวงที่ ๔ ที่เกิดแล้วในตทาลัมพณฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๒๘ ดวง ที่เกิดก่อนๆ ชื่อว่า มันทาญกะ เพราะดับก่อนแต่การดับของภวังค์ดวงที่ ๔ ที่เกิดแล้ว ที่ตทาลัมพณฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๒๐ ดวง ที่เกิดภายหลัง ชื่อว่า อมันทาญกะ เพราะดับภายหลังแต่การดับของภวังค์ดวงที่ ๔ ที่เกิดแล้ว ที่ตทาลัมพณฐานที่ ๒

(๒/๒๐) ในปริตตารมณ ที่ ๒ จักขุปสาทที่เป็นมันทาญกะ มี ๒๕ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นอมันทาญกะ มี ๒๓ ดวง จักขุปสาทที่เป็นมัชฌิมาญกะ มี ๑ ดวง

คือ จักขุปสาทที่เกิดแล้วในอุปปาทขณะของอดีตภวังค์ดวงแรก ในการมาปรากฏด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๕ ขณะล่วงไปแล้ว ชื่อว่า มัชฌิมาญกะ เพราะดับพร้อมกับภวังค์ดวงที่ ๓ ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๒๕ ดวงที่เกิดก่อน ชื่อว่า มันทาญกะ เพราะดับก่อนแต่การดับของภวังค์ดวงที่ ๓ ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๒๓ ดวงที่เกิดภายหลัง ชื่อว่า อมันทาญกะ เพราะดับภายหลังจากการดับของภวังค์ดวงที่ ๓ ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ในปริตตารมณที่ ๓ จักขุปสาทที่เป็นมันทาญกะ มี ๒๒ ดวง จักขุปสาทที่เป็นอมันทาญกะ มี ๒๖ ดวง (๒/๒๑) จักขุปสาทที่เป็นมัชฌิมาญกะ มี ๑ ดวง

คือ จักขุปสาทที่เกิดแล้วในอุปปาทขณะของอดีตภวังค์ดวงแรกนั้นทีเดียว แม้ในการมาปรากฏด้วยอำนาจแห่งขณะแห่งจิต ๖ ขณะล่วงไปแล้ว ชื่อว่า มัชฌิมาญกะ เพราะดับพร้อมกับภวังค์ดวงที่ ๒ ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๒๒ ดวงที่เกิดก่อนๆ ชื่อว่า มันทาญกะ เพราะดับก่อนแต่การดับของภวังค์ดวงที่ ๒ ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๒๖ ดวงที่เกิดหลัง ชื่อว่า อมันทาญกะ เพราะดับหลังจากการดับของภวังค์ดวงที่ ๒ ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ในปริตตารมณที่ ๔ จักขุปสาทที่เป็นมันทาญกะ มี ๑๙ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นอมันทาญกะ มี ๒๙ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นมัชฌิมาญกะ มี ๑ ดวง

คือ จักขุปสาทที่เกิดแล้วในอุปปาทขณะของอดีตภวังค์ดวงแรกนั้นแหละ (๒/๒๒) ในการมาปรากฏด้วยอำนาจอดีตภวังค์ดวงแรกก็ดี ในการมาปรากฏด้วยอำนาจแห่งขณะแห่งจิต ๗ ขณะล่วงไปแล้วก็ดี ชื่อว่า มัชฌิมาญกะ เพราะดับพร้อมกับภวังค์ดวงแรก ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๑๙ ดวง ที่เกิดแล้วก่อน ชื่อว่า มันทาญกะ เพราะดับก่อนแต่การดับของภวังค์ดวงที่ ๑ ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๒๙ ดวง ที่เกิดแล้วภายหลัง ชื่อว่า อมันทาญกะ เพราะดับก่อนแต่การดับของภวังค์ดวงที่ ๑ ที่ตทาลัมพนฐานที่ ๒

ในปริตตารมณที่ ๕ จักขุปสาทที่เป็นมันทาญกะ มี ๑๖ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นอมันทาญกะ มี ๒๒ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นมัชฌิมาญกะ มี ๑ ดวง

คือ จักขุปสาท ๑๖ ดวงที่เกิดแล้วก่อนแต่นั้น เพราะดับพร้อมกันด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๘ ขณะล่วงไปแล้ว ชื่อว่า มันทายุกะ เพราะดับก่อนแต่การดับแห่งโงฐัพพะณะดวงที่ ๓ ที่ตทาลัมพณฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๒๒ ดวง ที่เกิดแล้วภายหลัง ชื่อว่า อมันทายุกะ เพราะดับภายหลังแต่การดับ(๒/๒๓)ของโงฐัพพะณะดวงที่ ๓ ที่ตทาลัมพณฐานที่ ๒

ในปริตตารมณที่ ๘ จักขุปสาทที่เป็นมันทายุกะ มี ๑๓ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นอมันทายุกะ มี ๓๕ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นมัชฌิมายุกะมี ๑ ดวง

คือ จักขุปสาทที่เกิดแล้วในอุปปาทขณะของอดีตภวังค์ดวงแรก แม้ในการมาปรากฏด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๘ ขณะล่วงไปแล้ว ชื่อว่า มัชฌิมายุกะ เพราะดับพร้อมกันกับโงฐัพพะณะดวงที่ ๒ ที่ตทาลัมพณฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๑๓ ดวง ที่เกิดก่อน ชื่อว่า มันทายุกะ เพราะดับก่อนแต่การดับแห่งโงฐัพพะณะดวงที่ ๒ ที่ตทาลัมพณฐานที่ ๒

ต่อจากนั้น จักขุปสาท ๓๕ ดวง ที่ก่อนภายหลัง ชื่อว่า อมันทายุกะ เพราะดับภายหลังแต่การดับของโงฐัพพะณะดวงที่ ๒ (๒/๒๔)ที่ตทาลัมพณฐานที่ ๒

ปริตตารมณวินิจฉัย จบ

มันทามันทมัชฌิมายุกเภท จบแล้ว

มันทามันทมัชฌิมายุกเภท

พึงทราบประเภทแห่งมันทายุกะ อมันทายุกะ และมัชฌิมายุกะ แม้ในโสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร และกายทวาร ก็เช่นเดียวกันกับในจักขุทวารวิถิ

ประเภทแห่งมันทายุกะ อมันทายุกะ และมัชฌิมายุกะ ในอติปริตตารมณวิถิ และมโนทวารวิถิ ไม่มี

พึงทราบด้วยสังเขปว่า บททั้ง ๕ ที่ดับพร้อมกันกับอารมณทั้ง ๕ ที่เป็นอดีตมหันตารมณ มหันตารมณ และปริตตารมณ ชื่อว่า มัชฌิมายุกะ ส่วนที่ดับก่อนจากอารมณเหล่านั้น ชื่อว่า มันทายุกะ ดังนี้

อนึ่ง ความพิสดาร พึงถือเอาในคัมภีร์มณิสารมัญญุสถานนั้นเถิด

มันทามันทมัชฌิมายุกเภท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่ไว้เพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน

จบแล้ว

จักขุประสาทที่เกิดขึ้นในอุปาทกขณะแห่งอดีตภวังก์ดวงแรกนั้นแล แม้ที่มาปรากฏด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๑๔ ขณะล่วงแล้ว กระทบ ก็จะมีเป็นอดีตปริตตารัมมณวิถีสี่ ๕

จักขุประสาทที่เกิดขึ้นในอุปาทกขณะแห่งอดีตภวังก์ดวงแรกนั้นแล แม้ที่มาปรากฏด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๑๕ ขณะล่วงแล้ว กระทบ ก็จะมีเป็นอดีตปริตตารัมมณวิถีสี่ ๖

บัณฑิตพึงทราบข้อวินิจฉัย แม้ในโสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร โดยทำนองเดียวกับนัยที่กล่าวแล้วในจักขุทวารวิถีสี่

ถามว่า ในปัญจทวารมีกี่วิถีสี่ ? ตอบว่า (๒/๒๘) มี ๗๕ วิถีสี่ ได้แก่ ในจักขุทวารมีวิถีสี่ ๑๕ ดวง ในโสตทวาร มีวิถีสี่ ๑๕ ในฆานทวารมีวิถีสี่ ๑๕ ในชิวหาทวาร มีวิถีสี่ ๑๕ ในกายทวารมีวิถีสี่ ๑๕

วิถีสี่ในปัญจทวาร

ในคัมภีร์สุจิตตอลังการ

ที่ท่านแต่งเพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน จบแล้ว

มโนทวารวิถีสี่

ปัจจุปัณรูปารัมมณวิภูตเภท

ถามว่า รูปารัมมณอันเป็นปัจจุบันที่แจ้งชัด ในเวลาที่มาปรากฏทางมโนทวาร มีกี่วิถีสี่ ? ตอบว่า มี ๕ วิถีสี่ ได้แก่ ปฐมวิภูตารัมมณวิถีสี่ ทุตติยวิภูตารัมมณวิถีสี่ ตติยวิภูตารัมมณวิถีสี่ จตุตถวิภูตารัมมณวิถีสี่ และปัญจมวิภูตารัมมณวิถีสี่

บรรดาวิถีสี่เหล่านั้น ในเวลาที่ยารัมมณอันแจ้งชัดมาปรากฏทางมโนทวาร ก็จะมีเป็นปฐมวิภูตารัมมณวิถีสี่

ในเวลาที่มาปรากฏทางมโนทวาร ก็จะมีเป็น ทุตติยวิภูตารัมมณวิถีสี่

ในเวลาที่ยารัมมณอันเป็นปัจจุบันที่แจ้งชัดที่เกิดขึ้นแล้วด้วยอุปาทกขณะแห่งอดีตภวังก์ดวงแรกด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๓ ขณะล่วงแล้ว เข้ามาปรากฏในมโนทวาร ก็จะมีเป็น ตติยวิภูตารัมมณวิถีสี่

(๒/๒๙) ในเวลาที่ยารัมมณอันเป็นปัจจุบันที่แจ้งชัดที่เกิดขึ้นแล้วด้วยอุปาทกขณะแห่งอดีตภวังก์ดวงแรกด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๕ ขณะล่วงแล้ว เข้ามาปรากฏในมโนทวาร ก็จะมีเป็น ปัญจมวิภูตารัมมณวิถีสี่

วิภูตารัมมณวินิจฉัย จบ

ถามว่า ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นปัจจุบันที่แจ้งชัดเข้ามาปรากฏทางมโนทวารมีกี่วิถีสี่ ?

ตอบว่า มี ๒ วิถีสี่ ได้แก่ ปฐมวิภูตารัมมณวิถีสี่ และทุตติยวิภูตารัมมณวิถีสี่

คือ ในเวลาที่อารมณ์อันเป็นปัจจุบันที่ไม่แจ่มชัดที่เกิดขึ้นแล้วด้วยอุปาทานขณะแห่งอดีต ภาวักดวงแรกด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๖ ขณะล่วงแล้ว เข้ามาปรากฏทางมโนทวาร ก็จะพึงเป็น ปฐมอ วิภูตารัมมณวิถิ

ในเวลาที่อารมณ์อันเป็นปัจจุบันที่ไม่แจ่มชัดที่เกิดขึ้นแล้วด้วยอุปาทานขณะแห่งอดีตภาวัก ดวงแรกด้วยอำนาจแห่งขณะจิต ๗ ขณะล่วงแล้ว เข้ามาปรากฏในมโนทวาร ก็จะพึงเป็น พุติยอวิภู ตารัมมณวิถิ

อวิภูตารัมมณวินิจฉัย จบ

(๒/๓๐)ปัจจุบันรูปารัมมณวิภูตาวินิจฉัย จบ

อดีตรูปารัมมณวิภูตาวินิจฉัย

ถามว่า ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นอดีตที่ไม่แจ่มชัดเข้ามาปรากฏทางมโนทวาร มีกี่วิถิ ?

ตอบว่า มี ๑ วิถิ ได้แก่ วิภูตารัมมณวิถิ คือ ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นอดีตที่ไม่แจ่มชัดเข้ามา ปรากฏทางมโนทวาร ภาวักไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะจะพิจารณาอารมณ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะจะเสพอารมณ์ ๗ ครั้ง โดยมาก จากนั้น ตทาลัมพะระรับอารมณ์ ๒ ครั้ง หลังจากนั้น จิตก็ตก ภาวัก

ถามว่า ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นอดีตที่ไม่แจ่มชัดเข้ามาปรากฏทางมโนทวาร มีกี่วิถิ ?

ตอบว่า มี ๑ วิถิ คือ อวิภูตารัมมณวิถิ คือ ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นอดีตที่ไม่แจ่มชัดเข้า มาปรากฏทางมโนทวาร ภาวักไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะจะพิจารณาอารมณ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะจะเสพอารมณ์ ๗ ครั้ง โดยมาก หลังจากนั้น จิตก็ตกภาวักเท่านั้น (๒/๓๑)ซึ่งไม่มีการ เกิดของตทาลัมพะ

อดีตรูปารัมมณวิภูตาวินิจฉัย จบแล้ว

อนาคตรูปารัมมณวิภูตาวินิจฉัย

ถามว่า ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นอนาคตที่ไม่แจ่มชัดเข้ามาปรากฏทางมโนทวาร มีกี่วิถิ ?

ตอบว่า มี ๑ วิถิ คือ วิภูตารัมมณวิถิ คือ ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นอนาคตที่ไม่แจ่มชัดเข้ามา ปรากฏทางมโนทวาร ภาวักไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะจะพิจารณาอารมณ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะจะเสพอารมณ์ ๗ ครั้ง โดยมาก จากนั้น ตทาลัมพะระรับอารมณ์ ๒ ครั้ง หลังจากนั้น จิตก็ตก ภาวัก

ถามว่า ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นอนาคตที่ไม่แจ่มชัดเข้ามาปรากฏทางมโนทวาร มีกี่วิถิ ?

ตอบว่า มี ๑ วิถิ คือ อวิภูตารัมมณวิถิ คือ ในเวลาที่รูปารัมมณอันเป็นอนาคตที่ไม่แจ่มชัด เข้ามาปรากฏทางมโนทวาร ภาวักไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะจะพิจารณาอารมณ์ ๑ ครั้ง

จากนั้น ชวนะจะเสพอารมณ ๗ ครั้ง โดยมาก จากนั้น หลังจากนั้น จิตก็ตกภวังค์ ซึ่งไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะนะ(๒/๓๒)

อนาคตรูปารัมมณวิภูตาวิภูตเภท จบแล้ว

มโนทวารรูปวิภเภท

ในรูปารมณมีวิถี ๑๑ วิธี ฉันใด ในรูปทั้งหลายที่มีอายุ ๑๗ ขณะเหล่านี้ ซึ่งรูปแต่ละรูปก็มีวิถี ๑๑ วิธี ฉันนั้นเหมือนกัน

ถามว่า รูปที่ได้อายุ ๑๗ ขณะเหล่านี้ มีเท่าไร ? ตอบว่า มี ๒๑ รูป ได้แก่ สัททะ คันธะ รสชะ โผฏฐัพพะ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหาะ กายะ อาโป อิตถิภาวะะ หทยวัตถุ ชีวิตินทริยะะ โอชปริจเฉทะ รูปลหุตา รูปมุกุตา รูปกมมณญุตตา.

ในรูปารัมมณฐาน พิงนัวิถิโดยเพิ่มสัททารมณเข้ามา พิงนัวิถิโดยเพิ่มคันธารมณ รสารมณ โผฏฐัพพารมณ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย อาปะ (๒/๓๓) อิตถิภาวะะ รูปลหุตา รูปมุกุตา รูปกัมมณญุตตา อันเป็นธัมมารมณเข้ามาเหมือนอย่างนั้นเช่นกัน

ถามว่า ในรูปทั้ง ๒ ที่ได้อายุ ๑๗ ขณะ รูปแต่ละรูปมีกี่วิถี ? ตอบว่า มี ๒ วิถี ได้แก่ ในปัจจุบันนอารมณ มี ๒ วิถี ในอดีตอารมณ มี ๒ วิถี ในอนาคตอารมณ มี ๒ วิถี วิถีทั้ง ๒ คือ วิภูตารมณวิถิ อวิภูตารมณวิถิ

บรรดาวิถิเหล่านั้น ในรูปารัมมณฐาน พิงทราบถึงการนัวิถิโดยเพิ่มกายวิญญูติ ที่เป็นธัมมารมณ, และพิงทราบการนัวิถิโดยเพิ่มจิววิญญูติ อุปจย (๒/๓๔)สันตติ ชรตา อนิจจตา ที่เป็นธรรมารมณ

มโนทวารรูปวิภเภท จบแล้ว

มโนทวารจิตวิภเภท

กามจิตที่เป็นปัจจุบันมีธรรมเป็นอารมณ ที่มาปรากฏในมโนทวาร มีวิถี ๒ ได้แก่ วิภูตารัมมณวิถิ แลอวิภูตารัมมณวิถิ คือ ในธัมมารมณที่เป็นกามจิต อันแจ้งชัด มาปรากฏในมโนทวารภวังค์ไหว ๒ ครั้ง ได้แก่ มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณ ๗ ครั้ง โดยมาก จากนั้น ตทาลัมพะนะรับอารมณ ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวังค์

ในธัมมารมณที่เป็นกามจิตที่ไม่แจ้งชัด มาปรากฏในมโนทวาร ภวังค์ไหว ๒ ครั้ง ได้แก่ มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณ ๗ ครั้งโดยมาก ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวังค์ โดยไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะนะ

(๒/๓๕)โดยนัยเดียวกันนี้ แมื่ในกามจิตที่เป็นอดีต อนาคต ในธัมมารมณ ดั่งนั้น พิงทราบว่า ในธัมมารมณที่เป็นกามจิต มีวิถีจิต ๒ วิถี ดังนี้

ในอัมมารมณฺ์ ที่เป็นรูปาวจรจิต อันเป็นปัจจุบัน ที่ปรากฏในมโนทวาร มี ๑ วิธี ได้แก่ อวิภูตารัมมณฺ์วิธึ ๑ วิธี คือ ในอัมมารมณฺ์ที่เป็นรูปจิตอันเป็นปัจจุบัน ที่มาปรากฏในมโนทวาร ภาวํคํไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณฺ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณฺ์ ๗ ครั้งโดยมาก ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวํคํ โดยไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะนะ เพราะตทาลัมพะนะเกิดแล้วในกามอารมณฺ์เท่านั้น

โดยนัยเดียวกันนี้ แม้รูปจิตอันเป็นอดีต อนาคต ดังนั้น พึงทราบว่ ในอัมมารมณฺ์อันเป็นรูปจิต จึงมีวิธึ ๓ วิธึ ดังนี้

พึงทราบวิธึทั้ง ๓ ในอัมมารมณฺ์อันเป็นรูปจิต ฉันใด ก็พึงทราบวิธึทั้ง ๓ วิธึ แม้ในอัมมารมณฺ์ที่เป็นอรูปจิต ฉันนั้นเหมือนกัน

(๒/๓๖) ในอัมมารมณฺ์ที่เป็นโลกุตตรจิตอันเป็นปัจจุบัน ที่มาปรากฏในมโนทวาร มีวิธึ ๑ วิธึ ได้แก่ อวิภูตารัมมณฺ์วิธึ คือ อัมมารมณฺ์ที่เป็นโลกุตตรจิต อันเป็นปัจจุบัน ที่มาปรากฏในมโนทวาร ภาวํคํไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณฺ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณฺ์ ๗ ครั้งโดยมาก ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวํคํ โดยไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะนะ เพราะตทาลัมพะนะเกิดแล้วในกามอารมณฺ์เท่านั้น

โดยนัยเดียวกันนี้ แม้โลกุตตรจิตอันเป็นอดีต อนาคต ดังนั้น พึงทราบว่ ในอัมมารมณฺ์อันเป็นรูปจิต จึงมีวิธึ ๓ วิธึ ดังนี้

มโนทวารจิตเตสุวิธึเกท จบแล้ว

มโนทวาร เจตสิก อัมมารัมมณฺ์วิธึเกท

ถามว่ ในอัมมารมณฺ์ที่เป็นเจตสิก ที่มาปรากฏในมโนทวาร มีกัวิธึ ? ตอบว่ มี ๖ วิธึ ได้แก่ ในปัจจุบันอารมณฺ์ ๒ วิธึ (๒/๓๗)อดีตอารมณฺ์ ๒ วิธึ และอนาคตอารมณฺ์ ๒ วิธึ คือ ในปัจจุบันอารมณฺ์ก่อน ในอัมมารมณฺ์ที่เป็นเจตสิก อันเป็นปัจจุบันที่แจ้งชัด ที่มาปรากฏในมโนทวาร ภาวํคํไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณฺ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณฺ์ ๗ ครั้งโดยมาก จากนั้น ตทาลัมพะนะรับอารมณฺ์ ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวํคํ

ในอัมมารมณฺ์ที่เป็นเจตสิก อันเป็นปัจจุบันที่ไม่แจ้งชัด ที่มาปรากฏในมโนทวาร ภาวํคํไหว ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณฺ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณฺ์ ๗ ครั้งโดยมาก ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวํคํ โดยไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะนะ

โดยนัยเดียวกันนี้ แม้ในอัมมารมณฺ์ที่เป็นเจตสิกอันเป็นอดีต อนาคต ดังนั้น พึงทราบว่ ในอัมมารมณฺ์อันเป็นเจตสิก จึงมีวิธึ ๖ วิธึ ดังนี้

มโนทวาร เจตสิก อัมมารมณฺ์ใน

ประเภทแห่งวิธึ จบ

นิพพาน อัมมารัมมณมารัพภวัตตาวีถิ

ถามว่า ในอัมมารมณที่เป็นนิพพาน ที่มาปรากฏในมโนทวาร มีกี่วิถี ? ตอบว่า มี ๑ วิถี (๒/๓๘) ได้แก่ อวิภูตารัมมณวิถี คือ ในอัมมารมณที่เป็นนิพพาน ที่มาปรากฏในมโนทวาร ภาวังก์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณ ๗ ครั้งโดยมาก ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวังก์ โดยไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะนะ เพราะตทาลัมพะนะเกิดแล้วในกามารมณเท่านั้น

นิพพานอัมมารัมมณมารัพภวัตตาวีถิ จบแล้ว

ปัญญาตติสังขาท อัมมารัมมณมารัพภวัตตาวีถิ

ถามว่า ในอัมมารมณที่เป็นปัญญาตติสังขาท ที่มาปรากฏในมโนทวาร มีกี่วิถี ? ตอบว่า มี ๑ วิถี ได้แก่ อวิภูตารัมมณวิถี คือ ในอัมมารมณที่เป็นปัญญาตติสังขาท ที่มาปรากฏในมโนทวาร ภาวังก์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณ ๗ ครั้งโดยมาก ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวังก์ โดยไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะนะ เพราะตทาลัมพะนะเกิดแล้วในกามารมณเท่านั้น

(๒/๓๙)ปัญญาตติสังขาทอัมมารัมมณมารัพภวัตตาวีถิ จบแล้ว

มโนทวาร กามาวจรวิถีเภท

บรรดาอัมมารมณที่เป็นจิต พึงทราบถึงการนับวิถีในอัมมารมณแต่ละอัมมารมณ ในเจตสิกอัมมารมณ นับนับเดียวกันนี้

มโนทวารกามาวจรวิถีเภท จบแล้ว

มโนทวาร รุปาวจรอัปปันนาวิถีเภท

ถามว่า อัปปันนาวิถีที่ปรารถถึงปฏิภาคนิมิตที่เกิดแก่บุคคลผู้เจริญอุปถัมภ์วิกสิณมีกี่วิถี ?

ตอบว่า บางคนมี ๑ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี บางคนมี ๒ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี และทุติยฌานวิถี บางคนมี ๓ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี ทุติยฌานวิถี และตติยฌานวิถี บางคนมี ๔ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี ทุติยฌานวิถี ตติยฌานวิถี และจตุตถฌานวิถี บางคนมี ๕ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี ทุติยฌานวิถี ตติยฌานวิถี จตุตถฌานวิถี และปัญจฌานวิถี

คือ ปฏิภาคนิมิตมาปรากฏในมโนทวาร ภาวังก์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น ปริกรรมจิต อุปจารจิต อนุโลมจิต และโคตรภูจิตจะเกิดตามลำดับ (๒/๔๐)จากนั้น ปฐมฌานจิตจะเกิด ๑ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกสู่ภวังก์

อีกอย่างหนึ่ง อนึ่ง อุปจารจิต อนุโลมจิต และโคตรภูจิต เกิดแก่บุคคลผู้มีปัญญากล้าแข็ง จากนั้น ปฐมฌานจิตเกิด ๑ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกสู่ภวังค์. นี่เป็นวิถีของอาทิกัมมิกะ ส่วนในวิถีของผู้เข้าสมาบัติจะไม่มีกำหนดวิถีจิต เหมือนกระแสวิงค์ ความเป็นไปของวิถีจิต แม้ในทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ปัญจฌาน ก็โดยทำนองเดียวกับนัยที่กล่าวแล้วในปฐมฌานวิถี

อนึ่ง พึงทราบความพิเศษ ดังนี้ ในปฐมฌานจิต มีองค์ฌาน ๕ ในทุติยฌานจิต มีองค์ฌาน ๔ ในตติยฌานจิต มีองค์ฌาน ๓ ในจตุตถฌานจิต มีองค์ฌาน ๒ ในปัญจฌานจิต มีองค์ฌาน ๒

นี่ เป็นปัญจกนัย

(๒/๔๑) ส่วนในจตุตถกนัย พึงทราบว่า ในปฐมฌานจิต มีองค์ฌาน ๕ ในทุติยฌานจิต มีองค์ฌาน ๓ ในตติยฌานจิต มีองค์ฌาน ๒ ในจตุตถฌานจิต มีองค์ฌาน ๒ ดังนี้

อัปนาวิถีที่ปรารภปฏิภาคนิมิตที่เกิดแก่บุคคลผู้เจริญ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อากาศกสิณ อาโลกกสิณ แลอานาปานะ ก็เหมือนกับอัปนาวิถีที่ปรารภปฏิภาคนิมิตที่เกิดแก่บุคคลผู้เจริญปถวีกสิณนั้นแล

ถามว่า อัปนาวิถีที่ปรารภปฏิภาคนิมิตที่เกิดแก่บุคคลผู้เจริญอุสุภแต่ละอุสุภะ ในอุสุภะ ๑๐ มีกี่วิถี ?

ตอบว่า มี ๑ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี

ถามว่า อัปนาวิถีที่ปรารภปฏิภาคนิมิตที่เกิดแก่(๒/๔๒)บุคคลผู้เจริญกายคตาสติ มีกี่วิถี ?

ตอบว่า มี ๑ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี

ถามว่า อัปนาวิถีที่ปรารภสัตตบัญญัติที่เกิดแก่บุคคลผู้เจริญเมตตาพรหมวิหาร กรุณาพรหมวิหาร มุทิตาพรหมวิหาร มีกี่วิถี ?

ตอบว่า บางคนมี ๑ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี บางคนมี ๒ วิถี คือ ปฐมฌานวิถีและทุติยฌานวิถี บางคนมี ๓ วิถี คือ ปฐมฌานวิถี ทุติยฌานวิถี และตติยฌานวิถี บางคนมี ๔ วิถี ปฐมฌานวิถี ทุติยฌานวิถี ตติยฌานวิถี และจตุตถฌานวิถี

ถามว่า ส่วนอัปนาวิถีที่ปรารภสัตตบัญญัติแก่บุคคลผู้เจริญอุเบกขาพรหมวิหาร มีกี่วิถี ?

ตอบว่า มี ๑ วิถี คือ ปัญจฌานวิถี

ความเป็นไปแห่งวิถีจิต พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในปถวีกสิณ

มโนทวารูปาวจรอัปนาวิถีเภท จบแล้ว

มโนทวาร อรูปาวจรอัปนาวิถีเภท

ถามว่า อัปนาวิถีที่ปรารภอากาศบัญญัติ(๒/๔๓)ของบุคคลที่เจริญอากาศกสิณ มีกี่วิถี ?

ตอบว่า มี ๑ วิถี คือ อากาศานัญญาตนฌานวิถี

ถามว่า อัปสนาวิธิตที่ปรารภปฐมารูปวิญญานของบุคคลที่เจริญปฐมารูปวิญญาน มีกี่วิธี ?
ตอบว่า มี ๑ วิธี คือ วิญญานัญญาตนณานวิธิต

ถามว่า อัปสนาวิธิตที่ปรารภนัตถิภาวบัญญัติของบุคคลที่เจริญปฐมวิญญานภาว มีกี่วิธี ?
ตอบว่า มี ๑ วิธี คือ อากัญญาัญญาตนณานวิธิต

ถามว่า อัปสนาวิธิตที่ปรารภอรูปวิญญานดวงที่ ๓ ของบุคคลที่เจริญอรูปวิญญานดวงที่ ๓ มีกี่วิธี ?
ตอบว่า มี ๑ วิธี คือ เนวสัญญาสัญญาตนณานวิธิต

ความเป็นไปแห่งวิธิตจิต พึงทราบโดยนัยที่กล่าวในปถวิกสิณ

ในอรูปจิตทั้ง ๔ อย่าง ในอรูปจิตแต่ละอรูปจิต มีองค์ณาน ๒

มโนทวารอรูปาวจรอัปสนาวิธิตเภท จบแล้ว

โสตาปัตติมัคควิธิตเภท

(๒/๔๔)ถามว่า โสตาปัตติมัคควิธิต ที่ปรารภอัมมารมณีกถาคือนิพพาน มีกี่วิธี ?
ตอบว่า โสตาปัตติมัคควิธิต มี ๕ วิธี ได้แก่ ปฐมณานโสตาปัตติมัคควิธิต ๑, ทุตติยณานโสตาปัตติมัคควิธิต ๑, ตติยณานโสตาปัตติมัคควิธิต ๑, จตุตถณานโสตาปัตติมัคควิธิต ๑, ปัญจณานโสตาปัตติมัคควิธิต ๑.

คือ ในปฐมณานโสตาปัตติมัคควิธิตก่อน ภาวังกัโห ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ปริกรรมจิต อุปจารจิต อนุโลมจิต และโคตรภูจิตจะเกิดตามลำดับ จากนั้น ปฐมณานโสตาปัตติมัคควิธิตจะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ปฐมณานโสตาปัตติมัคควิธิตเกิด ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตถุสัภาวังกั

บรรดาวิธิตเหล่านั้น ภาวังกัจิตดวงก่อนหลัง ปรารภอารมณเิดอารมณหนึ่ง ของกัมมอารมณ กัมมณิมิตอารมณ และคตินิมิตอารมณ, มโนทวาราวชชนะจิต ปริกรรมจิต อุปจารจิต และอนุโลมจิต ปรารภสังขารธรรมเกิดขึ้น

แม้ในโสตาปัตติมัคควิธิตที่เป็นทุตติยณาน ตติยณาน จตุตถณาน และปัญจณาน ก็นัยเดียวกันนี้แล มรรคที่มีองค์ณานเท่านั้น แตกต่างกัน.

ส่วนพระสุกขวิปัสสะกะ มีโสตาปัตติมัคควิธิต วิธีเดียว คือ ภาวังกัโห ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ปริกรรมจิต อุปจารจิต อนุโลมจิต และโคตรภูจิตจะเกิดตามลำดับ จากนั้น ปฐมณานโสตาปัตติมัคควิธิตเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ปฐมณานโสตาปัตติมัคควิธิตเกิด ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตถุสัภาวังกั

บรรดาวิธิตเหล่านั้น ภาวังกัจิตดวงก่อนหลัง ปรารภอารมณเิดอารมณหนึ่ง ของกัมมอารมณ กัมมณิมิตอารมณ และคตินิมิตอารมณ, มโนทวาราวชชนะจิต ปริกรรมจิต อุปจารจิต และอนุโลมจิต ปรารภนิพพานเกิดขึ้น, โคตรภูจิต มัคควิธิต ผลิตเกิดขึ้นโดยปรารภนิพพาน ดังนี้

โสตาปัตติมัคควิธิตเภท จบแล้ว

โศดาปัตติผลสมาบัติวิधिเภท

โศดาปัตติผลสัมภุชบุคคล ย่อมพิจารณาไตร่ตรองมรรค จากนั้นพิจารณาไตร่ตรองผล จากนั้นจะพิจารณาไตร่ตรองถึงกิเลสที่ตนละได้แล้ว จากนั้นก็จะพิจารณาไตร่ตรองกิเลสทั้งหลายที่เหลือ คือ (๒/๔๖) ภาวังกิเลส ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณ์อีก ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น จิตก็จะตกภาวังกิเลสไป

บรรดาวิธึเหล่านั้น ภาวังกจิตดวงแรกและดวงหลัง ปรรวาทอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง แห่งกัมม อารมณ์ กัมมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์แล้วเกิดขึ้น

แม้ในปัจจุบันเวกขณวิธึที่เหลือ ก็นัยเดียวกันนี้

รู้ว่า โศดาปัตติผลเป็นผลที่เราได้ด้วยวิธึนี้, รู้ว่า นิพพานเป็นอารมณ์ของมรรคและผลที่เราได้ด้วยวิธึนี้, รู้ว่า กิเลส ๒ อย่าง กล่าวคือทวิภูฏฐิและวิจิกิจฉา เป็นกิเลสที่ละแล้วด้วยโศดาปัตติมรรคเราได้ด้วยวิธึนี้, รู้ว่า กิเลส ๘ อย่าง กล่าวคือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อนอตตปปะ (๒/๔๗) ที่ละไม่ได้ด้วยโศดาปัตติมรรคที่เราได้ด้วยวิธึนี้ ดังนี้ นี้เป็นความพิเศษ

นี้เป็นวิธึของบุคคลผู้ตรัสรู้ซ้ำ, อนึ่ง อุปจารจิต อนุโลมจิต และโคตรภูจิต ของบุคคลผู้ตรัสรู้ได้เร็วก็จะเกิด ๓ ครั้ง โศดาปัตติผลจิตจะเกิด ๓ ครั้ง ดังนี้ นี้เป็นความพิเศษ

ถามว่า โศดาปัตติผลสมาบัติวิธึที่ปรรวาทมัมมารมณฺ์ กล่าวคือ นิพพาน มีวิธึเท่าไร ? ตอบว่า มีวิธึ ๕ เช่นเดียวกับมรรค ได้แก่ โศดาปัตติผลสมาบัติวิธึที่เป็นปฐมฌาน ๑, โศดาปัตติผลสมาบัติวิธึที่เป็นทุติยฌาน ๑, โศดาปัตติผลสมาบัติวิธึที่เป็นตติยฌาน ๑, โศดาปัตติผลสมาบัติวิธึที่เป็นจตุตถฌาน ๑, โศดาปัตติผลสมาบัติวิธึที่เป็นปัญจฌาน ๑

คือ ภาวังกิเลส ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น อนุโลมจิตเกิด ๔ ครั้ง จากนั้น ปฐมฌานโศดาปัตติผลจิตเกิดหลายครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกไปเป็นภาวังกิเลส

(๒/๔๘) ในวิธึนั้น ภาวังกจิตดวงก่อนและดวงหลัง ปรรวาทอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งแห่งกัมม อารมณ์ กัมมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์แล้วเกิดขึ้น, มโนทวาราวชชนะจิต และอนุโลมจิต ก็ปรรวาทสังขารธรรมแล้วเกิดขึ้น, ผลจิตทั้งหลาย ก็ปรรวาทนิพพานเกิดขึ้นดังนี้

แม้ในโศดาปัตติผลสมาบัติวิธึที่เป็นทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และปัญจฌาน ก็นัยเดียวกันนี้ องค์ฌานและมรรคเท่านั้น ที่แตกต่างกัน ดังนี้

อนึ่ง โศดาปัตติผลสมาบัติวิธึของพระสุกขวิปัสสกะ ก็เช่นเดียวกันกับปฐมฌานโศดาปัตติผลวิธึ

โศดาปัตติผลสมาบัติวิธึเภท จบแล้ว

๒.๒.๓ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๓

มโนทวาร มัคคผลวิถิเภท

(๓/๑) พึงทราบสภากาคามิวิถิ และอรรถตมมรรควิถิโดยอนุโลมตามมันทปัญญาและติกขปัญญา โดยเพิ่มโวทานจิตที่โคตรภูฐาน และเพิ่มสภากาคามิมรรค และอรรถตมมรรคแต่ละชนิดที่โสตาปัตติมัคคฐาน เช่นเดียวกับโสตาปัตติมรรควิถิ

บุคคลผู้ตั้งอยู่ในสภากาคามิผล มีปัจจเวกขณวิถิ ๕ วิถิ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิผล มีปัจจเวกขณวิถิ ๕ วิถิ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรรถตมผล มีปัจจเวกขณวิถิ ๕ วิถิ เช่นเดียวกับบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสตาปัตติผล

บรรดาภิเลสทั้ง ๘ ชนิด กิเลส ๓ ชนิด อย่างหยาบ กล่าวคือ โลภะ โทสะ โมหะ ทำให้บางเบาได้ด้วยสภากาคามิมรรค

กิเลส ๓ ชนิด อย่างละเอียด กล่าวคือ โลภะ โทสะ โมหะ และกิเลส ๕ ชนิด กล่าวคือ มานะ ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อนอตตปปะ จะยังละไม่ได้

กิเลส ๒ ชนิด คือ กามราคะและพยาปาหะ ละได้ด้วยอนาคามิมรรค

กิเลส ๕ ชนิด ที่เหลือ กล่าวคือ ภวราคะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อนอตตปปะ จะยังละไม่ได้,

กิเลส ๗ ชนิด กล่าวคือ ภวราคะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อนอตตปปะ ละได้ด้วยอรรถตมมรรค

กิเลสที่เหลือย่อมไม่มี ดังนั้น (๓/๒) ปัจจเวกขณวิถิจึงมี ๒๑ วิถิ บัณฑิตย่อมพิจารณาผล และนิพพาน ย่อมพิจารณาหรือว่า ไม่พิจารณาภิเลสที่ตนละได้แล้ว ดังนี้

พึงทราบสมบัติวิถิของพระสภากาคามิผล อนาคามิผล และอรรถตมผลโดยอนุโลมแก่มันทปัญญาและติกขปัญญา โดยเพิ่มสภากาคามิผล อนาคามิผล และอรรถตมผลคนละส่วนที่ตำแหน่งโสตาปัตติผล เหมือนกับโสตาปัตติผลสมบัติ ดังนี้

มโนทวารมัคคผลวิถิเภท จบแล้ว

อัปนาชวณเภท

ถามว่า อัปนาชวณะของปุถุชน และพระเสกขะที่เกิดหลังจาก ๒ ดวงแรกของมหากุศลจิต มีอัปนาชวณะเท่าไร ? ตอบว่า มี ๓๒ อัปนาชวณะ ได้แก่ รูปาวจรกุศลชวณะ กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๔ ชวณะ โสตาปัตติมัคคชวณะ กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๔ ชวณะ สภากาคามิมัคคชวณะ กล่าวคือ (๓/๓) ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๔ ชวณะ โสตาปัตติผลชวณะ กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๔

ชวนะ สกทาคามีผลชวนะ กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๔ ชวนะ อนาคามีผลชวนะ กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๔ ชวนะ

ถามว่า หลังจากมหากุศลจิตดวงที่ ๓ มีอัปนาชวนะเท่าไร ? ตอบว่า มีอัปนาชวนะ ๑๒ ได้แก่ รูปาวจรกุศลชวนะกล่าวคือปัญจฌาน ๑ ชวนะ อรูปาวจรกุศลชวนะ ๔ ชวนะ โสตาปัตติมัคคชวนะ สกทาคามีมัคคชวนะ อนาคามีมัคคชวนะ และอรหัตตมัคคชวนะมี ๔ ชวนะ โสตาปัตติผลชวนะ สกทาคามีผลชวนะ อนาคามีผลชวนะกล่าวคือปัญจฌาน ๓ ชวนะ

ถามว่า หลังจากมหากิริยา ๒ ดวงแรกของบุคคลผู้ปราศจากราคะ มีอัปนาชวนะเท่าไร ? ตอบว่า มี ๘ อัปนาชวนะ ได้แก่ (๓/๔)รูปาวจรกิริยาชวนะ กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๔ ชวนะ อรหัตตผลชวนะ กล่าวคือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ๔ ชวนะ

ถามว่า หลังจาก มหากิริยาดวงที่สาม ๒ ดวง มีอัปนาชวนะเท่าไร ? ตอบว่า มี ๖ อัปนาชวนะ ได้แก่ รูปาวจรกิริยาชวนะกล่าวคือปัญจฌาน ๑ ชวนะ อรูปาวจรกิริยาชวนะ ๔ ชวนะ อรหัตตผลชวนะกล่าวคือปัญจฌาน ๑ ชวนะ

อัปนาชวนะเภท จบแล้ว

โคตรภู โวทาน อนุโลมจิตตานิเภท

ถามว่า โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของอัปนาชวนะมีกี่ดวง ? ตอบว่า มี ๔๖ ดวง ได้แก่ โคตรภูจิต ๔๖ คือ โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของรูปาวจรกุศลจิต ๑๐ ดวง โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของรูปาวจรกิริยาจิต ๑๐ ดวง โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของรูปาวจรกุศลจิต ๘ ดวง โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของรูปาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง (๓/๕)โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของโสตาปัตติมัคคจิต ๑๐ ดวง

ถามว่า โวทานจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยแก่อัปนาชวนะมีกี่ดวง ? ตอบว่า มี ๓๐ ดวง ได้แก่ โวทานจิต ๓๐ คือ โวทานจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยแก่สกทาคามีมัคคจิต ๑๐ ดวง โวทานจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยแก่อนาคามีมัคคจิต ๑๐ ดวง โวทานจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยแก่อรหัตตมัคคจิต ๑๐ ดวง

ถามว่า อนุโลมจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของอัปนาชวนะมีกี่ดวง ? ตอบว่า มี ๔๐ ดวง ได้แก่ โคตรภูจิต ๔๐ คือ อนุโลมจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของโสตาปัตติผลจิต ๑๐ ดวง อนุโลมจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของสกทาคามีผลจิต ๑๐ ดวง อนุโลมจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของอนาคามีผลจิต ๑๐ ดวง อนุโลมจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของอรหัตตผลจิต ๑๐ ดวง

มหากุศลจิตดวงที่หนึ่ง ๒ ดวง และดวงที่สาม ๒ ดวง ของชวนะแห่งอรูปาวจรกุศล อรูปาวจรกุศ มรรค และผลเบื้องต้น ๓ ดวง (๓/๖)ซึ่งชวนะแต่ละดวง บัณฑิตพึงถือเอาโดยทำเป็นคู่ๆ คืออสังขาริกะ และสังขาริกะ เช่นเดียวกับเวทนาที่ผ่านมา

มหากิริยาจิตดวงที่หนึ่ง ๒ ดวง และดวงที่สาม ๒ ดวง ของรูปาวจรกิริยาชวณะ อรูปาวจรกิริยาชวณะ และอรรถัตตผลชวณะ ซึ่งชวณะแต่ละดวง บัณฑิตพึงถือเอาโดยทำเป็นคูคืออสังขาริกะ และสังขาริกะ เช่นเดียวกับเวหนาทที่ผ่านมา

ดังนั้น โคตรกุกจิต จึงมี ๔๐ ดวง โวทานจิต ๓๐ อนุโลมจิต ๔๐ ดวง ดังนี้

โคตรกุกโวทานอนุโลมจิตตเภท จบแล้ว

มโนทวารวิถีเภท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจของสาธุชน จบแล้ว

อนิภูมัมชฌัตตาติ อัญญารัมมณเภท

ถามว่า วิปากจิตที่ปรารภรูปารมณที่ไม่น่าปรารภนามีเท่าไร ? ตอบว่า มี ๓ ดวง ได้แก่ (๓/๗)วิปากจิต ๓ ดวง คือ จักขุวิญญาณ ที่เป็นอกุศลวิปาก สัมปฏิจฉนจิตที่เป็นอกุศลวิปาก และสันตிரณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก

วิปากจิต ๓ ดวงๆ ที่ปรารภสัททารมณ คันธารมณ รสารมณ และโณฏฐัพพารมณที่ไม่น่าปรารภนา โดยเพิ่มโสตวิญาณที่เป็นอกุศลวิปาก ฆานวิญาณที่เป็นอกุศลวิปาก ชิวหาวิญาณที่เป็นอกุศลวิปาก และกายวิญาณที่เป็นอกุศลในตำแหน่งของจักขุวิญญาณเหมือนที่ผ่านมา

ถามว่า วิปากจิตที่ปรารภรูปารมณที่เป็นอนิภูมัมชฌัตตะ (อารมณที่ตีปานกลาง)มีเท่าไร ? ตอบว่า มี ๗ ดวง ได้แก่ วิปากจิต ๗ ดวง คือ จักขุวิญญาณ ที่เป็นอกุศลวิปาก สัมปฏิจฉนจิตที่เป็นอกุศลวิปาก อุเปกขาสันตிரณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก และอุเปกขามหาวิปากจิต

วิปากจิต ๗ ดวง ที่ปรารภสัททารมณ คันธารมณ รสารมณ และโณฏฐัพพารมณที่เป็นอนิภูมัมชฌัตตะ (อารมณที่ตีปานกลาง) (๓/๘)โดยเพิ่มโสตวิญาณที่เป็นอกุศลวิปาก ฆานวิญาณที่เป็นอกุศลวิปาก ชิวหาวิญาณที่เป็นอกุศลวิปาก และกายวิญาณที่เป็นอกุศลวิปากในตำแหน่งของจักขุวิญญาณเหมือนที่ผ่านมา ดังนี้

ถามว่า วิปากจิตที่ปรารภรูปารมณที่เป็นอติอัญญะ (อารมณที่ตียิ่ง)มีเท่าไร ? ตอบว่า มี ๗ ดวง ได้แก่ วิปากจิต ๗ ดวง คือ จักขุวิญญาณ ที่เป็นอกุศลวิปาก สัมปฏิจฉนจิตที่เป็นอกุศลวิปาก โสมนัสสันตிரณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก และโสมนัสสมาวิปากจิต

วิปากจิต ๗ ดวง ที่ปรารภสัททารมณ คันธารมณ รสารมณ และโณฏฐัพพารมณที่เป็นอติอัญญะ (อารมณที่ตียิ่ง) โดยเพิ่มวิญาณจิต ๔ ดวงมีโสตวิญาณเป็นต้นเฉพาะดวงๆ ในตำแหน่งของจักขุวิญญาณเหมือนที่ผ่านมา ดังนี้

ถามว่า วิปากจิตที่ปรารภธัมมารมณอันไม่น่าปรารภนามีเท่าไร ? ตอบว่า มีวิปากจิต ๑ ดวง ได้แก่ สันตிரณจิต ที่เป็นอกุศลวิปาก

(๓/๙)ถามว่า วิปากจิตที่ปรารภอัมมารมณอันเป็นอิฏฐัมชัมตตะ (อารมณ์ที่ดีปานกลาง)มีเท่าไร ? ตอบว่า มี ๕ ดวง ได้แก่ วิปากจิต ๕ ดวง คืออุpekขาสันตึรณจิต และอุpekขามหาวิปากจิตที่เป็นกุศลวิปาก

ถามว่า วิปากจิตที่ปรารภอัมมารมณอันนำปรารภนายังมีเท่าไร ? ตอบว่า มี ๕ ดวง ได้แก่ วิปากจิต ๕ ดวง คือ โสมนัสสันตึรณจิต และโสมนัสสมหาวิปากจิต

อนิฏฐัมชัมตตติอิฏฐารัมมณเภท จบแล้ว

ตทาลัมพนเภท

ถามว่า ชวณะของจิตที่มีโลภะเป็นมูล โมหะเป็นมูลทั้ง ๑๐ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีตทาลัมพนจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๑ ดวง ได้แก่ ตทาลัมพนจิต ๑๑ ดวง คือ สันตึรณจิต ๓ ดวง และมหาวิปากจิต ๘ ดวง

ถามว่า ชวณะของจิตที่มีโทสะเป็นมูลทั้ง ๒ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีตทาลัมพนจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๖ ดวง ได้แก่ (๓/๑๐)ตทาลัมพนจิต ๖ ดวง คือ อุpekขาสันตึรณจิต ๒ ดวง และอุpekขามหาวิปากจิต ๔ ดวง

ถามว่า ชวณะของมหากุศลจิตทั้ง ๘ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีตทาลัมพนจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๑ ดวง ได้แก่ สันตึรณจิต ๓ ดวง และมหาวิปากจิต ๘ ดวง

ถามว่า กริยาชวณะที่สทรคตด้วยโสมนัส ๕ ดวง หลังชวณะแต่ละดวง มีตทาลัมพนะเท่าไร ? ตอบว่า มี ๕ ดวง ได้แก่ ตทาลัมพนจิต ๕ ดวง คือ สันตึรณจิตที่สทรคตด้วยโสมนัส ๑ ดวง มหาวิปากจิตที่สทรคตด้วยโสมนัส ๔ ดวง

ถามว่า ชวณะของมหากริยาจิตที่สทรคตด้วยอุpekขาทั้ง ๔ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีตทาลัมพนจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๖ ดวง ได้แก่ ตทาลัมพนจิต ๖ ดวง (๓/๑๑)คือ อุpekขาสันตึรณจิต ๒ ดวง และอุpekขามหาวิปากจิต ๔ ดวง

ตทาลัมพนเภท จบแล้ว

ภวังคเภท

ถามว่า ชวณะของจิตที่มีโลภะเป็นมูล โมหะเป็นมูลทั้ง ๑๐ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๙ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๑๙ ดวง คือ อุpekขาสันตึรณจิต ๒ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง และมหัคคตวิปากจิต ๙ ดวง

ถามว่า ชวณะของจิตที่สัมปยุตด้วยปฏิฆะทั้ง ๒ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๖ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๖ ดวง คือ อุpekขาสันตึรณจิต ๒ ดวง และอุpekขาสเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๔ ดวง

ถามว่า ชวณะของกามาวจรกุศลจิตทั้ง ๘ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ?
ตอบว่า มี ๑๙ ดวง ได้แก่ (๓/๑๒)ภวังคจิต ๑๙ ดวง คือ อุpekขาสันตීรณจิต ๒ ดวง สเหตุกกามาวจร
วิปากจิต ๘ ดวง และมหัคคตวิปากจิต ๙ ดวง

ถามว่า หลังหสิตุปปาทชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๙ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๙ ดวง
คือ สเหตุกกามาวจรโสภณญาณสัมปยุตตวิปากจิต ๔ ดวง และรูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง

ถามว่า ชวณะของสเหตุกกามาวจรกิริยาจิตทั้ง ๘ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิต
เท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๓ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๑๓ ดวง คือ สเหตุกกามาวจรญาณสัมปยุตตวิปากจิต ๔
ดวง และมหัคคตวิปากจิต ๙ ดวง

ถามว่า ชวณะของรูปาวจรกิริยาจิตทั้ง ๑๐ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ?
ตอบว่า มี ๙ ดวง ได้แก่ (๓/๑๓)ภวังคจิต ๙ ดวง คือ อุpekขาสันตīรณจิต ๒ ดวง สเหตุกกามาวจร
ญาณสัมปยุตตวิปากจิต ๔ ดวง และรูปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง

ถามว่า ชวณะของอรุปจิตดวงแรกทั้ง ๒ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ?
ตอบว่า มี ๑๐ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๑๐ ดวง คือ สเหตุกกามาวจรญาณสัมปยุตตวิปากจิต ๔ ดวง รุ
ปาวจรวิปากจิต ๕ ดวง และอรุปาวจรวิปากจิตดวงแรก ๑ ดวง

ถามว่า ชวณะของอรุปจิตดวงที่สองทั้ง ๒ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ?
ตอบว่า มี ๑๑ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๑๑ ดวง โดยเพิ่มอรุปาวจรวิปากจิตดวงที่ ๒ ในภวังคจิต ๑๐ ดวง
ก่อนนั้น

ถามว่า ชวณะของอรุปจิตดวงที่สามทั้ง ๒ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ?
ตอบว่า มี ๑๒ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๑๒ ดวง (๓/๑๔)โดยเพิ่มอรุปาวจรวิปากจิตดวงที่ ๓ ในภวังคจิต
๑๑ ดวงก่อนนั้น

ถามว่า ชวณะของอรุปจิตดวงที่สี่ทั้ง ๒ ดวง หลังชวณะแต่ละชวณะมีภวังคจิตเท่าไร ?
ตอบว่า มี ๑๓ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๑๓ ดวง โดยเพิ่มอรุปาวจรวิปากจิตดวงที่ ๔ ในภวังคจิต ๑๒ ดวง
ก่อนนั้น

ภวังคเภท จบแล้ว

จตุติเภท

ถามว่า จุตติจิตที่เป็นเหตุและที่เป็นนอเหตุกะทั้ง ๖ ดวง หลังจตุติจิตแต่ละดวง มีปฏิสนธิ
จิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๐ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๑๐ ดวง คือ อุpekขาสันตīรณจิต ๒ ดวง สเหตุก
กามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง

ถามว่า จุติจิตที่เป็นสาเหตุกามาวจรญาณสัมปยุตทั้ง ๔ ดวง หลังจุติจิตแต่ละดวง มีปฏิสนธิจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๙ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๑๙ ดวง คือ (๓/๑๕)อุเปกขาสันตிரณจิต ๒ ดวง เหตุกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง และมหัคคตวิปากจิต ๙ ดวง

ถามว่า จุติจิตของรูปาวจรทั้ง ๕ ดวง หลังจุติจิตแต่ละดวง มีปฏิสนธิจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๗ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๑๗ ดวง คือ เหตุกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง มหัคคตวิปากจิต ๙ ดวง

ถามว่า หลังอรุปรูปจุติจิตดวงแรก มีปฏิสนธิจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๘ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๑๐ ดวง คือ วิปากจิตที่เป็นสาเหตุกามาวจรญาณสัมปยุต ๔ ดวง และอรุปรูปวิปากจิต ๔ ดวง

ถามว่า หลังอรุปรูปจุติจิตดวงที่ ๒ มีปฏิสนธิจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๗ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๗ ดวง โดยให้อาอรุปรูปปฏิสนธิจิตดวงที่ ๑ ในปฏิสนธิจิต ๘ ดวงก่อนออก

ถามว่า หลังอรุปรูปจุติจิตดวงที่ ๓ มีปฏิสนธิจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๖ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๖ ดวง โดยให้อาอรุปรูปปฏิสนธิจิตดวงที่ ๒ (๓/๑๖)ในปฏิสนธิจิต ๗ ดวงก่อนออก

ถามว่า หลังอรุปรูปจุติจิตดวงที่ ๔ มีปฏิสนธิจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๕ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๕ ดวง โดยให้อาอรุปรูปปฏิสนธิจิตดวงที่ ๓ ในปฏิสนธิจิต ๖ ดวงก่อนออก

จุติเภท จบแล้ว

จุติบุคคลเภท

ถามว่า บุคคลเมื่อเคลื่อนจากทวารัมมณะหรือเคลื่อนจากภวังค์อันเป็นเบื้องหลังของตทวารัมมณะจะไปเกิดในโลกไหน ? ตอบว่า ไปเกิดในกามโลกเท่านั้น

บุคคลเมื่อเคลื่อนจากขวนะจะไปเกิดในโลกไหน, เคลื่อนแล้วจากกามโลก จะไปเกิดในกามโลกหรือพรหมโลก, เคลื่อนจากพรหมโลก จะไปเกิดในพรหมโลก หรือกามโลก

บุคคลเมื่อเคลื่อนจากขวนะจะไปเกิดในโลกไหน, เคลื่อนแล้วจากกามโลก จะไปเกิดในกามโลกหรือพรหมโลก, เคลื่อนจากพรหมโลก (๓/๑๗)จะไปเกิดในพรหมโลก หรือกามโลก

จุติบุคคลเภท จบแล้ว

นิमितตเภท

สัตว์ที่เกิดในนिरยภูมิ นิमित ๓ อย่าง นิमितใดนิमित ๑ จะปรากฏ ได้แก่ นิमित ๓ อย่าง นิमितใดนิमितหนึ่งปรากฏ คือ อกุศลกรรม อกุศลกรรมนิमित หรือคตินิमितที่พรรณมาถึงคติในนรกเป็นต้น ดังนี้

สัตว์ที่เกิดในไตรจฉานภูมิ นิमित ๓ อย่าง นิमितใดนิमित ๑ จะปรากฏ ได้แก่ นิमित ๓ อย่าง นิमितใดนิमितหนึ่งปรากฏ คือ อกุศลกรรม อกุศลกรรมนิमित หรือคตินิमितที่พรรณมาถึงภูเข หรือป่าไม้เป็นต้น ดังนี้

สัตว์ที่เกิดในเปตภูมิ นิมิต ๓ อย่าง นิมิตใดนิมิต ๑ จะปรากฏ ได้แก่ นิมิต ๓ อย่าง นิมิตใด นิมิตหนึ่งปรากฏ คือ อุกุศลกรรม อุกุศลกรรมนิมิต หรือคตินิมิตที่พรรณนาเห็นความมืดมนเป็นต้น ดังนี้

(๓/๑๘) สัตว์ที่เกิดในมनुสสภูมิ นิมิต ๓ อย่าง นิมิตใดนิมิต ๑ จะปรากฏ ได้แก่ นิมิต ๓ อย่าง นิมิตใดนิมิตหนึ่งปรากฏ คือ กุศลกรรม กุศลกรรมนิมิต หรือคตินิมิตที่พรรณนาถึง ธรรม์มารดา เป็นต้น ดังนี้

สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นกามาวจร นิมิต ๓ อย่าง นิมิตใดนิมิต ๑ จะปรากฏ ได้แก่ นิมิต ๓ อย่าง นิมิตใดนิมิตหนึ่งปรากฏ คือ กุศลกรรม กุศลกรรมนิมิต หรือคตินิมิตที่พรรณนาถึง นางฟ้า วิมาน และต้นกัลปพฤกษ์เป็นต้น ดังนี้

สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นรูปาวจร กัมมนิมิตมีปถวิกสิณบัญญัติจะมาปรากฏ

สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นอากาศาณูญายตนะ กัมมนิมิตกล่าวคืออากาศบัญญัติจะมาปรากฏ

สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นวิญญาณูญายตนะ กัมมนิมิตกล่าวคือปฐมารูปกุศลจะมาปรากฏ

(๓/๑๙) สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นอาภิวัจจัญญายตนะ กัมมนิมิตกล่าวคือนัตถิภาวะบัญญัติจะมาปรากฏ

สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ กัมมนิมิตกล่าวคืออตติยารูปกุศลจะมาปรากฏ

นิมิตตเภท จบแล้ว

กัมมารัมมณมรณาสันนวิธิเภท

อัมมารมณที่เป็นกรรมในอดีต เมื่อมาปรากฏแก่มโนทวาร ภาวศ์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะจะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น ตทาลัมพะจะเกิด ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น จุติจิตจะเกิดขึ้น ถัดจากจุติจิตนั้น ปฏิสนธิจิตจะเกิดขึ้น จากนั้นภวังคจิตจะเกิด ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะที่เป็นต้นหาในภพ จะเกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้นก็ตกเข้าสู่ภวังค์ นี้เป็นจุดที่สิ้นสุดของตทารัมมณะ

(๓/๒๐) อัมมารมณที่เป็นกรรมในอดีต เมื่อมาปรากฏแก่มโนทวาร ภาวศ์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะจะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น ตทาลัมพะจะเกิด ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น ภวังคจิตจะเกิดขึ้น ถัดจากภวังคจิตนั้น ปฏิสนธิจิตจะเกิดขึ้น จากนั้นภวังคจิตจะเกิด ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะที่เป็นต้นหาในภพ จะเกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกเข้าสู่ภวังค์ นี้เป็นจุดที่สิ้นสุดของภวังค์ของตทารัมมณะ

อัมมารมณที่เป็นกรรมในอดีต เมื่อมาปรากฏแก่มโนทวาร ภาวศ์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะจะเกิด ๕ ครั้ง ถัดจากนั้น จุติจิตจะเกิดขึ้น ถัดจากจุติจิตนั้น ปฏิสนธิจิตจะเกิดขึ้น จากนั้นภวังคจิตจะเกิด ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะ

เกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะที่เป็นตัณหาในภพ จะเกิดขึ้น ๗ ครั้ง (๓/๒๑) ถัดจากนั้น ก็ตกเข้าสู่ภวังค์ นี้เป็นจุดที่สิ้นสุดของชวนะ

ธัมมารมณที่เป็นกรรมในอดีต เมื่อมาปรากฏแก่มนทวาร ภวังค์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะจะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น ภวังค์เกิด ๑ ครั้ง ถัดจากนั้น จุติจิตจะเกิดขึ้น ถัดจากจุติจิตนั้น ปฏิสนธิจิตจะเกิดขึ้น จากนั้นภวังคจิตจะเกิด ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะที่เป็นตัณหาในภพ จะเกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกเข้าสู่ภวังค์ นี้เป็นจุดที่สิ้นภวังค์ของชวนะ

กัมมารัมมณมรณาสันนวิธิเกท จบแล้ว

ปัจจุปัณรูปารัมมณกัมมิมิตตารัมมณมรณาสันนวิธิเกท

รูปารมณที่กระทบจักขุปสาทที่เกิดในอุปาทขณะของภวังค์ดวงแรก ในภวังค์ ๔ ดวง ในก่อนแต่ปัญจทวาราวชชนะ หลังจากนั้น ภวังคจลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้นปัญจทวาราวชชนะเกิด จักขุวิญญาณเกิด สัมปฏิจฉนะเกิด สันตীরณเกิด โวภูฐัพพะเกิด จากนั้นชวนะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น ตทาลัมพะเกิด ๒ ครั้ง (๓/๒๒) จากนั้น จุติจิตก็เกิดขึ้น ถัดจากจุติจิตนั้น ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น จากนั้น ภวังค์เกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากภวังค์นั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะที่เป็นตัณหาในภพ เกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกสู่ภวังค์

ความที่ปฏิสนธิมีอารมณ์เป็นปัจจุบัน ย่อมได้ในวิธีนี้ เพราะความที่รูปารมณดับพร้อมกับการสิ้นปฏิสนธิจิตและภวังค์จิตนั้นเทียว นี้เป็นจุดในการสิ้นสุดของตทาลัมพะ

รูปารมณที่กระทบจักขุปสาทที่เกิดในอุปาทขณะของภวังค์ดวงแรก ในภวังค์ ๓ ดวง ในก่อนแต่ปัญจทวาราวชชนะ หลังจากนั้น ภวังคจลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้นปัญจทวาราวชชนะเกิด จักขุวิญญาณเกิด สัมปฏิจฉนะเกิด สันตীরณเกิด โวภูฐัพพะเกิด จากนั้นชวนะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น ตทาลัมพะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้น จุติจิตเกิดขึ้นในเมื่อภวังค์เกิดแล้วดับ ๑ ครั้ง ถัดจากจุติจิตนั้น ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น จากนั้น ภวังค์เกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง (๓/๒๓) จากภวังค์นั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะที่เป็นตัณหาในภพ เกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกสู่ภวังค์

ความที่ปฏิสนธิมีอารมณ์เป็นอดีต ย่อมได้ในวิธีนี้ เพราะรูปารมณดับในภวังคขณะแห่งจุติจิตนั้นเทียว นี้เป็นจุดในการสิ้นภวังค์ของตทาลัมพะ

รูปารมณกระทบจักขุปสาทที่เกิดในอุปาทขณะของภวังค์ดวงแรก ในภวังค์ ๖ ดวง ในก่อนแต่ปัญจทวาราวชชนะ หลังจากนั้น ภวังคจลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้นปัญจทวาราวชชนะเกิด จักขุวิญญาณเกิด สัมปฏิจฉนะเกิด สันตীরณเกิด โวภูฐัพพะเกิด จากนั้นชวนะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น จุติจิตเกิดขึ้น ถัดจากจุติจิตนั้น ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น จากนั้น ภวังค์เกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง

หลังจากภวังค์นั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะที่เป็นต้นหาในภพ เกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้นก็ตกสู่ภวังค์

ความที่ปฏิสนธิมีอารมณ์เป็นปัจจุบัน แม้แก่ภวังค์จิต ๒ ดวง ย่อมได้ในวิถีนี เพราะรูปารมณ์ดับในภวังค์ขณะ ของภวังค์จิตดวงที่ ๒ นั้นเทียว นี้เป็นจุดีในการสิ้นสุดของชวนะ

รูปารมณ์กระทบจักขุปสาทที่เกิดในอุปาทขณะของภวังค์ดวงแรก ในภวังค์ ๖ ดวง ในก่อนแต่ปัญจทวาราวชชนะ หลังจากนั้น ภวังค์จลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้นปัญจทวาราวชชนะเกิด จักขุวิญญาณเกิด สัมปฏิจฉนะเกิด สันตริณเกิด โวภูฏัพพะนะเกิด จากนั้นชวนะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น จุติจิตเกิดขึ้น ถัดจากจุติจิตนั้น ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น จากนั้น ภวังค์เกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง หลังจากภวังค์นั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะที่เป็นต้นหาในภพ เกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้นก็ตกสู่ภวังค์

การที่ปฏิสนธิก็ดี ภวังค์จิตดวงแรกก็ตีมีอารมณ์เป็นปัจจุบัน ย่อมได้ในวิถีนี เพราะการดับของรูปารมณ์ในภวังค์ขณะ ของภวังค์จิตดวงที่ ๑ นั้นเทียว นี้ชวนภวังค์ขยจุติ

ปัจจุบันรูปารมณ์มณกัมมนิมิตตารัมมณมรณาสันนวิถิภพ จบแล้ว

อดีตรูปารมณ์มณกัมมนิมิตตารัมมณมรณาสันนวิถิภพ

กัมมนิมิตกล่าวคือรูปารมณ์ อันเป็นอดีต เมื่อมาปรากฏในมโนทวาร ภวังค์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะจะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น ตทาลัมพะนะเกิด ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น จุติจิตเกิดขึ้น. ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น. จากนั้นภวังค์จิตจะเกิด ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะที่เป็นต้นหาในภพ จะเกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกภวังค์ไป นี้เป็นจุดีของตทารัมมณะเป็นที่สิ้นสุด

กัมมนิมิตกล่าวคือรูปารมณ์ อันเป็นอดีต เมื่อมาปรากฏในมโนทวาร ภวังค์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะจะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น ตทาลัมพะนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้น จุติจิตเกิดขึ้นในเพราะภวังค์เกิดแล้วดับ ๑ ครั้ง. ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น. จากนั้นภวังค์จิตจะเกิด ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะที่เป็นต้นหาในภพ จะเกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกภวังค์ไป นี้เป็นจุดีของตทารัมมณะและภวังค์

กัมมนิมิตกล่าวคือรูปารมณ์ อันเป็นอดีต เมื่อมาปรากฏในมโนทวาร ภวังค์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะจะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น ตทาลัมพะนะเกิด ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น จุติจิตเกิดขึ้น. ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น. จากนั้นภวังค์จิตจะเกิด ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะที่เป็นต้นหาในภพ จะเกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกภวังค์ไป นี้เป็นจุดีของตทารัมมณะเป็นที่สิ้นสุด

กัมมนิมิตกล่าวคือรูปารมณ อันเป็นอดีต เมื่อมาปรากฏในมโนทวาร ภาวังก์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะจะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น จุติจิตเกิดขึ้นในเพราะภาวังก์เกิด แล้วดับลง. ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น. จากนั้นภาวังก์จิตจะเกิด ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง(๓/๒๗) จากนั้น ชวนะที่เป็นต้นหาในภพ จะเกิดขึ้น ๗ ครั้ง ถัดจากนั้นก็ตกภาวังก์ไป นี่เป็นจุดของการสิ้นชวนะและภาวังก์

อติเรูปารมณกัมมนิมิตารมณมรณาสันนวิถิเภท จบแล้ว

กัมมนิมิตารมณมรณาสันนวิถิเภท

พึงทราบถึงประเภทของมรณาสันนวิถิ ในกัมมนิมิตอารมณแต่ละอย่าง ในกัมมนิมิตอารมณที่เป็นสัททะ คันธะ รสชะ โผฏฐัพพะเหมือนกับประเภทของมรณาสันนวิถิ ในกัมมนิมิตอารมณที่เป็นรูปารมณนั้นแล

พึงทราบถึงประเภทของมรณาสันนวิถิ ในกัมมนิมิตอารมณที่เป็นธรรมารมณแต่ละอย่าง ในกัมมนิมิตอารมณที่เป็นกามาวจรธัมมารมณ ในอดีต เหมือนกับประเภทของมรณาสันนวิถิ ในกัมมนิมิตอารมณที่เป็นรูปารมณที่เป็นอดีตนั้นแล

กัมมนิมิตารมณมรณาสันนวิถิเภท จบแล้ว

คตินิมิตารมณมรณาสันนวิถิเภท

(๓/๒๘)คตินิมิตที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับอุปปาทักขณะของภาวังก์ดวงแรก ในภาวังก์ ๓ ดวงที่ผ่านมา จากมโนทวาราวชชนะมาปรากฏในมโนทวาร ภาวังก์จลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะ ๑ ครั้ง ชวนะ ๕ ครั้ง ตทาลัมพะ ๒ ครั้ง จากนั้นจุติจิตเกิดขึ้น. ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น จากนั้นภาวังก์จิตเกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้นมโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง ชวนะที่เป็นต้นหาในภพเกิดอีก ๗ ครั้ง ถัดจากนั้นก็ตกภาวังก์ไป.

ความที่ปฏิสนธิอารมณเป็นปัจจุบัน แม้แก่ภาวังก์จิต ๔ ดวง ย่อมได้ในวิถินี้ เพราะคตินิมิตดับในภาวังก์ขณะของภาวังก์จิตดวงที่ ๔ นั้นเทียว นี่เป็นจุดในการสิ้นของตทาลัมพะ

คตินิมิตที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับอุปปาทักขณะของภาวังก์ดวงแรก ในภาวังก์ ๓ ดวงที่ผ่านมา (๓/๒๙)จากมโนทวาราวชชนะ มาปรากฏในมโนทวาร ภาวังก์จลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะ ๑ ครั้ง ชวนะ ๕ ครั้ง ตทาลัมพะ ๒ ครั้ง จากนั้นจุติจิตเกิดขึ้นในเพราะภาวังก์เกิดแล้วดับไป ๑ ครั้ง ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น จากนั้นภาวังก์จิตเกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้นมโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง ชวนะที่เป็นต้นหาในภพเกิดอีก ๗ ครั้ง ถัดจากนั้นก็ตกภาวังก์ไป.

ความที่ปฏิสนธิอารมณเป็นปัจจุบัน แม้แก่ภาวังก์จิต ๓ ดวง ย่อมได้ในวิถินี้ เพราะคตินิมิตดับในภาวังก์ขณะของภาวังก์จิตดวงที่ ๓ นั้นเทียว นี่เป็นตทาลัมพะภาวังก์คยจุติ

คตินิมิตที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับอุปปาตักขณะของภวังค์ดวงแรก ในภวังค์ ๓ ดวงที่ผ่านมา จากมโนทวาราวชชนะ มาปรากฏในมโนทวาร ภวังคจลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะ ๑ ครั้ง ชวนะ ๕ ครั้ง จากนั้นจุดิจิตเกิดขึ้น ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น จากนั้นภวังคจิตเกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้นมโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง (๓/๓๐)ชวนะที่เป็นต้นหาในภพเกิดอีก ๗ ครั้ง ถัดจากนั้นก็ตกภวังค์ไป.

ความที่ปฏิสนธิมีอารมณ์เป็นปัจจุบัน แม้แก่ภวังคจิต ๖ ดวง ย่อมได้ในวิถีนี เพราะคตินิมิตดับในภวังคขณะของภวังคจิตดวงที่ ๘ นั้นเทียว นี้ชวนวสานจุดิ

คตินิมิตที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับอุปปาตักขณะของภวังค์ดวงแรก ในภวังค์ ๓ ดวงที่ผ่านมา จากมโนทวาราวชชนะ มาปรากฏในมโนทวาร ภวังคจลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะ ๑ ครั้ง ชวนะ ๕ ครั้ง จากนั้นจุดิจิตเกิดขึ้นในเพราะภวังค์เกิดแล้วดับไป ๑ ครั้ง ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้น จากนั้นภวังคจิตเกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้นมโนทวาราวชชนะเกิด ๑ ครั้ง ชวนะที่เป็นต้นหาในภพเกิดอีก ๗ ครั้ง ถัดจากนั้นก็ตกภวังค์ไป.

ความที่ปฏิสนธิมีอารมณ์เป็นปัจจุบัน แม้แก่ภวังคจิต ๕ ดวง ย่อมได้ในวิถีนี เพราะคตินิมิตดับในภวังคขณะของ(๓/๓๑)ภวังคจิตดวงที่ ๕ นั้นเทียว

คตินิมิตตารัมมณมรณาสันนวิถี จบแล้ว

กามาวจรภูมิ อุปัชฌายานานกัสตตานัง

มรณาสันนวิถิเกท

กัมมมารมณที่เป็นอดีต ถูกรับรู้ด้วยมโนทวาร, กัมมณิมิตอารมณ์ที่เป็นปัจจุบันและอดีต ถูกรับรู้ด้วยทวารทั้ง ๖, คตินิมิตอารมณ์ที่เป็นปัจจุบันเท่านั้น ถูกรับรู้ด้วยมโนทวาร.

ตทารัมมณของสัตว์ผู้ที่เกิดในกามาวจรภูมิ กับรูปาวจรภูมินั้นไม่มี

ประเภทมรณาสันนวิถี

ของสัตว์ผู้ที่เกิดในกามาวจรภูมิ จบแล้ว

อสังญีสัตตวัชชิตรูปาวจรารูปาวจรภูมิ อุปัชฌายานานกัสตตานัง

มรณาสันนวิถิเกท

กัมมณิมิตที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ หรือกัมมณิมิตที่มีอารมณ์เป็นอดีต ที่เข้ามาปรากฏในมโนทวาร ภวังคจลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้นจุดิจิตก็เกิดขึ้น ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตเกิด จากนั้น ภวังคจิตเกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้นมโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น โลกชวนะที่เป็นความยินดีตั้งใจในภพเกิดอีก ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกภวังค์ไป

ในวิธีนี้ การที่ปฏิสนธิมีอารมณ์เป็นบัญญัติ(นวัตตัพพารมณ) (๓/๓๒)แม่ของภวังคจิต ย่อมเกิดได้ในรูปาวจรภูมิที่เว้นอสังขยัตว์ หรือในอรุปภูมิที่ ๑ (อากาศัญญาตณภูมิ) หรืออรุปภูมิที่ ๓ (อากาศัญญาตณภูมิ). การที่ปฏิสนธิมีอารมณ์เป็นอดีต ย่อมเกิดได้ในอรุปภูมิที่ ๒ (วิญญาณัญญาตณภูมิ) หรืออรุปภูมิที่ ๔ (เวณสังขยัตว์) นี้ ชื่อว่า ชวนาวสานจติ

กัมมณิมิตที่มีอารมณ์เป็นบัญญัติ หรือกัมมณิมิตที่มีอารมณ์เป็นอดีต ที่เข้ามาปรากฏใน มโนทวาร ภวังคจลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น ชวนะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้น เมื่อภวังคจิตเกิดแล้วดับลง ๑ ครั้ง จุตติจิตก็เกิดขึ้น ถัดจากนั้น ปฏิสนธิจิตเกิด จากนั้นภวังคจิตเกิดอีก ๑๓ ครั้งบ้าง ๑๔ ครั้งบ้าง จากนั้น มโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้น โลกชวนะที่เป็นความยินดีติดใจใน ภพเกิดอีก ๗ ครั้ง ถัดจากนั้น ก็ตกภวังคไป

การที่ปฏิสนธิเป็นอารมณ์ของภวังคจิต พึงทราบโดยนัยที่แล้ວดั่งที่ผ่านมามาตั้งนี้ นี้ชื่อว่า ชวนภวังคชยจติ

(๓/๓๓)ประเภทแห่งมรณาสันนวิถิ

ของสัตว์ที่เกิดในรูปาวจรภูมิที่เว้นอสังขยัตว์ภูมิและรูปาวจรภูมิ

จบแล้ว

อสังขยัตต์เต อุปปีชชมานกัตตตานัง

มรณาสันนวิถิ

กัมมณิมิตที่เป็นนวัตตัพพารมณ(อารมณ์ที่เป็นบัญญัติ)ของสัตว์ที่เกิดในอสังขยัตต์ภูมิ เข้ามา ปรากฏในมโนทวาร ภวังคจลนะเกิด ๒ ครั้ง จากนั้นมโนทวาราวชชนะเกิด จากนั้นชวนะเกิด ๕ ครั้ง จากนั้นจุตติจิตเกิด จากนั้นเมื่อภวังคจิตเกิดแล้วดับหนึ่งครั้ง จุตติจิตเกิด ถัดจากนั้น ปฏิสนธิที่เป็นชีวิต นวกะ (กลุ่มรูป ๙ อย่างมีชีวิตเป็นประธาน)เกิดขึ้น แม้ในเวลาทีจติ จุตติจิตที่เป็นชีวิตนวกะ (กลุ่มรูป ๙ อย่างมีชีวิตเป็นประธาน)ย่อมเกิดขึ้น ส่วนรูปที่มีอุตุเป็นสมุฏฐานนอกจากเสียง ย่อมเป็นไปในปวัตติ กาล ตั้งนี้

มรณาสันนวิถิ

ของสัตว์ที่เกิดในอสังขยัตต์ตภูมิ จบแล้ว

ปฏิสนธิยารัมณเภท

การที่ปฏิสนธิมีอดีตเป็นอารมณ์ หรือมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากอบายภูมิ ย่อมได้ต่อจากจุดจิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์

การที่ปฏิสนธิมีอดีตเป็นอารมณ์ หรือมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ หรือมีบัญญัติเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากามสุคติภูมิ ย่อมได้ต่อจากจุดจิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์(๓/๓๔)

การที่ปฏิสนธิมีบัญญัติเป็นอารมณ์ หรือมีอดีตเป็นอารมณ์ หรือมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากรูปาวจรภูมิที่เว้นอสัญญusstตภูมิและสุทธาวาสภูมิ ย่อมได้ต่อจากจุดจิตที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์

การที่ปฏิสนธิมีอดีตเป็นอารมณ์ หรือมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากอสัญญusstตภูมิ ย่อมได้ต่อจากจุดจิต

การที่ปฏิสนธิมีบัญญัติเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากสุทธาวาสภูมิที่เว้นอกนิฏฐสุทธาวาส ย่อมได้ต่อจากจุดจิตที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์

ส่วนสัตว์ที่เคลื่อนจากอกนิฏฐภูมิ ย่อมไม่ได้ปฏิสนธิต่อจากจุดจิตที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์

การที่ปฏิสนธิมีบัญญัติเป็นอารมณ์ หรือมีอดีตเป็นอารมณ์ หรือมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากรูปภูมิที่ ๑(อากาศานัญญาตนภูมิ) ย่อมได้ต่อจากจุดจิตที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์ เพราะเข้าถึงอกนิฏฐภูมิ จนนิพพานโดยความเป็นพระอรหันต์

(๓/๓๕)การที่ปฏิสนธิมีอดีตเป็นอารมณ์ หรือมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ หรือมีบัญญัติเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากรูปภูมิที่ ๒ (วิญญาณัญญาตนภูมิ) ย่อมได้ต่อจากจุดจิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์

การที่ปฏิสนธิมีบัญญัติเป็นอารมณ์ หรือมีอดีตเป็นอารมณ์ หรือมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากรูปภูมิที่ ๓ (อากิญจัญญาตนภูมิ) ย่อมได้ต่อจากจุดจิตที่มีบัญญัติเป็นอารมณ์

การที่ปฏิสนธิมีอดีตเป็นอารมณ์ หรือมีปัจจุบันเป็นอารมณ์ ของสัตว์ที่เคลื่อนจากรูปภูมิที่ ๔ (เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ) ย่อมได้ต่อจากจุดจิตที่มีอดีตเป็นอารมณ์

อารมณ์ที่เป็นบัญญัติไม่ได้ในการที่เกิดถัดไป เพราะเกิดได้ในกามภูมิเท่านั้น

ปฏิสนธิยารัมณเภท จบ

วินิจฉัยนั้นใด ที่ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ ก็ให้เทียบเคียงเข้ากับคัมภีร์วิสุทธิมรรค, สัมโมทวิโนทนี, อภิธัมมัตถวิภาวินี, มณีสารมัญชสา และคัมภีร์สังเขปวรรณนาด้วย ถ้าตรงกันก็พึงถือเอา ถ้าไม่ตรงกันก็ไม่พึงถือเอา ไม่พึงบอกความยินดีนั้น แต่ให้พึงไตร่ตรอง พิจารณาบ่อยๆ

ปกิณณกวินิจฉัย

ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ(๓/๓๖) ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจของสาธุชน จบแล้ว

ภูมิฐานภาพ

จาดุมหาราชิกาภูมิ ตั้งอยู่ในที่ประมาณของภูเขายุคันธรสูงกว่ามนุษย์ภูมิ ๔๒,๐๐๐ โยชน์
ดาวตีศภูมิ ตั้งอยู่ในที่ประมาณของภูเขาสิเนรุโดยห่างสูงกว่าสวรรค์ชั้นจาดุมหาราชิกาภูมิ
๔๒,๐๐๐ โยชน์

ยามาภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ๔๒,๐๐๐ โยชน์

ตุลิตาภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นยามา ๔๒,๐๐๐ โยชน์

นิมมานรตีภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นตุลิต ๔๒,๐๐๐ โยชน์

ปรนิมมิตวสวัตตีภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นนิมมานรตี ๔๒,๐๐๐ โยชน์

ดังนั้น ถ้านับจากมนุษย์ภูมิ จึงถึงวสวัตตีภูมิมีความสูงถึง ๒๕๐,๐๐๐ โยชน์

ปฐมฉานภูมิ (๓/๓๗) ตั้งอยู่ในอากาศที่เป็นภาคพื้นเดียวกันสูงกว่าสวรรค์ชั้นปรนิมมิตว
สวัตตีภูมิ ๕๕๐,๐๐๐ โยชน์

ทุติยฉานภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศที่เป็นภาคพื้นเดียวกันสูงกว่าสวรรค์ชั้นปฐมฉานภูมิ
๕๕๐,๐๐๐ โยชน์

ตติยฉานภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศที่เป็นภาคพื้นเดียวกันสูงกว่าสวรรค์ชั้นทุติยฉานภูมิ
๕๕๐,๐๐๐ โยชน์

เวฬุฬลาและอสัญญสตัดตภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศที่เป็นภาคพื้นเดียวกันสูงกว่าสวรรค์ชั้นตติย
ฉานภูมิ ๕๕๐,๐๐๐ โยชน์

อวิหาภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นเวฬุฬลาภูมิและอสัญญสตัดตภูมิ ๕๕๐,๐๐๐
โยชน์

อตปปาภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นอวิหาภูมิ ๕,๕๐๐,๐๐๐ โยชน์

สุทสสาภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นอตปปาภูมิ ๕,๕๐๐,๐๐๐ โยชน์

สุทสสีภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นสุทสสาภูมิ ๕๕๐,๐๐๐ โยชน์

อกนิฐภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นสุทสสีภูมิ ๕,๕๐,๐๐๐ โยชน์

อากาศานัญญาตนภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นอกนิฐภูมิ ๕๕๐,๐๐๐ โยชน์

วิญญาณัญญาตนภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นอากาศานัญญาตนภูมิ ๕๕๐,๐๐๐
โยชน์

อากิญจัญญาตนภูมิ ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นวิญญาณัญญาตนภูมิ ๕๕๐,๐๐๐
โยชน์

เนวสัญญาณาสัญญาตนภูมิ (๓/๓๙) ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่าสวรรค์ชั้นอากิญจัญญาตน
ภูมิ ๕๕๐,๐๐๐ โยชน์

ดังนั้น จากมนุษย์ภูมิจนถึงภวคคพรหม มีความสูงถึง ๗ โภกวิ ๑,๘๕๖,๐๐๐ โยชน์

ก่อนศิวาที่ถูกทิ้งลงแล้วจากพรหมโลกที่ตั้งอยู่ล่างสุด ลึ้นวันและคืน ๑ เป็นระยะ ๔๘,๐๐๐ โยชน์ ก่อนหินนั้นจะถึงพื้นเป็นเวลา ๔ เดือน

พรหมโลกชั้นล่างสุดที่ตั้งอยู่โดยสูงจากมนุษย์โลก ถึง ๕๗๖,๐๐๐ โยชน์ ดังนี้

ภูมิฐานเภท ในคัมภีร์สุจิตตาสังการ
ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจของสาธุชน จบแล้ว

กามาวจรสัตตตัญญ อายุเภท

สัตว์ที่อยู่ในอบายจะไม่มีกำหนดอายุ トラบใดที่ถูกศัลยกรรมยังไม่สิ้น トラบนั้น สัตว์แม่เหล่านนั้นก็ดำรงอยู่จนกว่าจะจุติ. บางพวกดำรงอยู่เพียง ๗ วัน บางพวกก็ดำรงอยู่โดยไม่มีกำหนด

แม้ภูมิฐานเภท ก็ไม่มีกำหนดอายุ トラบใดที่ถูกศัลยกรรมยังไม่สิ้น トラบนั้น เทวดาเหล่านนั้นก็ดำรงอยู่จนกว่าจะจุติ (๓/๔๐) บางพวกดำรงอยู่เพียง ๗ วัน บางพวกดำรงอยู่โดยไม่มีกำหนด

แม้มนุษย์ ก็ไม่มีกำหนดอายุ เพราะบางคราวก็มีอายุถึงสองไชยเป็นอย่างสูง และบางคราวก็มีอายุเพียง ๑๐ ปีโดยเป็นอย่างต่ำ

ส่วนเทวดามีจาคุมหาราชิกาเทวดาเป็นต้น ก็ไม่มีกำหนดอายุ บรรดาเทวดาเหล่านนั้น ๕๐๐ ปี เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิก โดยทิพพคณา คำนวนโดยปีทิพย์, ๑,๐๐๐ ปี เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์, ๒,๐๐๐ ปี เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นยามา, ๔,๐๐๐ ปี เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นดุสิต, ๘,๐๐๐ ปี เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี, ๑๖,๐๐๐ ปี เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี โดยทิพพคณา คำนวนโดยปีทิพย์ นี่เป็นการกำหนดอายุ โดยการนับปีทิพย์

อายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิก (๓/๔๑) มีประมาณ ๘,๐๐๐,๐๐๐ ปี โดยคำนวณตามอายุของมนุษย์, อายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์ มีประมาณ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี, อายุของเทวดาชั้นยามา ๑๔๔,๐๐๐,๐๐๐ ปี, อายุของเทวดาชั้นดุสิต มีประมาณ ๕๗๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี, อายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี มีประมาณ ๒,๓๐๔,๐๐๐,๐๐๐ ปี, อายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี มีประมาณ ๘,๒๑๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี นี่เป็นการกำหนดอายุ โดยการนับปีมนุษย์

ประเภทแห่งอายุของสัตว์ชั้นกามาวจรภูมิ

รูปาวจรพรหมานัญญ อายุเภท

ส่วนที่ ๓ ของอสงไขยกัป เป็นอายุของเทวดาชั้นพรหมปาริสัชชา

กิ่งอสงไขยกัป เป็นอายุของเทวดาชั้นพรหมโปรหิตา

หนึ่งอสงไขยกัป เป็นอายุของเทวดาชั้นมหาพรหม สองมหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้น

ปริตตภา

๔ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นอัปมาณาภา
 ๑ อสงไขยกัป (๓/๔๒)กัป ๗ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นอภัสสรา
 ๑๖ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นปริตตสุภา
 ๓๒ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นอัปมาณสุภา
 ๑ อสงไขยกัปกับ ๖๓ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นสุภิกมกกา
 ๕๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นเวหัพผลาและอสังญุตตตา, ๑,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นอิหยา ๒,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นอตัปปา
 ๔,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นสุทัสสา
 ๘,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้น สุทัสสี
 ๑๖,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาชั้นอนิฏฐกา
 ประเภทแห่งอายุ ของรูปร่างพรหม จบแล้ว

อรุปร่างพรหมานัง อายุเภท

๒๐,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาผู้เข้าถึงอากาศานัญจายตนพรหม
 ๔๐,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาผู้เข้าถึงวิญญานัญจายตนพรหม
 ๖๐,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาผู้เข้าถึงอาภิญญายตนพรหม
 ๘๔,๐๐๐ มหากัป เป็นอายุของเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานัญญายตนพรหม
 ประเภทอายุของอรุปร่างพรหม จบแล้ว
 ประเภทอายุของสัตว์ ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ
 ที่ท่านแต่งเพื่อความบันเทิงใจของสาธุชน จบแล้ว

กัปวินาสเภท

โลกพิณาศด้วยไฟใน ๗ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นปฐมฉานทั้ง ๓
 พิณาศด้วยน้ำใน ๘ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นทุติยฉานทั้ง ๓
 อีกรอบหนึ่งพิณาศด้วยไฟใน ๗ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นปฐมฉานทั้ง ๓
 พิณาศด้วยน้ำใน ๘ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นทุติยฉานทั้ง ๓
 อีกรอบหนึ่งพิณาศด้วยน้ำใน คลุมถึงภาคพื้นปฐมฉานทั้ง ๓
 อีกรอบหนึ่งพิณาศด้วยไฟใน ๗ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นปฐมฉานทั้ง ๓
 พิณาศด้วยน้ำใน ๘ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นทุติยฉานทั้ง ๓
 อีกรอบหนึ่งพิณาศด้วยไฟใน ๗ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นปฐมฉานทั้ง ๓
 พิณาศด้วยน้ำใน ๘ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นทุติยฉานทั้ง ๓

อีกรอบหนึ่งพินาศด้วยไฟใน ๗ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นปฐมณานทั้ง ๓
พินาศด้วยลมใน ๘ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นตติยณานทั้ง ๓
เมื่อนับจำนวนไฟ น้ำ และลม จะได้ ๖๔ รอบ ได้แก่ ไฟ ๕๖ รอบ น้ำ ๗ รอบ และลม ๑
รอบ รวมเป็น ๖๔ รอบ ดังนี้

พึงทราบการพินาศของกัปในภายหลังโดยนัยนี้

ในวินัยฎีกาท่านกล่าวไว้ว่า พรหมโลกแม่ทั้ง ๓ จะถูกไฟแผดเผาจากอภัสราพรหม ส่วน
พรหมโลก แม่ทั้ง ๖ ก็จะถูกหลอมละลายมาจนถึงสวรรค์ชั้นสุภกนิหา พรหมโลกใหม่ ก็พินาศจนถึง
ถึงเวทผลละ

แม้ในฎีกาคัมภีร์อิธัมมัตถสังคหะท่านก็กล่าวไว้ว่า (๓/๔๕)พินาศด้วยไฟกินขึ้นไปถึงชั้น
ปฐมณาน พินาศด้วยน้ำกินขึ้นไปถึงชั้นตติยณานและตติยณาน พินาศด้วยลมกินขึ้นไปถึงชั้นจตุตถณาน
ดังนี้

ในคัมภีร์มณิสารมัญชุสาซึ่งเป็นสังวรณนาของคัมภีร์ฎีกานั้น กล่าวไว้ว่า ด้วยบทนี้ว่า ปจ
มชฌานตล อูปาทาย ท่านอาจารย์ ย่อมแสดงเขตแดนประเภททวิวิธ ในบทนี้ว่า ทุตติยตติยช
ฌานตล อูปาทาย ท่านอาจารย์ ย่อมแสดงเขตแดนประเภททวิวิธด้วยคำก่อน แต่แสดงเขตแดน
ประเภทมรียาทะไว้ด้วยคำหลัง แม้ด้วยบทว่า จตุตถชฌานตล อูปาทาย นี้ ก็มีอธิบายเหมือนอย่าง
นั้น

กัปวินาสเภท

ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจของสาธุชน จบแล้ว

โยนิเภท

ในรกฎมี ๑ กำเนิด คือ โอปปาติกกำเนิด ในโอปปาติกกำเนิดนั้น ทสกะ ๗ หมวด คือ
จักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวะทสกะ และวัตถุทสกะ ย่อมปรากฏ
พร้อมกับอุปปาทขณะแห่งปฏิสนธิจิตของโอปปาติกสัตว์ที่มีอายตนะบริบูรณ์

ในโอปปาติกกำเนิดนั้น โอปปาติกสัตว์ที่มีอายตนะบริบูรณ์ ทสกะ ๗ หมวด คือ จักขุทส
กะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวะทสกะ และวัตถุทสกะ จะปรากฏพร้อมกับอุป
ปาทขณะแห่งปฏิสนธิจิต

เมื่อเอาจักขุทสกะของผู้ร่งทางจักขุออก จะปรากฏเพียง ๖ ทสกะ

เมื่อเอาโสตทสกะของผู้ร่งทางโสตะออกจะปรากฏเพียง ๖ ทสกะ

เมื่อเอาภาวะทสกะของผู้ร่งทางภาวะออกจะปรากฏเพียง ๖ ทสกะ

เมื่อเอาจักขุทสกะและโสตทสกะของผู้พร่องทางจักขุและโสตะออกจะปรากฏเพียง ๕ ทสกะ

(๓/๔๖)เมื่อเอาจักขุทสกะและภาวทสกะของผู้พร่องทางจักขุและภಾವะจะปรากฏเพียง ๕ ทสกะ

เมื่อเอาโสตทสกะและภาวทสกะของผู้พร่องทางโสตะและภಾವะจะปรากฏเพียง ๕ ทสกะ
เมื่อเอาจักขุทสกะ โสตทสกะ และภาวทสกะของผู้พร่องทางจักขุ โสตะ และภಾವะ จะปรากฏ ๔ ทสกะ คือ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ และวัตถุทสกะ โอปปาตีสัตว์ชื่อว่าพร่องทางฆานะนั้นไม่มี ในยมกอัฐฐกถาท่านก็กล่าวเหมือนกันว่า โอปปาตีสัตว์ ชื่อว่าไม่มีฆานะย่อมไม่มีดังนี้

ในสัตว์ดิรัจฉาน มีกำเนิด ๔ คือ อັນทชะ, ชลาพุชะ, สัสเสทชะ และโอปปาติกะ, ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมชาติได้การนับว่าเป็นกลละ มีประมาณเท่าหยาดน้ำมันงาใสที่ปลายขนเส้นหนึ่งของเนื้อทราย ในกำเนิดทั้ง ๒ อันมีชื่อว่าอັນทชะและชลาพุชะนั้น

แม้บรรดากำเนิดเหล่านั้น ศัพทเสยยกัสัตว์ที่เป็นอັນทชะกำเนิดและชลาพุชะกำเนิด ทสกะ ๓ อย่าง คือ กายทสกะ ภาวทสกะ (๓/๔๗)และวัตถุทสกะ ปรากฏพร้อมกับอุปปาทขณะแห่งปฏิสนธิจิต, ศัพทเสยยกัสัตว์ที่เป็นอັນทชะกำเนิดและชลาพุชะกำเนิด ที่พร่องทางภಾವะ มีทสกะ ๒ อย่าง คือ กายทสกะ และวัตถุทสกะ ปรากฏ โดยปราศจากภาวทสกะ

ตามพระบาลีว่า

รูปนี้เริ่มแรกเกิดเป็นกลละก่อน จากกลละเกิดเป็นอัพพุทะ จากอัพพุทะเกิดเป็นเปสิ จากเปสิเกิดเป็นฆนะ จากฆนะเกิดเป็น ๕ ปุ่ม (ปัญจสาขา) ต่อจากนั้นก็มิ ฆน ผม และเล็บ (เป็นต้น) เกิดขึ้น

ในสัปดาห์แรก เกิดเป็นกลรูป ในสัปดาห์ที่ ๒ เกิดเป็นอัพพุทรูป ในสัปดาห์ที่ ๓ เกิดเป็นเปสิรูป ในสัปดาห์ที่ ๔ เกิดเป็นฆนรูป ในสัปดาห์ที่ ๕ เกิดปัญจสาขา ในสัปดาห์ที่ ๖ ก็ถึงความแก่รอบ ในสัปดาห์ที่ ๗ เกิดจักขุทสกะรูป ในสัปดาห์ที่ ๘ เกิดโสตทสกะ ในสัปดาห์ที่ ๙ เกิดฆานทสกะ ในสัปดาห์ที่ ๑๐ เกิดชิวหาทสกะ

พึงทราบความเสื่อมกลาปแห่งสัตว์ทั้งหลาย ถ้าพร่องทางจักขุ ให้เอาจักขุทสกะออก, พร่องทางโสตะ ให้เอาโสตทสกะออก, พร่องทางฆานะ ให้เอาฆานทสกะออก, (๓/๔๘)พร่องทางภಾವะ ให้เอาภาวทสกะออก, พร่องทางจักขุและโสตะให้เอาจักขุและโสตะออก

พร่องทางจักขุและฆานะ ให้เอาจักขุทสกะและฆานทสกะออก, พร่องทางจักขุและภಾವะ ให้เอาจักขุทสกะและภาวทสกะออก, พร่องทางโสตะและฆานะให้เอาโสตทสกะและฆานทสกะออก, พร่องทางฆานะและภಾವะให้เอาฆานทสกะและภาวทสกะออก พร่องทางจักขุ โสตะ ฆานะ และภಾವะ ให้เอาจักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ และภาวทสกะออก นี่เป็นมติของพระอรรถกถาจารย์

ในสองสัปดาห์แรก เกิดเป็นกลลรูป ในสองสัปดาห์ที่ ๒ เกิดเป็นอัพพุทรูป, สองสัปดาห์ที่ ๓ เกิดเป็นเปสิ, สองสัปดาห์ที่ ๔ เกิดเป็นฆนรูป, ในสองสัปดาห์ที่ ๕ เกิดปัญญาสาข ในสัปดาห์ที่ ๑๑ เกิดจักขุทสกะ, ในสัปดาห์ที่ ๑๒ เกิดโสททสกะ, ในสัปดาห์ที่ ๑๓ เกิดฆานทสกะ, (๓/๔๙)ในสัปดาห์ที่ ๑๔ เกิดชีวหาทสกะ นี่เป็นมติของพระอานันทาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ฎีกาพระอภิธรรม

ในสองมตินั้น ข้าพเจ้าชอบใจความหมายแรก

คัมภีร์แยกสัตว์ที่เป็นสังเสทขกำเนิด ที่มีอายตนะบริบูรณ์แล้ว ทสกะ ๗ ทสกะ คือ จักขุทสกะ โสททสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ ปรากฏพร้อมกับอุปปาทขณะแห่งปฏิสนธิจิต

ความเสื่อมกลางแห่งสัตว์ผู้พร้อมทั้งหลาย พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในคัมภีร์แยกสัตว์สังเสทขกำเนิดที่มีอายตนะบริบูรณ์แล้ว ทสกะ ๗ ทสกะ คือ จักขุทสกะ โสททสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ ปรากฏพร้อมกับอุปปาทขณะแห่งปฏิสนธิจิต

ส่วน ความเสื่อมกลางแห่งสัตว์ผู้พร้อมทั้งหลาย พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในสัตว์นรก

โอปปาติกสัตว์จะไม่มีควมบกพร่องทางฆานปสาท

ติรัจฉาน โยนิเภท จบ

(๓/๕๐)ในเปตภูมิเวไนนิชฌามคัมภีร์กเปรต มีกำเนิด ๔ คือ อัญชขกำเนิด ชลาพุชกำเนิด สังเสทขกำเนิด และโอปปาติกกำเนิด

บรรดากำเนิดเหล่านั้น ความสมบูรณ์และความเสื่อมกลางของคัมภีร์แยกสัตว์ สังเสทขสัตว์ และโอปปาติกสัตว์ทั้งหลาย ทั้งที่มีอายตนะบริบูรณ์ก็ดี ที่มีอายตนะไม่บริบูรณ์ก็ดี พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในสัตว์ที่มีกำเนิดเป็นติรัจฉาน

ส่วนนิชฌามคัมภีร์กเปรต จัดอยู่ในกลุ่มโอปปาติกนั้นแล

เปตโยนิเภท จบแล้ว

ในอสุรกายภูมิ มีกำเนิด ๔ คือ ชลาพุชกำเนิด สังเสทขกำเนิด และโอปปาติกกำเนิด

บรรดากำเนิดเหล่านั้น ความสมบูรณ์และความเสื่อมกลางของคัมภีร์แยกสัตว์ สังเสทขสัตว์ และโอปปาติกสัตว์ทั้งหลาย ทั้งที่มีอายตนะบริบูรณ์ก็ดี ที่มีอายตนะไม่บริบูรณ์ก็ดี พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วในสัตว์ที่มีกำเนิดเป็นติรัจฉาน

อสุรกายโยนิเภท จบ

(๓/๕๑) มนุษย์ มีกำเนิด ๔ คือ อัญชขกำเนิด ชลาพุชกำเนิด สังเสทขกำเนิด และโอปปาติกกำเนิด

ในมนุษย์ทั้งหลาย มนุษย์บางพวก ก็มีกำเนิดเป็นโอบปาติกะเหมือนกับเทวดา เช่น มหาปทุมกุมารเป็นต้น แม้เป็นอันตชกกำเนิดก็มี เช่น ทเวภาคิณเธร ผู้เป็นบุตรแห่งโกณฑพราหมณ์ ที่เป็นสังเสทชก็มี เช่น โปกขรสาฎิพราหมณ์ และมหาปทุมมาเทวีเป็นต้น แต่มนุษย์โดยมาก เป็นชลาพุชกำเนิด

บรรดากำเนิดแม่เหล่านั้น เหล่าคัพภเสยยกสัตว์ที่มีกำเนิดเป็นอันตชกกำเนิด และชลาพุชกำเนิด ซึ่งมีอายตนะบริบูรณ์ ทสกะ ๗ หมวด คือ จักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะย่อมปรากฏ ส่วนลำดับการเกิดขึ้นพึงทราบตามนัยที่กล่าวมาแล้วนั้นแล

อนึ่ง ความเสื่อมกลาป และลำดับการเกิดขึ้นของสัตว์ผู้มีกลาปพร้อมไป พึงทราบตามนัยที่กล่าวผ่านมาแล้วนั้นแล

(๓/๕๒)สังเสทชกำเนิดที่มีอายตนะบริบูรณ์แล้ว ทสกะ ๗ ทสกะ คือ จักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ ปรากฏพร้อมกันกับอุปปาตขณะแห่งปฏิสนธิจิต

ความเสื่อมกลาปแห่งสัตว์ผู้พร้อมทั้งหลาย พึงทราบตามนัยที่กล่าวมาแล้ว

โอบปาติกะกำเนิด ทสกะ ๗ ทสกะ คือ จักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ ปรากฏพร้อมกันกับอุปปาตขณะแห่งปฏิสนธิจิต

โอบปาติกะสัตว์ที่มีจักขุเป็นต้นบกพร้อมนั้นไม่มี เพราะเกิดด้วยกรรมที่มีอานุภาพมาก แม้ในคัมภีร์อภิมัตถสังคหฎีกาก็กล่าวไว้เช่นนั้น

พวกอุปปาติกะที่บังเกิดในสุดติ ด้วยกรรมที่มีอานุภาพมาก ที่ไม่ได้จักขุ โสตะ และฆานะ เพราะประกอบด้วยความบกพร่องแห่งอินทรีย์, เหล่าสังเสทชสัตว์ ไม่ได้ภาวรูป ด้วยสามารถแห่งอุปปาติกะผู้เกิดในปฐมกัลป์ ฯ

แม้ในคัมภีร์อภิมมวตาร ท่านก็กล่าวไว้ว่า

รูป ๗๐ ย่อมมิได้เสมอแก่สัตว์ที่เป็นโอบปาติกะ ในมนุษย์ภูมิ และเทวดาชั้นกามาวจรในปฏิสนธิกาล

ส่วนมนุษย์ต้นกัป จะไม่ได้ภาวทสกะ ภาวทสกะจะเกิดแก่โอบปาติสัตว์ที่เกิดภายหลังเสมอ

(๓/๕๓)ในคัมภีร์มณิสารมัญจุสา ท่านก็กล่าวไว้เช่นกันว่า

สำหรับเหล่าโอบปาติสัตว์ในสมัยต้นกัป ย่อมไม่ได้ภาวรูปอย่างแน่นอน เหล่าโอบปาติสัตว์ผู้เกิดในภายหลัง ย่อมได้ภาวรูปอย่างแน่นอน เหล่าโอบปาติสัตว์ผู้เกิดในทุคติภูมิ ในกาลบางคราวก็ไม่ได้จักขุปสาท โสตปสาท และภาวรูป สำหรับเหล่าโอบปาติสัตว์ทั้งปวง ย่อมได้ฆานปสาท โดยแน่นอน สังเสทชสัตว์ ที่มีสรีระเล็ก จะเจริญวัยตามลำดับ

อนึ่ง โอปปาติกสัตว์ ปรากฏครั้งแรก จะมีร่างกายใหญ่โตราวกับแสดงถึงอายุ ๑๖ ปี หรือ ๒๕ ปีเป็นต้น

ดังที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์มณีสารมัญชสา ว่า สัตว์ที่เป็นสังเสทฆกำเนิด จะมีสรีระเล็ก อาศัยซึ่งห้องแห่งดอกปทุมเป็นต้นเกิดเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ ส่วน โอปปาติกสัตว์เกิดในที่ใดๆ สรีระประมาณที่กำหนดในที่นั้นๆ จะมีอวัยวะน้อยใหญ่บริบูรณ์ ปรากฏขึ้นราวกับว่ามีอายุ ๑๖ ปี ดังนี้ เป็นความแตกต่างของกำเนิดนั้น

โยนิเภท ในมนุษย์โลก จบแล้ว

ในภุมมเทวดา มีกำเนิด ๔ คือ อันทฆกำเนิด (๓/๕๔)ชลาพุชกำเนิด สสังเสทฆกำเนิด และ โอปปาติกกำเนิด

บรรดากำเนิดเหล่านั้น เหล่าคัพภเสยยกสัตว์ที่มีกำเนิดเป็นอันทฆะ และชลาพุชะ ที่มีอายุขณะบริบูรณ์ ทสกะ ๓ อย่าง คือ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ จะปรากฏขึ้นพร้อมกับอุปาทกขณะแห่งปฏิสนธิจิต ลำดับการเกิดเป็นกลละเป็นต้นและจักขุทสกะเป็นต้น พึงทราบโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว

ส่วนการเสื่อมแห่งกลาปะและลำดับแห่งการเกิดมีกลละเป็นต้นของสัตว์ผู้มีทสกะบกพร่อง พึงทราบโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว, เหล่าสังเสทฆสัตว์ที่มีอายุขณะบริบูรณ์ ทสกะ ๗ คือ จักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ ย่อมปรากฏพร้อมกับอุปาทกขณะแห่งปฏิสนธิจิต

ส่วน ความเสื่อมกลาปะของสังเสทฆสัตว์ผู้บกพร่อง พึงทราบโดยนัยที่กล่าวมาแล้วนั้นแล แม้เหล่าโอปปาติกสัตว์ ทสกะ ๗ คือ จักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ (๓/๕๕)ย่อมปรากฏพร้อมกับอุปาทกขณะแห่งปฏิสนธิจิต

โอปปาติกะสัตว์ผู้บกพร่องไม่มี เพราะได้ความเป็นโอปปาติกะด้วยกรรมที่มีอานุภาพมาก ในสุคติ.

ในคัมภีร์อภิมมวตาร ท่านก็กล่าวไว้ว่า

รูป ๗๐ ย่อมมิได้เสมอแก่สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ ในมนุษย์ภูมิ และเทวดาชั้นกามาวจรในปฏิสนธิกาล

ทสกะ ๗ ที่ปรากฏนั้น ถ้าเป็นหญิง ก็ให้ใส่อดิถิภาวทสกะ ถ้าเป็นชายก็ให้ใส่ปุมภาวทสกะ

โยนิเภท ในภุมมเทวดา จบ

ในเทวดาชั้นกามาพจรทั้ง ๖ ชั้น มี ๑ กำเนิดคือ โอปปาติกกำเนิด, แม้บรรดาเทวดาเหล่านั้น เหล่าโอปปาติกสัตว์ ทสกะ ๗ คือ จักขุทสกะ โสตทสกะ ฆานทสกะ ชิวหาทสกะ กายทสกะ ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ ย่อมปรากฏพร้อมกันอุปาทขณะแห่งปฏิสนธิจิต

(๓/๕๖)เทวดาชั้นกามาพจรที่เป็นโอปปาติกสัตว์ผู้บกพร่องไม่มี เพราะได้ความเป็นโอปปาติกะด้วยกรรมที่มีอำนาจมาก ในที่สุด.

ในคัมภีร์อิทธิมมาตาร ท่านก็กล่าวไว้ว่า

รูป ๗๐ ย่อมมิได้เสมอแก่สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ ในมนุษย์ภูมิ และชั้นกามาพจรในปฏิสนธิกาล

กามาพจรเทวโยนิเภท จบแล้ว

ในประเภทของกามาพจรกำเนิดทั้งหมด พึงทราบว่ามีทสกะ ๗ ทสกะ โดยถ้าเป็นหญิง ให้ใส่อดีตภาวทสกะ ถ้าเป็นชาย ให้ใส่ปุ้มภาวทสกะ ดังนี้

กามาพจรโยนิเภท จบแล้ว

ในเหล่ารูปพรหม มี ๑ กำเนิด คือ โอปปาติกกำเนิด, บรรดารูปพรหมเหล่านั้น เหล่าโอปปาติกสัตว์ มีกลาป ๔ กลาป คือ จักขุทสกะ โสตทสกะ วัตถุทสกะ และชิวหาทสกะปรากฏพร้อมกันอุปาทขณะแห่งรูปปฏิสนธิจิต

ส่วนเหล่าอสังขยสัตว์ ปรากฏเพียงชีวิตนวกะเท่านั้น ในปฏิสนธิกาล

(๓/๕๗)รูปพรหมโยนิเภท จบแล้ว

โยนิเภท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน จบแล้ว

ในกามภูมิ รูปมี ๒๘ รูป ได้แก่ นิปผันนรูป ๑๘ คือ ปรวิธาคู อาโปธาคู เตโชธาคู วาโยธาคู จักขุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท กายประสาท รูป เสียง กลิ่น รส อิตถินทรีย์ บุรีสินทรีย์ หทยวัตถุ ชีวิตินทรีย์ และอาหารรูป และอนิปผันนรูป ๑๐ คือ ปริจเฉทรูป กายวิญญูติ รูปลหุตา รูปมุกตา รูปกัมมณฺญุตตา อุปะจโย สันตติ ชรตา และอนิจจตา รวมเป็นรูป ๒๘

บรรดารูป ๒๘ เหล่านั้น กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน มี ๔ คือ จักขุทสกกลาป โสตทสกกลาป ฆานทสกกลาป ชิวหาทสกกลาป กายทสกกลาป อิตถินทสกกลาป วัตถุทสกกลาป ชีวิตนวกกลาป

กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน มี ๖ คือ สุทธัญญุกกลาป ภายวิญญูตินวกกลาป วจิวินญูตีสัททสกกลาป ลหุตาทีเอกาทสกกลาป ภายวิญญูติลหุตาทีทวาทสกกลาป และวจิวินญูตีสัททลหุตาทีเตรสกกลาป^๑

กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีอุตฺเป็นสมุฏฐาน มี ๔ คือ สุทธัญญุกกลาป(๓/๕๘) สัททสกกลาป ลหุตาเทกาทสกกลาป และสัททลหุตาทีทวาทสกกลาป^๒

กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีอาหารเป็นสมุฏฐาน มี ๒ คือ สุทธัญญุกกลาป และลหุตาเทกาทสกกลาป

รวมทั้งหมดเป็น ๒๑ กลาป

เหล่าบัณฑิตกล่าวว่า อากาศธาตุและลักษณะรูป เป็นส่วนประกอบของรูปกลาป เพราะเป็นเพียงเครื่องกำหนดกลาปทั้งหลาย

รูปกลาปเภท ในกามโลก จบแล้ว

ในรูปโลกเวณอสนัญญูสัตว์ มีรูป ๒๓ ได้แก่ นิปผันนรูป ๑๓ คือ ปถวี อาโป เตโช วาโย จักขุ โสต รูป สัทท คันธะ รสชะ ทหยวัตถุ ซีวิตินทริยํ อาหารรูป และอนิปผันนรูป ๑๐ คือ ปริจเฉทรูป ภายวิญญูตติ วจิวินญูตติ รูปลหุตา รูปมฤตดา รูปกัมมัณญุตตา อุปัจจยชะ สนตติ ชรตา อนิจจตา

บรรดารูป ๒๓ เหล่านี้ กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน มี ๔ คือ จักขุทสกกลาป โสตทสกกลาป วัตถุทสกกลาป ซีวิตนวกกลาป

---

^๑ จิตตชกลาป คือ กลุ่มของรูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐาน ในจำนวนรูปกลาป ๒๑ กลุ่ม กลุ่มรูปที่เกิดจากอำนาจของจิตก็มี เช่น เวลาที่คนเราหัวเราะ (รูปหัวเราะ) ก็เกิดด้วยอำนาจของความดีใจ พอใจ ถูกใจ (โสมนัส) นั่นเอง อาการที่แสดงออกมา จะผิดกับการร้องไห้ ซึ่งเกิดจากจิตที่เศร้าใจเสียใจ (โทสะ) ดังนั้นกลุ่มรูปที่แสดงออกมา ในลักษณะต่าง ๆ ให้เราเห็นนั้น ก็เกิดขึ้นจากอำนาจของจิตนั่นเอง หรือมีจิตเป็นสมุฏฐานให้เกิด รูปที่เกิดขึ้นจากจิต หรือจากอำนาจของจิตนี้ มี ๖ กลุ่ม (กลาป) คือ ๑. สุทธัญญุกกลาป คือ กลุ่มรูปพื้นฐาน มี ๘ รูป ๒. ภายวิญญูตินวกกลาป คือ กลุ่มรูปที่ทำให้กายเคลื่อนไหว มี ๙ รูป ๓. วจิวินญูตีสัททสกกลาป คือ กลุ่มรูปที่ทำให้เกิดการพูด มี ๑๐ รูป ๔. ลหุตาทีเอกาทสกกลาป คือ กลุ่มรูปที่ทำให้เกิดความเบา มี ๑๑ รูป ๕. ภายวิญญูติลหุตาทีทวาทสกกลาป คือกลุ่มรูปที่ทำให้เกิดการคล่องตัวในการเคลื่อนไหวกายมี ๑๒ รูป ๖. วจิวินญูตีสัททลหุตาทีเตรสกกลาป คือ กลุ่มรูปที่ทำให้เกิดการพูดที่คล่องแคล่ว มี ๑๓ รูป.

^๒ อุตฺชกลาป คือ กลุ่มของรูปที่เกิดมาจากอุตฺ คือ ความเย็น และความร้อน เป็นสมุฏฐาน เกิดได้ทั้งภายในร่างกาย และภายนอกร่างกาย คือเกิดได้ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ถ้าในสิ่งที่มีชีวิตอุตฺชกลาปย่อมเกิดได้ทั้งหมด ๔ กลาป ถ้าภายนอกตัวคนสัตว์จะเกิดได้เพียง ๒ กลาปเท่านั้น.

กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน มี ๖ คือ สุทธิภูฏกกลาป กายวิญญูตินวกกลาป วจีวิญญูตีสัททสกกลาป ลหุตาทีเอกาทสกกลาป กายวิญญูติลหุตาทีทวาทสกกลาป และวจีวิญญูตีสัททลหุตาทีเตรสกกลาป

กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีอุตฺเป็นสมุฏฐาน มี ๔ คือ สุทธิภูฏกกลาป สัททสกกลาป ลหุตาเทกาทสกกลาป และสัททลหุตาทีทวาทสกกลาป

รวมทั้งหมดเป็น ๑๔ กลาป

อนึ่ง เหล่าบัณฑิตกล่าวว่า ปริจเฉทรูปกล่าวคืออากาศธาตุ และลักษณรูปทั้งหลาย มีอุปจยรูป สันตติรูป ชรตารูป และอนิจจตารูป เป็นส่วนประกอบของรูปกลาป เพราะเป็นเพียงเครื่องกำหนดกลาป นี้เป็นมติของพระอนุรุทธเถระ ผู้แต่งคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ

ในรูปโลกเวณีสัญญสัตว์ มีรูป ๒๐ ได้แก่ นิปผันนรูป ๑๐ คือ ปถวี อาโป เตโช วาโย จักขุโสตะ รูป สัททะ ทหยวัตถุ ซีวิตินทริย์ (๓/๖๐)และอนิปผันนรูป ๑๐ คือ ปริจเฉทรูป กายวิญญูตติ วจีวิญญูตติ รูปลหุตา รูปมฺหุตา รูปกัมมัญญูตา อุปัจจยะ สนตติ ชรตา อนิจจตา

บรรดารูป ๒๐ เหล่านั้น กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน มี ๔ คือ จักขุสตัดกกลาป โสตสตัดกกลาป (วัตถุทสกกลาป) ซีวิตฉักกกลาป

กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน มี ๖ คือ สัททปัญจกกลาป กายวิญญูตฉักกกลาป วจีวิญญูตีสัททสตัดกกลาป ลหุตาทีนวกกลาป และวจีวิญญูตีสัททลหุตาทีฉักกกลาป

กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีอุตฺเป็นสมุฏฐาน มี ๔ คือ สุทธิปัญจกกลาป สัททฉักกกลาป ลหุตาอัญญกกลาป และสัททลหุตาทีนวกกลาป

อากาศธาตุ และลักษณรูป พึงทราบโดยนัยที่กล่าวผ่านมาแล้วนั้นแล นี้เป็นมติของพระธัมมपालเถระ ผู้แต่งคัมภีร์สังจสังเขป

ในรูปโลกที่เป็นอสัญญสัตว์ มีรูป ๑๗ ได้แก่ นิปผันนรูป ๙ คือ ปถวี อาโป (๓/๖๑)เตโช วาโย รูป คันธะ รสชะ ซีวิตินทริย์ และอนิปผันนรูป ๘ คือ ปริจเฉทรูป รูปลหุตา รูปมฺหุตา รูปกัมมัญญูตา อุปัจจยะ สนตติ ชรตา อนิจจตา

แม้ในอสัญญสัตว์นั้น กลาปมี ๓ กลาป คือ กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน มี ๑ กล่าวคือซีวิตนวกกลาป และกลาปที่มีอุตฺเป็นสมุฏฐาน มี ๒ กล่าวคือ สุทธิภูฏกกลาป และลหุตาเทสกกลาป

บรรดาอากาศธาตุและลักษณรูป พึงทราบโดยนัยที่กล่าวผ่านมาแล้วนั้นแล นี้เป็นมติของพระอนุรุทธาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ

ในรูปโลกที่เป็นอสัญญสัตว์ มีรูป ๑๗ ได้แก่ นิปผันนรูป ๖ คือ ปถวี อาโป เตโช วาโย รูป ซีวิตินทริย์ และอนิปผันนรูป ๘ คือ ปริจเฉทรูป รูปลหุตา รูปมฺหุตา รูปกัมมัญญูตา อุปัจจยะ สนตติ ชรตา อนิจจตา

แม้ในอสังขยสัณฐานนั้น กลาปมี ๓ กลาป คือ กลาป(กลุ่มรูป)ที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน มี ๑ กล่าวคือชีวิตฉกกลาป และกลาปที่มีอตุเป็นสมุฏฐาน มี ๒ กล่าวคือ สุทธานุญจกลาป และลหุตาที่ อัญญุกลาป นี้เป็นมติของพระธัมมपालเถระ ผู้แต่งคัมภีร์สังขยสังเขป

รูปโลกเรูปกลาปเภท จบแล้ว

ในอรูปโลก รูปทั้งหมดไม่มี. ดังนั้น กลาปทั้งหลายจึงมีไม่ได้. รูป ๘ คือ สัททหะ กายวิญญูติ วจีวิญญูติ รูปลหุตา รูปมุกตา รูปกัมมัญญูตา ชรตา อนิจจตา เกิดไม่ได้ ในปัญจโวการปฏิสนธิ เกิดได้ในปวัตติกาลเท่านั้น

ส่วนในปวัตติกาลเกิดได้. รูป ๕ คือ รูปลหุตา รูปมุกตา รูปกัมมัญญูตา ชรตา อนิจจตา เกิดไม่ได้ในเอกโวการปฏิสนธิ. เกิดได้ในปวัตติกาลเท่านั้น

รูปกลาปเภท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ
ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน จบแล้ว

นิพพานเภท

อสังขตธาตุ ชื่อว่า นิพพาน เพราะออกจากตัณหา เพราะร้อยรัดด้วยสามารถเป็นไปทั้ง เบื้องต่ำและเบื้องบน คือ

(๓/๖๓)ในบางครั้งในรูปารมณฺ์ บางครั้งในสัททหารมณฺ์ บางครั้งในคันธารมณฺ์ บางครั้งในรสารมณฺ์ บางครั้งในโณฏฐัพพารมณฺ์ บางครั้งในธัมมารมณฺ์

บางครั้งในธัมมารมณฺ์ บางครั้งในโณฏฐัพพารมณฺ์ บางครั้งในรสารมณฺ์ บางครั้งในคันธารมณฺ์ บางครั้งในสัททหารมณฺ์ บางครั้งในรูปารมณฺ์

บางครั้งในกามาวจร บางครั้งในรูปาวจร บางครั้งในอรูปาวจร

บางครั้งในอรูปาวจร บางครั้งในรูปาวจร บางครั้งในกามาวจร

แม้นิพพานนั้น มีความสงบเป็นลักษณะ โดยมีสภาวะที่สิ้นราคะเป็นต้น เพราะเข้าไปสงบ โดยไม่มีความร้าวร้อนจากกิเลส โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนจากความสงบจากทุกข์ทั้งปวง ดังนั้น ความในนี้ที่ว่า สังขารทั้งปวง ย่อมสงบ ระงับ คือถึงความไม่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา ดังนี้

แม้นิพพานนั้นจำแนกเป็น ๒ อย่าง ตามปริยายแห่งเหตุ คือ สอุปปาติเสสนิพพานธาตุ และอนุปาติเสสนิพพานธาตุ

บรรดานิพพานธาตุทั้ง ๒ นั้น (๓/๖๔) นิพพานจิตของบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอหัตตผล จนถึงภวังค์ ชื่อว่า สอุปปาติเสสนิพพานธาตุ เพราะยังมีชั้นธัญจกที่ถูกยึดครองที่เหลือจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต ชื่อว่า อนุปาติเสสนิพพาน เพราะไม่มีชั้นธัญจกที่ถูกยึดครองที่เหลือจากกิเลส

แม้นิพพานนั้น มี ๓ อย่าง โดยจำแนกตามอาการ คือ สุญญตนิพพาน อนิมิตตนิพพาน และอัปภินิหิตนิพพาน

บรรดานิพพาน ๓ อย่างนั้น สังขารทั้งปวงที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา เพราะนิพพานไม่เป็นอารมณ์ของกิเลสมีรากะเป็นต้น และเพราะเว้นจากอารมณ์หรือจากเหตุที่เป็นโทษ จึงชื่อว่า อนิมิตตะ(ไม่มีสัจฐาน)

เพราะนิพพานไม่มีความปรารถนา กล่าวคือค้นหา ด้วยคิดว่า สิ่งโน้นๆ มี เราพึงมีในที่โน้นๆ ชื่อว่า อภินิหิตะ (ไม่มีความปรารถนา)

แม้นิพพานนั้น ชื่อว่า อัจจุตะ (ธรรมที่ไม่มีจิตของพระอรหันต์) นิพพานที่พระอรหันต์ถึงแล้ว ไม่สูญสิ้นไปเพราะความตาย เพราะฉะนั้นนิพพานที่พระอรหันต์บุคคลถึงแล้ว การจุติและมรณะจะไม่มี

แม้นิพพานนั้น ชื่อว่า อัจฉินตะ (ธรรมอันเป็นที่สุดแห่งภพ) เพราะความไม่มีที่สุดกล่าวคือ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป (๓/๖๕) ล่วงเลยไปแล้ว และเพราะที่สุดกล่าวคือความพินาศ จากความไม่ความพินาศด้วยความเป็นปัจจัยไม่มี ได้ล่วงไปแล้ว

แม้นิพพานนั้น ชื่อว่า อสังขตะ (ธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) เพราะไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยกล่าวคือ กรรม จิต อุตฺ และอาหาร

แม้นิพพานนั้น ชื่อว่า อนุตตระ(ยอดเยี่ยม) เพราะไม่มีธรรมอื่นที่ยิ่งกว่าตน และเพราะไม่มีธรรมที่ยิ่งกว่า ที่เหมาะสมเพื่อกล่าวได้ว่า ธรรมนี้ ยิ่งกว่านิพพานโดยคุณความดี

นิพพานแม้นี้ ชื่อว่า ปทธรรม เพราะเป็นอารมณ์แห่งมรรคและผล

นิพพานเภท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ที่ท่านแต่งไว้เพื่อความบันเทิงใจแห่งสาธุชน จบแล้ว

พระปรมาตถธรรม ๔ เหล่าในใจ ที่พระตถาคตได้ตรัสไว้แล้ว ในธรรมเหล่านั้น เหล่าสาธุชนผู้ปรารถนาประโยชน์อันสูงสุด กล่าวคือนิพพานอันเป็นธรรมที่ไม่มีจิต (อิจจุตตธรรม) เป็นธรรมอันเป็นที่สุดแห่งภพ (อิจฉินตธรรม) เป็นธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง (อสังขตธรรม) เป็นธรรมอันยอดเยี่ยม (อนุตตธรรม) พึงบำเพ็ญบุญกุญญาวัตร ๑๐ อย่าง คือ ทาน ศีล ภาวนา การเคารพบูชา การชวนช่วยช่วยเหลือ การให้ส่วนบุญ การอนุโมทนาส่วนบุญ การฟังธรรม การแสดงธรรม การทำความเห็นให้ตรง, และพึงบำเพ็ญบารมี ๑๐ อย่าง คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมีขันติบารมี สัจจะบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี (๓/๖๖) อุเบกขาบารมี โดยความไม่ประมาท อยู่เรื่อยๆ

คัมภีร์ ชื่อว่า สุจิตตาลังการ

อันพระกัลยาณเถระแต่งไว้แล้วเพื่อความบันเทิงใจของสาธุชน

คัมภีร์สุจิตตาลังการ แต่งจบ เมื่อ ณ เวลาเช้า ของวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนตุลาคม จุลศักราช ๘๐๐ ปี

ในกาลล่วงไปได้ ๒,๒๐๐ ปี ศาสนาแห่งพระผู้มีพระภาคปรินิพพานด้วยอนุปปาติเสสนิพพานธาตุ ที่ระหว่างคู່แห่งต้นสาละ ในป่าสาละวันของชาวมัลละ ในเมืองกุสินารา ในทิศตะวันออกของเมืองดิณณะเฉียงใต้ไปทางเมืองรัตนปุระ (อังวะ) ๓ โยชน์ พระกัลยาณสาร(๓/๖๗)ผู้มีพรรษา ๒๐ ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่ขัทธิรานาราม สาตุลวิหาร ซึ่งรอบล้อมไปด้วยเสนาสนะใหม่ ประดับประดาด้วยชั้นทสีมา ผู้ใคร่เพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม เป็นผู้มีปกติประพฤติตามพระสัทธรรม สรรเสริญคุณแห่งพระรัตนตรัย แต่งไว้แล้ว

สุจิตตาลังการ จบแล้ว

ด้วยบุญที่ได้แต่งคัมภีร์นี้ และด้วยบุญอื่น ขอข้าพเจ้าพึงเป็นพระอรหันต์ ได้ปฏิสัมภทาภิญาญา ๖ ถึงพร้อมด้วยสมบัติ มีอภิญาพลัน เป็นอุคชติตัญญู เป็นเอหิภิกขุ ปราภุรารวกะ พระจันทร์บนพากฟ้า ในกาลแห่งเมตเตยยพุทธเจ้า

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่อุบัติ ขอข้าพเจ้าพึงเป็นผู้มีปัญญามาก เหมือนพระสารีบุตร มีฤทธิ์มาก เหมือนพระโมคคัลลานเถระ เป็นพหูสูตรเหมือนพระอนนทเถระ แก้ปัญหาทั้งปวงได้ เหมือนพระนาคเสนเถระ ถึงพร้อมด้วยลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการ เหมือนพระจิตตคหบดี มีชวนะ ปัญญาอย่างกิจการทั้งปวงให้สำเร็จ ดุจพระมหุสธบัณฑิต เป็นผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว ดุจอนาถปิณฑิก เศรษฐี มีผิวพรรณยิ่งกว่าบุคคลทั้งปวง ดุจพระมหาคติอภยเถระ มีผิวพรรณดังทองคำ เหมือนพระกัจจายนเถระ (๓/๖๘)มีเสียงไพเราะดุจพระพรหมโฆส มีกลิ่นหอม ดุจพระคันธเถระ เป็นผู้ไม่เคยได้ยินคำว่าไม่มี เหมือนพระอนุรุทธเถระ มีสัมผัสอ่อนนุ่ม เหมือนพระโสณกเถระ มีอายุยืนดุจพระนาคทัตตเทวราช เป็นเทวราช ผู้จอมเทพ เหมือนท้าวสักกะ อยู่ ณ ปราสาทแก้ว ๗ ประการ ณ ภูเขาคันธมาถน์

มารดาบิดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ คิษย์ ญาติ และอุปัฏฐาก ขอจงได้ส่วนแห่งบุญนี้และบุญอื่นเทอญ

สัตว์ทั้งหลายผู้ท่องเที่ยวไปในอากาศในอนันตจักรวาลอื่น หรือที่ภาคพื้น หรือเบื้องบน ขอจงได้รับ ภิกษุผู้รังเกียจด้วยความละอาย ใครต่อการศึกษา ประกอบด้วยความประพฤตินวินัย จงท่องบ่น สาธยาย ให้แคล้วคล่องในคัมภีร์ที่ข้าพเจ้าแต่งแล้วนั้น

สุจิตตาลังการ จบแล้ว

สรุปความว่า ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการฉบับหอสมุดแห่งชาติ จำนวน ๓ ผูก จากบาลีอักษรขอมมาเป็นบาลีอักษรไทย และผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นบาลีอักษรไทยให้เป็นภาษาไทยทั้งหมด จำนวน ๓ ผูกเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว

บทที่ ๓

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้างเนื้อหา

ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน โดยแบ่งออกเป็น วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการ และวิธีการจารตัวหนังสือลงใบลานของคัมภีร์สุจิตตาลังการ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑ วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการ

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น ชื่อและความหมายของคัมภีร์สุจิตตาลังการ ประวัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์สุจิตตาลังการ โครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ ลักษณะการประพันธ์ของคัมภีร์สุจิตตาลังการ ลักษณะการประพันธ์ของคัมภีร์สุจิตตาลังการ และสำนวนภาษาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑.๑ ชื่อและความหมายของคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ชื่อและความหมายของคัมภีร์สุจิตตาลังการ กล่าวถึงชื่อและความหมายของคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนดังต่อไปนี้

(๑) ชื่อและความหมายของคัมภีร์ คำว่า สุจิตตาลังการนี้ เป็นชื่อเรียกชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีความหมายและแยกออกเป็นคำๆ ได้ ๓ คำ คือ คำว่า สุ+จิตต+อลังการ

๑) สุ (อุปสรรค) แปลว่า ดี, สวย, งาม, ง่าย, ชอบ, โดยชอบ, โดยสมควร, ยิ่ง, มาก, สุข, สบาย, พลัน, เร็ว, สำเร็จ.

๒) จิตต (น.) “ธรรมชาติคิดอารมณ์, ธรรมชาติรู้อารมณ์, ธรรมชาติรู้ (รู้อะไรก็ได้), วิญญาณ, จิต, จิตระ. วิ. อารมมณฺ์ จินตติ วิชานาตีติ จิตตํ จิตฺรํ วา. จินตฺ จินตายนํ, ตปจฺจโย. ตฺรณฺจฺจโย วา. แปลง น เป็นนิกคหิต แล้วลบนิกคหิต^๑ หรือลบนต แปลง ต ปัจ. เป็น ตต^๒ เป็น จิต

^๑ รูป. ๖๕๐.

^๒ กจ. ๖๕๖.

ชาตฺ. ส. จิตต.” “ธรรมชาตสังสมอารมณ์, ธรรมชาตสังสมกุศลและอกุศล, ธรรมชาตสังสมบุญและบาป, ความสังสม. จิ สยจเย, โต, ตรณฺปจฺจโย วา.”

๓) อลงการ แปลว่า "การประดับ, วิ. อลํ วิภูสณํ กรียเตติ อลํกาโร. อลงกาโร วา. ณ ปัจจยฺ. ส. อลงการ."

เมื่อประกอบศัพท์ทั้ง ๓ ศัพท์เข้าด้วยกันเป็นสุจิตตาลงการ หมายถึง การประดับจิตให้ดีงาม อันหมายถึงคัมภีร์ที่ว่าด้วยหลักธรรมต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้ประพุดติงตงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^๓

(๒) ลักษณะเด่นของคัมภีร์ คัมภีร์สุจิตตาลงการ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมแต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ผูก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว ว่าด้วยปกิณณกรรมที่เป็นพระอภิธรรมซึ่งทำให้ผู้ประพุดติตาม ตงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^๔ แบ่งเป็นหมวดๆ ได้ ๑๓ หมวด คือ (๑) บุคคลเภท (๒) เวทนาเภท (๓) เหตุเภท (๔) กิจจถานเภท (๕) ทวารเภท (๖) อารัมมณเภท (๗) วัตถุเภท(๗) มันทามันทมชฌิมายุกเภท (๘) ปัญจทวารวิถิเภท (๙) มโนทวารวิถิเภท (๑๐) อปัณนาชวนเภท (๑๑) ภาวังคเภท (๑๒) โยนิเภท (๑๓) นิพพานเภท

คัมภีร์สุจิตตาลงการ จัดเป็นคัมภีร์ว่าด้วยปกิณณกรรมที่เกี่ยวกับพระอภิธรรมซึ่งทำให้บุคคลผู้ประพุดติมีความตงามเสมอด้วยเครื่องประดับ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับพระอภิธรรมให้มีความชัดเจน และเข้าใจง่ายทั้งด้านเนื้อหา ภาษา และมีคุณค่าต่อการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๓.๑.๒ ประวัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์สุจิตตาลงการ

ประวัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์สุจิตตาลงการ กล่าวถึงในด้านประวัติผู้เรียบเรียงคัมภีร์สุจิตตาลงการ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนดังต่อไปนี้

(๑) ประวัติของผู้เรียบเรียงคัมภีร์สุจิตตาลงการ คือ พระกัลยาณเถระ หรือพระกัลยาณสารเถระ^๕ ผู้มีพรรษา ๒๐ วัสสาตุสาตุล ทิศตะวันออกเฉียงใต้ แห่งเมืองรัตนปุระ แห่งประเทศพม่า

^๓ พระมหาอดิศร ธีรสีโล, **ประวัติคัมภีร์บาลี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๒.

^๔ กรรมการหอสมุดชิโรญาน, **บาลีขีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรณธนากร, ๒๕๖๔), หน้า ๒๘.

^๕ คำว่า พระกัลยาณเถระ หรือ พระกัลยาณสารเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลงการเป็นบุคคลคนเดียวกันในหนังสือประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตาตะไม) ฉบับพม่า เรียกนามท่านว่า พระกัลยาณเถระ แต่ในคัมภีร์สุจิตตาลงการเรียกนามท่านว่า พระกัลยาณสารเถระ.

รจนาขึ้น ในพุทธศักราชได้ ๒๑๗๒^๖ ส่วนในหนังสือปฏิภักตตะโม ซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติวรรณคดีบาลีของพม่าได้กล่าวถึงคัมภีร์สุจิตตาลังการว่า เป็นคัมภีร์ประมวลความรู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม ระบุชื่อผู้แต่งว่า พระกัลยาณเถระ^๗ ฉะนั้น ต้นฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นภาษาบาลีอักษรพม่า

(๒) ฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการที่ใช้ในการปริวรรต ส่วนชื่อฉบับคัมภีร์ที่ใช้ในการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผูกอักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องขาด ไม่ประกบทาสชาดเขียน รวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗/ก ขุททกนิกาย^๘ สาเหตุที่ใช้ฉบับฉบับหอสมุดแห่งชาติเป็นต้นฉบับที่ขออนุญาตถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม ไลยเส้นปรากฏชัดเจน และสามารถย่อขยายได้ จึงสะดวกในการปริวรรต

๓.๑.๓ โครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ

โครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ กล่าวถึงโครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ ซึ่งเป็นคัมภีร์กล่าวถึงเนื้อหาในคัมภีร์พระอภิธรรมมาไว้เป็นกลุ่มเดียวกันโดยจัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ ๑๓ หมวดหมู่ คือ

(๑) บุคคลเภท

- ๑) ประเภทแห่งกามาวจรบุคคล
- ๒) ประเภทแห่งรูปาวจรบุคคล
- ๓) ประเภทแห่งอรูปาวจรบุคคล^๙

(๒) เวทนาเภท

- ๔) ประเภทแห่งกามาวจรเวทนา
- ๕) ประเภทแห่งรูปาวจรเวทนา

^๖ ทวิสตตสตาธิกทวิสหสสวสฺสํ ปตตกาเล รตนปุรสฺส ทกฺขินาอนุทิสาย ตโยชนมตเตณฺรตรสฺส ปฺรตถิมสฺมิตฺติ สหสฺสทณฺทมตเต ภูมิมิพนฺทนนฺมิเนกตาเปตุ สาทฺสุตฺตลวิหาเร ขทฺริรานาเมเน ว เสนาสนปริภิกฺขิตเต ขณฺทสิมฺปฏิมณฺฑลิตเต วสนเตเน สทณฺมมณฺฐิสฺฐิติกาเมเน สทณฺมมจารินา รตนตตยคุณฺปลฺลิตเตเน สาสนสสายุณา วิสตีวสฺเสน กลยาณสารนาเมเน เถเรเน กโธ.

^๗ กรมการศาสนา, **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปฏิภักตตะโม)**, (ร่างกึ่ง: โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๕๙), หน้า ๑๒๒.

^๘ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (ฉบับล่องขาด) สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎก และรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๖.

^๙ **สุจิตตาลังการ**. (บาลีขอม) ๑/๑๖.

๖) ประเภทแห่งอรูปาวจรเวทนา^{๑๐}

(๓) เหตุเภท

๗) ประเภทแห่งอกามาวจรเหตุ

๘) ประเภทแห่งรูปาวจรเหตุ

๙) ประเภทแห่งอรูปาวจรเหตุ^{๑๑}

(๔) กิจจถานเภท

๑๐) ประเภทแห่งกามาวจรกิจ

๑๑) ประเภทแห่งกามาวจร

๑๒) ประเภทแห่งรูปาวจรกิจ

๑๓) ประเภทแห่งรูปาวจรถาน

๑๔) ประเภทแห่งอรูปาวจรกิจ

๑๕) ประเภทแห่งอรูปาวจรถาน^{๑๒}

(๕) ทวารเภท

๑๖) ประเภทแห่งกามาวจรทวาร

๑๗) ประเภทแห่งรูปาวจรทวาร

๑๘) ประเภทแห่งอรูปาวจรทวาร^{๑๓}

(๖) อาร์มมณเภท

๑๙) ประเภทแห่งอาร์พณะ

๒๐) ประเภทแห่งอาร์มณมี ๑ เป็นต้น

๒๑) ประเภทแห่งกรรม กรรมนิमित คตินิมิต

๒๒) ประเภทแห่งจิตที่ปรารภอดีตารมณ

๒๓) ประเภทแห่งจิตที่ปรารภอชัมตัตารมณ^{๑๔}

(๗) วัตถุเภท

๒๔) ประเภทแห่งวัตถุ

๒๕) ประเภทแห่งวิญญาณธาตุ^{๑๕}

^{๑๐} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๒๑.

^{๑๑} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๒๕.

^{๑๒} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๓๖.

^{๑๓} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๓๖.

^{๑๔} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๒/๙.

^{๑๕} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๒/๑๖.

(๘) มันทามันทมิชฌิมายุกเภท

๒๖) ประเภทแห่งอติมหันตารมณวินิจฉัย

๒๗) ประเภทแห่งมหันตารัมมณวินิจฉัย

๒๘) ประเภทแห่งปริตตารัมมณวินิจฉัย^{๑๖}

(๙) ปัญจทวารวิถีเภท

๒๙) ประเภทแห่งปัญจทวารวิถี^{๑๗}

(๑๐) มโนทวารวิถีเภท

๓๐) ปจจุปปนรรูปารมณวิภูตเภท

๓๑) ประเภทแห่งอติตรูปารมณวิภูตภาววิภูตเภท

๓๒) ประเภทแห่งอนาคตรูปารัมมณวิภูตภาววิภูตเภท

๓๓) มโนทวารเร รุเปสุวิถีเภท

๓๔) ประเภทแห่งมโนทวารเรรุเปสุวิถี

๓๕) ประเภทแห่งมโนทวารจิตเตสุวิถี

๓๗) ประเภทแห่งมโนทวารเจตสิกธมมารมณประเภทแห่งวิถี

๓๘) ประเภทแห่งนิพพานธัมมารัมมณมารัพภวัตตาวิถี

๓๙) ประเภทแห่งปัญญุตตสังขตธัมมารัมมณมารัพภวัตตาวิถี

๔๐) ประเภทแห่งมโนทวารกามาวจรวิถี

๔๑) ประเภทแห่งมโนทวารรูปาวจรอปปนาวิถี

๔๒) ประเภทแห่งมโนทวารอรูปปาวจรอปปนาวิถี

๔๓) ประเภทแห่งโสตาปัตติมัคควิถี

๔๔) ประเภทแห่งโสตาปัตติผลสมาปัตติวิถี

๔๕) ประเภทแห่งมโนทวารมัคคผลวิถี^{๑๘}

๔๖) ประเภทแห่งอปปนาขวนะ

๔๗) ประเภทแห่งโคตรภูโวทานอนุโลมจิต

(๑๑) ปกิณณกวินิจฉยเภท

๔๘) ประเภทแห่งอนิภุมม์ชัมตตาดิภุมม์รามณะ

๔๙) ประเภทแห่งตทาลัมพะณะ^{๑๙}^{๑๖} สัจจิตตาสงการ. (บาลีขอม) ๒/๒๔.^{๑๗} สัจจิตตาสงการ. (บาลีขอม) ๒/๒๘.^{๑๘} สัจจิตตาสงการ. (บาลีขอม) ๓/๒.^{๑๙} สัจจิตตาสงการ. (บาลีขอม) ๓/๑๑.

- ๕๐) ประเภทแห่งภวังคะ
- ๕๑) ประเภทแห่งจตุติ
- ๕๒) ประเภทแห่งจตุติบุคคล
- ๕๓) ประเภทแห่งนิमित
- ๕๔) ประเภทแห่งกัมมารัมมณมรณาสันนวิถิ
- ๕๕) ประเภทแห่งปัจจุปปันนรูปารัมมณกัมมนิมิตารัมมณมรณาสันนวิถิ
- ๕๖) ประเภทแห่งอตีเตรูปารัมมณกัมมนิมิตารัมมณมรณาสันนวิถิ
- ๕๗) ประเภทแห่งกัมมนิมิตารัมมณมรณาสันนวิถิ
- ๕๘) ประเภทแห่งคตินิमितารัมมณมรณาสันนวิถิ
- ๕๙) ประเภทแห่งมรณาสันนวิถิ
- ๖๐) ประเภทแห่งมรณาสันนวิถิของสัตว์ที่เกิดในรูปาวจรภูมิที่เว้นอสัญญสัตว์ภูมิ

และรูปาวจรภูมิ

- ๖๑) ประเภทแห่งมรณาสันนวิถิ ของสัตว์ที่เกิดในอสัญญสัตว์ตตภูมิ
- ๖๒) ประเภทแห่งปฏิสนธิอารมณเภท
- (๑๒) ภูมิฐานเภท
  - ๖๓) ประเภทแห่งภูมิฐาน
- (๑๓) สัตตตางเภท
  - ๖๔) ประเภทแห่งอายุของสัตว์ชั้นกามาวจรภูมิ
  - ๖๕) ประเภทแห่งอายุ ของรูปาวจรพรหม
  - ๖๖) ประเภทแห่งประเภทอายุของอรูปาวจรพรหม
- (๑๔) กัปปวินาสเภท
  - ๖๗) ประเภทแห่งกัปปวินาส^{๒๐}
- (๑๕) โยนิเภท
  - ๖๘) ประเภทแห่งตริจฉาเนโยนิ
  - ๖๙) ประเภทแห่งเปตโยนิ
  - ๗๐) ประเภทแห่งอสุรกายโยนิ
  - ๗๑) ประเภทแห่งโยนิเภทในมนุษยโลก
  - ๗๒) ประเภทแห่งโยนิเภทในภุมมเทวดา
  - ๗๓) ประเภทแห่งกามาวจรเทวโยนิ
  - ๗๔) ประเภทแห่งกามาวจรโยนิ

^{๒๐} สัจจิตตลขการ. (บาลีขอม) ๓/๔๔.

๗๕) ประเภทแห่งรูปพรหมโยนิ

(๑๖) รูปกลาปเภท

๗๖) ประเภทแห่งรูปกลาปเภท ในกามโลก

๗๗) ประเภทแห่งรูปโลเกอรูปกลาป^{๒๑}

(๑๗) นิพพานเภท

๗๘) ประเภทแห่งนิพพาน^{๒๒}

โครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์สุจิตตาลังการที่ท่านยกขึ้นมากล่าวไว้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้มีประมาณ ๑๗ หมวด ได้แก่ (๑) บุคคลเภท (๒) เวทนาเภท (๓) เหตุเภท (๔) กิจจานเภท (๕) ทวารเภท (๖) อารัมมณเภท (๗) วัตถุเภท (๘) มันทามันทมัชฌิมายุกเภท (๙) ปัญจทวารวิถีเภท (๑๐) มโนทวารวิถีเภท (๑๑) ปกิณณกวินิจจนเภท (๑๒) ภูมิฐานเภท (๑๓) สตตทาน์ आयุเภท (๑๔) กัปปวินาสเภท (๑๕) โยนิเภท (๑๖) รูปกลาปเภท (๑๗) นิพพานเภท ดังได้อธิบายมาแล้ว

๓.๑.๔ ลักษณะการประพันธ์ของคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ลักษณะการประพันธ์ของคัมภีร์สุจิตตาลังการ กล่าวถึงลักษณะการประพันธ์ของคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยผู้วิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนดังต่อไปนี้

(๑) การประพันธ์คัมภีร์แบบร้อยแก้วในคัมภีร์สุจิตตาลังการแบบร้อยแก้ว หมายถึง คัชชะ แปลว่า ร้อยแก้ว^{๒๓} ความเรียง เรียก จุณณิยะ บ้าง หมายถึง คัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นต้นที่ไม่มีคาถาคัชชะมี ๒ ประเภท คือ

๑) อาชยายิกะ เรื่องจริงที่กล่าวถึงเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ชีวิตประวัติ เป็นต้น

๒) กถา เรื่องที่แต่งจากจินตนาการ เช่น นิทาน เป็นต้น

ในคัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกากล่าวถึงลักษณะของคัชชะทั้งสองว่า อาชยายิกะ โภปลทตถา ปพนธกปปนา กถา คำที่มีเนื้อหาเป็นความจริง ชื่อว่า อาชยายิกะ คำที่แต่งคำริขึ้นเอง ชื่อว่า กถา^{๒๔} ผู้วิจัยจะได้นำเอาบทประพันธ์ในลักษณะคัชชะ มาเป็นตัวอย่างไว้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

^{๒๑} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๕๘.

^{๒๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๖๕.

^{๒๓} พระคัมภีร์สาราวิวงศ์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัณฺยชรี, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

^{๒๔} อภิธาน. คาถา ๑๑๓.

จตุททสาธิกทวิสต์ ปุคคลา ฆวนติ. ตํ ยถา. จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมิ เอโก, มนุสเสกาทส, จตุมหาราชิกาทส, อุปริ ปณจเทวโลเกสุ เอเกกสมิ ทส, อสณญสตุตสุทฐาวาสวชชีเตสุ ทสสุ รูปภาเวสุ เอเกกสมิ นว, อสณญสตุเต เอโก, ปณจสุ สุตฐาวาสเสสุ เอเกกสมิ ตโย, จตุสุ อรุเปสุ เอเกกสมิ อฏฐาติ.

ตตถ จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมิ เอโกติ เอตถ เอโกติ ทุคตโตเหตุก ปุคคโล. ตสฺมี สตุตตตีส จิตตานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ สตุตตรสทสนวชชีตาเหตุกจิตตานิ อฏฐกามาวจรกุสลจิตตานิ.

มนุสเสกาทสาติ มนุสสโลเก เอกาทส ปุคคลา ฆวนติ. ตํ ยถา. สุกตโตเหตุกปุคคโล ทุเหตุกปุคคโลติเหตุกปุคคโล โสตาปตติมคคฺกุญฺฐุ โสตาปตติผลคฺกุญฺฐุ สกทาคามิมคคฺกุญฺฐุ สกทาคามิผลคฺกุญฺฐุ อนาคามิมคคฺกุญฺฐุ อนาคามิผลคฺกุญฺฐุ อรหตตมคคฺกุญฺฐุ อรหตตผลคฺกุญฺฐุ.

เตสุ สุกตโตเหตุกปุคคเล เอกจตุตาฬีสจิตตานิ ฆวนติ. ตํ ยถา. ทวาทสากุสลจิตตานิ สตุตตรส ทสนวชชีตาเหตุกจิตตานิ อฏฐกามาวจรกุสลจิตตานิ จตุตตาริ ญาณวิปยุตตกามาวจรวิปากานิ.^{๒๔}

แปลว่า บุคคลมี ๒๑๔ ประเภท คือ ในอบายภูมิตั้ง ๔ อบาย แต่ละอบายมี ๑ ประเภท, ในมนุชยภูมิตั้ง ๑๑ ประเภท, ในจตุมหาราชิกาภูมิตั้ง ๑๑ ประเภท, ในเทวโลกทั้ง ๕ เทวโลกเบื้องบน แต่ละเทวโลกมี ๑๐ ประเภท, ในสุทฐาวาสภูมิตั้ง ๕ ภูมิ แต่ละภูมิตั้ง ๓ ประเภท, ในอรุปภูมิตั้ง ๔ ภูมิ แต่ละภูมิตั้ง ๘ ประเภท

บรรดาบุคคล ๒๑๔ ประเภทนั้น คำว่า บุคคล ๑ ประเภท (เอโก) ในบทว่า ในอบายภูมิตั้ง ๔ แต่ละอบายมี ๑ ประเภท (จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมิ เอโก) หมายถึง ทุคตโตเหตุกบุคคล. ในทุคตโตเหตุกบุคคลนั้น มีจิตเกิด ๓๗ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒, อเหตุกจิต ๑๗ ดวงโดยเว้นทสนจิต, กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง

ในคำว่า มนุสสภูมิตั้ง มีบุคคล ๑๑ ประเภท (มนุสเสกาทส) ดังนี้ คือ ในมนุสสโลก มีบุคคล ๑๑ ประเภท ได้แก่ สุกตโตเหตุกบุคคล, ทุเหตุกบุคคล, ตีเหตุกบุคคล, โสตาปตติมคคฺกุญฺฐุบุคคล โสตาปตติผลคฺกุญฺฐุบุคคล สกทาคามิมคคฺกุญฺฐุบุคคล สกทาคามิผลคฺกุญฺฐุบุคคล อนาคามิมคคฺกุญฺฐุบุคคล

อนาคามิผลคฺกุญฺฐุบุคคล อรหตตมคคฺกุญฺฐุบุคคล อรหตตผลคฺกุญฺฐุบุคคล

บรรดามนุสสภูมิตั้ง มีบุคคลนั้น ในสุคตโตเหตุกบุคคลทั้งหลาย มีจิตเกิด ๔๑ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ โดยเว้นทสนจิต กามาวจรกุศลจิต ๘ ญาณวิปยุตตกามาวจรวิปากจิต ๔ ในทุเหตุกบุคคล มีจิตเกิด ๔๑ ดวง เหล่านี้ทั้งนั้นแหละ

^{๒๔} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๓.

(๒) การประพันธ์คัมภีร์แบบร้อยกรองในคัมภีร์สุจิตตาลังการแบบร้อยกรอง หมายถึง ปัชชะ แปลว่า ร้อยกรอง^{๒๖} เรียก คาถาบ้าง หมายถึง คัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นต้นที่ประพันธ์ด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสันสกฤตเรียกว่า ฉันท หรือ ฉันทลักษณ์ หรือตำราฉันท บทประพันธ์ประเภทนี้ ท่านผู้รจนานิยมใช้คำศัพท์ที่มีเสียงไพเราะมีกระวังเรื่อง สิลิล ธนิต ตลอดจนคณะฉันทต่างๆ โดยมารจนานขึ้นเพื่อใช้ขับขาน ย่อความ ท่องจำ และสาธยายเป็นต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) ปฐยาวัตร^{๒๗} หมายถึง ปฐยาวัตร ชื่อฉันทชนิดหนึ่ง ซึ่งกำหนดด้วยอักษร ๓๒ คำ มี ๔ บาท บาทละ ๘ คำ, ปฐยาพฤต หรือ อัษฎกฉันท ก็เรียก. (ป. ปฐยาวัตต). ปฐยาวัตร แปลว่า คาถาที่สวดเป็นทำนองจตุราวัตร คือ หยุดทุก ๔ คำ มีวิเคราะห์ว่า ปจิตพพิโต ปฐยา จ สา จตุราวัตเตน ปริวตตพพิโต วตตตยจาติ ปฐยาวัตต

ฉันทนี้ กำหนดบาทหนึ่งมี ๘ อักษร กำหนดคณะเพียง ๒ คณะ คือ ยะ คณะ กับ ชะ คณะ โดยมีกฎเกณฑ์ ที่พึงทำความเข้าใจ ดังนี้

๑) อักษร (คำ) ตัวต้น และตัวท้ายของทุกบาท ไม่นับเข้าเป็นคณะเรียกว่า “อักษรลอย” จะมีเสียงเป็นครุหรือลหุกก็ได้ ไม่มีข้อห้าม

๒) ห้ามลง นะ คณะ (สมุณี) และ สะ คณะ (สุโคโต) ในตำแหน่งอักษรที่ ๒-๓-๔ ของทุกๆ บาท อีก ๖ คณะใช้ลงในตำแหน่งนี้ได้ตามถนัดแต่พึงระวัง อย่านับอักษรที่ ๑ ซึ่งเป็นอักษรลอยในทุกบาทเข้าใน นะ คณะ และ สะ คณะ ด้วย เพราะได้รับคำยกเว้นไม่นับเข้าเป็นคณะอยู่แล้ว จำง่าย ๆ และสังเกตง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ ๑ และที่ ๓ ของทุกบาทในฉันทนี้ห้ามมีเสียงสั้นติดกันทั้ง ๒ อักษร” ทั้งนี้เพราะ นะ คณะ และ สะ คณะ มีเสียงซ้ำกัน ๒ คำแรก คือ สมุณี สุโคโต ดังนั้น อักษรที่ ๒ และที่ ๓ จะต้องเป็นครุ ตัวใดตัวหนึ่ง จะอยู่ข้างหน้าหรือข้างท้ายก็ได้ เช่น อิติ เต ภิกขโว... สุมงคฺล... สุมุหุตฺต... เช่นนี้ใช้ได้ แต่ว่าโส ภควตา... อิติปิ โส..... ตํ สุมุหุตฺต.... เช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถือเป็นผิดกฎเกณฑ์

๓) ลง ยะ คณะ (มเหสี) ในอักษรที่ ๕-๖-๗ ของบาทที่ ๑ และบาทที่ ๓ ซึ่งอยู่ปีกซ้ายมือเวลาเขียน จำง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ ๕-๖-๗ ในบาทขอน ต้องมีเสียงสั้น-ยาว-ยาว” เสมอเช่น มโนปุพฺพงคมา ธมฺมา... มนสา เจ ปทฺฐุณฺเน..... อตฺตา ทิ อตฺตโน นาโถ เป็นต้น

๔) ลง ชะ คณะ (มุนินทา) ในอักษรที่ ๕-๖-๗ ของบาทคู่ คือ บาทที่ ๒ และบาทที่ ๔ ซึ่งอยู่ทางซีกขวามือเวลาเขียน จำง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ ๕-๖-๗ ในบาทคู่ต้องมีเสียงสั้น-ยาว-สั้น” เสมอ เช่น มโนเสฏฺฐา มโนมยา ภาสติ วา กโรติ วา โก ทิ นาโถ ปโร สียา

^{๒๖} พระคันธสาราภิวังศ์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัถฺยขรี, หน้า ๑๔.

^{๒๗} พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช), หลักการแต่งฉันทภาษามคร ป.ธ. ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

เป็นต้น

เพื่อความเข้าใจฉันทลักษณ์ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ ผู้วิจัยขอใส่ลำดับเลข เพื่อกำหนดลำดับคาถา ดังต่อไปนี้

๑) ตัวอย่างบทประพันธ์แบบปฐยาวัตรในคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ ลักษณะปฐยาวัตรฉันท

วิสมปาท								สมปาท								
คณะ	ห้าม น-ส-คณะ				ย-คณะ				ห้าม น-ส-คณะ				ช-คณะ			
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
สูตร	ส	เม	สุ	สิน	จ	โต	เซ	น	ป	ยา	วต	ต	ป	กิต	ติ	ต
สัญลักษณ์	๐	๐	๐	๐	๑	๒	๒	๐	๐	๐	๐	๐	๑	๒	๑	๐

ปฐยาวัตรฉันท ตัวอย่าง เช่น

๑) ปฐมํ กลลํ โหติ

อพพุทา ชายเต เปสิ

ขนา ปญจ สาขา ขายนติ

กลลา โหติ อพพุทํ.

เปสิ นิพพุตโต ฆนํ.

เกสา โลมา นขาปี จาติ^{๒๘}

แปลว่า

รูปนี้เริ่มแรกเกิดเป็นกลละก่อน จากกลละเกิดเป็นอพพุท

จากอพพุทะเกิดเป็นเปสิ

จากฆนะเกิดเป็น ๕ ปุ่ม

ขน ผม และเล็บ

จากเปสิเกิดเป็นฆนะ

(ปัญจสาขา) ต่อจากนั้นก็

(เป็นต้น) เกิดขึ้น

๒) โอปปาติกสตนํ

กามาวจรเทวานํ

มนุสเสสุ ปวตติยํ

นิจจํ รูปานิ สตตตีติ.^{๒๙}

แปลว่า

รูปทั้งหลาย ย่อมสืบต่อ

ในมนุษย์ภูมิ และเทวดา

แก่สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ

ชั้นกามาวจรในปวัตติกาล

^{๒๘} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๕.

^{๒๙} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๕๖.

๒) ตัวอย่างบทประพันธ์แบบอุปชาติฉันท์ ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ

อุปชาติฉันท์ แปลว่า คาถาที่คล้ายคลึงกับคาถาใกล้ กล่าวคือ เกี่ยวเนื่องกับคาถาใกล้สองประเภทคือ อินทรวีเชียร และอุเปนทวิเชียร มีรูปวิเคราะห์ว่า อุเปนเทหิ คาถาหิ ชาติ อุปชาติ (คาถาที่คล้ายกับคาถาสองประเภทที่อยู่ใกล้ ชื่อว่าอุปชาติ^{๓๐} ตามนัยแรกไม่เกี่ยวกับคาถาอื่น

ส่วนนัยหลัง คาถานี้เป็นคาถาที่ผสมระหว่างคาถาหลายชนิดในฉันทวรรณพฤติที่มีพยางค์ต่างกัน เหมือนปาหากุลคาถาที่เกิดจากการผสมคาถามาตราพฤติเข้าด้วยกัน ดังนั้นอุปชาติคาถานี้จึงมีประเภทนับไม่ถ้วน ผู้ที่แต่งคาถาผสมจะวางคาถาทั้ง ๒ ประเภทไว้ในบาทไหนก็ได้ตามความเหมาะสมฉันท์ปรากฏชื่อปิงคละฉันท์ แสดงอุปชาติฉันท์ไว้ ๑๔ ประเภทได้เรียงตามวิธีแผ่ปิดถาระดังต่อไปนี้

เลขแถว	ป	ทุ	ต	จ	ชื่อคาถา
๑	อิ	อิ	อิ	อิ	อินทรวีเชียร
๒	อุ	อิ	อิ	อิ	กิตติ
๓	อิ	อุ	อิ	อิ	วาณี
๔	อุ	อุ	อุ	อิ	มาลา
๕	อิ	อิ	อุ	อิ	สาลา
๖	อุ	อิ	อุ	อิ	หังสี (วิปริตขยานก)
๗	อิ	อุ	อุ	อิ	มายา
๘	อุ	อุ	อุ	อิ	พาลา
๙	อิ	อิ	อิ	อุ	ชालา
๑๐	อุ	อิ	อิ	อุ	อัททา
๑๑	อิ	อุ	อิ	อุ	ภัททา (อาขยานก)
๑๒	อุ	อุ	อิ	อุ	เปมา
๑๓	อิ	อิ	อุ	อุ	รามา

^{๓๐} พระคันธสารากวีวงศ์ (เรียบเรียง), วุฒโททยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์บาลี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๓.

๑๔	อุ	อิ	อุ	อุ	อิทธิ
๑๕	อิ	อุ	อุ	อุ	พุทธิ
๑๖	อุ	อุ	อุ	อุ	อุเปนทวิเชียร ^{๓๑}

ตัวอย่าง เช่น

นรมรูปูชี นรมรุมคค
 ซินมมลั ธมม คณ วิสุทธี
 นमितวา กริสส์ วรคค ปกาส
 ชน่าน ปสส์ สัจจิตต์ อล็ก.^{๓๒}

แปลว่า

ขอน้อมนมัสการ ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้อันมารผจญแล้ว แพ้ผู้อัน
 เทวดาและมนุษย์บูชา ผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ ขอน้อม
 นมัสการพระธรรมที่ปราศจากมลทิน ขอน้อมนมัสการหมู่แห่ง
 อริยสงฆ์ ผู้บริสุทธิ์ ข้าพเจ้า เมื่อจะประกาศสิ่งอันเลิศกว่าสิ่ง
 เลิศในโลก จักแต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการ อันเป็นที่สรรเสริญแห่ง
 ชนทั้งหลาย

๓) ตัวอย่างบทประพันธ์แบบกุสุมาวิจิตตฉันท ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ

กุสุมาวิจิตตฉันท แปลว่า คาถาที่วิจิตรดั่งดอกกุปผา กล่าวคือ มี น คณะและ ย คณะ สบับ
 กันเหมือนดอกไม้สับสี่ มีรูปวิเคราะห์ว่า กุสุม วิย วิจิตตา กุสุมาวิจิตตา (คาถาที่วิจิตรดั่งดอกกุปผา
 ชื่อว่า กุสุมาวิจิตตา)^{๓๓}

คาถาที่มี น ย น ย คณะ ชื่อว่ากุสุมาวิจิตตา

น	ย	ส	หิ	ตา	นยา	กุ	สุ	ม	วิ	จิต	ตา
๑	๑	๑	๒	๒	๑	๑	๑	๑	๑	๒	๒
น			ย			น			ย		

^{๓๑} พระคัมภีร์สาราถวิงศ์ (เรียบเรียง), วุฒโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์บาลี, หน้า ๑๔๖.

^{๓๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑.

^{๓๓} พระคัมภีร์สาราถวิงศ์ (เรียบเรียง), วุฒโตทยมัญชรี ศึกษาเปรียบเทียบฉันทลักษณ์บาลี, หน้า ๒๒๘.

กุสุมาวิจิตตาฉันท คือ คาทาที่มี น ย น ย คณะ ในทุกบาทคทา กล่าวคือ ครุ ลหุ มีรูปว่า ๑ ๑ ๑, ๑ ๒ ๒, ๑ ๑ ๑, ๑ ๒ ๒ จะเห็นว่า คำว่า นยส (๑ ๑ ๑) เป็น น คณะ, คำว่า นยา (๑ ๒ ๒) เป็น ย คณะ, คำว่า กุสุม (๑ ๑ ๑) เป็น น คณะ ส่วนคำว่า วิจิตตา (๑ ๒ ๒) เป็น ย คณะ^{๓๔}

ตัวอย่าง เช่น

นรมรูปุโซ นรมรุมโค
 นรมรุมินโท วรสุขทินโน
 ปวรวิสุโท สุขนวาโท
 สุขุมมโน ปาตุ มม มุณินโท.^{๓๕}

แปลว่า

ขอพระมุณินท์ ผู้อันเทวดาและมนุษย์บูชา ผู้เลิศกว่า
 เทวดาและมนุษย์ พระองค์เป็นใหญ่กว่าเทวดาและ
 มนุษย์พระองค์ทรงมอบแล้วซึ่งความสุขอันประเสริฐ
 เป็นผู้บริสุทธิสูงสุด มีพระวาจาอันตรัสไว้ดีแล้ว มี
 พระหฤทัยอันละเอียดอ่อน จงมาปกปักษ์รักษาข้า
 พระองค์ด้วยเถิด

ในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ ท่านพระกัลยาณเถระ ได้ใช้ฉันทวรรณพุดิตรจนาสลับกับจลณนิยะ
 บท โดยใช้ฉันทลักษณะที่ปรากฏในคัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์ หรือคัมภีร์วุตตรตนารมมี ปฐยาวัตรฉันท
 อุปชาติฉันท และกุสุมาวิจิตตาฉันทนั่นเอง

๓.๑.๕ สำนวนภาษาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ

สำนวนภาษาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ กล่าวถึงสำนวนภาษาของคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดย
 ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนดังต่อไปนี้

(๑) วิธีการใช้นามศัพท์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ นามศัพท์ (นามนาม
 คุณนาม และสัพพนาม) มีเครื่องประกอบสำคัญ คือ เพศ คำนาม (ลิงค์) จำนวนคำนาม (วจนะ) และ
 การผันคำ (วิภัติ) ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ มีวิธีแจกคำนามวิภัตตินาม ๗ วิภัติ ได้แก่

๑) ปฐมาวิภัติ การผันคำในปฐมาวิภัติมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. ปฐมาวิภัติ ที่ผันเป็นประธานมีสำเนียงคำแปลเชื่อมความ (อายุต-
 บาท) ว่า อันว่า

^{๓๔} พระคันธสารากวีวงศ์ (เรียบเรียง), วุตโตทัยมัชฌิม สิกขาเปรียบเทียบฉันทลักษณะบาลี, หน้า ๒๒๗.

^{๓๕} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๕/๓๓.

๒. ปฐมาวินิษิตติ ผันเป็นคำร้องเรียก (อาลปนนะ) มีสำเนียงคำแปลเชื่อม ว่า แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่ ใช้คำใดคำหนึ่ง^{๓๖}

ประโยคบาลี มีประธานหรือไม่มีประธาน สามารถใช้สื่อความได้ทั้งสิ้น คำที่ใช้เป็นประธานส่วนใหญ่เป็นคำนาม ที่ต้องผันคำหรือแจกด้วยปฐมาวินิษิตติ หรือคำนามที่ทำให้เป็นปฐมาวินิษิตติ คำที่ใช้เป็นประธาน มีหลายชนิดตัวอย่างในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น มนุสเสกาทสาติ มนุสสโลเก เอกาทส ปุคคลา ภวนติ. ตั ยถา. สุกติ อเหตุกบุคคลุโล ทุเหตุกบุคคลุโล ติเหตุกบุคคลุโล โสตาปตติมคคภูริ โสตาปตติผลภูริ สกทาคามิมคคภูริ สกทาคามิผลภูริ อนาคามิมคคภูริ อนาคามิผลภูริ อรหนตมคคภูริ อรหนตผลภูริ.^{๓๗} แปลว่า บทว่า มนุสเสกาทส ได้แก่ บุคคล ๑๑ จำพวก ย่อมมี ในโลกนี้ คือ อเหตุกบุคคล ทุเหตุกบุคคล ติเหตุกบุคคล บุคคลผู้ดำรงอยู่ในโสตาปตติมรรค บุคคลผู้ดำรงอยู่ในโสตาปตติผล บุคคลผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามิมรรค บุคคลผู้ดำรงอยู่ในสกทาคามิผล บุคคลผู้ดำรงอยู่ในอนาคามิมรรค บุคคลผู้ดำรงอยู่ในอนาคามิผล บุคคลผู้ดำรงอยู่ในอรหัตตมรรค บุคคลผู้ดำรงอยู่ในอรหัตตผล

๒) ทุตติยวินิษิตติ บททุตติยวินิษิตติ ทำหน้าที่ขยายกิริยา สัมพันธ์เข้ากิริยา วางอยู่หน้ากิริยา มีคำเชื่อม อยาตนิบาตคือ ซึ่ง, สู, ยัง, ลั้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ ใช้คำใดคำหนึ่ง ตัวอย่างในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น ทวิวิญญานถานนติ อิทํ จกขุวิญญานโสตวิญญานํ สนธาย วุตตนติ.^{๓๘} แปลว่า บทว่า ทวิวิญญานถานํ นี้ ท่านกล่าวแล้วหมายเอาซึ่งจักขุวิญญานและโสตวิญญาน

๓) ตติยวินิษิตติ บทตติยวินิษิตติสัมพันธ์เข้ากับนามศัพท์ กิริยาศัพท์และอัพยยศัพท์ มีคำแปลเชื่อมความคือ ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง ใช้คำใดคำหนึ่ง ตัวอย่างในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น ตตถ อากานญจายตนวิปากํ อากาसानญจายตนภูมิยํ ปฏิสนธิวงจจตุวเสน ติกิจจ.^{๓๙} แปลว่า ในบรรดาจิตเหล่านั้น วิปากจิตที่เป็นอากาसानญจายตนะ มีกิจ ๓ อย่าง ด้วยสามารถปฏิสนธิจิต ภาวังคจิต และจตุจิต ในภูมิที่เป็นอากาसानญจายตนะ

๔) จตุตถวินิษิตติ จตุตถวินิษิตติสัมพันธ์เข้ากับกิริยา มีคำแปลเชื่อมความ คือ แก่, เพื่อ, ต่อ ใช้คำใดคำหนึ่ง ตัวอย่างในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น สาธุนปาโมชชนตถาย กเต สุกจิตตาลงการเ อรูปาวจรบุคคลเกโท นิฏฐิต.^{๔๐} แปลว่า ประภทของอรูปาวจรบุคคล ในคัมภีร์สุจิตตาลังการที่ท่านแต่งแล้วเพื่อประโยชน์แก่ความปราโมทย์ของสาธุนจบแล้ว

^{๓๖} สมิตธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร., บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอมีเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๓-๑๙๔.

^{๓๗} สุกจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๒.

^{๓๘} สุกจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๖.

^{๓๙} สุกจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๗.

^{๔๐} สุกจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑๑.

๕) ปัญจมีวิภัตติ ปัญจมีวิภัตติสัมพันธ์เข้ากับกิริยา มีคำแปลเชื่อมความ คือ แต่, จาก, กว่า, เหตุ ใช้คำใดคำหนึ่ง ตัวอย่างในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น ตโต เอกกขตตุ มโนทวาราวชชนํ ตโต เยภุยเยน สตตกขตตุ ชวนานิ ตโต ทวิกขตตุ ตทาลมพนานิ ตโต ปรี ภวงคปาโต วาติ.^{๔๑} แปลว่า มโนทวาราวชชนจิต ๑ ครั้ง แต่นั้น ชวนจิต ๗ ครั้ง โดยมากแต่นั้น ตทาลัมพนจิต ๒ ครั้ง แต่นั้น การตกลงแห่งภวังคจิตมีได้เบื้องหน้าแต่นั้น

๖) ฉัญฐีวิภัตติ ฉัญฐีวิภัตติสัมพันธ์เข้านามศัพท์ มีคำแปลเชื่อมความ คือ แห่ง, ของ, เมื่อ^{๔๒} ใช้คำใดคำหนึ่ง และวางหน้าคำนามที่ขยาย ตัวอย่างในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น กสฺสจิจเอกาปฐมชฎานวิถิ ภวติ. แปลว่า วิถิจิตที่เป็นปฐมชฎานดวง ๑ ของบุคคลบางคนย่อมมีได้^{๔๓}

๗) สัตตมีวิภัตติ สัตตมีวิภัตติสัมพันธ์เข้านามและกิริยา มีคำแปลเชื่อมความ คือ ใน, ใกล้, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ ใช้คำใดคำหนึ่ง ตัวอย่างในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น อรหตฺตผลภูเธเอกตีสจิจิตตานิ ภวติ.^{๔๔} แปลว่า จิต ๓๑ ดวง ย่อมมีในพระอริยบุคคลที่ดำรงอยู่ในอรหัตตผล

(๒) วิธีการใช้กิริยาศัพท์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ กิริยาอาการบอกให้รู้ความเคลื่อนไหว เช่น ยิน เติน นัง นอน กิน ติม ทำ พุด คิด ของประธาน เรียกว่า กิริยา ในประโยคบาลีประธานที่เคลื่อนไหวหลายครั้งจึงมีกิริยาหลายตัวในประโยคหนึ่ง การเคลื่อนไหวครั้งสุดท้ายใช้เป็นกิริยาคุมประโยค กิริยาคุมพากย์ที่มาจากกิริยาอาชยาด^{๔๕} คุมพากย์ได้ทุกตัว การเคลื่อนไหวระหว่างประโยคหรือกิริยาที่เกิดระหว่างประธานกับกิริยาคุมประโยค มักใช้กิริยาภิกตัก ได้แก่ ต ตวา อนต หรือ มาน ปัจจัย

กิริยาอาชยาดมีส่วนประกอบหรือเครื่องปรุงแต่งอาชยาด ประกอบด้วย วิภัตติ กาล บทวจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก และปัจจัย เพื่อเป็นเครื่องหมายเนื้อความให้ชัดเจน^{๔๖} ส่วนกิริยาภิกตักต้องประกอบด้วยปัจจัยในกิริยาภิกตัก คือ วิภัตติ (ใช้วิภัตตินาม) ธาตุ และปัจจัย ประกอบด้วยเครื่องปรุงแต่งคำตามไวยากรณ์แล้วนำไปเรียงเข้าประโยค ตัวอย่างในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น

^{๔๑} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๓๐.

^{๔๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจวิภาค ภาคที่ ๒ นามและอภัยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๗.

^{๔๓} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๓๙.

^{๔๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑๑.

^{๔๕} พันตรีชินนทร์ จุลประดิษฐ์, การแต่งบาลี ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^{๔๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจวิภาค ภาคที่ ๒ อาชยาดและภิกตัก หลักสูตรเปรียญธรรมตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๑.

๑) การเรียงอนุภิกิริยา ภิกิริยาย่อย คือภิกิริยาระหว่างประโยค ไม่ใช่ภิกิริยาของประธานซึ่งเคลื่อนไหวครั้งสุดท้าย มี ๒ ประเภท ได้แก่

๑. ตูนาทิกิริยา หมายถึงภิกิริยาศัพท์ที่อยู่ระหว่างประโยค มาจาก อนุต , มาน และ ตูนาทิจัจจมีปัจจัจ ๓ ตัว ได้แก่ ตุน ตวา ตวาน^{๔๗} ในภิกิริยาภิกิตก์ อนุภิกิริยาหรือที่เรียกว่าภิกิริยาในระหว่าง อาจจะมีหลายภิกิริยาในประโยคหนึ่ง เช่น โสตทวารเร ฉจตตาลีสจิตตานิ ภวนติ. ตั ยถา. ปุริมฉจตตาลีสจิตเตสุ จกขุวิญญานานิ อปนตวา โสตวิญญานานิ ปกฺขิปิตวา. ฉจตตาลีส จิตตานิ.^{๔๘} แปลว่า ในโสตทวาร มีจิต ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง โดยนำจักขุวิญญานจิตในจิต ๔๖ ดวงก่อนออก แล้วเพิ่มโสตวิญญานจิตแทน

๒. อัภันตรภิกิริยา หมายถึง ภิกิริยาในระหว่างประโยค สำเร็จจาก อนุต, มาน และ ต ปัจจัจในภิกิริยาภิกิตก์ อัภันตรภิกิริยาที่แสดงการเคลื่อนไหวพร้อมกับภิกิริยาคุม พากย์สัมพันธ์เข้ากับประธาน เช่น โส อิมาย วิถียา มยา ลพฺภมาโน มคฺโค โสตาปตติมคฺโคติ ปชานาติ.^{๔๙} ย่อมรู้ว่า โสตาปตติผล เป็นผลที่เราได้ด้วยวิธีนี้

๒) การเรียงมุขภิกิริยา หรือภิกิริยาคุมประโยคเป็นภิกิริยาสำคัญหรือภิกิริยาหลัก มุขภิกิริยามีทั้งมาจากปัจจัจอาชยาดและปัจจัจภิกิริยาภิกิตก์ ปัจจัจอาชยาดประกอบภิกิริยาเป็นภิกิริยาคุม ประโยคได้ทุกตัว ส่วนภิกิริยาภิกิตก์ เฉพาะ ต, อนีย, ตพพ ปัจจัจ ใช้เป็นภิกิริยาคุมประโยค มุขภิกิริยามี ๖ ประเภท ได้แก่

๑. ภิกิริยาบท เป็นภิกิริยาพิเศษ คือภิกิริยาในประโยค อลฺ และ สกฺกา เป็นประโยคถึงคัตถะประโยค สกฺกา เป็นกัมมวาจก ก็มี ภาววาจก ก็มี มาพร้อม ตุ ปัจจัจ สกฺกา ประโยคกัมมวาจก เท่าที่ผู้วิจัยได้สำรวจไม่พบ คำว่า อลฺ และ สกฺกา ในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้

๒. ภิกิริยาอาชยาดใช้ประกอบเป็นมุขภิกิริยาหรือภิกิริยาคุมประโยค ประกอบกับนามศัพท์ให้เป็นภิกิริยาได้มุขภิกิริยาที่มาจากปัจจัจอาชยาด เช่น อิมาย วิถียา มยา ลพฺภมาเนน โสตาปตติมคฺเคน อปหินาโลภโทสโมหมานถินอุทฺทจจาหิริกาโนตตปฺสงขาตา อฏฺฐกฺกิสเสติ ปชานาตีติ อยเมว วิเสโสติ^{๕๐} แปลว่า ย่อมรู้ว่า กิเลส ๘ อย่าง กล่าวคือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทฺธจจะ อหิริกะ อโนตตปปะ ที่ละไม่ได้ด้วยโสตปตติมรรคที่เราได้ด้วยวิธีนี้ ดังนี้ นี้เป็นความพิเศษ

^{๔๗} พระมหาเทียบ สิริญาโณ (มาลัย), การใช้ภาษาบาลี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๕.

^{๔๘} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๙.

^{๔๙} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๔๖.

^{๕๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๔๗.

๓. กิริยาภิกษุ ปัจจัยในกิริยาภิกษุที่เป็นมุขยกิริยา ได้แก่ ต, อนีย, ตพพ ปัจจัยเช่น อิมาย วิถียา มยา ลพภมานิ ผล โสตาปตติผลนติ ปชานาติ.^{๕๑} แปลว่า รู้ว่า โสตาปตติผล เป็นผลที่เราได้อยู่ด้วยวิธีนี้,

(๓) วิธีการใช้อพยยศัพท์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุจิตตาลังการ คำบาลีที่ไม่ต้องผันคำ ไม่แจกรูปด้วยวิภัตตินาม ๗ วิภัตติ เรียกว่า อพยยศัพท์ คำที่ไม่ผันรูปด้วยวิภัตตินาม มี ๓ ชนิด ได้แก่ เป็นอุปสรรคบ้าง เป็นนิบาตบ้าง และ เป็นปัจจัยบ้าง^{๕๒} คือ

๑) อุปสรรค คือ ความขัดข้อง คำอุปสรรคใช้นำหน้านาม คุณนาม หรือ กิริยา เมื่ออุปสรรคนำหน้านามศัพท์และกิริยาศัพท์ ทำให้มีเนื้อความแปลกไปจากเดิม นำหน้านามมีหน้าที่เหมือนคุณศัพท์ นำหน้ากิริยามีหน้าที่เหมือนกิริยาวิเศษณะ แต่ไม่ใช่อุปสรรคนำหน้าคำศัพท์นามการ ใช้อุปสรรคมี ๓ ลักษณะ คือ

๑. อุปสรรคประเภทเบียดธาตุ ใช้กับธาตุบางตัว ลงแล้วทำให้มีความหมายเปลี่ยนไป เท่าที่ผู้วิจัยได้สำรวจไม่พบอุปสรรคประเภทเบียดธาตุในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้

๒. อุปสรรคประเภทตามธาตุ ใช้กับธาตุบางตัวเพื่อเสริมความให้ชัดยิ่งขึ้น เท่าที่ผู้วิจัยได้สำรวจไม่พบอุปสรรคประเภทตามธาตุในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้

๓. อุปสรรคประเภทแปรธาตุ ใช้กับธาตุบางตัวเพื่อให้มีความหมายแปรไป เท่าที่ผู้วิจัยได้สำรวจไม่พบอุปสรรคประเภทแปรธาตุในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้

๒) นิบาต ใช้ลงระหว่างนามศัพท์ กิริยาศัพท์ หรือในระหว่างนามกับกิริยาวางอยู่ต้นประโยคก็มี วางอยู่ในระหว่างประโยคก็มี

๑. นิบาตที่นิยมวางไว้ต้นประโยค เช่น สเจ, นนุ, ยทิ, อโห, อถ, อถ โข, เอวิ, ยาว, ตาว, ยถา, เสยยถา, ตถา, กสฺมา เช่น โย โส มยา วินิจฺจนโย กโต วิสุทฺธิมคฺคสมโฆทวินทนิอภิมมตถวิภาวินิมณิสารมณฺชฺสาสขปวณฺณนาหิ สฺสนทิตฺวา สเจ สมมติ คเหตุพโพ โน เจ สมมติ น คเหตุพโพ.^{๕๓} แปลว่า วินิจฉยนั้นใด ที่ข้าพเจ้าได้เขียนไว้ ก็ให้เทียบเคียงเอากับคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค, สัมโฆทวินทนี, อภิมมตถวิภาวินี, มณิสารมณฺชฺสา และคัมภีร์สังเขปวรรณนาด้วย ถ้าตรงกันก็พึงถือเอา ถ้าไม่ตรงกันก็ไม่พึงถือเอา

^{๕๑} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๔๖.

^{๕๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ นามและอพยยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี, หน้า ๙๒.

^{๕๓} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๓๕.

๒. นิบาตที่ไม่นิยามวางไว้ต้นประโยค เช่น หิ, เจ, จ, ปน, กिर, खलु, सूतं, तु, नु, बो, वा, पि, वत्, वो เช่น จาตุมหาราชิกาเทวทานิ ปน อายุปริจเฉโท นตฺถิ.^{๕๔} แปลว่า ส่วน เทวดามีจาตุมหาราชิกาเทวดาเป็นต้น ก็ไม่มีกำหนดอายุ

๓) ปัจจัยในอภัยยศัพท์ หรือที่เรียกว่าปัจจัยท้ายนาม ใช้ประกอบนามศัพท์ สัพพนาม และธาตุ เมื่อลงปัจจัยไม่ต้องเพิ่มคำนาม (ลงท้ายนามเป็นเครื่องหมายวิภัตติลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกิริยา) มีหลักที่ควรทราบ คือ

๑. โต ปัจจัย ใช้แทนตติยวิภัตติ แปลว่า ช้าง, ใช้แทนปัญจมีวิภัตติ แปลว่า แต่,^{๕๕} มีตาชด้น เช่น ตโตปิ พุทฺทมโลเก ฉาเปตฺวา อากฺสสเร อาหจฺจ ติฏฺฐติ.^{๕๖} แปลว่า พุทฺทมโลกเมตฺถํ ๓ นั้น จะถูกไฟเผาเผาจากตั้งจดอาภัสราพรม

๒. ปัจจัยนาม คือ ตฺร, ตถ, ห, ธ, ธิ, หี, หํ, หิณฺจัน, ว วางท้าย สัพพนามเป็นเครื่องหมายสัตตมีวิภัตติ แปลว่า ใน เช่น ตตฺร (ในนั้น), ตตฺถ (ใน...นั้น), ยตฺถ (ใน...ใด), อธิ (ใน...นี้), กุหี (ณ ที่ไหน) เช่น ตตฺถ โสมนสฺเสน สมฺปยุตฺตา จิตฺตานิ อฏฺฐปฺถญฺญาส ภวนฺติ.^{๕๗} แปลว่า จิต ๕๘ ดวงที่สัมปยุตด้วยโสมนัส ย่อมมีได้ในรูปโลกนั้น

๓. ปัจจัยนาม คือ ทา, ทานิ, รหิ, ธุนา, ทาจัน, ชช, ชชฺ วางอยู่ ท้าย สัพพนาม เป็นเครื่องหมายสัตตมีวิภัตติ บอกเวลา แปลว่า ใน คือ เท่าที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจ คำว่า ทา, ทานิ, รหิ, ธุนา, ทาจัน, ชช, ชชฺ ไม่ปรากฏในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

๔) การเรียง น ศัพท์ น และ โน เป็นนิบาตใช้ในความหมายปฏิเสธ เรียกว่า ปฏิเสธนัตถะ มีคำแปลว่า ไม่ มีอยู่ทั่วไปในภาษาบาลี การปฏิเสธกิริยาอาชยาคง น ศัพท์ไว้^{๕๘} เช่น โน นวตฺตพฺพารมฺมณภาโว हेग्गुणा อุปฺปชฺชมาเน กามग्गุมิยฺเยว อุปฺปชฺชมานโตติ. ปฏิสนฺธิ ยารมฺมณเกโท นิฏฺฐิตो.^{๕๙} แปลว่า อารมณที่เป็นบัญญัติไม่ได้ในการที่เกิดถัดไป เพราะเกิดได้ในกามภูมิเท่านั้น ประเภทที่เป็นอารมณแห่งการเกิดจบแล้ว

๕) การเรียง จ ศัพท์ เป็นนิบาต มีคำแปลว่า ด้วย, ทั้ง, และ ป่งถึงสิ่งมีอยู่ว่ามี จำนวนมากกว่าอย่างเดียว มีใช้อยู่ทั่วไปในประโยคบาลี มีหลักสังเกต ดังนี้ วาง จ ศัพท์ เพื่อแปล

^{๕๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๐.

^{๕๕} พระมหาเทียบ สิริญาโณ (มัลลย์), การใช้ภาษาบาลี, หน้า ๙๔.

^{๕๖} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๔.

^{๕๗} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑๙.

^{๕๘} พระมหานิยม อุตตโม, หลักสูตรบาลีไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐๘.

^{๕๙} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๓๕.

รวมบทหรือประโยค ไว้เป็นศัพท์สุดท้าย^{๖๐} เช่น ตสมา มนุสฺสญฺมิตฺตํ อา ภวคฺคํ สตฺตโกฏฺฐิ จ อญฺญา
รสลกฺขณา จ ปณฺจนหฺตฺตานิ จ ฉสฺสหาสนานิ จ โยชนานิ โหนตฺติติ.^{๖๑} แปลว่า ดังนั้น จากมนุษยภูมิ
จนถึงภวคคพรหม มีความสูงถึง ๗ โกฎิ ๑,๘๕๖,๐๐๐ โยชน์

๖) การเรียง วา ศัพท์ วา ศัพท์เป็นอพยยศัพท์ประเภทนิบาต ซึ่งแปลว่า
หรือ, บ้าง, ก็ตาม, ก็ดี^{๖๒} หมายถึง สิ่งแยกกันอยู่ ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน มีใช้ทั่วไปในภาษาบาลี หลัก
สังเกต คือ วาง วา ศัพท์เหมือน จ ศัพท์ ที่แปลรวมบทหรือรวมประโยค วางไว้หลังศัพท์นั้น หรือ
อยู่ในตำแหน่งที่สอง เช่น ตตฺถ ราคาทิณฺโณ นารมฺมณตฺตา จ อารมฺมณฺเหติ วา วชฺชการณฺเหติ วา
รหิตตฺตา จ สพฺพสงฺขารานํ วิปสฺสนารมฺมณานํ อนิมิตฺตํ.^{๖๓} แปลว่า บรรดานิพพาน ๓ อย่างนั้น
สังขารทั้งปวงที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนา เพราะนิพพานไม่เป็นอารมณ์ของกิเลสมีรากะเป็นต้น และ
เพราะเว้นจากอารมณ์หรือจากเหตุที่เป็นโทษ จึงชื่อว่า อนิมิตตะ (ไม่มีสัณฐาน)

๗) การเรียง ปี ศัพท์ ปี ศัพท์ เป็นนิบาต มีคำแปลว่า แม่, บ้าง, หรือ, ทั้ง,
ด้วย, ก็ดี บ่งว่ามีเนื้อความมากบ้าง น้อยบ้าง มีใช้ทั่วไปในภาษาบาลี มีหลักสังเกต คือ สนธิ ปี
ศัพท์เข้าศัพท์ที่แปล เช่น ตมปี อจฺจนตํ อุปาทญฺญูตฺติภงฺกสฺสงฺขาตํ อนนตํ อตฺติตฺตฺตา อปฺปจฺจยภาเวณ
วินาสกาวัตโต วินาสกาตฺสงฺขาตํ ปรีโยसानํ อตฺติตฺตฺตา จ.^{๖๔} แปลว่า แม้นิพพานนั้น ชื่อว่า อัจจันตะ
(ธรรมอันเป็นที่สุดแห่งภพ) เพราะความไม่มีที่สุดกล่าวคือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ล่วงเลยไปแล้ว
และเพราะที่สุดกล่าวคือความพินาศ จากความไม่ความพินาศด้วยความเป็นปัจฉัยไม่มี ได้ล่วงไปแล้ว

๘) การเรียง นาม ศัพท์ ตามด้วยข้อความปฏิเสธ นาม ศัพท์ มีคำแปลว่า ชื่อ,
ธรรมดา, ธรรมดา ในที่นี้ นาม ศัพท์ เป็นนิบาต ประโยคที่ นาม ศัพท์แปลรวมประธานมีเนื้อความ
ปฏิเสธตาม บ่งว่าปฏิเสธเด็ดขาด เช่น ตตฺถ เทว จกฺขุวิญญฺยานานิ จกฺขุวิญญฺยานธฺตฺตํ นาม เทว
โสทฺตวิญญฺยานานิ โสทฺตวิญญฺยานธฺตฺตํ นาม เทว ฆานวิญญฺยานานิ ฆานวิญญฺยานธฺตฺตํ นาม เทว ชิวหา
วิญญฺยานธฺตฺตํ นาม เทว กายวิญญฺยานานิ กายวิญญฺยานธฺตฺตํ นาม สมฺปฏฺฐิจฺจนนทฺวยปฺลยจฺวาราวช
ชนสงฺขาทานิ ตีณฺนิ จิตฺตานิ มโนธฺตฺตํ นาม.^{๖๕} แปลว่า บรรดาธาตุเหล่านั้น จักขุวิญญาน ๒ ดวง ชื่อ
ว่า จักขุวิญญานธาตุ โสทวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า โสทวิญญานธาตุ ฆานวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า ฆาน
วิญญานธาตุ ชิวหาวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า ชิวหาวิญญานธาตุ กายวิญญาน ๒ ดวง ชื่อว่า กาย
วิญญานธาตุ จิต ๓ ดวง คือ สัมปฏิจจนจิต ๒ ดวง ปัญจทวาราวชชน ๑ ดวง ชื่อว่า มโนธาตุ

^{๖๐} สมิตธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร., **บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท**, หน้า ๓๓๒.

^{๖๑} **สุจิตตาลงการ**. (บาลีขอม) ๓/๓๙.

^{๖๒} พระมหาเทียบ สิริญาโณ (มัลลย์), **การใช้ภาษาบาลี**, หน้า ๔๗.

^{๖๓} **สุจิตตาลงการ**. (บาลีขอม) ๓/๖๔.

^{๖๔} **สุจิตตาลงการ**. (บาลีขอม) ๓/๖๕.

^{๖๕} **สุจิตตาลงการ**. (บาลีขอม) ๒/๑๔.

ในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ ท่านพระกัลยาณเถระ ได้ใช้สำนวนภาษาที่เป็นวิธีการใช้นามศัพท์ วิธีการใช้กิริยาศัพท์ และวิธีการใช้อุปพยศัพท์ตามหลักไวยากรณ์ทุกประการ

๓.๒ วิธีการจารตัวหนังสือลงใบลานของคัมภีร์สุจิตตาลังการ

การจารลงใบลานของคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น วิธีการเตรียมใบลานจารหนังสือ การจารหนังสือบนใบลาน และการเก็บรักษาคัมภีร์และตัวอย่างการปริวรรต ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ วิธีการเตรียมใบลานจารหนังสือ

(๑) การเตรียมใบลานจารหนังสือ ใบลานที่นำมาใช้จารหนังสือมีการจัดเตรียมหลายขั้นตอน ลาน^{๖๖} เป็นต้นไม้ป่าที่มีมากในแถบจังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว สระบุรี ลพบุรี ขอนแก่น ในสมัยก่อน การเดินทางไปตัดลานในป่าแต่ละครั้ง ผู้เดินทางจะต้องทำพิธีเช่นสรวงบูชา ทำนองเดียวกับการคล้องช้าง หรือการหาของป่าทั่วไป เพราะต้องเสี่ยงภัยอันตราย และขึ้นอยู่กับโชค หรือเคราะห์ด้วย คราวใดมีโชคดี ก็จะเดินทางไปพบลาน ที่มีขนาดตามต้องการ หากถึงคราวโชคร้าย พบแต่ลานที่แก่เกินขนาด ก็จะได้ไม่กลับมานั่นเอง ดังนั้น ผู้มีอาชีพหาลานจึงต้องมีความรู้ความชำนาญพอสมควร

(๒) การคัดเลือกลานมาใช้จารหนังสือ ขั้นแรกต้องเข้าใจธรรมชาติของใบลานก่อนว่า เนื้อใบลานมีเส้นใยติดกันเป็นพืดขวางไปมาซ้อนกันประมาณ ๓ - ๔ ชั้น หากเป็นใบแก่มากๆ เส้นใยก็จะยิ่งเหนียวมากขึ้น และเมื่อแห้งก็จะกรอบ เปราะ หรือหักเคาะได้ง่าย ทั้งยังจารหนังสือได้ยากอีกด้วย ดังนั้น ใบลานที่มีคุณภาพดี มีขนาดพอเหมาะสำหรับการจารหนังสือมากที่สุด คือ ใบที่ไม่แก่จัด อยางที่เรียกว่า ขนาดเพสลาด คือ ใบอ่อนที่สองซึ่งเพิ่งจะเริ่มคลี่ใบออก เป็นระยะที่เส้นใยของใบลาน ไม่เหนียวมากนัก ผิวใบลานจะเนียนและนุ่ม ไม่กรอบแตกง่าย มีอายุการใช้งานได้นาน การตัดใบลานคราวหนึ่งๆ จะตัดได้เพียง ๒ ใบ คือ ตอนแรกตัดใบอ่อนที่เพิ่งจะคลี่ใบก่อน จากนั้นก็เดินทางตัดต้นต่อไป ประมาณ ๑ เดือนจึงจะเดินทางย้อนกลับ เทียบกลับ ก็แหว่ตัดใบอ่อนที่เหลือซึ่งเพิ่งจะคลี่ใบได้ขนาดพอดี เมื่อทอนใบลานลงจากต้นแล้ว ตัดปลายใบออก จะได้ลานยาวประมาณ ๕๐ - ๗๕ เซนติเมตร แล้วแยกลานออกจากกัน ด้วยวิธีสาดลานขึ้นไปบนท้องฟ้า ปล่อยให้ตกลงเคลื่อนพื้น แล้วทิ้งไว้ให้ตากแดดตากน้ำค้างบนพื้นนั้นประมาณ ๓ วัน ๓ คืน จึงเก็บรวมไว้เป็นมัดใหญ่ ในมัดหนึ่งๆ มีจำนวนลานประมาณ ๒,๐๐๐ ใบ เรียกว่า ซองหนึ่ง และเนื่องจากลานเหล่านี้มีขนาดไม่เท่ากัน จึงเรียกว่า ลานรวม เนื่องจากลานรวมมีขนาดไม่เท่ากัน ก่อนที่จะนำไปใช้จารหนังสือหรือทำประโยชน์

^{๖๖} ลาน หมายถึง ชื่อต้นไม้อชนิดหนึ่งในสกุล Coryhpa วงศ์ Palmae คล้านต้นตาล ออกดอกออกผลครั้งเดียวแล้วตาย ใช้จารหนังสือ ทำหมวก เป็นต้น; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๕๓.

อย่างอื่น ต้องคัดเลือกให้ได้ขนาดเท่าๆ กัน ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ ขนาดของลานที่จะใช้ มีชื่อเรียกแตกต่างกัน ได้แก่

๑) ลานหนังสือ มีขนาดหน้าลานกว้างมากกว่าลานอื่นๆ โดยทั่วไปมีขนาดกว้างประมาณ ๖ - ๘ เซนติเมตร

๒) ส่วนลานหนึ่ง ลานสอง ลานสาม ลานสี่ ลานห้า ลานหก และลานจิว จะมีขนาดหน้าลานกว้างมากขึ้น ลดหลั่นกันลงไปตามลำดับ โดยเฉพาะลานจิว เป็นลานที่มีหน้าลานแคบมากที่สุด

๓) ลานเส้น เป็นลานที่มีสีขาวสะอาด นำมาตัดซอยเป็นเส้น กว้างประมาณ ๑ - ๒ เซนติเมตร เพื่อนำไปใช้สานเครื่องใช้ต่างๆ

๔) ลานตลาด เป็นลานที่ไม่ได้ใช้จารหนังสือ แต่มีวิธีการจัดเตรียมเช่นเดียวกับลานหนังสือ เว้นแต่เมื่อเวลาแทงลาน อาจจะมีเรียงใบลานซ้อนกันหลายๆ ใบได้ โดยใช้ขอบลานสองเป็นแบบ แทงลานให้เป็นรู ๒ รู เมื่อแทงลานแล้ว จึงตัดลาน ให้เป็นแผ่นเล็กๆ นำไปใช้ประโยชน์ เช่น เป็นแผ่นรองสีผึ้ง

เมื่อคัดเลือกลาน ตามขนาดที่ต้องการได้แล้ว นำมาเจียนก้านออก ลานที่เจียนก้านแล้ว จะมีลักษณะเป็นแผ่นบาง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความยาวมากกว่าความกว้างหลายเท่าตัว โดยเฉลี่ยกว้างประมาณ ๔ - ๘ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๕๐ - ๗๕ เซนติเมตร เรียงใบลานที่เจียนก้านแล้ว ซ้อนกัน ๒๐ - ๓๐ ใบ ขดม้วนให้กลม ใช้ก้านลาน หรือเชือกมัดไว้ แล้วนำลานไปแช่น้ำนาน ๑ คืน หรืออาจนานถึง ๒๔ ชั่วโมง แต่บางท้องถิ่นในภาคเหนือของประเทศไทย เช่น ที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ นิยมนำใบลานต้มในน้ำข้าวข้าว ซึ่งชาวพื้นเมืองเรียกว่า น้ำข้าววมวก ต้มให้เดือด แล้วจึงนำออกผึ่งหรือตากให้แห้ง ขณะตากใบลานต้องตั้งสันลานขึ้น เมื่อลานแห้ง หน้าลานจะไม่บิดงอ และควรตากให้ถูกแดดและน้ำค้างประมาณ ๑ - ๒ วัน วิธีต้ม และตากลานแบบนี้ ไม่เพียงแต่จะทำให้เนื้อลานเหนียวและนุ่มเท่านั้น ยังทำให้ใบลานขาวขึ้นอีกด้วย

ใบลานที่แห้งสนิทแล้วต้องคลี่ออกจากม้วน เช็ดทำความสะอาดที่ละใบ ก่อนที่จะนำมาแทงลาน ซึ่งใช้ขอบเป็นพิมพ์ สำหรับแทงลานโดยเฉพาะ ขอบที่กล่าวถึงนี้ ทำด้วยไม้ มีรูปร่างและขนาด เท่ากับลานชนิดต่างๆ ใช้ประกบเป็นขอบของใบลานด้านหน้า และด้านหลัง รวม ๒ อัน เช่น ขอบลานหนังสือ ขอบลานหนึ่ง ขอบลานสอง ขอบลานสาม นำใบลานที่แห้งแล้ว ประมาณ ๑๐ - ๒๐ ใบ เรียงซ้อนกัน และประกบด้วยขอบตามขนาดที่ต้องการ แล้วมัดรวมกันให้แน่น ใช้มีดที่มีความคมมากๆ ตัดลานให้เสมอ และได้ระดับกับขอบทั้งสองด้าน แบบขอบที่ใช้ตัดลาน ในปัจจุบันนิยมใช้ขอบลานสอง เป็นแบบ เมื่อตัดลานแล้ว ใช้ก้านลาน หรือที่นิยมเรียกว่า ไม้กลัด ร้อยลานเข้าด้วยกัน ตามรูที่เจาะไว้ให้กับหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนใบลานประมาณ ๕๐๐ ใบ จัดลานในกับให้เรียงเสมอ

กันทั้ง ๔ ด้าน แล้วมัดเป็น ๓ ตอน ก่อนที่จะใช้ขอบประกบหน้าหลัง พร้อมทั้งมัดรวมให้แน่นอีกครั้งหนึ่ง อาจนำไปอัดด้วยควง ซึ่งเป็นเครื่องอัดใบลาน ให้แน่นมากขึ้นอีกก็ได้

(๓) การอบใบลาน เมื่อมัดลานแน่นดีแล้ว ถ้าไม่ทิ้งไว้ให้แห้งเอง ก็ต้องนำไปอบในเตาอบ เป็นวิธีเร่งให้ลานแห้งเร็วขึ้น เพื่อป้องกันไม่ให้ลานขึ้นรา เตาอบลานนิยมก่อด้วยอิฐ มีช่องใส่ไฟอยู่ตอนล่าง และมีท่อส่งความร้อนผ่านไปทั่วเตา โดยใส่ไฟกลบในเตาตอนเช้าเพียงครั้งเดียว แล้วปล่อยให้ทิ้งไว้ให้กลบคุกรุ่นไปเรื่อยๆ จนกว่าจะมอด ความร้อนจะระอุอยู่ในเตาเรื่อยไป จนรุ่งขึ้นอีกวันจึงใส่ไฟเพิ่มอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไฟมอดดับจนเตาเย็นแล้ว จึงเปิดเตา เพื่อนำลานออก ใบลานแต่ละกะบที่แห้งแล้ว ขอบลานจะไม่เรียบเสมอกันทุกลาน ฉะนั้น จึงต้องนำลานทั้งกะบ มาใส่ด้วยกบไสไม้ ให้ขอบลานเรียบเสมอกันทั้ง ๔ ด้าน ก่อนที่จะแกะลานออกจากกบ แล้วทำความสะอาดลานที่ละใบ โดยใช้ทรายละเอียดที่คว่ำ หรือตากแดดให้ร้อนจัด โรยลงบนใบลาน แล้วใช้ลูกประคบซึ่งทำด้วยผ้าห่อสำลีหรือขนุนมัดให้เป็นก้อนกลมขนาดใหญ่ พอจับได้ถนัดมือ ชัดไปมาให้ผิวหน้าลานเรียบเกลี้ยง แล้วใช้ผ้าแห้งเช็ดทำความสะอาดใบลานจนทั่ว ต่อจากนั้น จึงใช้เหล็กแหลมเผาไฟ เจาะตามช่อง หรือรอยรูที่แทงไว้ในตอนแรก แล้วจัดใบลานเข้าผูก ใบลานผูกหนึ่ง มีลานประมาณ ๒๔ ใบ ซึ่งเป็นลานที่พร้อมจะใช้จารหนังสือได้ทันที แต่ถ้าจะนำลานนี้ ไปพิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์สมัยใหม่ ต้องนำลานไปลนไฟให้ขึ้นมัน การลนไฟต้องใช้ลานด้านมัน วางบนถ่านไฟอ่อนๆ ให้ใบลานผ่านไฟเพียงด้านเดียวตลอด ทั้งหน้าลาน แล้วใช้ผ้าแห้งเช็ดลานทั้งสองด้านให้สะอาดขึ้นมันทั่วกัน แล้วเข้าผูกไว้เตรียมพร้อม เพื่อนำไปใช้ตามความต้องการต่อไป

๓.๒.๒ การจารหนังสือบนใบลาน

การจารหนังสือบนใบลานตามแบบโบราณนั้น ใช้เหล็กจารเขียน หรือเรียกกันเป็นสามัญว่า จาร^{๖๗} ตัวหนังสือให้เป็นรอยลึกลงในเนื้อลาน รูปอักษรที่เขียนด้วยวิธีจารเรียกว่า เส้นจาร คือ

(๑) การจารใบลานมีกรรมวิธีพิเศษ คือ ขั้นแรกต้องตีเส้นบรรทัดก่อน การตีเส้นบรรทัดบนใบลาน ใช้เส้นด้ายเหนียวซึ่งดัดกับกรอบไม้ มีขนาดกว้างยาวมากกว่าหน้าลานเล็กน้อย ลานหน้าหนึ่งๆ จะกำหนดให้มีจำนวนบรรทัดเท่าไร ต้องชิงเส้นด้ายให้มีจำนวนเท่ากับบรรทัด ที่ต้องการเท่านั้น โดยทั่วไปลานหน้าหนึ่งๆ มีจำนวนบรรทัดระหว่าง ๔ - ๘ บรรทัด แต่ที่นิยมมากที่สุดคือ ๕ บรรทัด เมื่อจะตีเส้นบรรทัด ต้องใช้ลูกประคบชุบดินหม้อหรือขมิ้นเผาไฟที่บดละเอียดผสมน้ำ ลูบที่เส้นด้าย ซึ่งใช้เป็นบรรทัดให้ทั่ว วางกรอบเชือกบรรทัดบนใบลาน พร้อมทั้งกำหนดระยะ ให้ได้ขนาดเหมาะสมกับหน้าลาน ดึงเชือกที่ชิงตั้งขึ้น แล้วปล่อยให้เชือกติดลงบนหน้าลาน ทำเช่นนี้จนกว่าจะครบจำนวนบรรทัด เมื่อยกเครื่องมือตีเส้นบรรทัดออก ก็จะได้เส้นบรรทัดสีดำปรากฏบนหน้าลานตามต้องการ

^{๖๗} ใช้เหล็กแหลมเขียนลงบนใบลานหรือศิลาเป็นต้นให้เป็นตัวหนังสือ; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๓๑๘.

(๒) เครื่องมือประกอบการจารใบลาน ที่จำเป็นอีกอย่างหนึ่งคือ หมอนรองลาน หมอนนี้ ทำจากใบลานยาวประมาณ ๑๕ - ๒๐ เซนติเมตร เรียงซ้อนกัน ๖ - ๗ ใบ เย็บลานนี้ให้ติดกันใช้ผ้าหุ้ม โดยรอบ เย็บขอบให้เรียบร้อยสวยงาม ที่ด้านซ้ายและด้านขวา ของหมอนรองลาน นิยมใช้ลานเส้น กว้างประมาณ ๑ - ๑.๕ เซนติเมตร พันไว้ เพื่อใช้เป็นเข็มขัดรัดใบลาน ขณะจารหนังสือ และที่ข้าง หมอนด้านยาวจะมีไม้ไผ่เหลาแบน กว้างประมาณ ๐.๕ - ๑ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๗ - ๑๐ เซนติเมตร จำนวน ๔ อัน (หรือใช้เส้นตอกอย่างแข็ง) เสียบตามร่องลาน มุมละ ๒ อัน เพื่อใช้เป็นที่ค้ำ ลาน ซึ่งใช้เป็นต้นฉบับ ในขณะที่คัดลอกข้อความ

(๓) อุปกรณ์ที่ใช้ในการจาร หรือการเขียนใบลานคือ เหล็กจาร มีลักษณะเหมือนเหล็ก ฆมาดปลายแหลม มีด้ามถือทำด้วยไม้หรือเขาสัตว์ ขนาดตามความถนัดของผู้ใช้ ส่วนที่เป็นเหล็ก แหลมนั้นจะโผล่ออกมาจากด้ามถือ ในขณะที่จารตัวหนังสือ ต้องฝนเหล็กจารให้แหลมคมอยู่ ตลอดเวลา ทั้งนี้ ก็เพื่อช่วยให้เส้นอักษรเรียบและรูปลายเส้นอักษรงาม ไม่เป็นเส้นเสี้ยน และเนื่องจาก ต้องจารอักษร ๒ หน้า จึงต้องรักษาน้ำหนักมือไม่ให้ลงเหล็กจารลึกมาก หากลงน้ำหนักมากเกินไป ลานอาจทะลุ หรือเห็นเป็นรอยรูปอักษรบนอีกหน้าหนึ่งได้ นอกจากการจารแล้ว ยังมีวิธีการเขียน อักษรบนใบลานอีกวิธีหนึ่ง โดยใช้ฟูกันขุบหมึกหรือสี เขียนรูปอักษรแทนการจาร รูปอักษรที่เขียนด้วย วิธีนี้เรียกว่า เส้นขุบ

(๔) อักษรบอกอังกา คัมภีร์ใบลานที่จารเสร็จแล้ว จะไม่ใช่ตัวเลขเรียงลำดับหน้า เหมือน หนังสือทั่วไป แต่จะใช้ตัวอักษรแทน เรียกว่า อักษรบอกอังกา ซึ่งเป็นเครื่องหมายแทนเลขหน้าในใบ ลานนั่นเอง อังกาเหล่านี้ จะจารไว้ที่กึ่งกลาง ริมซ้ายด้านหลังของใบลานแต่ละใบ เพียงแห่งเดียว เท่านั้น อักษรบอกอังกา^{๒๘} หรืออักษรที่ใช้บอกหน้าของหนังสือใบลาน ใช้พยัญชนะในภาษาบาลี ซึ่ง มีอยู่ ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฌ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฐ ฑ ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห ฬ อ

รูปแบบอักษรที่ใช้บอกอังกานิยมใช้แบบเดียวกับอักษรที่ใช้จารเนื้อเรื่อง เช่น คัมภีร์ใบ ลานจารอักษรขอมบรรจง อักษรบอกอังกา ก็ต้องใช้อักษรขอมบรรจงเช่นเดียวกัน อักษรบอกอังกาแต่ ละตัว ต้องผสมรูปสระ ๑๒ สระ ตามแบบสระในภาษาบาลี โดยเริ่มต้นตั้งแต่ รูปอักษรตัวแรก คือ อักษร ก ผสมกับรูปสระดังนี้ ก กา กิ กิ ฤ ฌ ฤ ฌ ไก โก ฌ ก่า กะ เมื่อครบ ๑๒ ลานแล้ว ลานที่ ๑๓ ต้องเริ่มต้นอักษรตัวใหม่ต่อไป คือ อักษร ข ผสมกับสระต่อไป อีก ๑๒ ลาน ใบลานที่เรียงลำดับอังกา ครบ ๒ รูปอักษรแล้ว จะมีจำนวน ๒๔ ลาน จัดรวมเป็นชุดเดียวกัน เรียกว่า ผูก ดังนั้นคัมภีร์ใบลาน ๑ ผูก จึงมี ๒๔ ลาน

อนึ่ง เรื่องที่จารลงในใบลานอาจจะมีเนื้อเรื่องยาวมาก ผูกเดียวไม่จบ ต้องจารต่อกันหลาย ผูกนับเนื่องเรียงลำดับไปเป็นผูก ๒ ผูก ๓ เรื่องหนึ่งๆ อาจมีจำนวนมากถึง ๑๐ ผูก ๒๐ ผูก หรือมาก

^{๒๘} อังกา หมายถึง ตัวอักษรที่จารไว้หัวลานสำหรับบอกจำนวนใบลานที่จารแล้ว ๑๒ ตัวเป็น ๑ อังกา และ ๒ อังกาเป็น ๑ ผูก; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๓๙๐.

น้อยกว่านั้นก็ได้ อักษรที่ใช้บอกอังกา ก็จะใช้พยัญชนะเรียงตามลำดับไป จนถึงพยัญชนะตัวสุดท้าย คือ (อ) ถ้ายังไม่จบเรื่อง อักษรต่อไปให้ย้อนกลับไปใช้อักษร (ก) โดยมีอักษร (ย) ควบกล้ำด้วย คือ (กย) (กยา) (กยิ) (กยึ) (กย) (กยู) (เกย) (ไกย) (โกย) (เกยา) (กย) (กยะ) แล้วต่อด้วยอักษร (ขย) เรียงลำดับไปทำนองเดียวกับอักษรบอกอังกา ในรอบแรก ส่วนผูกสุดท้ายหรือผูกอื่นๆ ถ้าหากมีจำนวนลานเกินกว่า ๒๔ ลาน ตั้งแต่ ๒๕ ลาน ถึง ๔๐ ลาน หรือมากน้อยกว่านั้น ก็ยังคงนับจำนวน ๒๔ ลานเป็น ๑ ผูก เป็นเกณฑ์เสมอไป ส่วนลานที่เกินนั้น ให้นำจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น ๑, ๒, ๓, ๔ เรียงลำดับไป ตัวอย่างเช่น ในผูกมี ๓๐ ลาน ต้องเรียกว่า ๑ ผูก ๖ ลาน หรือ ๑ ผูก ๖ ใบ หรือจะใช้ว่า ๓๐ ใบก็มี

เมื่อเรียงหน้าหนังสือใบลานตามลำดับอังกาถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ใช้ไหม หรือด้าย หรือเชือก ทำเป็นหูร้อย เรียกว่า สายสนอง ใช้สายสนองผูกหูใบลานตามช่องที่เจาะไว้ในตอนแรก การผูกหูใบลาน จะผูกเฉพาะหูด้านซ้ายเพียงด้านเดียว ปล่อยด้านขวาให้ว่างไว้ เพื่อความสะดวกในการเปิดพลิกใบลาน สายสนองที่ใช้ผูกหูใบลานนั้น ปลายข้างหนึ่งต้องทำเป็นห่วงไว้ แล้ววนปลายสายอีกข้างหนึ่ง รอบกึ่งใบลานด้านบน พร้อมกับสอดปลายสายสนองเข้าไปในห่วง ที่ทำไว้นั้น ทั้งนี้เพื่อใช้ดึงและมัดใบลานให้แน่นเมื่อต้องการจะเก็บ และคลายสายสนองออกขณะคลี่หรือพลิก เพื่อการอ่านใบลาน แต่หากคัมภีร์นั้นไม่มีการแบ่งผูก ใช้วิธีเรียงลำดับต่อๆ กัน ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แม้จะมีจำนวนลานมากเท่าใดก็ตาม รวมเรียกว่า กับ คัมภีร์กับหนึ่งจะมีเส้นเชือกยาวร้อยรวมลานทั้งหมดไว้ด้วยกันทั้ง ๒ หู (๒ รุ) โดยมีไม้ประกบร้อยปิดหน้า - หลังเพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่หักเดาะ หรือฉีกขาดง่าย เชือกที่ร้อยหูกัมภีร์ทั้ง ๒ เส้นนี้เรียกว่า สายสนอง เช่นเดียวกัน

(๕) การลบใบลาน เมื่อจารข้อความลงในลานเสร็จแล้ว จะเห็นรูปลายเส้นอักษรเป็นสีขาว อ่านได้ไม่ชัดเจน ดังนั้น จึงต้องลบหน้าลานเหล่านั้นก่อน โดยใช้ลูกประคบชุบขมิ้นไฟ ที่ผสมกับน้ำมันยางไว้แล้ว ลูบไปมา ให้ทั่วหน้าลานที่มีเส้นจาร เพื่อให้สีดำของขมิ้นไฟฝังลงไปในเรื่อง ที่เป็นรูปอักษร แล้วใช้ทรายละเอียด ซึ่งต้องทำให้ร้อนด้วยวิธีควั่นไฟ หรือตากแดดก็ได้ โรยลงบนหน้าลานนั้น จากนั้นใช้ลูกประคบสะอาด ถูไปมาบนทรายหลายๆ ครั้ง เพื่อลบให้สีผิวหน้าลานขาวสะอาด เห็นลายเส้นอักษรชัดขึ้นเป็นสีดำอย่างเด่นชัด ดังที่คนไทยในสมัยโบราณใช้เป็นคำตอบของปริศนาคำทายที่ว่า อะไรเอ่ยลบหาย ลายผุด ในบางท้องถิ่น เช่น ภาคอีสาน ใช้น้ำมันแมงเม่า (น้ำมันแมงมาควู้ให้ได้ น้ำมัน) ผสมกับขมิ้นไฟ (ได้มาจากกาบมะพร้าวเผาไฟเป็นถ่าน แล้วบดละเอียด) ใช้ลบใบลานได้เช่นเดียวกัน

๓.๒.๓ การเก็บรักษาคัมภีร์และตัวอย่างการปริวรรต

การเก็บรักษาคัมภีร์และตัวอย่างการปริวรรต คัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่อง จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากัน จำนวนผูกจึงมีมากน้อยต่างกัน บางเรื่องอาจจะจบเพียง ๕ ผูก แต่บางเรื่องอาจมีถึง ๒๐ - ๓๐ ผูกก็ได้ หนังสือใบลานเรื่องหนึ่งๆ จะมีจำนวนผูกเท่าใดก็ตาม นับรวมเป็นคัมภีร์หนึ่ง หนังสือใบลานที่จัดเรียงลำดับเลขที่ผูก ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องแล้ว ต้องมีไม้ประกบ ๒ อัน ขนาบหน้า - หลัง ไม้ประกบนี้ จะทำหน้าที่หุ้มคัมภีร์อยู่ด้านนอกปกใบลาน เพื่อให้ลานแข็งแรง ไม่บิด หัก เตะ หรือฉีกขาดได้ง่าย

ไม้ประกบคัมภีร์ส่วนใหญ่ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้สัก ไม้จันทน์ ขนาดของไม้ประกบต้องกว้างยาวเท่ากับหน้าลาน และหนาประมาณ ๑ - ๒ เซนติเมตร หรือมากกว่านั้นก็มี โดยนำคัมภีร์ใบลานที่มีไม้ประกบแล้ว เข้าเครื่องอัดให้แน่น แล้วใช้กบไสขอบลานทั้ง ๔ ด้าน ให้เรียบเสมอกัน ทั้งไม้ประกบ และใบลาน เมื่อทำความสะอาดแล้ว ถ้าต้องการจะตกแต่งคัมภีร์ใบลาน และไม้ประกบให้สวยงาม ก็ต้องทำในขั้นตอนนี้ หากไม่ทำ ก็จัดว่า ได้คัมภีร์ใบลาน ที่สำเร็จสมบูรณ์ในส่วนวิธีการจารใบลานแล้ว โดยเรียกคัมภีร์ใบลานและไม้ประกบที่ไม่มีการตกแต่งว่า ฉบับลานดิบ ไม้ประกบธรรมดา

ส่วนคัมภีร์ที่มีการตกแต่ง ซึ่งนิยมทำให้เข้าชุดกัน ทั้งตัวคัมภีร์ใบลาน และไม้ประกบ โดยตกแต่งใบลานที่ปกหน้า ปกหลัง ขอบคัมภีร์ (ขอบลานทั้ง ๔ ด้าน) และไม้ประกบหน้า - หลัง การตกแต่งนิยมทำด้วยกรรมวิธีทางศิลปกรรมไทยแบบต่างๆ ได้แก่ ลายรดน้ำ ประดับมุก ประดับกระจก ซึ่งประกอบด้วยสีและลวดลาย ที่งดงาม การตกแต่งคัมภีร์ใบลานเป็นลักษณะเฉพาะ ที่นำมาใช้ประกอบการเรียกชื่อฉบับของคัมภีร์ด้วย ทั้งนี้ เพราะเนื้อเรื่องในคัมภีร์ใบลานส่วนใหญ่ จะมีการจารคัดลอกซ้ำๆ กันหลายครั้ง และทุกครั้งที่มีการสร้างคัมภีร์ขึ้นใหม่ สิ่งที่จะช่วยแยกลักษณะของคัมภีร์ใบลาน เพื่อให้เห็นความแตกต่างกัน คือ ส่วนที่เป็นใบปกหน้า ปกหลังของคัมภีร์ และไม้ประกบคัมภีร์เท่านั้น เช่น ตกแต่งปิดทองที่บทุกส่วน เรียกว่า คัมภีร์ใบลานฉบับทองที่บ

ถ้าขอบลานด้านข้างทางยาวทาชาด ตรงกลางปิดทองที่บขนาบสองข้าง และส่วนอื่นๆ ที่เหลือก็ปิดทองที่บ เรียกว่า ฉบับล่องชาด

ถ้ามีการตกแต่งปกลานหน้าหลัง เป็นลายต่างๆ เช่น ลายกรวยเชิง ลายเทพนม ด้วยกรรมวิธีทางช่างที่เรียกว่า ลายรดน้ำบนพื้นรักสีดำ จะเรียกชื่อฉบับของคัมภีร์นั้นว่า ฉบับล่องชาดรดน้ำดำ

ส่วนไม้ประกบก็จะเรียกตามลักษณะการตกแต่งเช่นเดียวกัน เช่น ไม้ประกบประดับมุก ไม้ประกบประดับกระจก ไม้ประกบลายรดน้ำ หากไม้ประกบนั้นไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ จะเรียกว่า ไม้ประกบธรรมดา

คัมภีร์ใบลานที่มีไม้ประกบขนาบอยู่หน้า - หลังแล้ว ต้องมัดไว้ด้วยเชือก หรือลาน ถักเป็นเข็มขัด ๒ ช่วง หรือ ๓ ช่วง เพื่อไม่ให้แตกมัด และยังต้องมีผ้าห่อคัมภีร์อีกชั้นหนึ่ง เพื่อป้องกัน ไม้ให้

คัมภีร์ไบเบิลสามารถได้ง่าย หรือชำรุดฉีกขาดเร็วขึ้น ผ้าที่ใช้ห่อคัมภีร์นิยมใช้ผ้าที่มีคุณภาพดี เช่น ผ้าปุม ผ้าตาต ผ้าไหม หรือผ้าลาย ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามฐานะของผู้สร้างคัมภีร์ด้วย

นอกผ้าห่อคัมภีร์มีฉลาก คือ ป้ายบอกชื่อคัมภีร์ หรือชื่อเรื่อง ของหนังสือไบเบิล ฉลากนี้จะเสียบไว้ที่หน้ามัดคัมภีร์ วัสดุที่ใช้ทำฉลาก มีหลายชนิด ได้แก่ ไม้ ทองเหลือง งา หรือบางทีพบว่า มีการตกแต่งประดับฉลาก ให้ดูงดงามด้วยลวดลาย โดยนิยมเรียกชื่อฉลากตามวัสดุที่ใช้ว่า ฉลากไม้ ฉลากงา ฉลากทองเหลือง และยังมีฉลากที่ทำด้วยเส้นไหมทอยกดอก เป็นลายรูปตัวอักษรชื่อคัมภีร์ เรียกว่า ฉลากทอ

นอกจากนี้ คนไทยโบราณยังได้สร้างกาทะเยี่ยขึ้น ไว้เป็นอุปกรณ์ ใช้เฉพาะสำหรับเป็นที่วางคัมภีร์ไบเบิล เพื่อการอ่าน หรือแปลหนังสือไบเบิล กาทะเยี่ยทำด้วยไม้ ๘ อัน กลึงให้เป็นแท่งกลมยาว เส้นรอบวงเท่ากันทุกอัน ประมาณ ๔ - ๗ เซนติเมตร แบ่งไม้เป็น ๒ ชุด ชุดละ ๔ อัน โดยทั่วไปไม้ชุดที่ยาวมากกว่าจะมีขนาดยาวประมาณ ๔๕ - ๕๐ เซนติเมตร เฉพาะไม้ชุดยาว ๔ อัน ให้เจาะรูตรงกันที่ปลายด้านหนึ่ง และตรงกลางอีกที่หนึ่ง ส่วนไม้ชุดสั้นอีก ๔ อัน เจาะรูที่ปลายทั้ง ๒ ด้าน ให้ตรงกัน ใช้เชือกหรือด้ายร้อยไม้ชุดยาวตรงกลาง แล้วมัดหลวมๆ รวมไว้ด้วยกันก่อน แล้วใช้เชือกหรือด้ายอีกเส้นหนึ่งร้อยไม้ทั้ง ๘ อัน ให้เรียงไขว้กัน เมื่อกางออกมีรูปทรงเหมือนโต๊ะสี่เหลี่ยม โดยมีไม้ชุด ๔ อัน ทำหน้าที่เป็นขาตั้งไขว้กัน เส้นเชือกหรือด้ายซึ่งร้อยอยู่ที่ปลายไม้ จะขึงตึงขนานไปกับไม้ชุดสั้นทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งใช้เป็นที่รองรับไบเบิล

คัมภีร์ที่ใช้ในการจารและการเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติที่ผู้วิจัยได้ทำการบริวรรตแปล และวิเคราะห์นี้ชื่อว่า สัจจิตตาลังการ ไบเบิลเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผู้ อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาด ไม้ประกบทาชาดเขียน รวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ /ก ขุททกนิกาย^{๖๙} ซึ่งในประเทศไทย นิยมใช้อักษรขอมบันทึกเรื่องราวมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นระยะเวลาจนถึง ๖๐๐ ปีเศษจึงมีการใช้อักษรไทยบันทึกพระไตรปิฎก การนำอักษรไทยมาใช้เขียนพระไตรปิฎกหรือภาษาบาลีเริ่มขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีพระราชดำริจะพิมพ์พระไตรปิฎกแทนการจารลงบนไบเบิล อักษรที่ใช้กับภาษาบาลีโบราณใช้อักษรขอมพิมพ์ไม่ได้ เพราะยุคนั้นไม่มีตัวพิมพ์อักษรขอม^{๗๐} ฉะนั้น ในเวลาต่อมาอักษรขอมจึงไม่เป็นที่นิยมในการที่จะจารึกเรื่องราวหรือคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะยากที่จะสื่อสารให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจได้โดยง่าย

^{๖๙} ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (ฉบับล่องชาด) สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎก และรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๖.

^{๗๐} หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, **อักษรในประเทศไทย เล่ม ๕**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๙), หน้า ๒๒.

ส่วนการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีอักษรขอมเป็นบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย โดยที่ใช้ฉบับหอสมุดแห่งชาติเป็นต้นฉบับที่ขออนุญาตถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม ลายเส้นปรากฏชัดเจน และสามารถย่อขยายได้ จึงสะดวกในการปริวรรต^{๗๑} จากบาลีอักษรขอมเป็นบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทยมีจำนวน ๓ ผูก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว ว่าด้วยปกิณณกรรมที่เป็นพระอภิธรรมซึ่งทำให้ผู้ประพจน์ตามงดงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^{๗๒} แบ่งเป็นหมวดๆ ได้ ๑๓ หมวด ได้แก่ (๑) บุคคลเภท (๒) เวทนาเภท (๓) เหตุเภท (๔) กิจจทานเภท (๕) ทวารเภท (๖) อารัมมณเภท (๗) วัตถุเภท (๘) มันทามันทมัชฌิมายุกเภท (๙) ปัญจทวารวิถีกเภท (๑๐) มโนทวารวิถีกเภท (๑๑) อัปปันนาชวนเภท (๑๒) ภาวังกเภท (๑๓) โยนิเภท (๑๔) นิพพานเภท เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ประพจน์ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมพระอภิธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาในรูปของบาลีอักษรขอมสมัยโบราณซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป

เทียบอักษรขอม-บาลี-ไทย

	กวรรณค					จวรรณค				
อักษรขอม	ក	ខ	គ	ឃ	ង	ច	ឆ	ជ	ឈ	ញ
อักษรบาลี	ก	ข	ค	ฆ	ง	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
อักษรไทย	ก	ข	ค, ค	ฆ	ง	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
	ฎวรรณค					ตวรรณค				
อักษรขอม	ឡ	ឌ	ឍ	ណ	ញ	ត	ថ	ត	ឍ	ណ
อักษรบาลี	ฎ	ฏ	ฑ	ฒ	ณ	ต	ถ	ด	ธ	น
อักษรไทย	ฎ	ฏ	ฑ, ด	ฒ	ณ	ด, ต	ถ	ด	ธ	น
	ปวรรณค									
อักษรขอม	ប	ផ	ភ	ក	ម					
อักษรบาลี	ป	ฝ	พ	ภ	ม					
อักษรไทย	บ, ป	ฝ, ฟ	พ	ภ	ม					

^{๗๑} การปริวรรต หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากภาษาหนึ่งไปอีกภาษาหนึ่ง; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๗๑๘.

^{๗๒} กรรมการหอสมุดวชิรญาณ, บัญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต, หน้า ๒๘.

	อวรรณค							
อักษรขอม	យ	រ	ល	វ	ស	ហ	ផ	រំ
อักษรบาลี	ย	ร	ล	ว	ส	ห	พ	อ
อักษรไทย	ย	ร	ล	ว	ส	ห	พ	อ

ตัวอย่างการปริวรรตและการแปลคัมภีร์สุจิตตาลังการ

ภาษาบาลีอักษรขอม ^{๗๓}	ภาษาบาลีอักษรไทย	แปลเป็นภาษาไทย
<p>ចតុទ្ធសាធិកខ្លឹមតំ បុគ្គលា ករន្តិ. តំ យថា. ចតុសុ អចាយេ សុ ឧកេកស្មិ ឧកោ, មនុស្ស កាធស, ចតុមហារាជិកោធស , ឧបរិ បញ្ចនេរេវោកេសុ ឧ កេកស្មិ ធស, អសញ្ញាសត្តសុទ្ធា វាសននិទេសុ ឧសសុ រុប ករេសុ ឧកេកស្មិ នរ, អសញ្ញាសត្ត ឧ កោ, បញ្ចសុ សុទ្ធាវាសេសុ ឧ កេកស្មិ តយោ, ចតុសុ អរុបេសុ ឧកេកស្មិ អជ្ជាទិ.</p> <p>តត្ថ ចតុសុ អចាយេសុ ឧ កេកស្មិ ឧកោទិ ឧត្ថ ឧកោទិ ឧត្ថទិអហេតុក (១/២) បុគ្គ លោ. តស្មិ សត្តភ្នំស ធិត្តានិ ករន្តិ. តំ យថា. ឧទានសាកុសល ធិត្តានិ សត្តរសហសននិទេសុ</p>	<p>จตุททสาธิกทวิสต์ ปุคคลา ภาวนติ. ตំ ยถา. จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมมี เอโก, มนุสเสกาทส, จตุ มหาราชิกาเกกาทส, อุปริ ปณจเทวโลเกสุ เอเกกสมมี ทส, อสณณุตตสุทธา वासวชิเตสุ ทสสุ รูป ภาเวสุ เอเกกสมมี นว, อสณณุตเต เอโก, ปณจ สุ สุททาวาเสสุ เอเกกสมมี ตโย, จตุสุ อรุเปสุ เอเกกสมมี อญฺฐาติ.</p> <p>ตตถ จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมมี เอโกติ เอตถ เอโกติ ทุคคตือเหตุก (๑/ ๒) ปุคคโล. ตสมี สตตต तीस जित्तानि ภาวนति. ตं यथा. ทวาทสาगुसलजित्ता नि सत्तरसहनवच्छित्ता</p>	<p>บุคคลมี ๒๑๔ ประเภท คือ ในอบายภูมิตั้ง ๔ อบาย แต่ละ อบายมี ๑ ประเภท, ในมนุษย ภูมิมี่ ๑๑ ประเภท, ในจตุมหา ราชิกาภูมิมี่ ๑๑ ประเภท, ในเท วโลกทั้ง ๕ เทวโลกเบื้องบน แต่ ละเทวโลกมี ๑๐ ประเภท, ใน สุททาวาสภูมิตั้ง ๕ ภูมิ แต่ละภูม มี ๓ ประเภท, ในอรุปภูมิตั้ง ๔ ภูมิ แต่ละภูมิมี่ ๘ ประเภท</p> <p>บรรดาบุคคล ๒๑๔ ประเภท นั้น คำว่า บุคคล ๑ ประเภท (เอ โก) ในบทว่า ในอบายภูมิตั้ง ๔ แต่ละอบายมี ๑ ประเภท (จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมมี เอโก) หมายถึง ทุคคตือเหตุกบุคคล. (๑/๒) ในทุคคตือเหตุกบุคคลนั้น มีจิตเกิด ๓๗ ดวง คือ อกุศลจิต ๑๒, อเหตุกจิต ๑๗ ดวงโดย เว้นหสนจิต, กามาวจรกุศลจิต</p>

^{๗๓} สุเทพ พรหมเลิศ, อักษรจารึกพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๘๔.

นาชวนเภท (๑๑) ภาวังคเภท (๑๒) โยนิเภท (๑๓) นิพพานเภท มีลักษณะการประพันธ์ ๒ อย่างคือ ๑) แบบร้อยแก้ว เป็นการดำเนินเรื่องตามธรรมดา ๒) แบบร้อยกรอง เรียกว่าคาถาบ้าง เรียกว่า ฉันท หรือ ฉันทลักษณ์บ้าง ในคัมภีร์นี้ประกอบด้วย ๓ ฉันท คือ ๑) ปฐมยวัตร ๒) อุปชาติฉันท ๓) กุสุมวิจิตตาฉันท

ส่วนสำนวนภาษาในคัมภีร์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ๑) วิธีการใช้นามศัพท์ คือ นามศัพท์ (นามนาม คุณนาม และศัพท์นาม) มีเครื่องประกอบสำคัญ คือ เพศ คำนาม (ลิงค์) จำนวนคำนาม (วจนะ) และการผันคำ (วิภัติ) ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีวิธีแจกคำนามวิภัตตินาม ๗ วิภัติมีปฐมวิภัติเป็นต้น เช่น มนุสเสกาทสาติ มนุสสโลเก เอกาทส ปุคคลา ภาวนติ. ๒) วิธีการใช้กิริยาศัพท์ คือ กิริยาอาการบอกให้รู้ความเคลื่อนไหว เช่น ยิน เติง นัง นอน กิน ตีม ทำ พุด คิด ของประธาน เรียกว่า กิริยา ในประโยคบาลีประธานที่เคลื่อนไหวหลายครั้งจึงมีกิริยาหลายตัวในประโยคหนึ่ง การเคลื่อนไหวครั้งสุดท้ายใช้เป็นกิริยาคุมประโยคเช่น อิมาย วิถียา มยา ลพภมาเนน โสตาปตติมคเคน อปหินาโลกโทสมหมานถินอุทจจาหิริกาโนตตปสงขาทา อฏฐกิลเสสาติ ปชานาตีติ อยเมว วิเสโสติ ๓) วิธีการใช้อัพยศัพท์คำบาลีที่ไม่ต้องผันคำ ไม่แจกรูปด้วยวิภัตตินาม ๗ วิภัติ เรียกว่า อัพยศัพท์ คำที่ไม่ผันรูปด้วยวิภัตตินาม มี ๓ ชนิด ได้แก่ เป็นอุปสรรคบ้าง เป็นนิบาตบ้าง และเป็นปัจจัยบ้าง เช่น จาตุมหาราชิกาทีเววานัง ปน อายุปริจเฉโท นตถิ. ในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ ท่านพระกัลยาณเถระ ได้ใช้สำนวนภาษาที่เป็นวิธีการใช้นามศัพท์ วิธีการใช้กิริยาศัพท์ และวิธีการใช้อัพยศัพท์ตามหลักไวยากรณ์ทุกประการ

การจารลงใบลานของคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น ๑) การเตรียมใบลานจารหนังสือ ๒) การคัดเลือกลานมาใช้จารหนังสือ ๓) การอบใบลาน การจารหนังสือบนใบลานตามแบบโบราณนั้น ใช้เหล็กจารเขียน หรือเรียกกันเป็นสามัญว่า จาร ตัวหนังสือให้เป็นรอยลึกลงในเนื้อลาน รูปอักษรที่เขียนด้วยวิธีจารเรียกว่า เส้นจาร คือ ๑) การจารใบลาน ๒) เครื่องมือประกอบการจารใบลาน ๓) อุปกรณ์ที่ใช้ในการจาร ๔) อักษรบอกอังกา หรืออักษรที่ใช้บอกหน้าของหนังสือใบลาน ใช้พยัญชนะในภาษาบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห ฬ อ ๕) การลบใบลาน ส่วนการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่อง จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากันเช่น คัมภีร์สุจิตตาลังการ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ข. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาดไม้ ประทับหาชาดเขียน รวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ /ก ขุททกนิกาย ซึ่งหอสมุดแห่งชาติเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพราะเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมพระอภิธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาในรูปของบาลีอักษรขอมสมัยโบราณซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ความสอดคล้องกันระหว่างคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมปิฎก การอธิบายศัพท์และการใช้ ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ และการเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๔.๑ ความสอดคล้องสัมพันธ์กันระหว่างคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมปิฎก

ความสอดคล้องกันระหว่างคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมปิฎก โดยแบ่งออกเป็น ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๑ ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๒ และความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๓ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๑

ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๑ โดยพระกัลยาณเถระ ชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีความสอดคล้องกับพระอภิธรรม โดยนำคำสำคัญในพระอภิธรรมมาอธิบายในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็น ตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) คำว่า กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง^๑ ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง หมายถึง กามาวจรกุศลจิต ๘ ญาณวิปยุตกามาวจรวิปากจิต ๔ ในทุเหตุกบุคคล มีจิตเกิด ๔๑ ดวง ในดิเหตุกบุคคล สำหรับอฆานลาภิบุคคล มีจิต ๔๕ ดวง ได้แก่ จิต ๔๕ ดวง โดยนับญาณสัมปยุตวิปากจิตเพิ่มอีก ๔ ดวง ในจิต ๔๑ ดวง ในเบื้องต้น สำหรับอฆานลาภิบุคคล มีจิต ๕๔ ดวง ได้แก่ จิต ๕๔ ดวง โดยนับมหัคคตกุศลจิต ๙ ดวง เพิ่มเข้า ในจิต ๔๕ ดวง ในเบื้องต้น^๒

^๑ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓๔/๒๙๔.

^๒ สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๓.

(๒) คำว่า ในอสังกฤษฎี ^๓ ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า ในอสังกฤษฎี หมายถึง อสังกฤษฎีมีบุคคลประเภทเดียว ได้แก่ อสังกฤษฎีสัตตพรหมโลก มีบุคคลประเภทเดียว คือ สุกตือเหตุกบุคคล ซึ่งในสุกตือเหตุกบุคคลนั้น มีกลาปะ ๓ กลาปะ ได้แก่

๑) ชีวิตนวกกลาปะ

๒) อุตฺสมุฏฺฐานกกลาปะ ๒ กลาปะ คือ สุทฐิฏฺฐกกลาปะ และลหุตาทีเอกาทสก-
กกลาปะ ^๔

(๓) คำว่า อากาसानัญจายตนภุมิ ^๕ ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า อากาसानัญจายตนภุมิ หมายถึง บรรดาบุคคลเหล่านั้น ดีเหตุกบุคคล ในชั้นอากาसानัญจายตนภุมิ มีจิต ๒๔ ดวง ได้แก่

๑) อุกุสลจิต ๑๐ ดวงโดยเว้นจิตที่สัมปยุตด้วยปฏิมะ

๒) มโนทวาราวาวัชนจิต ๑ ดวง

๓) กามาวจรกุสลจิต ๘ ดวง

๔) อรูปาวจรกุสลจิต ๔ ดวง

๕) อากาसानัญจายตนวิปากจิต ๑ ดวง ^๖

(๔) คำว่า ในกามภุมิ ^๗ ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า ในกามภุมิ หมายถึง ในกามภุมิ เวทนามี ๕ อย่าง ได้แก่

๑) สุขเวทนา

๒) ทุกขเวทนา

๓) โสมนัสสเวทนา

๔) โทมนัสสเวทนา

๕) อุเบกขาเวทนา ^๘

(๕) คำว่า รูปชั้นหวมวละ ๖ ได้แก่ รูปที่จักขุวิญญาณรู้ได้ รูปที่โสตวิญญาณรู้ได้ รูปที่ฆานวิญญาณรู้ได้ รูปที่ชีวหาวิญญาณรู้ได้ รูปที่กายวิญญาณรู้ได้ รูปที่มโนวิญญาณรู้ได้ ^๙ ใน

^๓ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๑๗/๖๖๕.

^๔ สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑๐.

^๕ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๐๖/๔๑๑.

^๖ สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑๒.

^๗ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓๔/๒๙๔.

^๘ สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑๖.

^๙ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓/๒๑.

พระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า รูปชั้นหวมวลละ ๖ หมายถึง

- ๑) จักขุวิญญาณ ทำหน้าที่ ทัสสนกิจ ในจักขุทวาร
- ๒) โสตวิญญาน ทำหน้าที่ สวณกิจ ในโสตทวาร
- ๓) ฆานวิญญาน ทำหน้าที่ ฆายนกิจ ในฆานทวาร
- ๔) ชิวหาวิญญาน ทำหน้าที่ สายนกิจในชิวหาทวาร
- ๕) กายวิญญาน ทำหน้าที่ ฝุสสนกิจ ในกายทวาร

๖) มโนทวาร (จิตที่ทำชวนกิจ) มี ๒๙ ดวง คือ กามาวจรกุศล (๘ ดวง) อกุศลจิต (๑๒ ดวง) กิริยาจิต (๘ ดวง) โดยเว้นหวมวลสองแห่งอาวัชชนจิต (หสิตุปปาหจิต ๑ ดวง)

ชวนกิจ ในทวาร ๖ มีมหัคคตกุศลจิต มหัคคตกิริยาจิต ๑๘, และโลกุตตรกุศลจิต โลกุตตรวิปากจิต ๘, ในมโนทวาร ทำหน้าที่ชวนกิจ ได้แก่ มหาวิปากจิต ทำหน้าที่ตทาลัมพนกิจ ในทวาร ๖^{๑๐}

(๖) คำว่า จุตติ^{๑๑} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า จุตติ หรือ จุตติฐาน หมายถึง จุตติฐานที่มี ๓ ฐาน ได้แก่

- ๑) ในระหว่างชวนจิตและปฏิสนธิจิตมี ๑ ฐาน
- ๒) ในระหว่างตทาลัมพนจิตและปฏิสนธิจิตมี ๑ ฐาน
- ๓) ในระหว่างภวังคจิตและปฏิสนธิจิตมี ๑ ฐาน^{๑๒}

(๗) คำว่า ชวนจิต^{๑๓} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า จุตติจิต หรือชวนกิจ หมายถึง ชวนกิจ มีจิต ๔๑ ดวง ได้แก่

- ๑) อกุศลจิต ๑๐ ดวงโดยเว้นอกุศลจิตที่สัมปยุตด้วยปฏิมะ ๒ ดวง
- ๒) กามาวจรโสภณกุศลจิต และกามาวจรโสภณกิริยาจิต ๑๖ ดวง
- ๓) อรูปาวจรกุศลจิต และอรูปาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง, โลกุตตรจิต ๗ ดวงโดยเว้น

โสตาปัตติมรรคจิต ๑ ดวง^{๑๔}

(๘) คำว่า มโนทวาร^{๑๕} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า มโนทวาร หมายถึง มโนทวารที่มีจิต ๖๗ ดวง ได้แก่

- ๑) อกุศลจิต ๑๒

^{๑๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๒๙.

^{๑๑} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๖/๙๓/๒๓.

^{๑๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๑.

^{๑๓} อภิ.ป. (ไทย) ๔๓/๔๔๖/๒๖๕.

^{๑๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๖.

^{๑๕} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๒๙๐/๑๙๓.

๒) อเหตุกจิต ๕ ดวง กล่าวคือ สันตீรณจิต ๓ ดวง มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง และหสนจิต ๑ ดวง

๓) กามาวจรกุศลจิต กามาวจรวิปากจิต และกามาวจรกิริยาจิต ๒๔ ดวง

๔) รูปาวจรกุศลจิต รูปาวจรกิริยาจิต อรูปาวจรกุศลจิต อรูปาวจรกิริยาจิต ๑๘ ดวง

๕) โลกุตตรจิต ๘ ดวง^{๑๖}

(๙) คำว่า आयตนะภายนอก ๖ ได้แก่ (๑) รูป (๒) เสียง (๓) กลิ่น (๔) รส (๕) โผฏฐัพพะ (๖) ธรรมารมณ์ ทั้ง ๖ นี้ เรียกทั่วไปว่า อารมณ์ ๖ คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง^{๑๗} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า อารมณ์ มี ๖ อย่าง หมายถึงอารมณ์ มี ๖ อย่าง ได้แก่ รูปารมณ์ สัทธารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ ธรรมารมณ์ คือ

๑) จิตที่ปรารภรูปารมณ์ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ จักขุวิญญาณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง จักขุวิญญาณจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง และจิตที่ปรารภรูปารมณ์ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ดวง สัมปฏิจฉนจิต ๒ ดวง สันตี่รณจิต ๓ ดวง อเหตุกกิริยาจิต ๓ ดวง กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง กุศลวิญญานจิตและกิริยาวิญญานจิต กล่าวคือปัญจจมนจิต ๒ ดวง

๒) จิตที่ปรารภสัทธารมณ์ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ โสตวิญญานจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง โสตวิญญานจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง และจิตที่ปรารภสัทธารมณ์ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง

๓) จิตที่ปรารภคันธารมณ์ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ ฆานวิญญานจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง ฆานวิญญานจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง และจิตที่ปรารภคันธารมณ์ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง

๔) จิตที่ปรารภรสารมณ์ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ ชิวหาวิญญานจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง ชิวหาวิญญานจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง และจิตที่ปรารภรสารมณ์ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง

๕) จิตที่ปรารภโผฏฐัพพารมณ์ โดยแน่นอน มี ๒ ดวง ได้แก่ กายวิญญานจิตที่เป็นอกุศลวิปาก ๑ ดวง กายวิญญานจิตที่เป็นกุศลวิปาก ๑ ดวง และจิตที่ปรารภโผฏฐัพพารมณ์ โดยไม่แน่นอน มี ๔๖ ดวง ได้แก่ จิต ๔๖ ดวง

^{๑๖} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๔๐.

^{๑๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๕๔-๑๖๗/๑๑๒-๑๑๘.

๖) ัมมารมณฺ ํ มี ๖ อย่าง ได้แก่ ปสาทรูป สุขุมรูป จิต เจตสิก นิพพาน และ ปัญฺญิตี^{๑๘}

(๑๐) คำว่า บรรดาจิตเหล่านั้น^{๑๙} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิต ตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า บรรดาจิตเหล่านั้น หมายถึง บรรดาจิตเหล่านั้น คือ

๑) อรูปกุศลจิตและอรูปวิปากจิตดวงที่ ๒ ย่อมเกิดขึ้นโดยโดยปรารภอรูปกุศลจิต ดวงที่ ๑ อรูปกิริยาจิตดวงที่ ๒ ย่อมเกิดขึ้นโดยปรารภอรูปกุศลจิตและอรูปกิริยาจิตดวงที่ ๑ อรูปกุศล จิตและอรูปวิปากจิตดวงที่ ๔ ย่อมเกิดขึ้นโดยปรารภอรูปกุศลจิตดวงที่ ๓ อรูปกิริยาจิตดวงที่ ๔ ย่อม เกิดขึ้นโดยปรารภอรูปกุศลจิตและอรูปกิริยาจิตดวงที่ ๓

๒) จิตที่ปรารภอรูปจิต โดยไม่แน่นอน มี ๓๑ ดวง ได้แก่ อรูปกุศลจิต ๑๒ ดวง มโน ทวาราวชชนจิต ๑ ดวง กามาวจรโสภณกุศลจิตและกามาวจรกิริยาจิต ๑๖ ดวง กุศลอภิญญาจิตและ กิริยาอภิญญาจิต กล่าวคือปัญจมณานจิต ๒ ดวง^{๒๐}

สรุปความว่า ความสอดคล้องของคัมภีร์สุจิตตาลังการผู้กที่ ๑ โดยพระกัลยาณเถระชาว พม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการมีความสอดคล้องกับพระอภิธรรมปิฎก โดยท่านได้นำคำสำคัญในพระ อภิธรรมปิฎกมาอธิบายและขยายความในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๔.๑.๒ ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๒

ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๒ โดยพระกัลยาณเถระ ชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีความสอดคล้องกับพระอภิธรรมปิฎก โดยได้นำคำสำคัญในพระ อภิธรรมมาอธิบายในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็น ตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) คำว่า จุติจิต^{๒๑} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้ อธิบายว่า คำว่า จุติจิต หมายถึง จุติจิตที่มี ๕๑ ดวง ได้แก่

๑) อรูปกุศลจิต ๑๒ ดวง

๒) อเหตุกจิต ๘ คือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตึรณจิต ๓ หสนจิต

๓) กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง^{๒๒}

^{๑๘} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๓.

^{๑๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓๔/๒๙๔.

^{๒๐} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๔๕.

^{๒๑} อภ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๙๐/๔๐๔.

^{๒๒} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๒/๑๓.

(๒) คำว่า วิญญาณธาตุ^{๒๓} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า วิญญาณธาตุ หมายถึงวิญญาณธาตุ มี ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) จักขุวิญญาณธาตุ
- ๒) โสตวิญญาณธาตุ
- ๓) มโนธาตุ
- ๔) มโนวิญญาณธาตุ^{๒๔}

(๓) คำว่า จักขุปสาท^{๒๕} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า จักขุปสาท หมายถึง จักขุปสาทที่เป็นมัทนทายุกะ ในอติมหันตารมณ ในจักขุทวารวิถีสี่ มี ๓๗ ดวง จักขุปสาทที่เป็นอมัทนทายุกะ มี ๑๑ ดวง, จักขุปสาทที่เป็นมัชฌิมายุกะ มี ๑ ดวง คือ ในจิตทั้ง ๑๗ ดวง ที่นับโดยปฏิโลมเริ่มตั้งแต่ปัญจทวาราวัชชนจิต จักขุปสาทที่เกิดขึ้นในขณะที่ทั้ง ๔๙ ขณะ ที่เหลือ ชื่อว่า จักขุปสาท เพราะภวังคจิตดวงแรกไม่มีในเวลาที่เกิดของจักขุวิญญาณ ในจักขุปสาทที่เกิดขึ้นในอุปาทกขณะและฐิติขณะ เว้นเสียแต่ว่า เพราะภวังคจิตดวงแรกมีในเวลาที่เกิดของจักขุปสาทนั้นเกิดขึ้น จักขุปสาทที่เกิดขึ้นในอุปาทกขณะแห่งอดีตภวังค์ ชื่อว่า มัชฌิมายุกะ เพื่อดับพร้อมกับตทาลัมพะณะดวงที่ ๒^{๒๖}

(๔) คำว่า ปัญจทวาร^{๒๗} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า ปัญจทวาร หมายถึง ในปัญจทวารมีกี่วิถีสี่ ? ตอบว่า มี ๗๕ วิถีสี่ ได้แก่

- ๑) ในจักขุทวารมีวิถีสี่ ๑๕ ดวง
- ๒) ในโสตทวาร มีวิถีสี่ ๑๕
- ๓) ในฆานทวารมีวิถีสี่ ๑๕
- ๔) ในชีวหาทวาร มีวิถีสี่ ๑๕
- ๕) ในกายทวารมีวิถีสี่ ๑๕^{๒๘}

(๕) คำว่า มโนทวาร^{๒๙} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า มโนทวาร หมายถึง รูปารมณอันเป็นปัจจุบันที่แจ้งชัดเข้ามาปรากฏทางมโนทวารมีกี่วิถีสี่ ? ตอบว่า มี ๒ วิถีสี่ ได้แก่

^{๒๓} อภิ.ธ. (ไทย) ๓๖/๓๒/๑๑.

^{๒๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๑๕.

^{๒๕} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๑๗/๒๑.

^{๒๖} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๑๗.

^{๒๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗/๘.

^{๒๘} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๒๘.

^{๒๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓๔/๒๙๔.

๑) ปฐมอวิภูตารัมมณวิถี

๒) ทุตติยอวิภูตารัมมณวิถี^{๓๐}

(๖) คำว่า รุปารมณ^{๓๑} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า รุปารมณ หมายถึง ในรูปารมณมีวิถี ๑๑ วิถี ฉันไต ในรูปทั้งหลายที่มีอายุ ๑๗ ขณะเหล่านี้ ซึ่งรูปแต่ละรูปก็มีวิถี ๑๑ วิถี ฉันนั้น^{๓๒}

(๗) คำว่า เจตสิก^{๓๓} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า เจตสิก หมายถึง ในอัมมารมณที่เป็นเจตสิก ที่มาปรากฏในมโนทวาร มีกี่วิถี ? ตอบว่า มี ๖ วิถี ได้แก่

๑) ในปัจจุบันนอารมณ ๒ วิถี

๒) อดีตอารมณ ๒ วิถี

๓) อนาคตอารมณ ๒ วิถี

ในปัจจุบันอารมณก่อน ในอัมมารมณที่เป็นเจตสิก อันเป็นปัจจุบันที่แจ้งชัด ที่มาปรากฏในมโนทวารภวังค์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณ ๑ ครั้ง จากนั้น ชวนะเสพอารมณ ๗ ครั้งโดยมาก จากนั้น ตทาลัมพะระบอารมณ ๒ ครั้ง ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกภวังค์^{๓๔}

(๘) คำว่า นิพพาน^{๓๕} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า นิพพาน หมายถึง ในอัมมารมณที่เป็นนิพพาน ที่มาปรากฏในมโนทวาร มีกี่วิถี ? ตอบว่า มี ๑ วิถี ได้แก่ อวิภูตารัมมณวิถี คือ ในอัมมารมณที่เป็นนิพพาน ที่มาปรากฏในมโนทวารภวังค์ไหว ๒ ครั้ง คือ

๑) จากนั้น มโนทวาราวชชนะพิจารณาอารมณ ๑ ครั้ง

๒) จากนั้น ชวนะเสพอารมณ ๗ ครั้งโดยมาก

๓) จากนั้น กระแสจิตจึงตกภวังค์ โดยไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะ เพราะตทาลัมพะเกิดแล้วในกามารมณเท่านั้น^{๓๖}

^{๓๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๒๙.

^{๓๑} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๑๗/๒๑.

^{๓๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๓๒.

^{๓๓} อภิ.ป. (ไทย) ๔๕/๕๕/๕๓.

^{๓๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๓๗.

^{๓๕} อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๗๔-๘๕/๓๓๒.

^{๓๖} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๓๘.

(๙) คำว่า จตุกกนัย^{๓๗} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการ ได้อธิบายว่า คำว่า จตุกกนัย หมายถึง ในจตุกกนัย พึงทราบว่าเป็น

- ๑) ในปฐมฌานจิต มีองค์ฌาน ๕
- ๒) ในทุติยฌานจิต มีองค์ฌาน ๓
- ๓) ในตติยฌานจิต มีองค์ฌาน ๒
- ๔) ในจตุตถฌานจิต มีองค์ฌาน ๒^{๓๘}

(๑๐) คำว่า นิพพาน^{๓๙} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการ ได้อธิบายว่า คำว่า นิพพานว่า ถามว่า โสตาปัตติผลสมาบัติวิธีที่ปรารภัมมารมณ ก่กล่าวคือ นิพพาน มีวิธีเท่าไร ? ตอบว่า มีวิธี ๕ เช่นเดียวกับมรรค ได้แก่

- ๑) โสตาปัตติผลสมาบัติวิธีที่เป็นปฐมฌาน ๑
- ๒) โสตาปัตติผลสมาบัติวิธีที่เป็นทุติยฌาน ๑
- ๓) โสตาปัตติผลสมาบัติวิธีที่เป็นตติยฌาน ๑
- ๔) โสตาปัตติผลสมาบัติวิธีที่เป็นจตุตถฌาน ๑
- ๕) โสตาปัตติผลสมาบัติวิธีที่เป็นปัญจฌาน ๑^{๔๐}

สรุปความว่า วิเคราะห์ความสอดคล้องของคัมภีร์สุจิตตาลังการผู้กที่ ๒ โดยพระกัลยาณเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการมีความสอดคล้องกับพระอภิธรรมปิฎก โดยท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมปิฎกมาอธิบายและขยายความในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๔.๑.๓ ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๓

ความสอดคล้องกันของคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมผู้กที่ ๓ โดยพระกัลยาณเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีความสอดคล้องกับพระอภิธรรม โดยนำคำสำคัญในพระอภิธรรมมาอธิบายในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

^{๓๗} อภ.ปญจ.อ. (บาลี) ๘๑๗/๓๐๑.

^{๓๘} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๔๑.

^{๓๙} อภ.ปญจ.อ. (บาลี) ๗๔-๘๕/๓๓๒.

^{๔๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๔๗.

(๑) คำว่า มหากุศลจิต^{๔๑} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า มหากุศลจิต มีคำถามว่า หลังจากมหากุศลจิตดวงที่ ๓ มีอัปนาชวณะเท่าไร ? ตอบว่า มีอัปนาชวณะ ๑๒ ได้แก่

- ๑) รูปาวจรกุศลชวณะกล่าวคือปัญญาจกมณ ๑ ชวณะ
- ๒) อรูปาวจรกุศลชวณะ ๔ ชวณะ
- ๓) โสตาปัตติมัคคชวณะ สกทาคามีมัคคชวณะ อนาคามีมัคคชวณะ และอรหัตตมัคคชวณะมี ๔ ชวณะ
- ๔) โสตาปัตติผลชวณะ สกทาคามีผลชวณะ อนาคามีผลชวณะกล่าวคือปัญญาจกมณ ๓ ชวณะ^{๔๒}

(๒) คำว่า โคตรภูจิต^{๔๓} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า โคตรภูจิต มีคำถามว่า โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของอัปนาชวณะมีกี่ดวง? ตอบว่า มี ๔๖ ดวง ได้แก่ โคตรภูจิต ๔๖ คือ

- ๑) โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของรูปาวจรกุศลจิต ๑๐ ดวง
- ๒) โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของรูปาวจรกิริยาจิต ๑๐ ดวง
- ๓) โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของรูปาวจรกุศลจิต ๘ ดวง
- ๔) โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของรูปาวจรกิริยาจิต ๘ ดวง
- ๕) โคตรภูจิตที่เป็นอนันตรปัจจัยของโสตาปัตติมัคคจิต ๑๐ ดวง^{๔๔}

(๓) คำว่า วิปากจิต^{๔๕} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า วิปากจิต มีคำถามว่า วิปากจิตที่ปรารภรูปารมณที่ไม่น่าปรารภนามีเท่าไร ? ตอบว่า มี ๓ ดวง ได้แก่ วิปากจิต ๓ ดวง คือ

- ๑) จักขุวิญญาน ที่เป็นอกุศลวิปาก
- ๒) สัมปฏิจฉนจิตที่เป็นอกุศลวิปาก
- ๓) สันตึรณจิตที่เป็นอกุศลวิปาก^{๔๖}

^{๔๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๙๔/๒๗๔.

^{๔๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๓.

^{๔๓} อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๔๓๙/๒๑๓.

^{๔๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๕.

^{๔๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๐๖/๒๘๐.

^{๔๖} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๗.

(๔) คำว่า จุติจิต^{๔๗} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า จุติจิตมีคำถามว่า จุติจิตที่เป็นเหตุและที่เป็นอเหตุกะทั้ง ๖ ดวง หลังจุติจิตแต่ละดวง มีปฏิสนธิจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๐ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๑๐ ดวง คือ

๑) อุปกขาสันตริณจิต ๒ ดวง

๒) สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง^{๔๘}

(๕) คำว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราช^{๔๙} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราช หมายถึง จาตุมหาราชิกาภูมิ ตั้งอยู่ในที่ประมาณของภูเขาคุนธสูงกว่ามนุษย์ภูมิ ๔๒,๐๐๐ โยชน์^{๕๐}

(๖) คำว่า อายุเทวดาชั้นจาตุมหาราช^{๕๑} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า อายุเทวดาชั้นจาตุมหาราช หมายถึง อายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา มีประมาณ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปี โดยคำนวณตามอายุของมนุษย์^{๕๒}

(๗) คำว่า อายุเทวดาชั้นดาวดึงส์ ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า อายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์ หมายถึง อายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์ มีประมาณ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี^{๕๓}

(๘) คำว่า อายุของเทวดาชั้นยามา^{๕๔} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า อายุของเทวดาชั้นยามา หมายถึง อายุของเทวดาชั้นยามา ๑๔๔,๐๐๐,๐๐๐ ปี^{๕๕}

(๙) คำว่า อายุของเทวดาชั้นดุสิต^{๕๖} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า อายุของเทวดาชั้นดุสิต หมายถึง อายุของเทวดาชั้นดุสิต มีประมาณ ๕๗๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี^{๕๗}

^{๔๗} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๙๐/๔๐๔.

^{๔๘} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๑๔.

^{๔๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๑/๖๖๙.

^{๕๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๓๖.

^{๕๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๐.

^{๕๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๐.

^{๕๓} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๐.

^{๕๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๐.

^{๕๕} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๐.

^{๕๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๐.

^{๕๗} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๐.

(๑๐) คำว่า รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละเกิดเป็นอัพพะทะ จากอัพพะทะเกิดเป็นเปสิ จากเปสิเกิดเป็นขณะ จากขณะเกิดเป็น ๕ ปุม (ปัญญาสาขา) ต่อจากนั้นก็ มี ขน ผม และเล็บ (เป็นต้น) เกิดขึ้น^{๕๘} ในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละเกิดเป็นอัพพะทะเป็นต้น หมายถึง

- ๑) ในสัปดาห์แรก เกิดเป็นกลรูป
- ๒) ในสัปดาห์ที่ ๒ เกิดเป็นอัพพุทรูป
- ๓) ในสัปดาห์ที่ ๓ เกิดเป็นเปสิรูป
- ๔) ในสัปดาห์ที่ ๔ เกิดเป็นขณะรูป
- ๕) ในสัปดาห์ที่ ๕ เกิดปัญญาสาขา
- ๖) ในสัปดาห์ที่ ๖ ก็ถึงความแก่รอบ
- ๗) ในสัปดาห์ที่ ๗ เกิดจักขุทสกรูป
- ๘) ในสัปดาห์ที่ ๘ เกิดโสตทสกะ
- ๙) ในสัปดาห์ที่ ๙ เกิดฆานทสกะ
- ๑๐) ในสัปดาห์ที่ ๑๐ เกิดชีวหาทสกะ^{๕๙}

สรุปความว่า วิเคราะห์ความสอดคล้องของคัมภีร์สุจิตตาลังการผูกที่ ๓ โดยพระกัลยาณเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการมีความสอดคล้องกับพระอภิธรรมปิฎก โดยท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมปิฎกมาอธิบายและขยายความในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๔.๒ การอธิบายศัพท์และการใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

๔.๒.๑ การอธิบายศัพท์ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

การอธิบายศัพท์ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ศัพท์อภิธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์สุจิตตาลังการพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) คำว่า จิต^{๖๐} ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีการวิเคราะห์ว่า

๑) ธรรมชาติใด ย่อมคิด อธิบายความว่า ย่อมรู้แจ้งอารมณ์ เพราะเหตุที่นั้น ธรรมชาติที่นั้น ชื่อว่า จิต

๒) สัมปยุตธรรมทั้งหลาย ย่อมคิดด้วยธรรมชาตินี้ อันเป็นเหตุ (หรือเป็นเครื่องกระทำ) เพราะเหตุที่นั้น ธรรมชาติที่นั้น ชื่อว่าจิต

^{๕๘} อภ.ก. (ไทย) ๓๗/๖๙๑/๗๓๘.

^{๕๙} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๗.

^{๖๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑.

- ๓) อีกอย่างหนึ่ง เพียงความคิด ก็ชื่อว่าจิต
- ๔) ธรรมชาติที่ชื่อว่าจิต เพราะกระทำให้อวิชิต เพราะภาวะที่ตนวิชิต
- ๕) อันกรรมและกิเลสทั้งหลายสั่งสมไว้ ชื่อว่าจิต
- ๖) ย่อมรักษาตนอันกรรมและกิเลสสั่งสมไว้ ชื่อว่า จิต
- ๗) ย่อมสั่งสมความสืบทอดแห่งตน ชื่อว่า จิต
- ๘) มีอารมณ์อันวิชิต ชื่อว่าจิต
- (๒) คำว่า เจตสิก^{๖๑} ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีการวิเคราะห์ว่า
- ๑) ธรรมชาติใดมีในจิต โดยมีความเป็นไปเนื่องกับจิตนั้น เหตุุนั้น ธรรมชาตินั้น
ชื่อว่าเจตสิก
- ๒) เจตสิกนั้นเท่านั้น ชื่อว่ามีความเป็นไปเนื่องกับจิต
- ๓) อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติที่ประกอบกับจิต ชื่อว่า เจตสิก
- (๓) คำว่า รูป^{๖๒} ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีการวิเคราะห์ว่า
- ๑) ธรรมชาติใดย่อมเปลี่ยนแปลง คือ ย่อมถึงความเปลี่ยนแปลง ด้วยปัจจัยที่เป็น
ข้าศึกมีความหนาวและความร้อนเป็นต้น หรืออันปัจจัยที่เป็นข้าศึกมีความหนาวและความร้อนเป็นต้น
ให้ถึงความเปลี่ยนแปลง เพราะเหตุุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่ารูป
- ๒) ที่ชื่อว่าโคจรรูป เพราะเป็นอารมณ์ของปัญจวิญญานจิต
- ๓) ภาวะแห่งหญิง ชื่อว่าอิติถิถารูป
- ๔) ภาวะแห่งชาย ชื่อว่าปุริสถารูป
- ๕) ที่ชื่อว่าถารูป เพราะกระทำอธิบายว่า เป็นเครื่องมีปรากฏแห่งการบอกถึง
ความเป็นหญิงเป็นต้น และแห่งการรู้ว่าเป็นหญิงเป็นต้น
- ๖) รูปที่ชื่อว่าชีวิต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเหตุเป็นอยู่แห่งเหล่าสหชาติธรรม
- ๗) ความเบาแห่งรูป ชื่อว่ารูปลหุตา
- ๘) ความอ่อนโยนแห่งรูป ชื่อว่ารูปมฤดา
- ๙) ความควรแก่การงานแห่งรูป ชื่อว่ารูปกัมมัญญตา
- ๑๐ ความก่อเกิดเริ่มแรก ชื่ออุปจยรูป
- ๑๑) ความสืบทอด ชื่อว่าสันตติรูป
- (๔) คำว่า นิพพาน^{๖๓} ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีการวิเคราะห์ว่า

^{๖๑} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๑.

^{๖๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๔๗.

^{๖๓} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๖๒.

๑) ธรรมชาติที่ชื่อว่านิพพาน เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ออกไปแล้วจากตัณหา ที่เรียกว่า วาณะ เพราะร้อยรัด คือเย็บไว้ ซึ่งภพน้อยภพใหญ่

๒) ธรรมชาติที่ชื่อว่านิพพาน เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเครื่องดับไฟ มีไฟคือราคะเป็นต้น

๓) คุณชาตอันเป็นอารมณ์ของมรรคและผล ท่านเรียกว่าพระนิพพาน เพราะออกไป คือเป็นไปล่วง ด้วยอำนาจล่วงเลยอารมณ์จากตัณหาชื่อว่าวาณะ เพราะร้อยรัด คือรวบรัดธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ต่างด้วยชั้นเป็นต้น ด้วยอำนาจเป็นไปในเบื้องต่ำและเบื้องสูง

๔) ชื่อว่า อุปาติ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ถูกอุบาทว์ทั้งหลายมีกามุบาทว์เป็นต้นยึดถือมั่น

๕) ชื่อว่าอุปาติเสส เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า สภาวะที่เหลือจากกิเลสทั้งหลาย คืออุปาติ

๖) ชื่อว่าสอุปาติเสส เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นไปกับด้วยอุปาติเสสนั้น

๘) ชื่อว่าสอุปาติเสสนิพพานธาตุ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า นิพพานธาตุ คือ สอุปาติเสสนั้น

๙) นิพพานชื่อว่าสุญญะ คือ ชื่อว่าสุญญะ เพราะว่างจากราคะ โทสะ และโมหะ โดยเป็นอารมณ์และโดยเป็นสัมปโยค

๑๐) ชื่อว่าอนิมิตตะ เพราะเว้นจากนิมิตมีราคนิมิตเป็นต้น

๑๑) ชื่อว่าอัปณิหิตะ เพราะเว้นจากกิเลสเป็นเครื่องตั้งมั่นมีราคะเป็นต้น

๑๒) นิพพานชื่อว่าสุญญะ เพราะว่างจากสังขารทั้งปวง

๑๓) ชื่อว่าอนิมิตตะ เพราะไม่มีนิมิตแห่งสังขารทั้งปวง

๑๔) ชื่อว่าอัปณิหิตะ เพราะไม่มีกิเลสเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งสังขารทั้งปวง

๑๕) นิพพานชื่อว่าอัจจุตะ เพราะไม่มีการจุติ

๑๖) ชื่อว่าอัจจันตะ เพราะก้าวล่วงที่สุด คือ ที่สุตรอบ

๑๗) ชื่อว่าสังขตะ เพราะไม่ถูกปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่ง

๑๘) ชื่อว่าอนุตตระ เพราะไม่มีธรรมที่ยาวยิ่งกว่าตน หรือเพราะไม่มีสภาวะที่ยาวยิ่ง อันจะพึงกล่าวรวมกันกับธรรม

(๕) คำว่า อารมณ์ ๖^{๖๔} ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีการวิเคราะห์ว่า

๑) อารมณ์คือรูป ชื่อว่ารูปารมณ์

๒) อารมณ์ชื่อว่าสัททะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า อันบุคคลเปล่ง คือกล่าวอารมณ์คือสัททะนั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสัททารมณ์

^{๖๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๔๓.

๓) อารมณ์ชื่อว่าคันธะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ฟุ้งไป คือ ชีวิตุของตน ได้แก่ เป็นดุจทำการสื้อข้าวว่าอารมณ์นี้มีอยู่ในที่นี้ อารมณ์คือคันธะนั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าคันธารมณ์

๔) อารมณ์ชื่อว่าารสะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นที่มายินดี คือพอในแห่งสัตว์ทั้งหลาย อารมณ์คืออรสะนั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าารสอารมณ์

๕) อารมณ์ชื่อว่าโณฏฐัพพะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า อันเหล่าสัตว์ถูกต้องได้ อารมณ์คือโณฏฐัพพะนั้น ชื่อว่าโณฏฐัพพอารมณ์

๖) อารมณ์คือธรรม ชื่อว่าธรรมารมณ์

(๖) คำว่า ภูมิ ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีการวิเคราะห์ว่า

๑) ที่ชื่อว่าอบาย^{๖๕} เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า โดยมาก ปราศจากความเจริญที่รู้
กันว่าบุญ

๒) ภูมิ คืออบายนั้น ชื่อว่า อบายภูมิ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นที่เกิดแห่งเหล่า
สัตว์

๓) ที่ชื่อว่าสุคติ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ชื่อว่าคติ เพราะอันสัตว์ฟุ้งไป คือฟุ้ง
เกิดขึ้น

๔) คติที่อยู่ร่วมกับกามตัณหา ชื่อว่ากามสุคติ

๕) ภูมิ คือกามสุคตินั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่ากามสุคติภูมิ

๖) ที่ชื่อว่านิริยะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ออกไปจากความเจริญ คือความสุข

๗) ที่ชื่อว่าติริจฉาน เพราะความว่า ไปขวาง

๘) กำเนิดของสัตว์ติริจฉานเหล่านั้น ชื่อว่าติริจฉานโยนิ

๙) ที่ชื่อว่ากำเนิด เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเครื่องผสมแห่งเหล่าสัตว์ แม้จะ
ไม่ปะปนกัน ก็เป็นเหมือนปะปนกัน โดยมีชาติเสมอกัน

๑๐) ที่ชื่อว่าเปรต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นไปแล้ว คือไปแล้ว จากประโยชน์
อันดียิ่ง คือจากความสุข

๑๑) วิสัยแห่งเปรตทั้งหลาย แยกประเภทเป็นนิชฌานตัณหิกเปรตเป็นต้น ชื่อว่า
เปรตวิสัย

๑๒) ที่ชื่อว่าอสุร เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมไม่แกล้วกล้า คือไม่เพลิดเพลิน
โดยความเป็นใหญ่หรือการเล่นเป็นต้น ได้แก่ อสุรเปรต

๑๓) พวกเท้าเวปจิตตือสุรนอกนี้ ไม่ใช่พวกเทวดา คือเป็นข้าศึกต่อพวกเทวดา
เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอสุร

^{๖๕} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๓๖.

๑๔) ที่เชื่อว่ามนุษย์^{๖๖} เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีใจสูง เพราะเป็นผู้มีใจสูงด้วยคุณ มีสติ ความแก่ล้าวก้า และความเหมาะสมแก่การประพฤติพรหมจรรย์เป็นต้น

๑๕) ที่เชื่อว่ามนุษย์ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเหล่ากอ คือเป็นลูกของพระมนู เจ้า ได้แก่ ของกษัตริย์ผู้เป็นต้นวงศ์

๑๖) ภูมิเป็นที่อยู่อาศัยของพวกมนุษย์

๑๗) ที่เชื่อว่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีการคบหาในพวก ท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือเกิดในชั้นจาตุมหาราช อันเป็นสถานที่อยู่อาศัยของท้าวมหาราชทั้ง ๔

๑๘) คนทั้งหลายรวมกันบมขมาณพเป็น ๓๓ คน มักทำบุญร่วมกัน บังเกิดแล้วใน ที่นี้ เพราะเหตุนี้ ที่นั่นซึ่งเป็นไปร่วมกันแห่งชน ๓๓ คนนั้น จึงชื่อว่าเตตติส เตตติงสะนั้นนั่นเอง เป็น ดาวติงสะ ดาวติงสะนั้น เป็นที่อยู่อาศัยของเทวดาเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ เทวดาเหล่านั้น จึงชื่อว่า เทวดาชั้นดาวติงส์

๒๐) เทวดาที่ชื่อว่ายามา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ไปแล้ว คือไปปราศแล้วจาก ความทุกข์

๒๑) เทวดาที่ชื่อว่าดุสิต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ถึงแล้ว คือบรรลุแล้วซึ่งความ ยินดี ได้แก่ ซึ่งความอิมใจ ในสิริสมบัติของตน

๒๒) เทวดาที่ชื่อว่านิมมานรดี เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีความยินดีในการเนรมิต

๒๓) เทวดาที่ชื่อว่าปรนิมมิตวสวัตดี เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ยังอำนาจของตนให้ เป็นไปในสมบัติที่พวกเทวดาอื่นเนรมิตให้

๒๔) พรหมชื่อว่าพรหมปารีสัชชา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เกิดในบริษัทของท้าวมหาพรหมเหล่านั้น เพราะเป็นผู้รับใช้ของพวกท้าวมหาพรหม

๒๕) พรหมชื่อว่าพรหมปุโรหิตา เพราะดำรงอยู่ในฐานะเป็นปุโรหิตของท้าวมหาพรหมเหล่านั้น

๒๖) ที่เชื่อว่าพวกพรหม เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เจริญ คือองกาม ด้วยคุณวิเศษ ทั้งหลายมีมานเป็นต้นเหล่านั้นๆ

๒๗) ที่เชื่อว่าพวกมหาพรหม เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นพรหมผู้ใหญ่กว่าชั้น พรหมปารีสัชชาเป็นต้น โดยมีรัศมีและเป็นผู้มีอายุยืนกว่าเป็นต้น

๒๘) พวกพรหมที่ชื่อว่าปริตตภา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีรัศมีน้อยกว่าพรหม ชั้นสูงขึ้นไป

๒๙) พวกพรหมที่ชื่อว่าอัปมาณาภา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีรัศหาประมาณ มิได้

^{๖๖} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๓/๓๙.

๓๐) พวกพรหมที่ชื่อว่าอภัสสรา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีรัศมีสร้านไป คือ สร้านออกรอบด้าน เหมือนสายฟ้าแลบออกจากกลีบเมฆ ฉะนั้นเพราะมีชั้นธสันดานที่บังเกิดจากฉนวน ที่มีปีติ

๓๑) รัศมีงามนั้นของพวกพรหมเหล่านี้ น้อยกว่าพรหมชั้นสูงขึ้นไป เพราะเหตุนี้ พรหมเหล่านี้จึงชื่อว่าปริตตสุภา

๓๒) พวกพรหมที่ชื่อว่าอัปมาณสุภา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีรัศมีงามหา ประมาณมิได้

๓๓) พวกพรหมที่ชื่อว่าสุภิกิณณา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เร็ยรายแล้ว คือ เคลื่อนกล่นแล้ว ด้วยรัศมีงาม กล่าวคือเป็นที่ผุดผ่องขึ้นแห่งรัศมี

๓๔) พวกพรหมที่ชื่อว่าเวหฬปลา^{๖๗} เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีผลที่บังเกิดด้วย อานุภาพแห่งฉนวนที่ไพบุลย์

๓๕) พวกพรหมที่ชื่อว่าอัสัญญา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ไม่มีสัญญา และอรุณ ชั้นที่เหลือที่กล่าวแล้ว โดยมีสัญญานั้นเป็นประธาน เหตุมีเพียงรูปความสืบทอด ที่บังเกิดด้วยภาวนา เป็นเครื่องสำรอกสัญญา

๓๖) เหล่าสัตว์คือพวกพรหมที่ไม่มีสัญญาเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอัสัญญา สัตว์

๓๗) ภูมิที่ชื่อว่าสุทธาวาส เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ คือของพระอนาคามี และพระอรหันต์เท่านั้น

๓๘) พวกพรหมชื่อว่าสุทธาวาส เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีที่อยู่ชื่อว่าบริสุทธิ์ เพราะไม่มีความยินดีและความยินร้าย

๓๙) ภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยแห่งท่านผู้บริสุทธิ์ เหล่านี้ ชื่อว่าสุทธาวาส

๔๐) บรรดาพรหมผู้อยู่ใน ๕ ชั้นเหล่านี้ พวกพรหมผู้อยู่ในชั้นที่ ๑ ย่อมไม่ละทิ้ง สถานที่ของตน โดยเวลาเพียงเล็กน้อย เพราะเหตุนี้ พรหมเหล่านั้นจึงชื่อว่าวิหา

๔๑) พวกพรหมผู้อยู่ในชั้นที่ ๒ ย่อมไม่สะดุ้งกลัวด้วยเหตุอะไรๆ เพราะเหตุนี้ พรหมเหล่านั้นจึงชื่อว่าตปปา

๔๒) พวกพรหมผู้อยู่ในชั้นที่ ๓ ย่อมปรากฏได้ง่าย เพราะมีรูปที่งดงามอย่างยิ่ง เพราะเหตุนี้ พรหมเหล่านั้นจึงชื่อว่าสุทัสสา

๔๓) พวกพรหมผู้อยู่ในชั้นที่ ๔ ย่อมเห็นได้ง่าย เพราะเป็นผู้มีความเห็นหมดจด ด้วยดี เพราะเหตุนี้ พรหมเหล่านั้นจึงชื่อว่าสุทัสสี

^{๖๗} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๓/๓๗.

๔๓) พวกพรหมผู้อยู่ในชั้นที่ ๕ ชื่อว่าอกนิฐฐา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ไม่มีความเป็นผู้น้อยที่สุด เหตุเป็นผู้มีสมบัติอย่างสูงสุด

๔๔) ชั้นที่ ๔ อันเป็นอรุขาวจรวิบากจิตที่ ๑ ซึ่งเป็นไปในอากาศอันญายตนฉานนั่นเอง หรือโอกาสที่กำหนดด้วยชั้นที่ ๔ อันเป็นอรุขาวจรวิบากจิตที่ ๑ เหล่านั้น ชื่อว่าอากาศญายตนภูมิ

(๗) คำว่า ธาตุ ๔^{๖๘} ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีการวิเคราะห์ว่า

๑) ธาตุชื่อว่าปฐวี เพราะอรรถว่า เป็นที่รองรับ

๒) ปฐวีนั่นเองชื่อว่าปฐวีธาตุ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นธาตุ เพราะทรงลักษณะของตนไว้เป็นต้น เพราะอรรถว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ และเพราะเป็นเช่นกับธาตุอันเป็นส่วนประกอบแห่งสรีระ (ร่างกายและภูเขาคือปฐวี)

๓) ชื่อว่าอาโป เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เอิบอาบ คือซึมซาบ รูปที่เกิดร่วม หรือเพิ่มพูน คือพอกพูน ได้แก่ ยังสหชาตรูปให้เจริญ

๔) ชื่อว่าเตโช เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ให้ความร้อน คือให้อบอุ่น หรือให้ย่อย คือให้ภูตรูปทั้ง ๓ ที่เหลือเป็นไออุ่น ด้วยภาวะแรงกล้า

๕) ชื่อว่าวาโย เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เคลื่อนไหว คือให้ถึงการประชุมแห่งภูตรูป โดยเป็นเหตุอุบัติของส่วนอื่นๆ

สรุปความว่า การอธิบายศัพท์ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยพระกัลยาณเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมปิฎกมาอธิบายและขยายความให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๔.๒.๒ การใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

การใช้ถ้อยคำที่เป็นสำนวนภาษาในคัมภีร์สุจิตตาลังการซึ่งมีความแตกต่างจากคัมภีร์อื่นๆ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) คำว่า ตั ยถา เช่น จตุททสาธิกทวิสต์ บุคคลา ภวนติ. ตั ยถา. จตุสุ อปาเยสุ เอเกกสมิ เอโก, มนุสเสกาทส, จตุมหาราชิกเกกาทส, อุปริ ปญจเทวโลเกสุ เอเกกสมิ ทส, อสณฺณสตตสุทฐาวาสวชชีเตสุ ทสสุ รูปภเวสุ เอเกกสมิ นว, อสณฺณสตเต เอโก, ปญจสุ สุทฐาวาสสุ เอเกกสมิ ตโย, จตุสุ อรุเปสุ เอเกกสมิ อฏฐาติ. แปลว่า บุคคลมี ๒๑๔ ประเภท คือ ในอบายภูมิทั้ง ๔ อบาย แต่ละอบายมี ๑ ประเภท, ในมนุษยภูมิมี ๑๑ ประเภท, ในจตุมหาราชิกาภูมิมี ๑๑ ประเภท, ในเทวโลกทั้ง ๕ เทวโลกเบื้องบน แต่ละเทวโลกมี ๑๐ ประเภท, ในสุทฐาวาสภูมิทั้ง ๕ ภูมิ

^{๖๘} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๕๗.

แต่ละภูมิมิ ๓ ประเภท, ในอรูปภูมิทั้ง ๔ ภูมิ แต่ละภูมิมิ ๘ ประเภทเป็นต้น^{๖๙} คำว่า ตั ยถา นี้ มีใช้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า เป็นการเน้นประโยชน์ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นและไม่ค่อยพบในคัมภีร์อื่นๆ

(๒) คำว่า โลก เช่น รูปโลก เทเว เวทนา ภาวนติ. ตั ยถา. โสมนสสั อุกุขา. ตถ โสมนสเสน สมปัตตจัตตานิ อฏฐุภณฺญาส ภาวนติ. ต ยถา. จตตาริ โสมนสสสทคตโลภมูลจิตตานิ เทเว โสมนสสสทคตสนฺตริณหสนจิตตานิ อฏฐุกามาวจรโสมนสสทคตกุสลกริยาจิตตานิ ทฺวาทส ปฐมุตฺตยตฺตยจตุตถชฺฆานสงฺขาตานิ รูปาวจรกุสลวิปากกริยาจิตตานิ ทฺวตฺตีส ปฐมุตฺตยตฺตย-จตุตถชฺฆานสงฺขาตานิ โลกุตฺตรจิตตานิ.^{๗๐} แปลว่า ในรูปโลก มีเวทนา ๒ ได้แก่ โสมนัสสเวทนา และอุเบกขาเวทนา บรรดาเวทนาเหล่านั้น จิตที่สัมปยุตด้วยโสมนัสสเวทนา มี ๕๘ ดวง ได้แก่ โภภมูลจิตที่สทคตด้วยอุเบกขา ๔ ดวง, สันตริณจิตและหสนจิตที่สทคตด้วยโสมนัส ๒ กุสลจิตและกริยาจิตที่สทคตด้วยโสมนัสที่เป็นกามาวจรโสมนจิต ๘ ดวง, รูปาวจรกุสลจิต รูปาวจรวิปากจิต รูปาวจรกริยาจิต กล่าวคือ ปฐมณาน ทุตฺตยณาน ตตฺตยณาน และจตุตถณาน ๑๒ ดวง, โลกุตฺตรจิตกล่าวคือ ปฐมณาน ทุตฺตยณาน ตตฺตยณาน จตุตถณาน ๓๒ ดวง คำว่า โลก นี้ มีใช้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า คำว่า โลก นั้น แปลว่า เป็นภูมิก็ได้ และไม่ค่อยพบในคัมภีร์อื่นๆ

(๓) คำว่า ฐาน เป็น ถาน เช่น กามโลก ทส ถานานิ ภาวนติ. ตั ยถา. ปฏฺฐิสนฺธิถานํ ภาวณฺถานํ อวชฺชนถานํ ปญฺจวิญญานถานํ สมปฏฺฐิจนฺถานํ สนฺตริณถานํ โวฏฺฐัพพถานํ ชวนถานํ ตทาลมพณฺถานํ จุตฺถานํ. เป็นต้น^{๗๑} แปลว่า ในกามโลก ฐานมี ๑๐ ได้แก่ ปฏฺฐิสนฺธิฐาน ภาวณฺถานํ อวชฺชนฐานํ ปญฺจวิญญานฐานํ สัมปฏฺฐิจนฺฐานํ สันตริณฐานํ โวฏฺฐัพพฐานํ ชวนฐานํ ตทาลมพณฺฐานํ จุตฺถานํ คำว่า ถาน นี้ มีใช้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า ต้นฉบับในคัมภีร์สุจิตตาลังการใช้คำว่า ถาน ไม่ใช่ฐาน ผู้บรรณาธิการได้บรรณาธิการตามตัวบาลีอักษรขอมเดิมจึงเป็น ถาน แต่ในเวลาแปลแล้วแปลเหมือนกัน คือ ที่ตั้ง แต่ไม่ค่อยพบในคัมภีร์อื่นๆ

(๔) คำว่า อารมมณ เป็น อาลมนณ เช่น ทสนนํ โภภมูลโมหมูลชฺฆานํ เอเกกสฺส ชวนสฺส ปรี กติ ตทาลมพณฺนิ ภาวนติ. เอกาทส ภาวนติ. ตั ยถา. ตีณิ สนฺตริณจิตตานิ อฏฐุ มหาวิปากจิตตานิ เจติ เอกาทส ตทาลมพณฺจิตตานิ ภาวนติ. เป็นต้น^{๗๒} แปลว่า ชวนะของจิตที่มีโลภะเป็นมูล โมหะเป็นมูลทั้ง ๑๐ ดวง หลังชวนะแต่ละชวนะมีตทาลมพณจิตเท่าไร ตอบว่า มี ๑๑ ดวง ได้แก่ ตทาลมพณจิต ๑๑ ดวง คือ สันตริณจิต ๓ ดวง และมหาวิปากจิต ๘ ดวง คำว่า อาลมนณ นี้ มีใช้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า ต้นฉบับในคัมภีร์สุจิตตาลังการใช้คำว่า

^{๖๙} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑.

^{๗๐} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๒๐.

^{๗๑} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๐.

^{๗๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๑๐.

อาลมนุญ ไม่ใช้อารมมณ ผู้บริวารจึงได้บริวารตามตัวบาลีอักษรขอมเดิมจึงเป็น อาลมนุญ แต่ในเวลาแปลแล้วแปลเหมือนกัน คือ อารมณ คำว่า อารัมมณะ นี้บางทีเรียกว่า อารัมพะ มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่ไม่ค่อยพบในคัมภีร์อื่นๆ

สรุปความว่า การวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยพระกัลยาณเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการท่านได้นำคำพิเศษมาอธิบายและขยายความให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๔.๓ การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

๔.๓.๑ ประวัติและความเป็นมาของพระอภิธรรม

หลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ทรงประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และสถานที่บริเวณรอบต้นโพธิ์ เพื่อพิจารณาพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสรู้รวมเป็นเวลา ๗ สัปดาห์ โดยในสัปดาห์ที่ ๔ ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับพระอภิธรรม ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมัตถธรรม (จิต เจตสิก รูป นิพพาน) อันเป็นแก่นของธรรมะในพระพุทธศาสนาอยู่ตลอด ๗ วัน ในเวลาปฐมยามแห่งราตรี ทรงพิจารณาเรื่องของเหตุปัจจัย (ปฏิจจสมุบาท ธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย เรียกว่า สายเกิด) แล้วทรงอุทานว่า “เมื่อธรรมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่เขาย่อมสิ้นความสงสัย เพราะรู้ธรรม พร้อมทั้งต้นเหตุ”^{๗๓} และในเวลาปัจฉิมยามแห่งราตรีทรงพิจารณาโดยปฏิโลมและอนุโลมในปฏิจจสมุบาทนั้น^{๗๔} ในขณะที่ทรงพิจารณาเรื่องของเหตุอยู่นั้น ก็ปรากฏฉัพพรรณรังสี (รัศมี ๖ ประการ) คือ มีสีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีม่วง และสีเลื่อมพราย เหมือนแก้วมณี ผ่นออกจากพระวรกายอย่างน่าอัศจรรย์

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงทบทวนธรรมที่ได้ตรัสรู้กระทั่งทรงแน่พระทัยว่าธรรมนั้น เป็นสัจธรรมที่ไม่เคยมีผู้ใดเคยรู้เห็นมาก่อน จึงทรงตัดสินใจพระทัยในการที่จะประกาศพระสัทธรรมให้ปรากฏ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก โดยในระยะเวลา ๖ พรรษาแรกของการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ยังไม่ได้ตรัสสอนพระอภิธรรมแก่ผู้ใด เพราะเป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับปรมัตถธรรมล้วนๆ ยากแก่การที่จะอธิบายให้เข้าใจได้โดยง่าย บุคคลที่จะรับอรรถรสของพระอภิธรรมได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคง และได้เคยสั่งสมบารมีอันเกี่ยวกับปัญญาในเรื่องนี้มาบ้างแล้วแต่กาลก่อน แต่ในช่วงต้นของการประกาศพระพุทธศาสนา นั้นคนส่วนใหญ่ยังมีศรัทธาและมีความเชื่อในพระพุทธศาสนาน้อย ยังไม่พร้อมที่จะรับคำสอน

^{๗๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๓/๑-๖.

^{๗๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า (๘)-(๙).

เกี่ยวกับปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นธรรมอันลึกซึ้งได้ พระพุทธองค์จึงทรงยังไม่แสดงให้ทราบ เพราะหากทรงแสดงไปแล้ว ความสงสัยไม่เข้าใจหรือความไม่เชื่อย่อมจะเกิดแก่มหาชนเหล่านั้น เมื่อมีความสงสัยไม่เข้าใจหรือไม่เชื่อแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนต่อพระอภิธรรมได้ ซึ่งจะเป็นผลร้ายมากกว่าผลดี^{๗๕}

เมื่อเวลาผ่านไปล่วงถึงพรรษาที่ ๗ พระพุทธองค์ จึงได้ทรงแสดงพระอภิธรรมเป็นครั้งแรก โดยเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทดแทนคุณของพระมารดาด้วยการแสดงพระอภิธรรมเทศนาโปรดพระพุทธรูป ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ประสูติพระองค์ได้ ๗ วัน^{๗๖} และได้อุบัติเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตมีพระนามว่า “สันดุสิตเทพบุตร” ในการแสดงธรรมครั้งนี้ ได้มีเทวดาและพรหมจากหมื่นจักรวาลจำนวนหลายแสนโกฏิ มาร่วมฟังธรรมด้วย โดยมีสันดุสิตเทพบุตรเป็นประธาน ณ ที่นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่เหล่าเทวดาและพรหมด้วย วิถารณีย์ คือ แสดงโดยละเอียดพิศดาร ตลอดพรรษากาล (๓ เดือนเต็ม)^{๗๗}

สำหรับการแสดงพระอภิธรรมในมนุษยโลกนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเถระเป็นองค์แรก คือ ในช่วงระหว่างที่ทรงแสดงธรรมอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น เมื่อถึงเวลาบิณฑบาต ก็จะทรงเนรมิตพุทธนิมิตขึ้นแสดงธรรมแทนพระพุทธองค์ แล้วพระองค์ก็เสด็จไปบิณฑบาตในหมู่ชนชาวอูตตรกฐ เมื่อทรงรับบิณฑบาตเสร็จแล้ว ก็เสด็จไปยังป่าไม้จันทร์ ซึ่งอยู่ในแถบป่าหิมวันต์ ใกล้กับสระโนนาคาดเพื่อเสวยพระกระยาหาร โดยมีพระสารีบุตรเถระมาเฝ้าทุกวัน หลังจากที่เสวยแล้ว ก็ทรงสรุปเนื้อหาของพระอภิธรรมที่พระองค์ได้ทรงแสดงแก่เหล่าเทวดาและพรหมให้พระสารีบุตรเถระฟังวันต่อวัน (แต่ทรงแสดงโดยสังเขปนี้ คือ แสดงโดยย่อ) เสร็จแล้วพระองค์เสด็จกลับขึ้นสู่อาวดึงส์เทวโลกเพื่อแสดงธรรมต่อไป ทรงปฏิบัติพุทธกิจเช่นนี้ทุกวันตลอด ๓ เดือน

เมื่อการแสดงพระอภิธรรมบนเทวโลกจบสมบูรณ์ คือ เมื่อถึงวันมหาปวารณา (วันออกพรรษา) พระพุทธองค์จึงเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ โดยเสด็จลง ณ ประตูเมืองสังกัสสนคร ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงสาวัตถี ประมาณ ๑๐ โยชน์ (หรือประมาณ ๑๐๐ ไมล์) โดยการเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระองค์นี้ เรียกเป็นภาษาบาลีว่า “เทโวโรหณะ” คือ การเสด็จจากเทวโลก ซึ่งเป็นคำที่ชาวพุทธนำมาใช้เรียกชื่อการตักบาตร ในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ (ถัดจากวันออกพรรษาไป ๑ วัน) ว่า “ตักบาตรเทโว” แม้ในการแสดงพระอภิธรรมแก่พระสารีบุตร ก็จบสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน ในที่สุดแห่งการแสดงพระอภิธรรมเทศนา เหล่าเทวดาและพรหม ๘๐๐,๐๐๐ โกฏิ ได้ บรรลุธรรม และสัน

^{๗๕} วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, สารานุกรมเกี่ยวกับพระอภิธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: อภิธรรมโชติ กะวิทยาลัย มาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๗๖} สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), ปฐมสมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓-๑๖.

^{๗๗} วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, สารานุกรมเกี่ยวกับพระอภิธรรม, หน้า ๑๘.

ดุสิตเทพบุตร (อดีตพุทธมารดา) ก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคล^{๗๘} ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ เมื่อได้ฟังพระอภิธรรมจากพระบรมศาสดาแล้ว ก็นำไปสอนให้แก่เหล่าภิกษุ จำนวน ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านโดยสอนตามพระพุทธร่องค์วันต่อวันและจบบริบูรณ์ภายในเวลา ๓ เดือนเช่นกัน การสอนพระอภิธรรมของท่าน มีรูปแบบไม่ย่อและไม่พิสดารนัก เรียกว่า “นาตวิถถารนาตสังเขปนัย”^{๗๙}

ภายหลังที่พระพุทธร่องค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลังจากถวายพระเพลิงได้ ๕๒ วัน พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์รวมทั้งสิ้น ๕๐๐ องค์ ซึ่งล้วนเป็นปฏิสัมภิทูปัตตะ ฉฬภิญโญ และเทววิชชะ ได้ช่วยกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ และได้กล่าวยกย่องพระอภิธรรมว่าเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนา การทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก^{๘๐}

พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล ได้มีการศึกษาพระธรรมจากพระพุทธร่องค์ โดยจดจำจากคำเทศนาของพระพุทธร่องค์มาเผยแพร่ โดยเฉพาะพระอุบาลีผู้เลิศในทางพระวินัยปิฎก และพระอานนทผู้เลิศในทางจดจำคำสอนของพระพุทธร่องค์เจ้าทั้งหมด^{๘๑} บรรดาคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดเวลา ๔๕ ปี รวมได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เมื่อประมวลและจัดสรรสงเคราะห์เป็นหมวดหมู่ได้ ๓ หมวด

(๑) พระวินัยปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เป็นธรรมที่แสดงไว้เป็นข้อบังคับเป็นระเบียบแบบแผนให้ประพฤติปฏิบัติ ผู้ล่วงละเมิดหรือไม่ปฏิบัติจะต้องมีโทษตามขั้นๆ ที่กำหนดไว้

(๒) พระสุตตันตปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เป็นธรรมที่แสดงไว้ โดยยกบุคคลขึ้นเป็นตัวอย่างทั้งในทางดีและทางชั่ว มุ่งหมายให้ผู้ศึกษาได้รู้ถึงสมมุติสัจจะรู้ความจริงตามความเป็นไปของโลก พระสุตตันตปิฎกนี้เป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์ให้อัธยาศัยสงบ และมีจิตใจแน่วแน่มั่นคง

(๓) พระอภิธรรมปิฎก มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เป็นธรรมที่ล้วนเป็นปรมัตถสัจจะ คือเป็นความจริงอันมีเนื้อความไม่เปลี่ยนแปลงผันแปร เพื่อให้ผู้ศึกษาได้เห็นแจ้งในสภาวะธรรมนั้นๆ โดยไม่กล่าวอ้างบุคคล พระอภิธรรมนี้เป็นพื้นฐานที่จะสร้างสรรค์ให้มีสติว่องไว และมีปัญญาหลักแหลม^{๘๒} โดยเฉพาะ พระอภิธรรมปิฎก เป็นคำสอนเกี่ยวกับสภาธรรมเท่าที่มีได้ทั้งหมดโดยไม่ขึ้นกับประเภทบุคคลและสิ่งแวดล้อมใดๆ

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘- ๑๙.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๘.

^{๘๒} ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมาสุนทร), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

คัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ ก็เป็นส่วนหนึ่งจากคำสอนของพระพุทธองค์ ท่านพระกัลยาณเถระชาวพม่า ได้ประมวลสาระในพระอภิธรรมปิฎกทั้ง ๗ คัมภีร์ เมื่อคราวทำปฐมสังคายนา พระมหากัสสปเถระเป็นปุจฉกะผู้ถามพระอภิธรรม พระอานนทเถระเป็นวิสัชกะผู้ตอบ ได้รวบรวมพระอภิธรรมปิฎกไว้เป็นหมวดหมู่ พระอภิธรรมจึงเป็นคลังวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๗ คัมภีร์คือ

- (๑) ธัมมสังคณี เป็นคัมภีร์รวบรวมปรมัตถธรรมทั้งหมดไว้เป็นหมวดหมู่
- (๒) วิภังค์ เป็นคัมภีร์แจกหรือกระจายปรมัตถธรรมออกเป็นส่วนๆ
- (๓) ธาตุกถา เป็นคัมภีร์ที่จัดปรมัตถธรรมไว้เป็นพวกๆ โดยสงเคราะห์ เข้ากันได้ และสงเคราะห์เข้ากันไม่ได้ โดย ชั้น อายตนะ และธาตุเป็นต้น
- (๔) ปุคคลบัญญัติ เป็นคัมภีร์ที่แสดงพระอภิธรรมโดยบัญญัติ โดยยกบุคคลขึ้นแสดงมากกว่าสิ่งอื่น
- (๕) กถาวัตถุ เป็นคัมภีร์ที่แสดงพระอภิธรรมขั้นโต้ตอบ โดยทำนองปุจฉาวิสัชชาเป็นเรื่องต่างๆ มีอยู่ ๑,๐๐๐ เรื่องเป็น สกวาทะ ๕๐๐ พรวาทะ ๕๐๐
- (๖) ยมก เป็นคัมภีร์ที่ยกปรมัตถธรรมขึ้นแสดงเป็นคู่ๆ มีอนุโลมปุจฉาและปฏิโลมปุจฉาเป็นต้น
- (๗) ปุฏฐาน แสดงปรมัตถธรรมแผ่กว้างขวางพิสดาร แจกไปตามปัจจัย ๒๔ มีเหตุปัจจัยเป็นต้น^{๘๓}

สรุปความว่า ประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมมีความสอดคล้องกับคัมภีร์สุจิตตาลังการผูกที่ ๓ โดยพระกัลยาณเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมปิฎกมาอธิบายและขยายความในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๔.๓.๒ การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ

คัมภีร์สุจิตตาลังการนี้พระกัลยาณเถระได้รจนามาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวด เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่าย คัมภีร์นี้มีเนื้อหาครอบคลุมกว้างขวาง เป็นคู่มือในการเรียนรู้พระอภิธรรมแบบง่ายๆ โดยจำแนกจิตไปตามประเภทแห่งบุคคลในแต่ละภพภูมิ เป็นต้น ซึ่งท่านได้วางกรอบของการรจนาคัมภีร์เพื่อแสดงความสำคัญของเนื้อหาในคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งโครงสร้างการอธิบายพระอภิธรรมออกเป็น ๑๗ หมวด ได้แก่ (๑) บุคคลเภท (๒) เวทนาเภท (๓) เหตุเภท (๔) กิจจถานเภท (๕) ทวารเภท (๖) อารัมมณเภท (๗) วัตถุเภท (๘) มันทามันท์มขมิมายุกเภท (๙) ปัญจทวารวิถีเภท (๑๐) มโน

^{๘๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเล่มที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า (๑๐).

ทวารวิधिเภท (๑๑) ปกิณณกวินิจฉยเภท (๑๒) ภูมิฐานเภท (๑๓) สุตตานิ อายุเภท (๑๔) กัปปวินาสเภท (๑๕) โยนิเภท (๑๖) รูปกลาปเภท (๑๗) นิพพานเภท ถ้าสรุบบ่อยๆ ก็คือ ปริมาณธรรม ๔ จิตเจตสิก รูป และนิพพานนั่นเอง^{๘๔} ซึ่งผู้วิจัยจะได้แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อของคัมภีร์สุจิตตาลังการที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม พอสังเขปดังต่อไปนี้

(๑) ในบุคคลเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม กล่าวถึงบุคคลเภท ว่าด้วยบุคคล ๒๑๔ ประเภท แบบง่ายๆ ในหมวดนี้จำแนกบุคคลกับจิต กล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท โดยจำแนกบุคคลออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ตามภูมิที่เกิด คือผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ในกามาวจรภูมิ เรียกว่า กามาวจรบุคคล ผู้ที่ยังอยู่ในรูปาวจรภูมิ เรียกว่า รูปาวจรบุคคล และผู้ที่ข้องอยู่ในอรูปรูภูมิ เรียกว่า อรูปาวจรบุคคล ซึ่งบุคคลแต่ละประเภทแบ่งตามจำนวนของปฏิสนธิจิต

บุคคลมี ๒๑๔ ประเภท คือ ในอบายภูมิทั้ง ๔ อบาย แต่ละอบายมี ๑ ประเภท, ในมนุษยภูมิมี ๑๑ ประเภท, ในจตุมหาราชิกาภูมิมี ๑๑ ประเภท, ในเทวโลกทั้ง ๕ เทวโลกเบื้องบน แต่ละเทวโลกมี ๑๐ ประเภท, ในสุทธาวาสภูมิทั้ง ๕ ภูมิ แต่ละภูมิมี ๓ ประเภท, ในอรูปรูภูมิทั้ง ๔ ภูมิ แต่ละภูมิมี ๘ ประเภท

บุคคล ๒๑๔ จำพวกนี้ เป็นการคิดจากบุคคล ๑๒ ว่าแต่ละภูมิมีบุคคลที่จะเกิดได้กี่บุคคล หลายภูมิก็นับว่าเป็นบุคคลหลายจำพวก การคิดอาศัยภูมิเป็นหลักแล้ว เอาจำนวนบุคคลที่จะพึงเกิดได้ในภูมินั้นคูณได้เท่าไร ก็เป็นบุคคลเท่านั้นจำพวกคิด ดังต่อไปนี้

อบายภูมิทั้ง ๔ ภูมิ	ทุกคติบุคคล ๑	รวม ๑ คน ๔ ภูมิ เป็น ๔ จำพวก
	สุคติเหตุบุคคล ๑	
มนุสสภูมิ ๑	ทวิเหตุบุคคล ๑	รวม ๑๑ คน ๒ ภูมิ
จตุมมหาราชิกา ๑	ติเหตุบุคคล ๑	เป็น ๒๒ จำพวก
	อริยบุคคล ๘	
	ทวิเหตุบุคคล ๑	
เทวภูมิอีก ๕ ภูมิ	ติเหตุบุคคล ๑	รวม ๑๐ คน ๕ ภูมิ
	อริยบุคคล ๘	เป็น ๕๐ จำพวก

^{๘๔} วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีวิมุตตสังคหวิภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิแนบมทานิราชนนท์, ๒๕๕๖), หน้า ๕.

ปฐมฌานภูมิ ๓		
ทุติยฌานภูมิ ๓	ติเหตุกบุคคล ๑	รวม ๙ คน ๑๐ ภูมิ
ตติยฌานภูมิ ๓	อริยบุคคล ๘	เป็น ๙๐ จำพวก
เวทปผลาภูมิ ๑		
อัสถุญสัจตภูมิ ๑	สุคติอเหตุกบุคคล ๑	รวม ๑ คน ๑ ภูมิ เป็น ๑ จำพวก
	อนาคามีผลบุคคล ๑	
สุทธาวาสภูมิ ๕	อรหัตตมัคคบุคคล ๑	รวม ๓ คน ๕ ภูมิ เป็น
	อรหัตตผลบุคคล ๑	๑๕ จำพวก
	ติเหตุกบุคคล ๑	
อรุณภูมิ ๔	อริยบุคคล ๗	รวม ๘ คน ๔ ภูมิ เป็น
	(เวไนยสัตว์ปตติมัคค ๑)	๓๒ จำพวก
รวมทั้งหมด ๓๑ ภูมิ เป็นที่เกิดของบุคคล ๒๑๔ จำพวก ^{๘๕}		

ข้อสังเกต มนุษย์ที่หนวก บอด บ้า ไข้กับเทวดาชั้นจาตุมมหาราชิกาบางพวก ที่เรียกว่าสุคติอเหตุกบุคคลนั้น เพราะปฏิสนธิด้วยจิตที่ไม่มีสัมปยุตตเหตุเลย ส่วนอัสถุญสัจตพรหมก็เรียกว่าสุคติอเหตุกบุคคล เพราะปฏิสนธิด้วยรูปอย่างเดียว ซึ่งรูปทั้งหลายนั้นเป็นธรรมที่ไม่มีสัมปยุตตเหตุเหมือนกัน ^{๘๖}

อนึ่ง เรื่องการเกิดขึ้นของจิตตามภูมิแต่ละภูมิในบุคคลแต่ละประเภทมีจิตอย่างไรนั้น พึงดูได้ในคัมภีร์นี้และเทียบเคียงกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค และอภิธรรมมาวตาร ปริจเฉทที่ ๕ ตั้งแต่คาถา ๑๘๙-๒๙๐ เป็นต้นไปประกอบด้วย การกำหนดวิถิจิตที่เกิดขึ้นแก่บุคคล ๑๒ จำพวก คือ ปุณฺณ ๔ จำพวก ได้แก่ ทุเหตุกบุคคล อเหตุกบุคคล อปายิกาเหตุกบุคคล และติกเหตุกบุคคล พระอริยบุคคล ๘ จำพวก ได้แก่ ท่านผู้ดำรงอยู่ในมรรค ๔ และท่านผู้ดำรงอยู่ในผล ๔ อันดับแรก ท่านพระอนุรุธาจารย์กล่าวคำว่า ทวิเหตุกานมเหตุกานญจ เพื่อจะแสดงจิตที่จะพึงเว้นสำหรับบุคคลเหล่านั้นก่อน บุคคลทั้งหลายชื่อว่าทวิเหตุก เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีเหตุ ๒ คือ โลกเหตุและอโศสเหตุอันสหระคตด้วยปฏิสนธิวิญญาณ บุคคลทั้งหลายชื่อว่าอเหตุก เพราะไม่มีเหตุทั้งหลายเช่นนั้น อัปนาชวณจิตชื่อว่าย่อมนไม่ได้แก่บุคคล ๒ จำพวกเหล่านั้น เพราะมีสภาวะเป็นเครื่องกั้นวิบาก ความจริง ปฏิสนธิจิตแห่งทวิเหตุกบุคคลและอเหตุกบุคคล ท่านเรียกว่า เป็นเครื่องกั้นวิบาก พระอรหัตต์ชื่อว่าไม่มีแก่บุคคล ๒ จำพวกนั้น เพราะไม่มีอัปนาชวณจิตนั่นเอง เพราะเหตุนี้

^{๘๕} สัจจิตตลางการ. (บาลีขอม) ๑/๑.

^{๘๖} ขุนสรพรภิกโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๔๒) หน้า ๓๐-๓๑.

กิริยาชวนจิตจึงไม่ได้แก่บุคคล ๒ จำพวกนั้น เพราะพระบาลีว่า ภาวังคจิตที่เป็นสเหตุกะย่อมเป็นปัจจัย แก่ภาวังคจิตที่เป็นอเหตุกะ โดยอนันตรปัจจัย ตทาลัมพนจิตที่เป็นทวิเหตุกะ จึงเกิดมีแม่แก่เหล่าอเหตุกบุคคลด้วยกรรมต่างๆ ฝ่ายเหล่าทวิเหตุกบุคคล ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเลย แต่เพราะปฏิสนธิจิตดวงเดิมยังมีความเกี่ยวข้องอยู่ ตทาลัมพนจิตที่เป็นตติเหตุกะ จึงไม่มีแม่แก่ชนแม่ ๒ จำพวก เพราะเหตุนี้ท่านพระอนุรุทธาจารย์จึงกล่าวว่า ตถา ญาณสมปยุตตวิปากานิ จ ก็ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ โดยไม่แปลกกันว่า สเหตุกั ภาวังคั ท่านอาจารย์โชติปาโลเถระจึงกล่าว ตทาลัมพนจิตที่เป็นตติเหตุกะ แม่แก่พวกอเหตุกบุคคล แล้วจึงกล่าวไว้ในอธิการว่าด้วยการแสดงถึงจิตที่จะพึงเว้นสำหรับบุคคลเหล่านั้นนี้ว่า บุคคลใดเป็นผู้พูดถ้อยคำนั้น พึงถามบุคคลนั้นนั่นแล ด้วยอำนาจจะเยี้ยถ้อยคำที่ว่า วิปากจิตที่เป็นญาณสัมปยุต ไม่มี ก็ คำนั้น แม้พระเถระกล่าวไว้แล้ว ด้วยอำนาจการเยี้ย ก็ดำรงอยู่ คล้ายกับคำที่กล่าวไว้ เพื่อจะถามอาจารย์ก่อนแล้วจึงจะทราบได้ ในอธิการว่าด้วยการแสดงความเป็นไปแห่งวิปากจิตที่ประกอบด้วยญาณ แก่บุคคลเหล่านี้ท่านอาจารย์นั้นแหละกล่าวเหตุไว้ ในปกรณ์ปรมัตถวินิจฉันว่า วิปากจิตที่เป็นญาณสัมปยุตทั้งหลาย ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะปฏิสนธิจิตดวงเดิม ยังมีความเกี่ยวข้องอยู่^{๘๗}

(๒) ในเวทนาเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม กล่าวถึงเวทนาเภท ว่าด้วยประเภทแห่งเวทนาแบบง่ายๆ คือ กล่าวถึงเวทนามากับจิตเป็นต้นจิตและเจตสิกแต่ละดวงนั้น มีเวทนาเป็นสุขเวทนา หรือทุกข์เวทนา เป็นโทมนัสเวทนา หรือโสมนัสเวทนา หรืออุเบกขาเวทนา เวทนาเป็นเจตสิกธรรมที่ทำหน้าที่เสวยอารมณ์ หรือมีความรู้สึกในอารมณ์ ที่มาปรากฏนั้น จัดแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

ก. จัดตามลักษณะของการเสวยอารมณ์ คือ จัดตามความรู้สึก มีชื่อเรียกว่า อารัมมณานุภวานนัย หรือ อารัมมณานุภวานลักษณะนัย ตามนัยดังกล่าวนี้ จำแนก เวทนาออกเป็น ๓ คือ

๑. สุขเวทนา การเสวยอารมณ์เป็นสุข (หมายถึงความสุขกายและสุขใจ)
๒. ทุกขเวทนา การเสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์ (หมายถึง ความทุกข์กาย และความทุกข์ใจ)
๓. อุทุกขมสุขเวทนา การเสวยอารมณ์เป็นกลาง คือ ไม่สุข ไม่ทุกข์ ได้แก่เฉยๆ (หมายถึงไม่ทุกข์และไม่สุข ก็คือ อุเบกขานั้นเอง)

ข. จัดตามประเภทแห่งความเป็นใหญ่ในการเสวยอารมณ์ มีชื่อเรียกว่าอินทริยเภทนัย ตามนัยนี้จำแนกเวทนาออกเป็น ๕ คือ

๑. สุขเวทนา รู้สึกสบายกาย หมายถึงเฉพาะความสุขกาย

^{๘๗} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๒.

๒. ทุกขเวทนา รู้สึกไม่สบายกาย หมายถึงเฉพาะความทุกข์กาย
๓. โสมนัสเวทนา รู้สึกสบายใจ หมายถึงเฉพาะความสุขใจ ดีใจ
๔. โทมนัสเวทนา รู้สึกไม่สบายใจ หมายถึงเฉพาะความทุกข์ใจ เสียใจ
๕. อุเบกขาเวทนา รู้สึกเฉยๆ หมายถึงความไม่ทุกข์ไม่สุข เป็นกลางๆ^{๘๘}

ในกามภูมิ เวทนามี ๕ อย่าง ได้แก่ สุขเวทนา ทุกขเวทนา โสมนัสสเวทนา โทมนัสสเวทนา และอุเบกขาเวทนา

ในรูปภูมิ มีเวทนา ๒ ได้แก่ โสมนัสสเวทนา และอุเบกขาเวทนา

ในอรุภูมิ มีเวทนา ๒ ได้แก่ โสมนัสสเวทนา และอุเบกขาเวทนา^{๘๙}

ส่วนการรวบรวมข้อเบ็ดเตล็ดที่ชื่อว่าเวทนาสังคหะเป็นต้น แห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น โดยเวทนาสังคหะ เหตุสังคหะ กิจสังคหะ ทวารสังคหะ อารัมมณสังคหะ และวัตถุสังคหะ ด้วยอำนาจจิตตูปบาทเท่านั้น คือ ด้วยอำนาจจิตตูปบาทที่ต่างกัน โดยความต่างกันแห่งข้อเบ็ดเตล็ดมีเวทนาเป็นต้นนั้นๆ เท่านั้น ตามสมควร หาแนะนำ คือ เข้าไปแนะนำ ได้แก่ ประมวล โดยเว้นจากจิตตูปบาทนั้นในที่ไหนๆ ไม่^{๙๐} การรวบรวมเวทนามีสุขเวทนาเป็นต้น และจิตตูปบาทที่สทรคด้วยเวทนามีสุขเวทนาเป็นต้นนั้น ด้วยอำนาจการจำแนก ชื่อว่าเวทนาสังคหะ เวทนาอื่นจากทุกขเวทนาและจากสุขเวทนา ชื่อว่าอุทกขมสุขเวทนา เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงเห็นว่า เวทนามี ๓ ประการเท่านั้น เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เวทนามี ๓ ประการเหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุทกขมสุขเวทนาเป็นต้น^{๙๑} เวทนาแม่ทั้ง ๓ ประการเหล่านี้ในอินทริยเทศนา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ ๕ ประการ คือ สุขินทริย์ ทุกขินทริย์ โสมนัสสอินทริย์ โทมนัสสอินทริย์ อุเบกขินทริย์ เพราะเหตุนี้ เพื่อจะแสดงการจำแนกเวทนาทั้งหลาย แม้ด้วยอำนาจอินทริยธรรมนั้น ในเวทนาสังคหะนี้ ท่านพระอนุรุทธาจารย์จึงกล่าวว่า สุขเวทนา ทุกขเวทนาเป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกสุขเวทนาและทุกขเวทนาออกเป็นอย่างละ ๒ ประการ เพราะความต่างกันแห่งความสุขทางกายความสุขทางใจ และความทุกข์ทางกายความทุกข์ทางใจ แล้วทรงแสดงเวทนาไว้ว่า สุขินทริย์ โสมนัสสอินทริย์ ทุกขินทริย์ โทมนัสสอินทริย์ ส่วนอุเบกขาเวทนาทรงแสดงไว้เพียงประการเดียวเท่านั้นว่า อุเบกขินทริย์ เพราะไม่มีความต่างกัน เปรียบเสมือนอย่างว่า สุขเวทนาย่อมทำความอนุเคราะห์แก่ร่างกายอย่างหนึ่ง และย่อมทำความอนุเคราะห์แก่ใจอีกอย่างหนึ่ง ทุกขเวทนาย่อมทำ

^{๘๘} ขุนสรพรพิกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), *คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๓*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๔๒), หน้า ๔-๕.

^{๘๙} *สุจิตตาลงการ*. (บาลีขอม) ๑/๒๐.

^{๙๐} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินี ฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย*, หน้า ๑๐๘.

^{๙๑} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๙๙๐/๒๕๗.

ความเปียดเบียนแก่ร่างกายอย่างหนึ่ง และย่อมทำความเปียดเบียนแก่ใจอีกอย่างหนึ่ง ฉนฺได อุกฺเขขา เวทนาหาทำฉนฺนนั้นไม่ เพราะฉนฺนนั้น อุกฺเขขาเวทนานั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงไว้เพียง ประการเดียวเท่านั้น จิตทั้งหลายที่เหลือจากจิตที่สหระคตด้วยสุขเวทนา (๑ ดวง) ที่สหระคตด้วย ทุกขเวทนา (๑ ดวง) ที่สหระคตด้วยโสมนัสสเวทนา (๖๒ ดวง) และสหระคตด้วยโทมนัสสเวทนา (๒ ดวง) แม้ทั้งหมดมี ๕๕ ดวง คือ จิตที่เหลือจากฝ่ายอกุศลจิต ๖ ดวง จิตที่เหลือจากฝ่ายอเหตุกจิต ๑๔ ดวง จิตที่เหลือจากกามาวจรโสภณจิต ๑๒ ดวงดวง จิตที่เกิดในปัญจณณาน ๒๓ ดวง^{๙๒}

(๓) ในเหตุเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลงการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับ คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม กล่าวถึงเหตุเภท ว่าด้วยประเภทแห่งเหตุกล่าวถึงเหตุกับจิตเป็นต้นแบบง่ายๆ คือ จิตและเจตสิกแต่ละดวงนั้น มีเหตุประกอบหรือไม่ ถ้ามี มีเหตุประกอบเท่าไร อะไรบ้าง เหตุมี ๖ คือ โลกเหตุ, โทสเหตุ, โมหเหตุ, อโโลกเหตุ, อโทสเหตุ และ อโมหเหตุ ในแต่ละเหตุนั้น ประกอบกับจิตอะไรได้บ้าง

คำว่า เหตุ คือ ธรรมที่เป็นรากเง้ามูลที่ให้จิตเป็นอกุศล เป็นกุศล หรือเป็น อพยากตะ มี โลกะ โทสะ โมหะ เป็น อกุศลเหตุ อโโลกะ อโทสะ อโมหะ เป็นกุศลเหตุ และอพยากตเหตุ^{๙๓}

ในกามภุมิ เหตุมี ๖ ประเภท ได้แก่ โลกเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ อโโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ

ในอรุภุมิ มีเหตุ ๕ ได้แก่ โลกเหตุ โมหเหตุ อโโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ

ในอรุภุมิ มีเหตุ ๕ ได้แก่ โลกเหตุ โมหเหตุ อโโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ^{๙๔}

ส่วนการรวบรวมเหตุธรรมมีโลกเหตุเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งการจำแนก และด้วยอำนาจแห่งธรรมที่ประกอบด้วยเหตุธรรมมีโลกเหตุเป็นต้นเป็นอาทิ ชื่อว่าเหตุสังคหะ ชื่อว่าเหตุธรรมมี ๖ ประการ ๆ ก็ความเป็นเหตุ คือความที่เหตุธรรม (๖ ประการ) เหล่านั้นเป็นมูลราก กล่าวคือ ความทำแห่งสัมปยุตธรรมทั้งหลายให้สำเร็จความดำรงมั่นด้วยดี ความจริง ธรรมทั้งหลายได้เหตุเป็นปัจจัยแล้ว ย่อมเป็นสภาวะที่มั่นคง เปรียบเสมือนต้นไม้ทั้งหลายที่มีรากงอกงามแล้ว ย่อมมั่นคง ฉนฺนนั้น หาเป็นเหมือนธรรมที่ไม่มีเหตุ เช่นกับสาหร่ายบนพื้นน้ำไม่ ก็เพราะอธิบายความดังกล่าวมาอย่างนี้ เหตุธรรม ๖ ประการเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเรียกว่า เป็นมูลราก เพราะเป็นเช่นกับมูลราก ดังนี้ ส่วนท่านอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ความทำธรรมทั้งหลายมีกุศลธรรมเป็นต้นให้สำเร็จ เป็นกุศลธรรมเป็นต้น ชื่อว่าความเป็นเหตุ เมื่อเป็นเช่นนี้ บัณชิตพึงต้องค้นหาเหตุอื่นที่ทำตัวของเหตุทั้งหลายให้สำเร็จ เป็นกุศลธรรมเป็นต้น ๆ ถ้าความที่เหตุธรรมเหล่านั้นเป็นกุศลธรรมเป็นต้น เนื่อง

^{๙๒} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๑๐.

^{๙๓} ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๓, หน้า ๑๐.

^{๙๔} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๑/๒๓.

ด้วยสัมปยุตเหตุธรรมที่เหลือ ไซ้ร้ แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ความที่เหตุธรรมสัมปยุตด้วยโมหมูลจิต เป็นอกุศลธรรม ก็จะไม่พึงเนื่องกัน ถ้าเหตุธรรมนั้นพึงเป็นกุศลธรรมได้ ตามสภาวะไซ้ร้ เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้เหตุธรรมที่เหลือทั้งหลาย ก็พึงเป็นอกุศลธรรมเป็นต้นได้ ตามสภาวะ เพราะเหตุนั้น แม้สัมปยุตธรรมทั้งหลายเป็นกุศลธรรมเป็นต้นได้ เหมือนอย่างเหตุธรรมทั้งหลายเหล่านั้น นั้นก็จะไม่พึงเนื่องด้วยเหตุธรรม^{๙๕}

(๔) ในกิจจถานเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอน พระอภิธรรมกล่าวถึงกิจจถานเภท ว่าด้วยกิจการงานหรือหน้าที่ของจิต และสถานที่ทำกิจของจิตแบบง่ายๆ คือ จิตและเจตสิกแต่ละดวงนั้น ทำกิจ (งาน) อะไรใน ๑๔ อย่าง ในกิจทั้ง ๑๔ นั้น มีจิตอะไรทำหน้าที่ได้บ้าง คือ ๑. ปฏิสนธิกิจ ทำหน้าที่เกิด ๒. ภวังคกิจ ทำหน้าที่ต่อภพชาติ ๓. อาวชชนกิจ ทำหน้าที่พิจารณาอารมณ์ ๔. ทัสสนกิจ ทำหน้าที่เห็นรูป ๕. สวณกิจ ทำหน้าที่ได้ยินเสียง ๖. ขมายนกิจ ทำหน้าที่สุดกลืน ๗. สายนกิจ ทำหน้าที่ลิ้มรส ๘. มุสสนกิจ ทำหน้าที่ถูกต้อง ๙. สัมปฏิจฉนกิจ ทำหน้าที่รับอารมณ์ ๑๐. สันติริณกิจ ทำหน้าที่ไต่สวนอารมณ์ ๑๑. โวภูฐัพพนกิจ ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์ ๑๒. ชวนนกิจ ทำหน้าที่เสพอารมณ์ ๑๓. ตทาลัมพนกิจ ทำหน้าที่รับอารมณ์ต่อจากชวนะ ๑๔. จุตติกิจ ทำหน้าที่เคลื่อนจากภพชาติ^{๙๖}

กิจจ หมายความว่า กิจการงานหรือหน้าที่ของจิตเจตสิก เพื่อให้ทราบวจิตดวงใดตลอดจนเจตสิกที่ประกอบกับจิตนั้น มีกิจการงานหรือมีหน้าที่ทำอะไรกัน

นอกจากกิจแล้ว ท่านแสดงฐานให้ทราบไว้ด้วย ฐาน แปลว่าที่ตั้ง ฐานของกิจ ก็คือที่ตั้ง ที่ทำงาน เป็นสถานที่ที่จิตและเจตสิกทำกิจการงาน ท่านจำแนกตามประเภทของกามาจร รูปาวจร และอรูปาวจรเป็นต้น^{๙๗}

ส่วนการรวบรวมกิจทั้งหลายมีปฏิสนธิกิจเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งการจำแนก และซึ่งจิตทั้งหลายซึ่งมีกิจนั้นด้วยอำนาจการกำหนด ชื่อว่ากิจจสังคหะ การสืบต่อแห่งภพจากภพ ชื่อว่าปฏิสนธิกิจ ความเป็นองค์ของภพ โดยความเป็นเหตุเป็นไปไม่ขาดสาย ชื่อว่าภวังคกิจ บัณฑิตพึงประกอบอาวชชนกิจเป็นต้นตามสมควร โดยทำนองแห่งเนื้อความแห่งคำตามที่กล่าวแล้ว ความเป็นไปของจิต ดุจแล่นไปในอารมณ์มากครั้ง หรือครั้งเดียว ด้วยอำนาจยังกิจนั้นๆ ให้สำเร็จได้ ชื่อว่าชวนนกิจ การทำอารมณ์ที่ชวนนกิจนั้นๆ รับมาแล้วให้เป็นอารมณ์ ชื่อว่าตทาลัมพนกิจ การเคลื่อนจากภพที่บังเกิดแล้ว ชื่อว่าจุตติกิจ ก็ กิจเหล่านั้น ย่อมปรากฏด้วยอำนาจแห่งฐาน ฐานแห่งปฏิสนธิ ชื่อว่าปฏิสนธิฐาน ชื่อ

^{๙๕} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๑๑.

^{๙๖} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๒๕.

^{๙๗} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๘.

ว่าฐานที่พ้นจากปฏิสนธิฐาน ไม่มีก็จริง ถึงอย่างนั้น เพื่อความเข้าใจง่ายขึ้น พึงเห็นความหมายว่า แม้เมื่อมีความเข้าใจไม่ต่างกัน ก็มีกำหนดความต่างกันได้ ดุจในประโยคเป็นต้นว่า ร่างของลูกหินเล็กๆ แม้ในฐานที่เหล็กรักมีน้อยอย่างนี้ ฐานแห่งวิญญาน ๕ มีทัศนะเป็นต้น ชื่อว่าปัญจวิญญานฐาน ด้วยอาทิศัพท์ จึงมีการรวบรวมฐานทั้งหลาย มีสัมปฏิจฉันฐานเป็นต้น^{๙๘}

(๕) ในทวารเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม กล่าวถึงทวารเภท ว่าด้วยประเภทแห่งทวารกับจิตแบบง่ายๆ คือ จิตและเจตสิก อาศัยทวารไหนในการรู้อารมณ์ อาศัยจักขุทวารหรือโสตทวาร อาศัยฆานทวารหรือชีวหาทวาร อาศัยกายทวารหรือมโนทวาร หรือไม่ได้อาศัยทวาร ไตๆ เลย จำแนกโดยประเภทแห่งกามาวจรทวาร รูปาวจรทวาร และอรูปาวจรทวารเป็นต้น

ทวาร แปลว่า ประตู คือ ทางเข้าออก ในที่นี้หมายถึง ทางที่จิตเจตสิกได้รับอารมณ์ หรือจิตเจตสิกได้รับ อารมณ์ทางนั้น ประตูนั้น ทวารนั้น เช่น จิตเจตสิกได้รับอารมณ์ทางตา ทางจักขุทวาร, ทางหู ทางโสตทวาร, ทางจมูก ฆานทวาร, ทางลิ้น ชิวหาทวาร เป็นต้น^{๙๙}

จิตอาศัยทวารเดียวก็มี อาศัย ๕ ทวารก็มี อาศัย ๖ ทวารก็มี บางที่อาศัย ทวารทั้ง ๖ บ้าง ไม่อาศัยบ้างก็มีและไม่อาศัยเลยทั้ง ๖ ทวารก็มี มีอยู่ทุกประการ^{๑๐๐}

ส่วนการรวบรวมทวารทั้งหลายและจิตที่เป็นไปในทวารทั้งหลาย ด้วยอำนาจการกำหนด ชื่อว่าทวารสังคหะ ธรรมชาติเหล่าใด เป็นดุประตู่ เพราะเป็นทางเป็นไปแห่งรูปธรรมทั้งหลายมี อารมณ์จิตเป็นต้น เพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินี้ ชื่อว่าทวาร คำว่า จักขุเมว ได้แก่ จักขุประสาทนั่นเอง ทวารแห่งใจทั้งหลายอารมณ์จิตเป็นต้น หรือว่า ทวารคือใจ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่ามโนทวาร บรรดา ทวารมีจักขุทวารเป็นต้นเหล่านั้น ในจักขุทวาร จิต ๔๖ ดวงย่อมเกิดขึ้นได้ตามสมควร จิต ๔๖ ดวง คือ ปัญจทวารารมณ์จิต ๑ ดวง, จิต ๗ ดวง คือ วิบากจิตทั้ง ๒ ฝ่าย มีจักขุวิญญานจิตเป็นต้น, ไวกุฐัพพนจิต ๑ ดวง, กามาวจรชวันจิต ๒๙ ดวง คือ กุศลชวันจิต (๘ ดวง) อกุศลชวันจิต(๑๒ ดวง) กามาวจรกิริยาจิต เว้นอารมณ์จิตเสีย(๒ ดวง) (เหลือ ๙ ดวง), และตทาลัมพนจิตเพียง ๘ ดวงเท่านั้น โดยระบุดังตทาลัมพนจิตที่ยังมิได้ระบุดัง จิต ๓๖ ดวง คือ ปัญจวิญญานจิตทั้ง ๒ ฝ่าย (๑๐ ดวง) ชื่อว่าจิตเกิดทางทวารเดียว เพราะเกิดขึ้นในทวารของตนๆ ตามสมควร คือตามสมควรแก่ทวารของตนๆ และคือมหัคคตจิตและโลกุตตรชวันจิต ๒๖ ดวง ชื่อว่า จิตเกิดทางทวารเดียว เพราะเกิดขึ้นในมโนทวารเท่านั้น สันตริณจิตที่สทรคตด้วยอุเบกขาเวทนา (๒ ดวง) และมหาวิบากจิต (๘ ดวง) ชื่อว่าจิต

^{๙๘} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๑๑.

^{๙๙} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๙.

^{๑๐๐} ขุนสรพรกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๓, หน้า ๓๓.

เกิดทางทวาร ๖ เพราะเป็นไปในทวาร ๕ ด้วยอำนาจแห่งสันตிரณกิจ และตทาลัมพณกิจ และเพราะเป็นไปในมโนทวาร ด้วยอำนาจตทลัมพณกิจ และชื่อว่าจิตพ้นจากทวาร เพราะเป็นไปด้วยอำนาจกิจมีปฏิสนธิกิจเป็นต้น^{๑๐๑}

(๖) ในอารัมมณเภทตามคัมภีร์สุจิตตาทังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอน พระอภิธรรมกล่าวถึงอารัมมณเภท ว่าด้วยประเภทแห่งอารมณ์กับจิต จิตและเจตสิกแบบง่ายๆ คือรับรู้อารมณ์อะไรได้บ้างในอารมณ์ ๖ และอารมณ์ ๖ นั้น องค์ธรรมได้แก่อะไร

คำว่า อารัมมณะ นี้บางที่เรียกว่า อารัมพะนะ มีความหมายอย่างเดียวกัน

อารมณ์ คือ ธรรมชาติอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิตและเจตสิก “สภาวะที่ สามารถยังให้จิตและเจตสิกธรรมชองได้นั้น ชื่อว่า อารมณ”

อารมณ์ มี ๖ ประเภท

จิตจะต้องมีอารมณ์ อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวอย่างแน่นอน จิตที่ไม่มีอารมณ์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนั้นไม่มีเลย

อารมณ์ในสังคหะนี้มี ๖ ประเภท อันเป็นการจำแนกตามความสามารถแห่งทวารที่จะพึงรับอารมณ์นั้นๆ ได้ คือ

๑. รูปารมณณ์ แปลว่า รูปเป็นอารมณ์ ได้แก่ วัณณะ (สี) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ของจิตและเจตสิก ทางตา

๒. สัททารมณณ์ แปลว่า เสียงเป็นอารมณ์ ได้แก่ สัททหะ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ของจิตและเจตสิก ทางหู

๓. คันธารมณณ์ แปลว่า กลิ่นเป็นอารมณ์ ได้แก่ คันธะ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ของจิตและเจตสิก ทางจมูก

๔. รสอารมณณ์ แปลว่า รสเป็นอารมณ์ ได้แก่ รสชะ คือ อมพิล รสเปรี้ยว, มจฺรุ รสหวาน, โลณิก รสเค็ม, กฏฺก รสเผ็ด, ติตฺต รสขม และ กสว รสฝาด รวมทั้งหมด ๖ รสเหล่านี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิตและเจตสิก ทางลิ้น

๕. โผฏฐัพพารมณณ์ แปลว่า การสัมผัสถูกต้องกาย เป็นอารมณ์ ได้แก่ ปฐวี ความแข็ง ความอ่อน, เตโช ความร้อน ความเย็น, วาโย ความหย่อน ความเคร่ง ตัง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิตและเจตสิก ทางกาย ทั้ง ๕ อารมณณ์นี้ รวมเรียกว่า ปัญจารมณณ์

๖. อิมมารมณณ์ แปลว่า สภาพธรรมที่สาธารณแก่ใจเป็นอารมณ์ ได้แก่ สภาว ธรรม ๖

^{๑๐๑} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๑๓.

ประการ คือ ปสาทรูป ๕, สุขุมรูป ๑๖, จิต ๘๙, เจตสิก ๕๒, นิพพาน และ บัญญัติ^{๑๐๒} เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิตและเจตสิก ทางใจ (ทางมโน) รวมอารมณ์ทั้ง ๖ นี้เรียกว่า อารมณ์

รูปารมณ์ สัททอารมณ์ คันธอารมณ์ รสอารมณ์ และโผฏฐัพพารมณ์ อันรวมเรียกว่า ปัญจอารมณ์ หรือ อารมณ์ทั้ง ๕ นี้เป็น รูปธรรม

อัมมารมณ์ นั้น จิต เจตสิก และนิพพาน เป็น นามธรรม ปสาทรูป ๕ และสุขุมรูป ๑๖ เป็น รูปธรรม เฉพาะบัญญัติ นั้น ไม่ใช่รูปธรรม และไม่ใช่นาม ธรรมด้วย แต่เป็น บัญญัติธรรม

ส่วนการรวบรวมอารมณ์ทั้งหลาย โดยรวบยอด โดยวิภาค และโดยจิตที่มีรูปารมณ์เป็นต้นนั้นๆ เป็นอารมณ์ ชื่อว่าอาลัมพนสังคหะ อารมณ์ที่ชื่อว่ารูป เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ถึงอาการต่างๆ แห่งสี เปิดเผย คือ ประกาศภาวะที่อยู่ในหทัย รูปนั้นแล ชื่อว่าอาลัมพะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า อันจิตและเจตสิกอาศัย ดุจคนทูลพลภาพอาศัยไม่ทำเป็นต้น ฉะนั้น หรือเพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นที่มายินดีแห่งจิตและเจตสิกเหล่านั้น ๆ นิพพานและบัญญัติ ชื่อว่าเป็นอารมณ์ที่พ้นจากกาล เพราะเป็นธรรมชาติอันใครๆ พึงกล่าวไม่ได้ ด้วยอำนาจอดีตกาลเป็นต้น เหตุไม่มีความพินาศ ความจริงอารมณ์แม้ทั้ง ๖ เป็นไปในกาล ๓ และพ้นจากกาล เป็นอารมณ์ของกามาวจรชวนจิตที่เว้นหลิตูปาทจิต อารมณ์ ๖ ที่เป็นไปในกาล ๓ เท่านั้น เป็นอารมณ์ของหลิตูปาทจิต ส่วนอภิญญาชวนจิตที่เป็นไปด้วยอำนาจทิพยจักขุเป็นต้น มีอารมณ์ทั้ง ๖ ที่เป็นไปในกาล ๓ และพ้นจากกาลเป็นอารมณ์ตามสมควร ส่วนวิภาคในอภิญญาชวนจิตนี้ จักปรากฏในปริเฉทที่ ๙ ส่วนมหัคคตจิตที่เหลือ มีอารมณ์ที่พ้นจากกาล และที่เป็นอดีตเป็นอารมณ์ ตามสมควร อารมณ์แม้ทั้ง ๖ ย่อมเป็นอารมณ์ของจิตทั้งหลาย กล่าวคือปฏิสนธิจิต ภวังคจิต และจุติจิตที่พ้นจากทวาร ก็อารมณ์นั้นอันจิตบางดวงยังมีได้รับมาเลย จะถึงความเป็นอารมณ์แก่จิตที่พ้นจากทวารเหล่านั้น ดุจอารมณ์ของอวิชชชวิต หาได้ไม่ และจะเป็นอารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน โดยส่วนเดียว ดุจอารมณ์ของชวนจิตที่เกิดทางทวาร ๕ ก็หามิได้ ทั้งจะเป็นไปในกาล ๓ เท่านั้น หรือพ้นจากกาล โดยไม่แปลกกัน ดุจอารมณ์ของชวนจิตที่เกิดในมโนทวารก็มิได้ ทั้งจะเป็นอารมณ์ที่พ้นจากบัญญัติ ซึ่งสำเร็จด้วยกรรมเป็นที่มายินดีแห่งผล ด้วยอำนาจกรรมและกรรมนิमितเป็นต้น ดุจอารมณ์ของชวนจิตที่เป็นไปในส่วนเบื้องต้น ก่อนแต่ในเวลาใกล้ตาย ก็หามิได้^{๑๐๓}

(๗) ในวัตถุกฎตามคัมภีร์สุจิตตาลังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม กล่าวถึงวัตถุกฎ ว่าด้วยประเภทแห่งวัตถุกับจิตแบบง่ายๆ ในหมวดนี้ว่าด้วยจิตและเจตสิก อาศัย

^{๑๐๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๔๔.

^{๑๐๓} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธรรมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๓๐.

วัตถุอะไรเกิด อาศัยจักขุวัตถุหรือโสตวัตถุ อาศัยขานวัตถุ หรือชีวหาวัตถุ อาศัยกายวัตถุหรือทหวัตถุ หรือไม่ได้อาศัยวัตถุใดๆ เกิดขึ้นเลย

วัตถุ อันเป็นที่อาศัยเกิดของจิตและเจตสิก วัตถุที่จิตและเจตสิกอาศัยเกิดนี้ มี ๖ จึงเรียกกันสั้นๆ ว่า วัตถุ ๖ และวัตถุ ๖ นี้เป็น รูปธรรม ทั้งนี้ คือ

๑. จักขุวัตถุได้แก่ จักขุปสาทรูป เป็นที่อาศัยเกิดของ จักขุวิญญาณจิต ๒
๒. โสตวัตถุได้แก่ โสตปสาทรูป เป็นที่อาศัยเกิดของ โสตวิญญาณจิต ๒
๓. ขานวัตถุได้แก่ ขานปสาทรูป เป็นที่อาศัยเกิดของ ขานวิญญาณจิต ๒
๔. ชิวหาวัตถุได้แก่ ชิวหาปสาทรูป เป็นที่อาศัยเกิดของ ชิวหาวิญญาณจิต ๒
๕. กายวัตถุได้แก่ กายปสาทรูป เป็นที่อาศัยเกิดของ กายวิญญาณจิต ๒
๖. ทหวัตถุได้แก่ ทหรูปเป็นที่อาศัยเกิดของจิต ๗๕ ดวง (เว้นทหปัญญาวิญญาณ ๑๐

อรูปวิบาก ๔)

ส่วนประเภทแห่งวิญญาณธาตุที่มีในภูมิต่างๆ มีกามภูมิ รูปภูมิ และอรุปภูมิ เป็นต้น ในภูมิไหน มีวัตถุอะไร เป็นที่อาศัยให้เกิดวิญญาณธาตุใด นั้น มีดังนี้

ในกามภูมิ	วิญญาณธาตุ ๗	อาศัยวัตถุ ๖ เกิด
ในรูปภูมิ	วิญญาณธาตุ ๔	อาศัยวัตถุ ๓ เกิด
ในอรุปภูมิ	วิญญาณธาตุ ๑	ไม่ต้องอาศัยวัตถุเลย ก็เกิดได้ ^{๑๐๔}

ส่วนการรวบรวมจิตโดยการจำแนกวัตถุ และด้วยอำนาจการกำหนดจิตที่มีจักขุวัตถุเป็นต้นนั้นเป็นที่อาศัยเกิด ชื่อว่าวัตถุสังคหะ ธรรมชาติที่ชื่อว่าวัตถุ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นที่อยู่อาศัยแห่งจิตและเจตสิกทั้งหลาย เพราะมีจักขุวัตถุเป็นต้นนั้นเป็นที่อาศัยอยู่ ในโลกที่เป็นกามาวจร ชื่อว่า ย่อมหาวัตถุทั้งหลายได้แม้ทั้งหมด เพราะสัตว์ที่มีอินทรีย์บริบูรณ์หาได้แน่นอน ในโลกที่เป็นกามาวจร วัตถุ ๓ ประการมีขานวัตถุเป็นต้น ชื่อว่าย่อมไม่มี (ในโลกที่เป็นรูปาวจร) เพราะพวกพรหมเป็นผู้ความคลายกำหนด แม้ในประสาทที่มีกลิ่น รส และโณภูฏัพพะนั้น เป็นอารมณ์ เหตุที่พวกพรหมเป็นผู้ความคลายกำหนดแล้วในกลิ่น รส และโณภูฏัพพะทั้งหลาย ด้วยอำนาจภาวนาเป็นเครื่องสำรอก กาม ส่วน วัตถุ ๒ ประการมีจักขุวัตถุเป็นต้น ซึ่งมีประโยชน์สำหรับเห็นพระพุทธรเจ้า และฟังธรรมเป็นต้น ย่อมหาได้แน่นอน ในโลกที่เป็นรูปาวจรมัน เพราะพวกพรหมยังไม่เพียรหน่ายในจักขุวัตถุและโสตวัตถุทั้งหลาย โลกที่เป็นรูปาวจร วัตถุ ๖ ประการทั้งปวง ชื่อว่าย่อมไม่มี เพราะในโลกที่เป็นรูปาวจรมัน ความเป็นไปแห่งรูปไม่มีแก่พวกอรุปพรหม โดยประการทั้งปวง ด้วยกำลังภาวนาเป็นเครื่องสำรอก รูป^{๑๐๕}

^{๑๐๔} สัจจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๒/๑๕.

^{๑๐๕} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินี ฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๓๘.

วิธี ๑๕^{๑๐๙}

คำว่า วิธีจิต คือ จิตในวิธีนั้นมีกี่อย่าง มีความหมายว่า จิตในวิธีนั้นทำกิจ กี่อย่าง ทำกิจอย่างหนึ่งก็เรียกว่ามีวิธีจิต ๑ นับแต่อาวัชชนจิต คือจิตที่รับอารมณ์ใหม่เป็นต้นไป เช่นเดียวกับจิตตูปปาตะ แต่ไม่นับเรียงดวง นับเป็นพวกๆ เช่น ชวนจิตมีจิตตูปปาตะ ๗ แต่ทำชวนกิจอย่างเดียวกันนั้นก็เรียกว่าวิธีจิต ๑, ตทาลัมพนจิต ๒ ดวง ทำตทาลัมพกิจอย่างเดียวกันก็เรียกว่า วิธีจิต ๑ เช่นกัน รวมชวนจิต ๗ ตทาลัมพนจิต ๒ เป็นจิต ๙ ดวง ก็เรียกว่า มีวิธีจิต ๒ เป็นต้น

คำว่า ขณะ คือ จิตเกิดขึ้นดวงหนึ่งก็นับเป็นขณะหนึ่ง เรียกว่า ขณะจิต บางทีก็เรียก ขณะเฉยๆ แต่ว่าจิตที่เกิดขึ้นดวงหนึ่งก็เรียกว่าขณะหนึ่งนั้น ยังแบ่ง ได้เป็น ๓ อนุขณะ หรือ ๓ ขณะเล็ก คือ อุปาทขณะ หมายถึงขณะที่จิตเกิดขึ้น ๑ อนุขณะ, ฐิติขณะ หมายถึงขณะที่จิตตั้งอยู่ ๑ อนุขณะ และ ภัคขณะ หมายถึง ขณะที่จิตนั้นดับไป ๑ อนุขณะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ขณะจิตหรือจิตแต่ละดวง นั้นมีอายุ ๓ อนุขณะ คือ อุปาทขณะ ๑, ฐิติขณะ ๑, ภัคขณะ ๑

อนึ่งจิต ๑๗ ขณะ เท่ากับอายุของรูปธรรมรูป ๑ มีความหมายว่า จิตเกิดดับ ไป ๑๗ หน รูปจึงดับไปหนหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า รูปแต่ละรูปมีอายุเท่ากับ จิตเกิดดับไป ๑๗ ดวง หรือ ๑๗ ขณะ หรือ ๑๗ หน ดังนั้นรูปแต่ละรูปจึงมีอายุ เท่ากับ ๕๑ อนุขณะ หรือ ๕๑ ขณะเล็ก เป็น อุปาทขณะ คือขณะที่รูปเกิดขึ้น ๑ อนุขณะ, เป็นฐิติขณะ คือขณะที่รูปตั้งอยู่ ๔๙ อนุขณะ และเป็นภัคขณะ คือขณะที่รูปดับไป ๑ อนุขณะ^{๑๑๐} และเพราะเป็นไปในทวาร ๕ ด้วยอำนาจแห่งสันตிரณกิจ และตทาลัมพกิจ จิตเกิดทางทวาร ๕ ชื่อว่าปัญญาทวาริกะ^{๑๑๑}

(๑๐) ในมโนทวารวิถีเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลงการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอน พระอภิธรรมกล่าวถึงมโนทวารวิถีเภท ว่าด้วยประเภทแห่งมโนทวารวิถีแบบง่ายๆ คือ ในหมวดนี้กล่าวถึง มโนทวารวิถีจิต คือ วิถีจิตทางใจ หมายถึง วิถีจิตทุกดวงที่รู้อารมณ์ที่กำลังปรากฏทางมโนทวาร ทั้งหมด ๑๐ ขณะ ตั้งแต่มโนทวารวัชชนจิต ๑ ชวนจิต ๗ ตทาลัมพนจิต ๒ (ถ้าเป็นอัปนาวิถีจะมีวิถีจิตไม่ถึง ๑๐ ขณะ และถ้าเป็นขณะที่เข้าสมาบัติ จะมีวิถีจิตมากจนนับไม่ได้) เป็นการแสดงถึงวิถีจิตของบุคคลแต่ละประเภท ในธัมมามรณ์ที่เป็นโลกุตตรจิตอันเป็นปัจจุบัน ที่มาปรากฏในมโนทวาร มีวิถี ๑ วิธี ได้แก่ อวิภูตารัมมณวิถี คือ ธัมมามรณ์ที่เป็นโลกุตตรจิต อันเป็นปัจจุบัน ที่มาปรากฏในมโนทวาร ภาวังค์ไหว ๒ ครั้ง จากนั้น มโนทวารวัชชนะพิจารณาอารมณ์ ๑ ครั้ง จากนั้น ชว

^{๑๐๙} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๒/๒๘.

^{๑๑๐} ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๔๓) หน้า ๗-๘.

^{๑๑๑} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๒๘.

นะเสพอารมณ์ ๗ ครั้งโดยมาก ถัดจากนั้น กระแสจิตจึงตกว้างค์ โดยไม่มีการเกิดขึ้นของตทาลัมพะ เพราะตทาลัมพะเกิดแล้วในกามอารมณ์เท่านั้น^{๑๑๒}

ส่วนทวารแห่งใจทั้งหลายอาวัชชนจิตเป็นต้น หรือว่า ทวารคือใจ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า มโนทวาร เพราะเหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า ก็ภวังคจิตพร้อมอาวัชชนจิต บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่า มโนทวาร จิตทั้งหลายที่ดำรงอยู่ด้วยอำนาจจิตที่เกิดทางทวารนั้นๆ แม้โดยประการทั้งปวง ย่อมมี ๕๔ ดวงโดยเพิ่มจิต ๔ ดวงคัมภีร์ไสตวิญญาณจิตเป็นต้น เข้าในจิต ๔๖ ดวง ที่เกิดทางจักขุทวาร โดยระบุถึงจิตที่ยังมิได้ระบุถึง จิต ๑๙ ดวงที่เป็นไปด้วยอำนาจกัมภีร์สัทธินิจเป็นต้น ชื่อว่าจิตที่พ้นจากทวาร เพราะไม่เป็นไปในทวารมีจักขุทวารเป็นต้น และเพราะไม่เป็นไปด้วยอำนาจรับอารมณ์อื่นจากภวังคจิต กล่าวคือมโนทวาร จิต ๓๖ ดวง คือ ปัญจวิญญาณจิตทั้ง ๒ ฝ่าย(๑๐ ดวง) ชื่อว่าจิตเกิดทางทวารเดียว เพราะเกิดขึ้นในทวารของตนๆ ตามสมควร คือตามสมควรแก่ทวารของตนๆ และคือมหัคคตจิตและโลกุตตรชวนจิต ๒๖ ดวง ชื่อว่า จิตเกิดทางทวารเดียว เพราะเกิดขึ้นในมโนทวารเท่านั้น^{๑๑๓}

(๑๑) ในปภินณกวีนิจฉยเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอน พระอภิธรรมกล่าวถึงปภินณกวีนิจฉยเภท ว่าด้วยข้อวินิจฉัยทั่วไปๆ แบบง่ายๆ คือ ในหมวดนี้จะกล่าวถึงข้อวินิจฉัยต่างๆ ในแต่ละประเภท เช่น ตทาลัมพนจิต คือ ชวนะของจิตที่มีโลภะเป็นมูล โมหะเป็นมูลทั้ง ๑๐ ดวง หลังชวนะแต่ละชวนะมีตทาลัมพนจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๑ ดวง ได้แก่ ตทาลัมพนจิต ๑๑ ดวง คือ สันตริณจิต ๓ ดวง และมหาวิปากจิต ๘ ดวง ภวังคจิต คือ ชวนะของจิตที่มีโลภะเป็นมูล โมหะเป็นมูลทั้ง ๑๐ ดวง หลังชวนะแต่ละชวนะมีภวังคจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๙ ดวง ได้แก่ ภวังคจิต ๑๙ ดวง คือ อุเปกขาสันตริณจิต ๒ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง และมหัคคตวิปากจิต ๙ ดวง และจตุตจิต จตุตจิตที่เป็นเหตุและที่เป็นเหตุทั้ง ๖ ดวง หลังจตุตจิตแต่ละดวง มีปฏิสนธิจิตเท่าไร ? ตอบว่า มี ๑๐ ดวง ได้แก่ ปฏิสนธิจิต ๑๐ ดวง คือ อุเปกขาสันตริณจิต ๒ ดวง สเหตุกกามาวจรวิปากจิต ๘ ดวง^{๑๑๔} บุคคลเมื่อเคลื่อนจะไปเกิดในโลกไหน และการปรากฏนิมิตของสัตว์แต่ละประเภทที่จะไปเกิด เป็นต้น ส่วนการสงเคราะห์จิตและเจตสิกตามที่กล่าว

^{๑๑๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๓๖.

^{๑๑๓} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๒๗.

^{๑๑๔} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๑๔.

มาแล้วเข้าใจปณิกนสังคหะ โดยการจำแนกธรรมมีเวทนาเป็นต้น และการจำแนกจิตตูปบาทที่ต่างกัน โดยความต่างกันแห่งธรรมมีเวทนาเป็นต้น^{๑๑๕}

(๑๒) ในภูมิฐานเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตตสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม กล่าวถึงภูมิฐานเภท ว่าด้วยประเภทที่ตั้งที่เกิดของสัตว์แบบง่ายๆ คือ ในหมวดนี้จะกล่าวถึงภพภูมิต่างๆ ของสัตว์แต่ละประเภท เช่น สุขคติภูมิ เป็นส่วนของกามาพจรภูมิ หรือ กามสุขคติภูมิ แบ่งออกเป็นเจ็ดชั้น คือ มนุษย์ภูมิ สวรรค์ชั้นจตุรมาหาชิกาภูมิ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ภูมิ (ดาวดึงส์ - ไตรตรึงษ์) สวรรค์ชั้นยามาภูมิ สวรรค์ชั้นตูลิตาภูมิ (ดุสิต) สวรรค์ชั้นนิมมานรดีภูมิ และสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตีภูมิ

กามาพจรภูมิทั้ง ๗ ชั้น เป็นที่ตั้งอันเต็มไปด้วยกาม เป็นที่ท่องเที่ยวของสัตว์ที่ลุ่มหลงอยู่ใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นอารมณ์อันพึงปรารถนา เมื่อรวมกับอบายภูมิอีกสี่ชั้นเรียกว่า กามภูมิสิบเอ็ดชั้น

รูปภูมิ หรือรูปาวจรภูมิ ได้แก่ รูปพรหมสิบหกชั้น เริ่มตั้งแต่พรหมปริสัชชาภูมิ ที่อยู่สูงกว่าสวรรค์ชั้นหก คือ ปรนิมมิตวสวัตตี มากจนนับระยะทางไม่ได้ ระยะทางดังกล่าวอุปมาไว้ว่า สมมติมีหินก้อนใหญ่เท่าโลหะปราสาทในลังกาทวีป หินก้อนนี้ทิ้งลงมาจากชั้นพรหมปริสัชชาภูมิ หินก้อนนั้นใช้เวลาถึงสี่เดือนจึงจะตกลงถึงพื้น

จากพรหมปริสัชชาภูมิ คือ ภูมิอันเป็นที่อยู่ของพรหมบริวารในชั้นปฐมฌานภูมิ เป็นพรหมชั้นสามัญธรรมดา^{๑๑๖} ขึ้นไปถึงชั้นที่สิบเอ็ด ชื่อชั้นอัสถัญญภูมิ เป็นรูปพรหมที่มีรูปแปลกออกไปจากพรหมชั้นอื่นๆ คือ พรหมชั้นอื่นๆ มีรูป มีความรู้สึก เคลื่อนไหวได้ แต่พรหมชั้นอัสถัญญภูมิรูปที่ไม่ไหวติง ไร้อริยาบท โบราณเรียกว่า พรหมลูกฟักครั้นหมดอายุ ฌานเสื่อมแล้วก็ไปเกิดตามกรรมต่อไป

รูปพรหมที่สูงขึ้นไปจากอัสถัญญพรหมอีกห้าชั้นเรียกว่า ชั้นสุทธาวาส หมายถึงที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ ผู้ที่จะไปเกิดในพรหมชั้นสุทธาวาสคือ ผู้ที่สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นพระอนาคามี คือเป็นผู้ที่ไม่กลับมาสู่โลกนี้ต่อไป ทุกท่านจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วนิพพานในชั้นสุทธาวาสนี้

อรุณภูมิ หรืออรุณาพจรภูมิ มีสี่ชั้น เป็นพรหมที่ไม่มีรูปปรากฏ ผู้ที่เกิดในภูมินี้คือผู้ที่บำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุฌานโลกีย์ชั้นสูงสุด เรียกว่าอรุณภูมิซึ่งมีอยู่สี่ระดับได้แก่ผู้ที่บรรลุอากาศาณัญญาตนะฌาน (ยึดหน่วงเอาอากาศเป็นอารมณ์) จะไปเกิดในอากาศาณัญญาตนะภูมิ ผู้ที่บรรลุวิญญาณัญญาตนะฌาน (ยึดหน่วงเอาวิญญาณเป็นอารมณ์) จะไปเกิดในวิญญาณัญญาตนะภูมิ ผู้

^{๑๑๕} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิมัตตสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๑๑๘.

^{๑๑๖} วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิมัตตสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค, หน้า ๖๙.

ที่บรรลุนาฏิกิริยาญาณตนะฆาน (ยึดห่วงเอาความไม่มีเป็นอารมณ์) จะไปเกิดในอาภิญญาตนะภุมิ และผู้ที่บรรลุนาฏิกิริยาญาณสัจญญาตนะฆาน (ยึดห่วงเอาความที่สามให้ละเอียดลงจนเป็นผู้มีสัญญาที่มีไซ้ ไม่มีสัญญามีไซ้) จะไปเกิดในแนวสัจญญาญาณตนะภุมิ พรหมเหล่านี้เมื่อเสื่อมจากฆานก็จะกลับมาเกิดในรูปพรหมภุมิ หรือภุมิอื่นๆ ได้เช่นกัน ส่วนพรหมโลกชั้นล่างสุดที่ตั้งอยู่โดยสูงจากมนุษย์โลก ถึง ๕๗๖,๐๐๐ โยชน์^{๑๑๗}

ส่วนในกาลแห่งปฏิสนธิ และในกาลแห่งจติ ที่ท่านระบุด้วยศัพท์ว่า ปฏิสนธินั้นนั่นเอง โดยความที่จติจติใกล้ต่อปฏิสนธิจิตนั้น ที่ชื่อว่าอบาย เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า โดยมาก ปราศจากความเจริญที่รู้กันว่าบุญ ภูมิ คืออบายนั้น ชื่อว่า อบายภูมิ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นที่เกิดแห่งเหล่าสัตว์ที่ชื่อว่าดิรัจฉาน เพราะความว่า ไปขวาง กำเนิดของสัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้น ชื่อว่าดิรัจฉานโยนิ ที่ชื่อว่าเปรต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นไปแล้ว คือไปแล้ว จากประโยชน์อันดีเยี่ยม คือจากความสุข วิสัยแห่งเปรตทั้งหลาย แยกประเภทเป็นนิชฌานตณทิกเปรตเป็นต้น ชื่อว่าเปรตวิสัย ที่ชื่อว่าอสุร เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ย่อมไม่แก่ล้า คือไม่เพลิดเพลิน โดยความเป็นใหญ่หรือการเล่นเป็นต้น ได้แก่ อสุรเปรต ส่วน พวกเท้าเวปจิตตอสุรนอกนี้ ไม่ใช่พวกเทวดา คือเป็นข้าศึกต่อพวกเทวดา เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าอสุร ที่ชื่อว่ามนุษย์ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีใจสูง เพราะเป็นผู้มีใจสูงด้วยคุณสมบัติความแก่ล้า และความเหมาะแก่การประพฤติพรหมจรรย์เป็นต้น จริงอย่างนั้น แม้บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้บรรลุนิพพานและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยอดเยี่ยมเป็นต้น ก็เป็นมนุษย์เหมือนกัน ที่ชื่อว่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีการคบหาในพวกท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือเกิดในชั้นจาตุมหาราช อันเป็นสถานที่อยู่อาศัยของท้าวมหาราชทั้ง ๔ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ขนทั้งหลายรวมกับขมมาณพเป็น ๓๓ คน มักทำบุญร่วมกัน บังเกิดแล้วในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ที่นั่นซึ่งเป็นไปร่วมกันแห่งชน ๓๓ คนนั้น จึงชื่อว่าเตตติส เตตติงสะนั้นนั่นเอง เป็นดาวดึงสะดาวดึงสะนั้น เป็นที่อยู่อาศัยของเทวดาเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ เทวดาเหล่านั้น จึงชื่อว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ แต่เพราะเทวโลกชั้นกามาวจร ๖ ชั้น มีอยู่แม้ในจักรวาลที่เหลือ โดยพระบาลีว่า ชั้นเทวดาจาตุมหาราชมิ ๑,๐๐๐ ชั้น และชั้นเทวดาดาวดึงส์มี ๑,๐๐๐ ชั้น เทวดาที่ชื่อว่ายามา เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ไปแล้ว คือไปปราศแล้วจากความทุกข์ เทวดาที่ชื่อว่าดุสิต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ถึงแล้ว คือบรรลุนิพพานซึ่งความยินดี ได้แก่ ซึ่งความอิมใจ ในสิริสมบัติของตน เทวดาที่ชื่อว่านิมมานรดี เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีความยินดีในการเนรมิต เทวดาที่ชื่อว่าปรนิมมิตวสวัตดี เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ยังอำนาจของตนให้เป็นไปในสมบัติที่พวกเทวดาอื่นเนรมิตให้เป็นต้น^{๑๑๘}

^{๑๑๗} สัจจิตตอลงการ. (บาลีขอม) ๓/๓๙.

^{๑๑๘} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินี

(๑๓) ในสัตตนาถอายุเกศตามคัมภีร์สุจิตตาลงการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตตสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอน พระอภิธรรมกล่าวถึงสัตตนาถอายุเกศ ว่าด้วยประเภทอายุของสัตว์ทั้งหลายแบบง่ายๆ คือ ประเภทอายุของสัตว์ทั้งหลายเช่น สัตว์ที่อยู่ในอบายจะไม่มีกำหนดอายุ トラบใดที่อกุศลกรรมยังไม่สิ้น トラบนั้น สัตว์แม่เหล่านั้นก็จะดำรงอยู่นกว่าจะจุติ บางพวกดำรงอยู่เพียง ๗ วัน บางพวกก็ดำรงอยู่โดยไม่มีการกำหนด ชั้นกามาพจร

๑) อายุของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิก มีประมาณ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปี โดยคำนวณตามอายุของมนุษย์

๒) อายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์ มีประมาณ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี

๓) อายุของเทวดาชั้นยามา ๑๔๔,๐๐๐,๐๐๐ ปี

๔) อายุของเทวดาชั้นดุสิต มีประมาณ ๕๗๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี

๕) อายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี มีประมาณ ๒,๓๐๔,๐๐๐,๐๐๐ ปี

๖) อายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี มีประมาณ ๙,๒๑๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี^{๑๑๙}

นี่เป็นการกำหนดอายุ โดยการนับปีมนุษย์ ชั้นรูปาจรพรหม ส่วนที่ ๓ ของอสงไขยกับเป็นอายุของเทวดาชั้นพรหมปารีสัชชา และชั้นอรุปาจรพรหม ๘๔,๐๐๐ มหาภับ เป็นอายุของเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานัญญัตตนพรหม เป็นต้น^{๑๒๐}

ส่วนในอบายทั้งหลาย กรรมนั่นเอง เป็นประมาณ (อายุ) เพราะเหล่าสัตว์ผู้บังเกิดในอบายภูมินั้น ไม่มีการจุติ トラบเท่าที่กรรมยังไม่สิ้นไป สำหรับเหล่าภุมมเทพ ก็เหมือนกัน สัตว์ผู้เกิดแม่ในภุมมเทพเหล่านั้น บางพวกก็ดำรงอยู่ได้ชั่วเวลาเพียง ๗ วัน เป็นต้น บางพวกก็ดำรงอยู่ได้แม้ประมาณกัปหนึ่ง หนึ่ง กรรมนั่นเองเป็นประมาณอายุแม่แห่งมนุษย์ทั้งหลาย เพราะบางคราวแม่มนุษย์เหล่านั้นก็มีอายุถึงอสงไขย บางคราวก็มีอายุ ๑๐ ปี ก็ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหมายถึงเหล่ามนุษย์ในทุกวันนี้ สมจริงดังคำที่ท่านอาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า ๕๐ ปี ของเหล่ามนุษย์ เป็น ๑ วัน ในเทวดาชั้นจาตุมหาราชนั้น ๓๐ วันและคืนเป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี ๕๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นประมาณอายุ บทว่า มนุสสคณนาย ได้แก่ โดยนับปีของพวกมนุษย์เช่น

๑) ข้อว่า ตโต จตุคฺคณ ได้แก่ ๔ เท่า คือ เอา ๒ คุณวันและปีอย่างนี้ คือ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ เพราะเอา ๒ คุณวัน ซึ่งท่านกำหนดนับปีแบบมนุษย์ ๕๐ ปี และ ๕๐๐ ปีทิพย์ ของพวกเทวดาชั้นจาตุมหาราชา เป็นประมาณอายุของเหล่าเทพชั้นดวงดึงส์ ก็ ๔ เท่านั้น เป็น ๑,๐๐๐ ปีโดยการนับแบบปีทิพย์ เท่ากับ ๓ โภก ๖ ล้านปี โดยการนับแบบมนุษย์

^{๑๑๙} วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิมัตตสังคหะ ปริเฉทที่ ๕ วิถีวิมุตตสังคหวิภาค, หน้า ๑๔๙.

^{๑๒๐} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๓/๔๒.

๒) ชื่อว่า ตโต จตุคุณ ยามาน ความว่า ๔ เท่า โดยนัยดังกล่าวแล้วจากประมาณอายุของพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ จึงเป็น ๒,๐๐๐ ปี โดยการนับแบบปีทิพย์ โดยการนับแบบมนุษย์จึงเป็น ๑๔ โกฎิ ๔ ล้านปี

๓) ชื่อว่า ตโต จตุคุณ ตฺลิตาน ได้แก่ ๔,๐๐๐ปีทิพย์ โดยการนับแบบมนุษย์จึงเป็น ๕๗ โกฎิ ๖ ล้านปี

๔) ชื่อว่า ตโต จตุคุณ นิมมานรติน ได้แก่ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ โดยการนับแบบมนุษย์จึงเป็น ๒๓๐ โกฎิ ๔ ล้านปี

๕) ชื่อว่า ตโต จตุคุณ ปรมิมิตวสวัตติน ได้แก่ ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์ แต่ ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงการนับแบบมนุษย์เสียเองทีเดียว จึงกล่าวคำว่า นวสตณฺจ คือ ๙๒๑ โกฎิ ๖ ล้านปี เป็นประมาณอายุในเหล่าเทพชั้นวสวัตติ^{๑๒๑}

(๑๔) ในกัปปวินาสเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลงการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตตสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรมกล่าวถึงกัปปวินาสเภท ว่าด้วยการพินาศแห่งกัปปแบบต่างๆ คือ หมวดนี้กล่าวถึงความพินาศไปแห่งกัปป หรืออวสานแห่งโลกด้วยปรากฏการณ์ต่างๆ มี พินาศด้วยน้ำใน ๘ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นทุติยฆานทั้ง ๓ อีกรอบหนึ่งพินาศด้วยไฟใน ๗ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นปฐมฆานทั้ง ๓ พินาศด้วยลมใน ๘ ครั้ง คลุมถึงภาคพื้นตติยฆานทั้ง ๓ เมื่อนับจำนวนไฟ น้ำ และลม จะได้ ๖๔ รอบ ได้แก่ ไฟ ๕๖ รอบ น้ำ ๗ รอบ และลม ๑ รอบ รวมเป็น ๖๔ รอบ เป็นต้น^{๑๒๒}

ส่วนการกำหนดอายุของพรหม ๓ จำพวก มีพรหมปาริสัชชาเป็นต้น ด้วยอำนาจมหากัปป ชื่อว่าย่อมน้อมไม่มีเลย เพราะพรหมเหล่านั้นไม่เกิดมีในกัปปที่บริบูรณ์ โดยเหตุที่พรหมเหล่านั้น จะไม่พินาศแม้ในกัปปหนึ่ง ไม่มี โลกนี้พินาศด้วยไฟ ๗ ครั้ง ในครั้งที่ ๘ พินาศด้วยน้ำ แล้วพินาศด้วยไฟอีก ๗ ครั้ง ในครั้งที่ ๘ พินาศด้วยน้ำ เมื่อครบหมวด ๘ ๘ ครั้งแล้ว ในครั้งสุดท้าย โลกจึงพินาศด้วยลม ในบรรดาชั้นปฐมฆานเป็นต้นเหล่านั้น โลกพินาศด้วยไฟกระทั่งถึงชั้นปฐมฆาน พินาศด้วยน้ำ กระทั่งถึงชั้นทุติยฆานและตติยฆาน พินาศด้วยลมกระทั่งถึงชั้นจตุตถฆาน อาจารย์ทั้งหลายกล่าวไว้ว่า คราวที่โลกพินาศด้วยไฟ ๗ ครั้ง ๗ คราว ทุกๆ คราวที่ ๘ จึงพินาศด้วยน้ำ เมื่อครบ ๖๔ คราวแล้ว^{๑๒๓} จึงมีคราวลมคราวหนึ่ง โลกพินาศด้วยไฟ ภายใต้อันชั้นอาภัสสรา ด้วยน้ำ ภายใต้อันชั้นสุภิกิณฑา ด้วยลม ภายใต้อันชั้นเวฬุผลา โลกย่อมน้อมพินาศ อย่างนี้ เพราะแม้ชั้นปฐมฆานทั้ง ๓ จะไม่พินาศแม้ในกัปป ๑ ไม่

^{๑๒๑} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิมัตตสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๒๑๑.

^{๑๒๒} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๓/๔๔.

^{๑๒๓} วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิมัตตสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีวิมุตตสังคหวิภาค, หน้า ๑๑๔.

มี ฉะนั้น เหล่าพรหมปารีสัชชาเป็นต้นเหล่านั้น จึงไม่เกิดในกับทั้งสิ้น ตั้งแต่ชั้นทุติยฌานเป็นต้นไป พึงเห็นการกำหนดอายุด้วยอำนาจมหากัปที่บริบูรณ์ ไม่พึงเห็นด้วยอำนาจสงไขยกัป ที่ชื่อว่าสงไขยกัป ได้แก่ ส่วนที่ ๔ แห่งมหากัป ซึ่งมีสภาวะไม่หมดสิ้นไป แม้นในเมื่อกองเมล็ดพันธุ์ผักกาดหมดสิ้นไป โดยการนำพืชพันธุ์ผักกาดออกจากกองเมล็ดพันธุ์ผักกาด ยาวกว้างด้านละ ๑ โยชน์ ๑๐๐ ปี ต่อ ๑ เมล็ด อสงไขยกัปหนึ่งนั้น มีประมาณ ๖๔ อันตรกัป ด้วยอำนาจอันตรกัปที่ท่านกำหนดไว้แบบนี้ว่า เมื่อสัตว์เป็นอันมาก ถึงความพินาศอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาศัตรูหรือโรค หรือทุพภิกขภัยแล้ว มีประมาณอายุเจริญขึ้นโดยลำดับ ตั้งแต่ ๑๐ ปี จนถึงอสงไขยกัปหนึ่ง ด้วยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่เป็นไปในสันดานของสัตว์ที่ยังเหลืออยู่ แล้วมีอายุเสื่อมลงตามลำดับ ด้วยอำนาจสมทานอธรรม จนถึงมีอายุ ๑๐ ปีอีก สัตว์ถึงความพินาศด้วยความพินาศอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาโรคเป็นต้น ชั่วเวลาเท่านี้ เป็นอันตรกัป หนึ่ง อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ประมาณ ๒๐ อันตรกัป เทพเหล่าใด เข้าถึงชั้นอากาศานัญญาตนภูมิ เพราะเหตุนั้น เทพเหล่านั้น จึงชื่อว่าผู้เข้าถึงชั้นอากาศานัญญาตนภูมิ^{๑๒๔}

(๑๕) ในโยนิเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลงการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม กล่าวถึงโยนิเภท ว่าด้วยประเภทแห่งกำเนิดแบบง่าย ๆ คือ หมวดนี้จะกล่าวถึงกำเนิดของสัตว์ทั้งหลาย มีสัตว์ดิรัจฉานมีกำเนิด ๔ คือ อณฑชชะ, ชลาพุชะ, สัสเสทชะ และโอปปาติกะ, ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมชาติได้การนับว่าเป็นกลละ มีประมาณเท่าหยาดน้ำมันงาใส่ที่ปลายขนเส้นหนึ่งของเนื้อทราย ในกำเนิดทั้ง ๒ อันมีชื่อว่าอณฑชชะและชลาพุชะนั้น ในเปตภูมิวันนิชฌามคณ्हิกเปรต มีกำเนิด ๔ คือ อณฑชกกำเนิด, ชลาพุชกกำเนิด, สัสเสทชกกำเนิด และโอปปาติกกกำเนิด ในสุรกายภูมิ มีกำเนิด ๔ คือ ชลาพุชกกำเนิด, สัสเสทชกกำเนิด และโอปปาติกกกำเนิด ในมนุษย มีกำเนิด ๔ คือ อณฑชชะกกำเนิด, ชลาพุชกกำเนิด, สัสเสทชกกำเนิด และโอปปาติกกกำเนิด ในภุมมเทวดา มีกำเนิด ๔ คือ อณฑชชะกกำเนิด, ชลาพุชกกำเนิด, สัสเสทชกกำเนิด และโอปปาติกกกำเนิด ในเทวดาชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ชั้น มี ๑ กำเนิดคือ โอปปาติกกกำเนิด, แม้บรรดาเทวดาเหล่านั้น เหล่าโอปปาติกสัตว์ ทสกะ ๗ คือ จักขุทสกะ, โสตทสกะ, ฆานทสกะ, ชิวหาทสกะ, กายทสกะ, ภาวทสกะ และวัตถุทสกะ ย่อมปรากฏพร้อมกันกับอุบาทขณะแห่งปฏิสนธิจิต เทวดาชั้นกามาวจรที่เป็นโอปปาติกะสัตว์ผู้บกพร่องไม่มี เป็นต้น^{๑๒๕}

ส่วนพระอนุรุทธอาจารย์หวังจะแสดงความเป็นไปแห่งรูปเหล่านั้น ด้วยอำนาจภพที่เกิด ๑ ด้วยอำนาจปวัตติกาลและปฏิสนธิกาล ๑ ด้วยอำนาจกำเนิด ๑ จึงกล่าวคำว่า สพพานิปี ปเนตานิ เป็นต้น เหล่าสัตว์ผู้เกิดในที่เป้นเกล้าโคลมิกลีบดอกบัวและมลทินครรภ์เป็นต้น ชื่อว่าสังเสทชสัตว์ เหล่าสัตว์ชื่อว่าอุปปาติกะ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีการเกิดผุดขึ้น ทสกะ ๗ หมวด ย่อมมีปรากฏ เพราะ

^{๑๒๔} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๒๑๓.

^{๑๒๕} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๓/๕๖.

หาได้ โดยความที่สังเสทษสัตว์และอุปปาตีกสัตว์มีอายตนะบริบูรณ์ ในบรรดาสุคติและทุคติทั้ง ๒ นั้น ในสุคติ สำหรับเหล่าอุปปาตีกสัตว์ที่บังเกิดด้วยกรรมที่มีอำนาจมาก ไม่ได้จักขุประสาทรูป โสตประสาทรูป และฆานประสาทรูป เพราะประกอบด้วยความบกพร่องแห่งอินทรีย์ สำหรับเหล่าสังเสทษสัตว์ ไม่ได้ ภาวรูป ด้วยอำนาจมนุษย์ต้นกับป์ และอุปปาตีกสัตว์ ส่วนในทุคติภูมิ ไม่ได้จักขุประสาทรูป โสตประสาทรูป และภาวรูป ด้วยอำนาจเหล่าสัตว์แม่ทั้ง ๒ พวก ไม่ได้ฆานประสาทรูป ด้วยอำนาจเหล่าสังเสทษสัตว์ เท่านั้น มิใช่ด้วยอำนาจอุปปาตีกสัตว์ ในขณะที่สัตว์เกิดขึ้นในกามธาตุ(คือในกามภพ) อุปปาตีกสัตว์ บางตนมีอายตนะปรากฏ ๑๑ ประการ (บางตนมีอายตนะปรากฏ ๑๐ ประการ) บางตนมีอายตนะ ปรากฏ ๑๐ ประการ แม้อื่นอีก บางตนมีอายตนะปรากฏ ๙ ประการ สำหรับอุปปาตีกสัตว์ผู้มีอินทรีย์ บริบูรณ์ เพราะฉะนั้น อุปปาตีกสัตว์จึงไม่มีความบกพร่องด้วยฆานายตนะ^{๑๒๖}

(๑๖) ในรูปกลาปเภทตามคัมภีร์สุจิตตาลงการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่ สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอน พระอภิธรรมกล่าวถึงรูปกลาปเภท ว่าด้วยประเภทของรูปกลาปแบบง่ายๆ คำว่า รูปกลาป คือ กลุ่ม รูปที่เกิดขึ้นเป็นหมวด, หมู่, มัด^{๑๒๗} ในปรมัตถทีปนีฎีกาได้ ให้ความหมายของรูปกลาปว่า กลาปิยนติ เอตถาติ กลาปา. แปลว่า ธรรมชาติที่ นับเป็นหมวดๆ เป็นคณะนั้น เรียกว่า “กลาป”

หมายความว่า รูปกลาป คือ รูปที่อยู่ร่วมกัน เป็นหมวด เป็นหมู่ เป็นมัด เป็นคณะ เป็น กลุ่ม เป็นก้อน

รูปที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ดับพร้อมกัน ที่อาศัยร่วมกัน และเป็นทีรวมแห่งองค์ ทั้ง ๓ ซึ่งได้ นามว่า รูปกลาป นั้น มีอยู่รวม ๒๑ กลาป^{๑๒๘} แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม รูปกลาปของสัตว์ในกามภูมิ และ รูปกลาปของสัตว์ในรูปภูมิ เป็นต้น แม้ในอสัญญสัตว์นั้น กลาปมี ๓ กลาป คือ กลาป (กลุ่มรูป) ที่มี กรรมเป็นสมุฏฐาน มี ๑ กล่าวคือชีวิตฉกกลาป และกลาปที่มีอุตุเป็นสมุฏฐาน มี ๒ กล่าวคือ สุทธ ปัญจกกลาป และลหุตาทีอัญญกกลาป นี่เป็นมติของพระธัมมपालเถระ ผู้แต่งคัมภีร์สังจสังเขป^{๑๒๙}

ส่วนพระอนุรุธาจารย์หวังจะตั้งมาติกา เพื่อจำแนกรูป ตามที่บัญญัติไว้แล้ว จึงกล่าวว่า สมุทเทศา เป็นต้น การยกรูปขึ้นแสดงโดยย่อชื่อว่าสมุทเทศนัย การจำแนกรูป ด้วยอำนาจรูปอย่าง เดียว เป็นต้น ชื่อว่าวิภาคนัย ที่ชื่อว่าสมุฏฐาน เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นแดนตั้งขึ้นแห่งผล ได้แก่

^{๑๒๖} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินี ฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๓๐๐.

^{๑๒๗} วรรณสิทธิ ไหวยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค, หน้า ๑๑๕.

^{๑๒๘} ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๖, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๓), หน้า ๔๕.

^{๑๒๙} สุจิตตาลงการ. (บาลีขอม) ๓/๖๒.

ปัจจัยที่ทำให้รูปเกิดมีกรรมปัจจัยเป็นต้น หมวดแห่งรูปมีจักขุทสกกลาปเป็นต้น ชื่อว่ากลาป บทว่า ปวตติกมโต จ ได้แก่ โดยลำดับความเกิดขึ้นแห่งรูปทั้งหลาย โดยความต่างกันแห่งภพ กาล และสัตว์ สภาวะธรรมที่ชื่อว่ามหาภูต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เกิดมี คือปรากฏ เป็นสภาวะใหญ่ ด้วยอำนาจธาตุ พร้อมทั้งเครื่องประกอบ ในความสืบทอด แห่งอุปาทินนทสังขาร และอนุปาตินนทสังขาร อีกอย่างหนึ่ง สภาวะธรรมที่ชื่อว่ามหาภูต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นที่ปรากฏแห่งความมหัศจรรย์หรือความมีไม่จริงมากมาย โดยแสดงความแปลกประหลาดน่าอัศจรรย์หลากหลาย หรือโดยแสดงความมีไม่จริงเป็นเอนกประการ ได้แก่การเล่นกลเป็นต้น สภาวะธรรมที่ชื่อว่ามหาภูต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เสมอ เหมือนกับความมหัศจรรย์หรือความมีไม่จริงมากมายเหล่านั้น เพราะตนเองมีสภาวะไม่เป็นสีเขียวเป็นต้นเลย ก็แสดงอุปาทายรูปเป็นสีเขียวเป็นต้นเป็นอาทิได้ อีกอย่างหนึ่ง สภาวะธรรมที่ชื่อว่ามหาภูต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นที่มีแห่งความไม่จริงมากมาย เพราะเป็นสภาวะหลอกลวงเหล่าสัตว์ โดยแสดงรูปหญิงและรูปชายอันน่าชอใจเป็นต้น ดุจนางยักษ์ฉิมเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้หลอกลวงเหล่าสัตว์ ด้วยรูปและทรวดทรงอันน่าชอใจเป็นต้น สมจริงดังคำที่ท่านอาจารย์พุทธัตตเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์อภิธรรมมาตารดั่งนี้ ว่า สภาวะธรรมที่เรียกว่า มหาภูต เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีปรากฏเป็นสภาวะใหญ่ หรือ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า มีเสมอเหมือนกับความมหัศจรรย์ หรือความมีไม่จริงมากมาย หรือเพราะเป็นสภาวะหลอกลวงเหล่าสัตว์ โดยความที่มีไม่จริง^{๑๓๐}

(๑๗) ในนิพพานเภทตามคัมภีร์สุจิตตาสังการที่แสดงเนื้อหา และโครงสร้างโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาที่ใช้ในการเรียนการสอน พระอภิธรรมกล่าวถึงนิพพานเภทว่าด้วยประเภทแห่งนิพพานแบบง่ายๆ คือ ในหมวดนี้กล่าวถึงความหมาย ประเภท และชื่อแห่งนิพพาน พร้อมอธิบายความหมายของนิพพานแต่ละชนิดว่าเป็นอย่างไร เช่น นิพพานมี ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือนอกจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต อนุปาติเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือนอกจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต^{๑๓๑} นิพพานมี ๓ อย่าง โดยจำแนกตามอาการ คือ สุญญตนิพพาน อนิมิตตนิพพาน และอัปณิหิตนิพพาน นิพพาน ชื่อว่า อัจจุตตะ (ธรรมที่ไม่มีจิตของพระอรหันต์) นิพพานที่พระอรหันต์ถึงแล้ว ไม่สูญสิ้นไปเพราะความตาย เพราะฉะนั้นนิพพานที่พระอรหันต์บุคคลถึงแล้ว การจุติและมรณะจะไม่มี นิพพาน ชื่อว่า อัจจันตตะ (ธรรมอันเป็นที่สุดแห่งภพ) เพราะความไม่มีที่สุดกล่าวคือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ล่วงเลยไปแล้ว และเพราะที่สุดกล่าวคือความพินาศ จากความไม่พินาศด้วยความเป็นปัจจัยไม่มี ได้ล่วงไปแล้ว นิพพาน ชื่อว่า อสังขตตะ

^{๑๓๐} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๒๙๖.

^{๑๓๑} วรรณสิทธิ ไวยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค, หน้า ๑๔๔.

(ธรรมที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) เพราะไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยกล่าวคือ กรรม จิต อุตุ และอาหาร และนิพพานชื่อว่า อนุตตระ (ยอดเยี่ยม) เพราะไม่มีธรรมอื่นที่ยิ่งกว่าตน และเพราะไม่มีธรรมที่ยิ่งกว่าที่เหมาะสมเพื่อกล่าวว่า ธรรมนี้ ยิ่งกว่านิพพานโดยคุณความดีเป็นต้น^{๑๓๒}

ส่วนพระอนุรุทธาจารย์ ครั้นชี้แจงถึงจิต เจตสิก และรูป โดยการจำแนกด้วยคำมีประมาณเท่านี้แล้วเมื่อจะชี้แจงถึงพระนิพพาน จึงกล่าวว่า นิพพาน ปน เป็นต้น ธรรมอย่างหนึ่งที่ตรงกันข้ามจากสังขตธรรมและสมมติธรรม ซึ่งเป็นอารมณ์ของมรรคและผล ที่ตัดกิเลสได้เด็ดขาดและทำความสงบระงับกิเลสได้ ชื่อว่านิพพาน มีอยู่ เพราะชี้แจงถึงความที่พระนิพพานสำเร็จได้โดยแจ้งชัดและโดยความคาดคะเน คุณชาตอันเป็นอารมณ์ของมรรคและผล ท่านเรียกว่าพระนิพพาน เพราะออกไป คือเป็นไปล่วง ด้วยอำนาจล่วงเลยอารมณ์จากต้นหาชื่อว่าวานะ เพราะร้อยรัด คือรวบรัด ธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๓ ต่างด้วยชั้นเป็นต้น ด้วยอำนาจเป็นไปในเบื้องต่ำและเบื้องสูง ชื่อว่า อุปาทิ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ถูกอุปาทานทั้งหลายมีกามุปาทานเป็นต้นยึดถือมั่น ชื่อว่าอุปาทิสส เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า สภาวะที่เหลื่อจากกิเลสทั้งหลาย คือ อุปาทิ ชื่อว่าสอุปาทิสส เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นไปกับด้วยอุปาทิสสนั้น ชื่อว่าสอุปาทิสสนิพพานธาตุ เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า นิพพานธาตุ คือ สอุปาทิสสนั้น นิพพานชื่อว่าสุญญะ คือ ชื่อว่าสุญญะ เพราะว่างจากราคะ โทสะ และโมหะ โดยเป็นอารมณ์และโดยเป็นสัมปโยค อนึ่ง ชื่อว่าอนิมิตตะ เพราะเว้นจากนิมิตมีราคานิमितเป็นต้น ชื่อว่าอัปณิหิตะ เพราะเว้นจากกิเลสเป็นเครื่องตั้งมั่นมีราคะเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง นิพพานชื่อว่าสุญญะ เพราะว่างจากสังขารทั้งปวง ชื่อว่าอนิมิตตะ เพราะไม่มีนิमितแห่งสังขารทั้งปวง ชื่อว่าอัปณิหิตะ เพราะไม่มีกิเลสเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งสังขารทั้งปวง นิพพานชื่อว่าอัจจุตะ เพราะไม่มีการจุติ ชื่อว่าอัจจันตะ เพราะก้าวล่วงที่สุด คือ ที่สุดรอบ ชื่อว่าอสังขตะ เพราะไม่ถูกปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่ง ชื่อว่าอนุตตระ เพราะธรรมอื่นๆ ที่จะประเสริฐกว่าพระนิพพานนั้นไม่มีเลย^{๑๓๓} อันจะพึงกล่าวรวมกันกับธรรมพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงพระนามว่าวานมุตตะ เพราะเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว คือ ไปปราศแล้ว โดยประการทั้งปวง จากธรรมชาติเป็นเครื่องร้อยรัด คือ จากต้นหา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงพระนามว่ามเหสี เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า แสวงหา คือค้นหาธรรมที่มีคุณใหญ่ ได้แก่ ธรรมมีศีลชั้นเป็นต้น คำว่าอิตติ จิตต เป็นต้น เป็นคำกล่าวย่ำถึงอรรถแห่งพระอภิธรรมมีจิตเป็นต้น^{๑๓๔}

สรุปความว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการพระกัลยาณเถระได้รจนามาตามแนวของคัมภีร์อภิมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวดกล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต

^{๑๓๒} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑๓/๖๕.

^{๑๓๓} วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาอภิมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค, หน้า ๑๔๔.

^{๑๓๔} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, อภิมัตถสังคหวิภาควินิฎฎิกา ฉบับแปลเป็นไทย, หน้า ๓๐๗.

เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระ
อภิธรรมได้ง่าย

๔.๔ สรุปท้ายบท

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ความ
สอดคล้องกันระหว่างคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมปิฎกผู้กที่ ๑ เช่น คำว่า อสังขยัตว์ในพระ
อภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระอธิบายว่า คำว่า ในอสังขยัตว์ พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตต
ลังการได้อธิบายว่า คำว่า อสังขยัตว์ หมายถึง อสังขยัตว์มีบุคคลประเภทเดียว ได้แก่ อสังขยัตต์
พรหมโลก มีบุคคลประเภทเดียว คือ สุกตือเหตุกบุคคล ผู้กที่ ๒ เช่น คำว่า จุติจิตในพระอภิธรรม
ปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า จุติจิต หมายถึง จุติจิตที่มี ๕๑
ดวง ได้แก่ ๑)อกุศลจิต ๑๒ ดวง ๒)อเหตุกจิต ๘ คือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตริณจิต ๓ หสนจิต ๓)
กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง และผู้กที่ ๓ เช่น คำว่า มหากุศลจิตในพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณ
เถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า มหากุศลจิต มีคำถามว่า หลังจากมหากุศลจิตดวงที่
๓ มีอัปนาชวณะเท่าไร ตอบว่า มีอัปนาชวณะ ๑๒ ได้แก่ ๑) รูปาวจรกุศลชวณะกล่าวคือปัญจม
ณาน ๑ ชวณะ ๒) อรูปาวจรกุศลชวณะ ๔ ชวณะ ๓) โสตาปัตติมัคคชวณะ สกทาคามีมัคคชวณะ
อนาคามีมัคคชวณะ และอรหัตตมัคคชวณะมี ๔ ชวณะ ๔) โสตาปัตติผลชวณะ สกทาคามีผลชวณะ
อนาคามีผลชวณะกล่าวคือปัญจมณาน ๓ ชวณะ เป็นต้น โดยท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมปิฎก
มาอธิบายในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การอธิบายศัพท์และการใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น การอธิบายศัพท์
ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเช่น คำว่า จิต มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใด ย่อมคิด คือ ย่อมรู้แจ้งอารมณ์ เหตุ
นั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า จิต คำว่า เจตสิก มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดมีในจิต โดยมีความเป็นไปเนื่อง
กับจิตนั้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าเจตสิก คำว่า รูป มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดย่อมเปลี่ยนแปลง
คือ ย่อมถึงความเปลี่ยนแปลง ด้วยปัจจัยที่เป็นขาศึกมีความหนาวและความร้อนเป็นต้น เหตุนั้น ธรรม
ชาตินั้น ชื่อว่ารูป และคำว่า นิพพาน มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติที่ชื่อว่านิพพาน เพราะอรรถวิเคราะห์
ว่า ออกไปแล้วจากตัณหา ที่เรียกว่า วาณะ เพราะร้อยรัด คือเย็บไว้ ซึ่งภพน้อยภพใหญ่ โดยพระ
กัลยาณเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมปิฎกมาอธิบายให้
มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการเช่น คำว่า ฐาน เป็น ถาน
เช่น กามโลเก ทส ถานานิ ภวนติ. ตั ยถา. ปฐิสนธิถานัน ภวงคถานัน อวชชนถานัน ปญจวิญ
ญาณถานัน สมปฏิจฉนถานัน สนตริณถานัน โวภูฏัพพถานัน ชวนถานัน ตทาลมพณถานัน จุติถานัน.
เป็นต้น แปลว่า ในกามโลก ฐานมี ๑๐ ได้แก่ ปฐิสนธิฐาน ภวังคฐาน อวชชนฐาน ปญจวิญญานฐาน
สัมปฏิจฉนฐาน สันตริณฐาน โวภูฏัพพฐาน ชวนฐาน ตทาลัมพณฐาน จุติฐาน คำว่า ถาน นี้ มีใช้ใน

คัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า ต้นฉบับในคัมภีร์สุจิตตาลังการใช้คำว่า ถาน ไม่ใช่ ฐาน ผู้บรรณาธิการจึงได้ปรับวรรตตามตัวบาลีอักษรขอมเดิมจึงเป็น ถาน แต่ในเวลาแปลแล้วแปลเหมือนกัน คือ ที่ตั้ง แต่ไม่ค่อยพบในคัมภีร์อื่นๆ

การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยพระกัลยาณเถระได้รับจนาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวด เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่าย คัมภีร์นี้มีเนื้อหาครอบคลุมกว้างขวาง เป็นคู่มือในการเรียนรู้พระอภิธรรมแบบง่ายๆ โดยจำแนกจิตไปตามประเภทแห่งบุคคลในแต่ละภพภูมิ เป็นต้น ซึ่งท่านได้วางกรอบของในการรจนาคัมภีร์เพื่อแสดงความสำคัญของเนื้อหาในคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น ๑๗ หมวด กล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ ที่แสดงเนื้อหาโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะวิภาวินีฎีกาที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรมเช่น ในบุคคลเภทกล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท แบบง่ายๆ ในหมวดนี้จำแนกบุคคลกับจิต กล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท โดยจำแนกบุคคลออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ตามภูมิที่เกิด คือผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ในกามาวจรภูมิ เรียกว่า กามาวจรบุคคล ผู้ที่ยังอยู่ในรูปาวจรภูมิ เรียกว่า รูปาวจรบุคคล และผู้ที่ข้องอยู่ในอรุภูมิ เรียกว่า อรูปาวจรบุคคล ซึ่งบุคคลแต่ละประเภทแบ่งตามจำนวนของปฏิสนธิจิต รวมทั้งหมด ๓๑ ภูมิ เป็นที่เกิดของบุคคล ๒๑๔ จำพวก ส่วนอสังขยัตถพรหมก็เรียกว่า สุกตือเหตุบุคคล เพราะปฏิสนธิด้วยรูปอย่างเดียว ซึ่งรูปทั้งหลายนั้นเป็นธรรมที่ไม่มีสัมปยุตตเหตุเหมือนกัน และในนิพพานเภทกล่าวประเภทแห่งนิพพานแบบง่ายๆ คือ นิพพานมี ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีขันธบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือนอกจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต อนุปาติเสสนิพพาน เพราะยังมีขันธบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือนอกจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต นิพพานชื่อว่า อนุตตระ (ยอดเยี่ยม) เพราะไม่มีธรรมอื่นที่ยิ่งกว่าตน และเพราะไม่มีธรรมที่ยิ่งกว่า ที่เหมาะสมเพื่อกล่าวว่า ธรรมนี้ ยิ่งกว่านิพพานโดยคุณความดีเป็นต้นที่พระกัลยาณเถระได้รับจนาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวดกล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่าย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คือ (๑) เพื่อปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย (๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน (๓) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑.๑ การปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการฉบับหอสมุดแห่งชาติ จำนวน ๓ ผูก จากบาลีอักษรขอมมาเป็นบาลีอักษรไทย คือ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๑ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๒ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๓ และผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นบาลีอักษรไทยให้เป็นภาษาไทยทั้งหมด จำนวน ๓ ผูก คือ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๑ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๒ และแปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๓ เสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว

๕.๑.๒ วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน แบ่งออกเป็น วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการซึ่งเป็นคัมภีร์ว่าด้วยการประดับจิตให้ตั้งงาม เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมแต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ผูก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ววิชาโดยพระกัลยาณเถระ ผู้มีพรรษา ๒๐ วัตถุประสงค์ ทิศ

ตะวันออกเฉียงใต้ แห่งเมืองรัตนปุระ แห่งประเทศพม่า ฉะนั้น ต้นฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นภาษาบาลีอักษรพม่า

ส่วนฉบับคัมภีร์ที่ใช้ในการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ไบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ข. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาด ไม้ประกับทาสชาตเขียน รวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ /ก ขุททกนิกาย มีลายเส้นปรากฏชัดเจน และสามารถย่อขยายได้ จึงสะดวกในการปริวรรต มีจัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ ๑๗ หมวด ได้แก่ (๑) บุคคลเภท (๒) เวทนาเภท (๓) เหตุเภท (๔) กิจจถานเภท (๕) ทวารเภท (๖) อารัมมณเภท (๗) วัตถุเภท (๘) มันทามันทมัชฌิมายุกเภท (๙) ปัญจทวารวิถีเภท (๑๐) มโนทวารวิถีเภท (๑๑) ปกิณณกวิวินิจฉัยเภท (๑๒) ภูมิฐานเภท (๑๓) สุตต่าน อายุเภท (๑๔) กัปวินาสเภท (๑๕) โยนิเภท (๑๖) รูปกลาปเภท (๑๗) นิพพานเภท มีลักษณะการประพันธ์ ๒ อย่างคือ ๑) แบบร้อยแก้ว เป็นการดำเนินเรื่องตามธรรมดา ๒) แบบร้อยกรอง เรียกว่า คาถาบ้าง เรียกว่า ฉันท์ หรือ ฉันทลักษณะบ้าง ในคัมภีร์นี้ประกอบด้วย ๓ ฉันท์ คือ ๑) ปุญญาวัตร ๒) อุปชาติฉันท์ ๓) กุสุมวิจิตตาฉันท์

ส่วนสำนวนภาษาในคัมภีร์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ๑) วิธีการใช้นามศัพท์ คือ นามศัพท์ (นามนาม คุณนาม และสัพพนาม) มีเครื่องประกอบสำคัญ คือ เพศ คำนาม (ลิงค์) จำนวนคำนาม (วจนะ) และการผันคำ (วิภตติ) ในคัมภีร์สุจิตตาลังการมีวิธีแจกคำนามวิภตตินาม ๗ วิภตติมีปฐมวิภตติเป็นต้น เช่น มนุสเสกาทสาติ มนุสสโลเก เอกาทส ปุคคลา ฆานติ. ๒) วิธีการใช้กิริยาศัพท์ คือ กิริยาอาการบอกรู้สึกเคลื่อนไหว เช่น ยิน เติน นัง นอน กิน ติม ทำ พุด คิด ของประธาน เรียกว่า กิริยา ในประโยคบาลีประธานที่เคลื่อนไหวหลายครั้งจึงมีกิริยาหลายตัวในประโยคหนึ่ง การเคลื่อนไหวครั้งสุดท้ายใช้เป็นกิริยาคุมประโยคเช่น อิมาย วิธียา มยา ลพภมาเนน โสตาปตติมคเคน อปหินาโลกโทสมโหมมานดินอุทจจาหิริกาโนตตปสปงชาตา อฏฐกิลเสสาติ ปชานาตีติ อยเมว วิเสโสตี ๓) วิธีการใช้อัพยาศัพท์คำบาลีที่ไม่ต้องผันคำ ไม่แจกรูปด้วยวิภตตินาม ๗ วิภตติ เรียกว่า อัพยาศัพท์ คำที่ไม่ผันรูปด้วยวิภตตินาม มี ๓ ชนิด ได้แก่ เป็นอุปสรรคบ้าง เป็นนิบาตบ้าง และเป็นปัจจัยบ้าง เช่น จาตุมหาราชิกาเทเวทานิ ปน อายุปริจเฉโธ นตถิ. ในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ ท่านพระกัลยาณเถระ ได้ใช้สำนวนภาษาที่เป็นวิธีการใช้นามศัพท์ วิธีการใช้กิริยาศัพท์ และวิธีการใช้อัพยาศัพท์ตามหลักไวยากรณ์ทุกประการ

การจารลงไบลานของคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น ๑) การเตรียมไบลานจารหนังสือ ๒) การคัดเลือกลานมาใช้จารหนังสือ ๓) การอบไบลาน การจารหนังสือบนไบลานตามแบบโบราณนั้น ใช้เหล็กจารเขียน หรือเรียกกันเป็นสามัญว่า จาร ตัวหนังสือให้เป็นรอยลึกลงในเนื้อลานรูปอักษรที่เขียนด้วยวิธีจารเรียกว่า เส้นจาร คือ ๑) การจารไบลาน ๒) เครื่องมือประกอบการจารไบลาน ๓) อุปกรณ์ที่ใช้ในการจาร ๔) อักษรบอกอังกา หรืออักษรที่ใช้บอกหน้าของหนังสือไบลาน ใช้

พยัญชนะในภาษาบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ต ถ ท ธ น ป ผ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห ฬ อ ฮ) การลบไวยาณ ส่วนการเก็บรักษาคัมภีร์ไวยาณแต่ละเรื่อง จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากันเช่น คัมภีร์สุจิตตาลังการ ไวยาณเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ข. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาด ไม้ประทับทาชาดเขียน รวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ /ก ขุพุทธนิกาย ซึ่งหอสมุดแห่งชาติเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพราะเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมพระอภิธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาในรูปของบาลีอักษรขอมสมัยโบราณซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป

๕.๑.๓ วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ความสอดคล้องกันระหว่างคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมปิฎกผูกที่ ๑ เช่น คำว่า อสัณญัสถ์วโนพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระอธิบายว่า คำว่า ในอัสัณญัสถ์ว พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า อัสัณญัสถ์ว หมายถึง อัสัณญัสถ์วมีบุคคลประเภทเดียว ได้แก่ อัสัณญัสถ์วพรหมโลก มีบุคคลประเภทเดียว คือ สุกตือเหตุกบุคคล ผูกที่ ๒ เช่น คำว่า จุติจิตโนพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า จุติจิต หมายถึง จุติจิตที่มี ๕๑ ดวง ได้แก่ ๑)อกุศลจิต ๑๒ ดวง ๒)อเหตุกจิต ๘ คือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตிரณจิต ๓ หสนจิต ๓) กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง และผูกที่ ๓ เช่น คำว่า มหากุศลจิตโนพระอภิธรรมปิฎก พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการได้อธิบายว่า คำว่า มหากุศลจิต มีคำถามว่า หลังจากมหากุศลจิตดวงที่ ๓ มีอุปนาชชนะเท่าไร ตอบว่า มีอุปนาชชนะ ๑๒ ได้แก่ ๑)รูปาวจรกุศลชชนะกล่าวคือปัญจมฉาน ๑ ชชนะ ๒)อรูปาวจรกุศลชชนะ ๔ ชชนะ ๓)โสตาปัตตติมคคชชนะ สกทาคามิมคคชชนะ อนาคามิมคคชชนะ และอรหัตตมคคชชนะมี ๔ ชชนะ ๔)โสตาปัตตติผลชชนะ สกทาคามิผลชชนะ อนาคามิผลชชนะกล่าวคือปัญจมฉาน ๓ ชชนะ เป็นต้น โดยท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมปิฎกมาอธิบายในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การอธิบายศัพท์และการใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น การอธิบายศัพท์ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเช่น คำว่า จิต มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใด ย่อมคิด คือ ย่อมรู้แจ้งอารมณ์ เหตุ นั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า จิต คำว่า เจตสิก มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดมีในจิต โดยมีความเป็นไปเนื่องกับจิตนั้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าเจตสิก คำว่า รูป มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดย่อมเปลี่ยนแปลง คือ ย่อมถึงความเปลี่ยนแปลง ด้วยปัจจัยที่เป็นข้าศึกมีความหนาวและความร้อนเป็นต้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่ารูป และคำว่า นิพพาน มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติที่ชื่อว่านิพพาน เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ออกไปแล้วจากตัณหา ที่เรียกว่า วาณะ เพราะร้อยรัด คือเย็บไว้ ซึ่งภพน้อยภพใหญ่ โดยพระ

กัลยาณเถระชาวพม่าได้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมปิฎกมาอธิบายให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการเช่น คำว่า ฐาน เป็น ถาน เช่น กามโลเก ทส ถานานิ ภวนติ. ตํ ยถา. ปฏิสนธิฐานํ ภวํคณานํ อวชชนฐานํ ปญจวิญญานถานํ สมปฏิจจนนถานํ สนตริณถานํ โวภูฏัพพนถานํ ชวนถานํ ตทาลมพณถานํ จุตติถานํ. เป็นต้น แปลว่า ในกามโลก ฐานมี ๑๐ ได้แก่ ปฏิสนธิฐาน ภวํคณาน อวชชนฐาน ปัญจวิญญานฐาน สัมปฏิจจนฐาน สันตริณฐาน โวภูฏัพพนฐาน ชวนฐาน ตทาลมพณฐาน จุตติฐาน คำว่า ถาน นี้ มีใช้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า ต้นฉบับในคัมภีร์สุจิตตาลังการใช้คำว่า ถาน ไม่ใช่ ฐาน ผู้ปริวรรตจึงได้ปริวรรตตามตัวบาลีอักษรขอมเดิมจึงเป็น ถาน แต่ในเวลาแปลแล้วแปลเหมือนกัน คือ ที่ตั้ง แต่ไม่ค่อยพบในคัมภีร์อื่นๆ

การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยพระกัลยาณเถระได้รจนาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวด เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่าย คัมภีร์นี้มีเนื้อหาครอบคลุมกว้างขวาง เป็นคู่มือในการเรียนรู้พระอภิธรรมแบบง่ายๆ โดยจำแนกจิตไปตามประเภทแห่งบุคคลในแต่ละภพภูมิ เป็นต้น ซึ่งท่านได้วางกรอบของในการรจนาคัมภีร์เพื่อแสดงความสำคัญของเนื้อหาในคัมภีร์สุจิตตาลังการ มีโครงสร้างแบ่งออกเป็น ๑๗ หมวด กล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ ผู้วิจัยจะได้แสดงเนื้อหาโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรมเช่น ในบุคคลเภทกล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท แบบง่ายๆ ในหมวดนี้ จำแนกบุคคลกับจิต กล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท โดยจำแนกบุคคลออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ตามภูมิที่เกิด คือผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ในกามาวจรภูมิ เรียกว่า กามาวจรบุคคล ผู้ที่ยังอยู่ในรูปาวจรภูมิ เรียกว่า รูปาวจรบุคคล และผู้ที่ยังอยู่ในอรุภูมิ เรียกว่า อรูปาวจรบุคคล ซึ่งบุคคลแต่ละประเภทแบ่งตามจำนวนของปฏิสนธิจิต รวมทั้งหมด ๓๑ ภูมิ เป็นที่เกิดของบุคคล ๒๑๔ จำพวก ส่วนอสังขสัญญาสัตตพรหมก็เรียกว่า สุตโตเหตุบุคคล เพราะปฏิสนธิด้วยรูปอย่างเดียว ซึ่งรูปทั้งหลายนั้นเป็นธรรมที่ไม่มีสัมปยุตเหตุเหมือนกัน และในนิพพานเภทกล่าวประเภทแห่งนิพพานแบบง่ายๆ คือ นิพพานมี ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือลงจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต อนุอุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือลงจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต นิพพานชื่อว่า อนุตตระ (ยอดเยี่ยม) เพราะไม่มีธรรมอื่นที่ยิ่งกว่าตน และเพราะไม่มีธรรมที่ยิ่งกว่า ที่เหมาะสมเพื่อกล่าวว่า ธรรมนี้ ยิ่งกว่านิพพานโดยคุณความดีเป็นต้นที่พระกัลยาณเถระได้รจนาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวดกล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่าย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง คัมภีร์สุจิตตาลังการ: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์ ผู้วิจัยพบว่ายังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้า ดังนี้

๑. คัมภีร์มูลสิกขา-มูลสิกขาฎีกา: การแปล และการวิเคราะห์
๒. คัมภีร์อุปาสาชานาลังการ: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

วิญญาน, ๒๕๓๕.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน,

๒๕๓๕.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมการศาสนา. ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตตตะโม). ร้างกุ้ง: โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๕๙.

กรมการหอสมุดวชิรญาณ. บัญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

โสภณพิพรรณธนากร, ๒๔๖๔

ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๒.

_____. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๒.

_____. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๓.

_____. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๒.

_____. คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๖. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรง

พิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๓.

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินี

ฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ชรินทร์ จุลคประดิษฐ์. **การแต่งบาลี ๑-๒**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ประภาส สุระเสน. **อมตธรรมา อรรถกถาอนาคตวงศ์**. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๔.

ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **คู่มือการศึกษาหลักสูตรจุฬอภิธรรมิกะโท**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๐.

พระคันธสาราภิวังศ์. **วุดโตทัยมัญชรี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕.

_____ . **สุโพธาลังการมัญชรี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยรายวัน, ๒๕๔๖.

พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). **หลักการแต่งฉันทภาษามคร ป.ธ. ๘**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๘

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระปัญญาสามิเระ. **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖.

พระมหาเทียบ สิริญาโณ (มัลย์). **การใช้ภาษาบาลี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหานามะ. **มหาวงศ์ พงศาวดารลังกาทวีป เล่ม ๓ ฉบับหลวงในหอสมุดวชิรญาณ**. แปลโดย พระปริยัติธรรมดา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๖๓.

พระมหาอดิศร ธีรสีโล. **ประวัติคัมภีร์บาลี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๓๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ส.บุญ อารักษ์. **พจนานุกรมพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ นาม และ อพยยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____ . **บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ อาขยาตและ กิตก์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

- สมเด็จพระวันรัตน์ (แก้ว). **สังคีตยวงค์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑.
- สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว). **ปฐมสมโพธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- สมิทธิพล เนตรนิมิต, ผศ.ดร. **บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอมีเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๖.
- สุเทพ พรหมเลิศ. **อักษรจารึกพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- แสง มนวิฑูร. **พระคัมภีร์ที่ปวงค์**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระครูธรรมโฆษาษ ผดุงกิจ. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖.
- วรรณลลิตี ไหวทยะเสวี. **คู่มือการศึกษาอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีวิมุตตสังคหวิภาค**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิแนบมหานีรานนท์, ๒๕๕๖.
- วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. **สาระนั้นารู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. **อักษรในประเทศไทย เล่ม ๕**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๙.

(๒) รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์:

- พระมหาปุรณะ ชาตเมโธ (โพธิ์นอก). **“คัมภีร์วิสุทธิมคคคณฐี: การชำระและการศึกษาวิเคราะห์”**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระมหาภักฐวชิรร์ เขมทสสี (สุขเสน). **“ธัมมบทมหาฎีกา: การแปลและการวิเคราะห์”**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- พระมหาภักฐธรรณ อัสุมาลี (พินนาวา). **“มัลลยวัตถุทีปนี: การตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์”**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระมหาสมลักษณ์ คนธसारโ (สาราภิวังศ์). “**คัมภีร์สมันตภัททิกา อรรถกถาอนาคตวงศ์: การแปล และศึกษาวิเคราะห์**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาอุตร สุทธิญาโณ (เกตุดอง). “**ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัณฑ์ชาตวรรณีอรรถกถา**”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ภาคผนวก

ผนวก ก

บทความวิจัย

คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และวิเคราะห์

SUCITTĀLĀNKĀRA: TRANSLITERATION TRANSLATION AND ANALYSIS

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง Asst. Prof. Dr.Viroj Koomkrong^๑

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว แต่งโดยพระกัลยาณเถระชาวพม่า ฉบับหอสมุดแห่งชาติโบราณเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผู้ก มีจัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ ๑๗ หมวด ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป ส่วนการวิเคราะห์การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการบาลีอักษรขอมซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในพุทธศักราชได้ ๒๑๗๒ ที่ประเทศพม่ามีเนื้อหาสาระสัมพันธ์สอดคล้องกันไปในทิศทางเดียวกันกับพระไตรปิฎกที่พระกัลยาณเถระพยายามรักษาพระอภิธรรมแบบดั้งเดิมเอาไว้โดยหยิบเอาคำว่า จิต เจตสิก รูป และ นิพพานในพระอภิธรรมปิฎกมาวิเคราะห์โดยไม่เปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระดั้งเดิมของธรรมะเป็นการดำรงไว้ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อีกด้วย ฉะนั้น คัมภีร์สุจิตตาลังการที่พระกัลยาณเถระได้รจนาตามแนวคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก และคัมภีร์อภิมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่จำแนกจัดเป็นต้นโดยประเภทต่างๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่ายและเร็วขึ้น

คำสำคัญ: คัมภีร์สุจิตตาลังการ, การปริวรรต, การแปล, การวิเคราะห์

---

^๑ สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม Pali Buddhism, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Palisuksa Buddhagosa Nakornphathom Campus, Thailand.

Abstract

This research article aims at presenting Sucittāṅkāra scripture dealing with explanation of Abhidhamma in brief comparing with short learning course composed by Ven. Kalayanathera of Myanmar. The registered number of Sucittāṅkāra scripture with palm leaf at National Library is 3687/ขฝ1-3 ต. 18 ข. 2 containing 3 ties. Its contents were classified into 17 parts well preserved for benefits for next generation. For analysis Abhidhamma study, the Sucittāṅkāra scripture with Pali-khmere version was composed on 2172 B.E. in Burma containing the features consistent with contents found in Tipitaka in which Ven.Kalayanathera intentionally tried to preserve its original style. He selected the words such as Cit, Cetasika, Rūpa and Nibbāna etc. from Abhidhammapitaka to be analyzed without changing its original essence of Buddha's teaching. By this reason, the Sucittāṅkāra scripture composed by Ven. Kalayanathera basing on Abhidhammapitaka and Abhidhammatthasangaha scripture contains the contents which analyze nature of consciousness etc. into various and uncomplicated types in order to be easy for Buddhists to study the Abhidhammapitaka clearly.

Keywords: Sucittāṅkāra, Transliterate, Translation, Analysis

บทนำ

พระอภิธรรมปิฎก เป็นปิฎกฉบับหนึ่งในปิฎกทั้งสาม ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี อภิธรรม แปลว่า ธรรมอันยิ่ง ปิฎกฉบับอภิธรรมนั้นเรียก พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งว่าด้วยประมวลหลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วนๆ ไม่มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และบุคคลเลย^๒ แบ่งเป็น ๗ คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า ส วิ ธา ปุ ก ย ป) คือ (๑) สังคณี หรือ ธรรมสังคณี (๒) วิภังค์ (๓) ธาตุกถา (๔) ปุคคลบัญญัติ (๕) กถาวัตถุ (๖) ยมก (๗) ปฎิฐาน^๓ พระอภิธรรมเป็นธรรมที่มีความหมายกว้างขวางลึกซึ้งยิ่งนัก อยากรู้อย่างยิ่งสำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไปจะทำความเข้าใจได้ และผู้ที่จะตรัสสอนพระอภิธรรมได้เป็นองค์แรก คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระสัพพัญญุตญาณ

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕๔-๑๒๕๕.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐๑.

พระองค์เดียวเท่านั้น เช่น ธรรมสังคณีปกรณ์ อันเป็นตำราพระอภิธรรมเริ่มแรกไม่มีใครสามารถจะแสดงให้ปรากฏได้ แม้จะได้ศึกษาหาความรู้ในเรื่องนี้อย่างกว้างขวางแล้ว ก็ยากที่จะทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งได้ แต่ละครณะมีความยากยิ่ง และในปกรณ์สุดท้าย คือปฏฐาน มีความหมายลึกซึ้งเป็นที่สุด ยิ่งกว่าปกรณ์อื่นๆ ในเบื้องต้นทั้ง ๖ ปกรณ์ ฉะนั้น ถ้าไม่ใช่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนธรรมนี้แล้ว ไม่มีผู้ใดจะตรัสแสดงออกมาได้เป็นคนแรก แม้แต่จะศึกษาจดจำเอาไปแสดงแก่บุคคลอื่นก็ยากยิ่ง^๕

เพราะความยากในพระอภิธรรม จึงทำให้เกิดมีคัมภีร์ประมวลความรู้เนื้อความอภิธรรมจากพระไตรปิฎก มาเป็นหมวดหมู่เพื่อให้เข้าใจง่าย เหมาะแก่การเข้าใจ และเข้าถึงในเนื้อหาอภิธรรมเหล่านั้น ที่นอกเหนือจากอรรถกถา-ฎีกา ของอภิธรรมปิฎกแล้วยังมีอีกหลายคัมภีร์ เช่น พระอนุรุธาจารย์ ได้รจนานามปกรณ์ชื่อว่า คัมภีร์พระอภิธัมมัตถสังคหะ ท่านพระพุทฺธทัตตเถระได้รจนาคัมภีร์อภิธัมมาวตาระ ซึ่งเป็นคัมภีร์รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมปิฎกไว้โดยย่อ และคัดข้อธรรมจากพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์มาร้อยกรองไว้ เป็นหมวดหมู่เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา และอีกหลายคัมภีร์ที่ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวถึง แต่มีคัมภีร์อีกคัมภีร์หนึ่งที่น่าสนใจคือ คัมภีร์สุจิตตาลังการ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมแต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ผูก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว ว่าด้วยปกิณณกรรมที่เป็นพระอภิธรรมซึ่งทำให้ผู้ประพศิตตามงดงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^๕ แบ่งเป็นหมวดๆ ได้ ๑๗ หมวด ได้แก่ ๑.บุคคลเภท ๒. เวทนาเภท ๓. เหตุเภท ๔. กิจจถานเภท ๕. ทวารเภท ๖. อารัมมณเภท ๗. วัตถุเภท ๘. มันทามันทมัชฌิมายุกเภท ๙. ปัญจทวารวิถีเภท ๑๐. มโนทวารวิถีเภท ๑๑. ปกิณณกวินิจจยเภท ๑๒. ภูมิฐานเภท ๑๓. สัตตานิยังอายุเภท ๑๔. กัปปวินาสเภท ๑๕. โยนิเภท ๑๖. รูปกลาปเภท ๑๗. นิพพานเภท^๖

ในตอนท้ายของคัมภีร์ท่านแสดงไว้ว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการนี้สำเร็จแล้วเมื่อ ณ วันพุธขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เวลาเช้า จุลศักราชได้ ๗๘ และมีบาลีต่อท้ายพอสรุปได้ว่า ท่านพระกัลยาณเถระ ผู้มีพรรษา ๒๐ วัดสาตุสาตุล ทิศตะวันออกเฉียงใต้ แห่งเมืองรัตนपुरะ แห่งประเทศพม่า รจนารขึ้น ในพุทธศักราชได้ ๒๑๗๒ ส่วนในหนังสือปิฎกัตตอตะไม ซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติวรรณคดีบาลีของ

^๕ ส.บุญ อารักษ์, พจนานุกรมพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า คำนำ.

^๕ กรรมการหอสมุดวชิรญาณ, บัญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรณากร, ๒๔๖๔), หน้า ๒๘.

^๖ สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๖๕.

พม่าได้กล่าวถึงคัมภีร์สุจิตตาลังการว่า เป็นคัมภีร์ประมวลความรู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม ระบุชื่อผู้แต่งว่า พระกัลยาณเถระ^๗ ฉะนั้น ต้นฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นภาษาบาลีอักษรพม่า

ประเทศไทยได้ชื่อว่า เป็นเมืองพระพุทธศาสนามีคัมภีร์ที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งพระบูรพาจารย์ได้จารไว้คัมภีร์ใบลานบาลีอักษรขอม แต่ในปัจจุบันนี้คัมภีร์ใบลานบาลีอักษรขอมดังกล่าวมีเหลืออยู่น้อย ทั้งไม่สะดวกที่พระนิสิต นักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไปที่สนใจพระพุทธศาสนาจะนำมาประกอบการศึกษาพระไตรปิฎกได้อย่างเพียงพอ เพราะคัมภีร์เหล่านี้อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม และไม่สะดวกต่อการนำมาแปลเป็นภาษาไทยอีกด้วย ฉะนั้น คัมภีร์สุจิตตาลังการที่ใช้ในการวิจัยนี้ เป็นภาษาบาลีอักษรขอม เป็นการบันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระอภิธรรม ถ้ามีการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย จะเป็นประโยชน์แก่กุลเกการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ผู้มีพื้นฐานความรู้ด้านภาษาบาลีและภาษาไทยเป็นอย่างดี สำหรับต้นฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการที่ผู้วิจัยนำมาปริวรรต และแปล มาจากใบลานบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลีเส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาด ไม่ประทับทาสชาดเขียนรวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗/ก ขุททกนิกาย^๘

คัมภีร์สุจิตตาลังการ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับพระอภิธรรมให้มีความชัดเจน และเข้าใจง่ายทั้งด้านเนื้อหา ภาษา และมีคุณค่าต่อการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอมอยู่ ยังไม่มีผู้ใดได้ปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทย และวิเคราะห์ในเชิงงานวิจัยให้ทราบถึงเนื้อหา ภาษาและการเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์ ตลอดทั้งมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

๒. เพื่อศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

^๗ กรมการศาสนา, *ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตาตะไม)*, (ร่างกึ่ง : โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๕๙), หน้า ๑๒๒.

^๘ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (ฉบับล่องชาด) สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎก และรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๖.

๓. เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาคัมภีร์สุจิตตาลังการ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

๑. ศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นภาษาบาลีอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติ
๒. ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการ ในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน
๓. ศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการที่จารจารึกด้วยบาลีอักษรขอมปริวรรตให้เป็นบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย
๔. วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และการเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ
๕. สรุปและนำเสนอ

สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยภายใต้กรอบวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการวิจัยมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้พบผลการวิจัยดังนี้

๑. ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการบาลีอักษรขอมแบ่งออกเป็น การปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย จำนวน ๓ ผูกคือ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยผูกที่ ๑ ผูกที่ ๒ และผูกที่ ๓ และผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย จำนวน ๓ ผูกคือ แปลคัมภีร์สุจิตตาลังการจากเป็นบาลีไทยเป็นภาษาไทยผูกที่ ๑ ผูกที่ ๒ และผูกที่ ๓ รวมทั้งหมดประมาณ ๑๗ หมวด ที่ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตและแปลเสร็จเรียบร้อยแล้ว

๒. คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน

วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน แบ่งออกเป็น วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยหลักธรรมต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้ประพุดังดงามเสมอด้วยเครื่องประดับ^๙ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมแต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ผูก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว^{๑๐} รจนาโดยพระกัลยาณเถระ ผู้มีพรรษา ๒๐ วัดสาตุสาตุล ทิศตะวันออกเฉียงใต้ แห่งเมืองรัตนปุระ แห่งประเทศพม่า ในพุทธศักราชได้^{๑๑}

ส่วนชื่อฉบับคัมภีร์ที่ใช้ในการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการ คือ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับลอกขาด ไม่ประกบกับทาสีเขียน รวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ / ก ขุททกนิกาย สาเหตุที่ใช้ฉบับหอสมุดแห่งชาติที่ขออนุญาตถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม ลายเส้นปรากฏชัดเจน และสามารถย่อขยายได้ จึงสะดวกในการปริวรรต มีจัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ ๑๗ หมวด ได้แก่ ๑. บุคคลเภท ๒. เวทนาเภท ๓. เหตุเภท ๔. กิจจถานเภท ๕. ทวารเภท ๖. อารัมมณเภท ๗. วัตถุเภท ๘. มันทามันท์ขมิมายุกเภท ๙. ปัญจทวารวิถีเภท ๑๐. มโนทวารวิถีเภท ๑๑. ปกิณณก วิวินิจฉัยเภท ๑๒. ภูมิฐานเภท ๑๓. สัตตอานังอายุเภท ๑๔. กัปปวินาสเภท ๑๕. โยนิเภท ๑๖. รูปกลาปเภท ๑๗. นิพพานเภท มีลักษณะการประพันธ์ ๒ อย่างคือ ๑. แบบร้อยแก้วเป็นการดำเนินเรื่องตามธรรมดา ๒. แบบร้อยกรอง^{๑๒} เรียกว่าคาถาบ้าง เรียกว่า ฉันท์ หรือ ฉันทลักษณ์บ้าง ประกอบด้วย ๓ ฉันท์ คือ ๑. ปฐยาวัตร ๒. อุปชาติฉันท์ ๓. กุสุมวิจิตตาฉันท์^{๑๓}

มีสำนวนภาษาแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ๑. วิธีการใช้นามศัพท์ คือ นามศัพท์ (นามนาม คุณนาม และศัพท์นาม) มีเครื่องประกอบสำคัญ คือ เพศ คำนาม (ลิงค์) จำนวนคำนาม (วจนะ) และ

^๙ พระมหาอดิศร ธีรสีโล, **ประวัติคัมภีร์บาลี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๒.

^{๑๐} กรรมการหอสมุดวชิรญาณ, **บาลีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๔), หน้า ๒๘.

^{๑๑} กรรมการศาสนา, **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตาตะไม)**, (ร่างกุ้ง : โรงพิมพ์หงสาวดี, ๑๙๕๙), หน้า ๑๒๒.

^{๑๒} พระคันธสาราภิวังศ์ (แปลและอธิบาย), **สุโธธาลังการมัญชรี**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

^{๑๓} **สุจิตตาลังการ**. (บาลีขอม) ๕/๓๓.

การผันคำ (วิภัตติ) มีวิธีแจกคำนามวิภัตตินาม ๗ วิภัตติมี ปฐมวิภัตติเป็นต้น^{๑๔} เช่น มนุสเสกาทสาติ มนุสสโลเก เอกาทส ปุคคลา ภวนติ.^{๑๕} แปลว่า บทว่า มนุสเสกาทส ได้แก่ บุคคล ๑๑ จำพวก ย่อมมี ในโลกนี้ ๒. วิธีการใช้กิริยาศัพท์ คือ กิริยาอาการบอกให้รู้ความเคลื่อนไหว เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ต้ม ทำ พูด คิด ของประธาน เรียกว่า กิริยา ในประโยคบาลีประธานที่เคลื่อนไหวหลายครั้ง จึงมีกิริยาหลายตัวในประโยคหนึ่ง การเคลื่อนไหวครั้งสุดท้ายใช้เป็นกิริยาคุมประโยค กิริยาคุมพากย์ ที่มาจากกิริยาอาชยาดเป็นต้น^{๑๖} เช่น อิมาย วิเลีย มยา ลพภมาเนน โสตาปตติมคเคน อปหินา โลโกทสโมหมานถินอุทจจาหริกาโนตตปสงขตา อฏจกิลเสชาติ ปชานาตีติ อยเมว วิเสโสติ แปลว่า ย่อมรู้ว่า กิเลส ๘ อย่าง กล่าวคือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตปปะ ทีละ ไม่ได้ด้วยโสตปตติมรรคที่เราได้ด้วยวิธีนี้ ดังนี้ นี้เป็นความพิเศษ ๓. วิธีการใช้อพยยศัพท์คำบาลีที่ไม่ต้องผันคำ ไม่แจกรูปด้วยวิภัตตินาม ๗ วิภัตติ เรียกว่า อพยยศัพท์ คำที่ไม่ผันรูปด้วยวิภัตตินาม มี ๓ ชนิด ได้แก่ เป็นอุปสรรคบ้าง เป็นนินบาตบ้าง และ เป็นปัจจัยบ้าง^{๑๗} เช่น จาตุมหา ราชิกาทีเท วานํ ปน อายุปริจเฉโท นตถิ. แปลว่า ส่วน เทวดามีจาตุมาราชิกาเทวดาเป็นต้น ก็ไม่มีกำหนด อายุ ในคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ ท่านพระกัลยาณเถระ ได้ใช้สำนวนภาษาที่เป็นวิธีการใช้นามศัพท์ วิธีการใช้กิริยาศัพท์ และวิธีการใช้อพยยศัพท์ตามหลักไวยากรณ์

การจารลงใบลานของคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น ๑. การเตรียมใบลานจารหนังสือ ใบลานที่นำมาใช้จารหนังสือมีการจัดเตรียมหลายขั้นตอน ลาน ๒. การคัดเลือกลานมาใช้จารหนังสือ ๓. การอบใบลาน การจารหนังสือบนใบลานตามแบบโบราณนั้น ใช้เหล็กจารเขียน หรือเรียกกันเป็นสามัญว่า จาร ตัวหนังสือให้เป็นรอยลึกลงในเนื้อลาน รูปอักษรที่เขียนด้วยวิธีจารเรียกว่า เส้นจาร คือ ๑. การจารใบลาน ๒. เครื่องมือประกอบการจารใบลาน ๓. อุปกรณ์ที่ใช้ในการจาร ๔. อักษรบอก อังกา^{๑๘} หรืออักษรที่ใช้บอกหน้าของหนังสือใบลาน ใช้พยัญชนะในภาษาบาลี ซึ่งมีอยู่ ๓๓ ตัว คือ ก

^{๑๔} ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, บาลีศึกษาในอรรถกถารวมบท, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอมีเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๓-๑๙๔.

^{๑๕} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๒.

^{๑๖} พันตรีชินทร์ จุลประดิษฐ์, การแต่งบาลี ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^{๑๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ นามและอพยยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๒.

^{๑๘} อังกา หมายถึง ตัวอักษรที่จารไว้หัวลานสำหรับบอกจำนวนใบลานที่จารแล้ว ๑๒ ตัวเป็น ๑ อังกา และ ๒ อังกาเป็น ๑ ผูก; ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๙๐.

ข ค ห ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฐ ท ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ พ ภ ม ย ร ล ว ส ห ฬ อ ฮ. การลบไบลาน^{๑๙} ในบางท้องถิ่น เช่น ภาคอีสาน ใช้น้ำมันแมงเม่า (นำแมงเม่ามาคั่วให้ได้น้ำมัน) ผสมกับเขม่าไฟ (ได้มาจากกาบมะพร้าวเผาไฟเป็นถ่าน แล้วบดละเอียด) ใช้ลบไบลานได้เช่นเดียวกัน ส่วนการเก็บรักษา คัมภีร์ไบลานแต่ละเรื่อง จะมีความสั้นยาวของเนื้อเรื่องไม่เท่ากันเช่น คัมภีร์สุจิตตาลังการ ไบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ช. ๒ มี ๓ ผูก อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับลอกขาด ไม่ประทับทาสชาตเขียน รวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ /ก ขุททกนิกาย ซึ่งหอสมุดแห่งชาติเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพราะเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมพระอภิธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาในรูปของบาลีอักษรขอมสมัยโบราณซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป

๓. วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น วิเคราะห์ความสอดคล้องกันระหว่างคัมภีร์สุจิตตาลังการกับพระอภิธรรมปิฎกผูกที่ ๑ เช่น คำว่า กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง^{๒๐} ในพระอภิธรรม พระกัลยาณเถระผู้แต่งคัมภีร์สุจิตตาลังการอธิบายว่า คำว่า กามาวจรกุศลจิต ๘ ดวง หมายถึง กามาวจรกุศลจิต ๘ ญาณวิปยุตกามาวจรวิปากจิต ๔ ในทุเหตุบุคคล มีจิตเกิด ๔๑ ดวง ในตีเหตุบุคคล สำหรับอฆานลาภีบุคคล มีจิต ๔๕ ดวง ได้แก่ จิต ๔๕ ดวง โดยนับญาณสัมปยุตวิปากจิตเพิ่มอีก ๔ ดวง ในจิต ๔๑ ดวง ในเบื้องต้น สำหรับอฆานลาภีบุคคล มีจิต ๕๔ ดวง ได้แก่ จิต ๕๔ ดวง โดยนับมหัคคตกุศลจิต ๙ ดวงเพิ่มเข้า ในจิต ๔๕ ดวง ในเบื้องต้น^{๒๑} ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกกับคัมภีร์สุจิตตาลังการบาลีอักษรขอมซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในพุทธศักราชได้ ๒๑๗๒ ที่ประเทศพม่ามีเนื้อหาสาระสัมพันธ์สอดคล้องกันในทิศทางเดียวกันกับพระไตรปิฎกซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่า พระเถระในฝ่ายเถรวาทตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้พยายามแต่งคัมภีร์เพื่อรักษาธรรมวินัยแบบดั้งเดิมเอาไว้ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ผูกที่ ๒ เช่น คำว่า จุติจิต^{๒๒} ในพระอภิธรรม พระกัลยาณเถระผู้แต่งอธิบายว่า คำว่า จุติจิต หมายถึง จุติจิตที่มี ๕๑ ดวง ได้แก่ ๑)อกุศลจิต ๑๒ ดวง ๒)อเหตุกจิต ๘ คือ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตโรณจิต ๓ หสนจิต

^{๑๙} ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง, “คัมภีร์สุตตสังคหะ: การบปฏิวรรต การแปล และการวิเคราะห์”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙): ๒๑๘-๒๓๐.

^{๒๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓๔/๒๙๔.

^{๒๑} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓.

^{๒๒} อภ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๙๐/๔๐๔.

๓) กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง^{๒๓} และผู้ที่ ๓ เช่น คำว่า มหากุศลจิต^{๒๔} ในพระอภิธรรม พระกัลยาณเถระผู้แต่งอธิบายว่า คำว่า มหากุศลจิต มีคำถามว่า หลังจากมหากุศลจิตดวงที่ ๓ มีอุปปนาชวณะเท่าไร ตอบว่า มีอุปปนาชวณะ ๑๒ ได้แก่ ๑) รูปาวจรกุศลชวณะกล่าวคือ ปัญจกมณ ๑ ชวณะ ๒) อรูปาวจรกุศลชวณะ ๔ ชวณะ ๓) โสตาปัตติมคคชวณะ สกทาคามีมคคชวณะ อนาคามีมคคชวณะ และอรหัตตมคคชวณะมี ๔ ชวณะ ๔) โสตาปัตติผลชวณะ สกทาคามีผลชวณะ อนาคามีผลชวณะกล่าวคือปัญจกมณ ๓ ชวณะ^{๒๕} เป็นต้น ในผู้ที่ ๒ และผู้ที่ ๓ ก็เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า พระเถระในฝ่ายเถรวาทตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบันได้พยายามรักษาธรรมวินัยแบบดั้งเดิมเอาไว้ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา โดยท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมมาอธิบายและขยายความในคัมภีร์สุจิตตาลังการให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

วิเคราะห์การอธิบายศัพท์และการใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการ แบ่งออกเป็น การวิเคราะห์การอธิบายศัพท์เช่น คำว่า จิต^{๒๖} มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใด ย่อมคิด อธิบายความว่า ย่อมรู้แจ้งอารมณ์ เพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า จิต คำว่า เจตสิก^{๒๗} มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดมีในจิต โดยมีความเป็นไปเนื่องกับจิตนั้น เหตุนี้ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าเจตสิก คำว่า รูป มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดย่อมเปลี่ยนแปลง คือ ย่อมถึงความเปลี่ยนแปลง ด้วยปัจจัยที่เป็นข่าศึกมีความหนาวและความร้อนเป็นต้น หรืออันปัจจัยที่เป็นข่าศึกมีความหนาวและความร้อนเป็นต้นให้ถึงความเปลี่ยนแปลง เหตุนี้ ธรรมชาตินั้น ชื่อว่ารูป และคำว่า นิพพาน^{๒๘} มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติที่ชื่อว่านิพพาน เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า ออกไปแล้วจากตัณหา ที่เรียกว่า วาณะ เพราะร้อยรัด คือเย็บไว้ ซึ่งภพน้อยภพใหญ่ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระกัลยาณเถระพยายามรักษาพระอภิธรรมแบบดั้งเดิมเอาไว้โดยหยิบเอาคำว่า จิต เจตสิก รูป และ นิพพานในพระอภิธรรมปิฎกมาวิเคราะห์โดยไม่เปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระดั้งเดิมของธรรมะ เป็นการดำรงไว้ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้อีกด้วย และท่านได้นำคำสำคัญในพระอภิธรรมมาอธิบายและขยายความให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น และวิเคราะห์การใช้ถ้อยคำในคัมภีร์สุจิตตาลังการเช่น คำว่า ฐาน เป็น ถาน เช่น กามโลเก ทส ถานานิ ภวนติ. ตั ยถา. ปฏิสนธิฐานิ ภวณฺถณานิ อวชชนถานิ ปญจวิญญานถานิ สมปฏิจณฺณถานิ สนฺติรณถานิ โวฏฺฐพฺพนถานิ ชวนถานิ ตทาลมพฺพนถานิ จุติถานิ. เป็นต้น^{๒๙} แปลว่า ในกามโลก ฐานมี ๑๐ ได้แก่ ปฏิสนธิฐาน ภวัง

^{๒๓} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๑๓.

^{๒๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๙๔/๒๗๔.

^{๒๕} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๓.

^{๒๖} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑.

^{๒๗} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๒/๑.

^{๒๘} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๓/๖๒.

^{๒๙} สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๓๐.

คฐาน อาวัชชนฐาน ปัญจวิญญานฐาน สัมปฏิจจณฐาน สันตிரณฐาน โวภูตัพพนฐาน ชวนฐาน ตทาลัมพนฐาน จุตติฐาน คำว่า ถาน นี้ มีใช้ในคัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยเข้าใจว่า ต้นฉบับในคัมภีร์สุจิตตาลังการใช้คำว่า ถาน ไม่ใช่ฐาน ผู้บรรณาธิการจึงได้ปรับวรรตตามตัวบาลีอักษรขอม เดิมจึงเป็น ถาน แต่ในเวลาแปลแล้วแปลเหมือนกัน คือ ที่ตั้ง แต่ไม่ค่อยพบในคัมภีร์อื่นๆ

วิเคราะห์การเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตาลังการ โดยพระกัลยาณเถระได้ รจนาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗ หมวด คัมภีร์นี้มีเนื้อหาครอบคลุมกว้างขวาง เป็นคู่มือในการเรียนรู้พระอภิธรรมแบบง่ายๆ โดย จำแนกจิตไปตามประเภทแห่งบุคคลในแต่ละภพภูมิ เป็นต้น ซึ่งท่านได้วางกรอบของในการรจนา กล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน^{๓๐} ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ ผู้วิจัยจะ ได้แสดงเนื้อหาโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะที่ใช้ในการเรียนการสอนพระอภิธรรม เช่น ในบุคคลเภทกล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท แบบง่ายๆ ในหมวดนี้จำแนกบุคคลกับจิต กล่าวถึง บุคคล ๒๑๔ ประเภท โดยจำแนกบุคคลออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ตามภูมิที่เกิด คือผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ใน กามาวจรภูมิ เรียกว่า กามาวจรบุคคล ผู้ที่ยังอยู่ในรูปาวจรภูมิ เรียกว่า รูปาวจรบุคคล และผู้ที่ข้องอยู่ ในอรุณภูมิ เรียกว่า อรูปาวจรบุคคล ซึ่งบุคคลแต่ละประเภทแบ่งตามจำนวนของปฏิสนธิจิต รวม ทั้งหมด ๓๑ ภูมิ เป็นที่เกิดของบุคคล ๒๑๔ จำพวก^{๓๑} ส่วนอสังขยัตตพรหมก็เรียกว่า สุกตือเหตุก บุคคล เพราะปฏิสนธิด้วยรูปอย่างเดียว ซึ่งรูปทั้งหลายนั้นเป็นธรรมที่ไม่มีสัมปยุตตเหตุเหมือนกัน^{๓๒} ในปกรณ์ปรมัตถวินิจฉันว่า วิบากจิตที่เป็นญาณสัมปยุตทั้งหลาย ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะปฏิสนธิจิต ดวงเดิม ยังมีความเกี่ยวข้องอยู่^{๓๓} และในนิพพานเภทกล่าวประเภทแห่งนิพพานแบบง่ายๆ คือ นิพพานมี ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือลงจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต อนุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือลง จากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต^{๓๔} นิพพานชื่อว่า อนุตตระ (ยอดเยี่ยม) เพราะไม่มี ธรรมอื่นที่ยิ่งกว่าตน และเพราะไม่มีธรรมที่ยิ่งกว่า ที่เหมาะสมเพื่อกล่าวว่า ธรรมนี้ ยิ่งกว่านิพพานโดย คุณความดี เป็นต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า คัมภีร์สุจิตตาลังการมีประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

^{๓๐} วรรณสิทธิ ไททยะเสวี, **คู่มือการศึกษาอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหาณีรานนท์, ๒๕๕๖), หน้า ๕.

^{๓๑} **สุจิตตาลังการ**. (บาลีขอม) ๑/๑.

^{๓๒} ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๓๓} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินิ ฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๒.

^{๓๔} วรรณสิทธิ ไททยะเสวี, **คู่มือการศึกษาอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค**, หน้า ๑๔๔.

ด้านพระอภิธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไปที่ไม่มีพื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องปรมัตถธรรม ๔ คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ในพระอภิธรรมปิฎก และเป็นเรื่องยากที่คนทั่วไปจะศึกษาให้เข้าใจเนื้อหาสาระได้ ฉะนั้น คัมภีร์สุจิตตาลังการที่พระกัลยาณเถระได้รจนาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่จำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เพื่อให้กุลบุตรและพุทธศาสนิกชนทั่วไปสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่ายและเร็วขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์ ผู้วิจัยพบว่ายังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ ดังนี้

๑. คัมภีร์มูลสิกขา-มูลสิกขาฎีกา : การแปล และการวิเคราะห์
๒. คัมภีร์อุปาสกานาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์

เอกสารอ้างอิง

กรรมการหอสมุดวชิรญาณ. **บาญชีคัมภีร์พระบาลี แล ภาษาสันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรณธนากร. ๒๔๖๔.

กรมการศาสนา. **ประวัติคัมภีร์พระไตรปิฎก (ปิฎกัตเตตตะไม)**. ร้างกุ้ง : โรงพิมพ์หงสาวดี. ๑๙๕๙.
ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริจเฉทที่ ๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๔๒.

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (ฉบับบาลีขอม). **คัมภีร์สุจิตตาลังการ**. สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ ในคราวทำสังคายนาพระไตรปิฎกและรวบรวมคัมภีร์ทางพระศาสนา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๖.

ชรินทร์ จุลประดิษฐ์. **การแต่งบาลี ๑-๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๘.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง. ๒๕๔๘.

พระคันธสารากวีวงศ์ (แปลและอธิบาย). **สุโพธาลังการมัญชรี**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันการพิมพ์. ๒๕๔๖.

พระมหาอดิศร ธีรสีโล. **ประวัติคัมภีร์บาลี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
๒๕๔๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริ
วัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด. ๒๕๕๖.

วรรณสิทธิ์ ไวทยะเสวี. **คู่มือการศึกษาอภิธรรมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๕ วิถีวิมุตตสังคหวิภาค**. พิมพ์
ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมทานิรานนท์. ๒๕๕๖.

วิโรจน์ คุ้มครอง. “คัมภีร์สุดตสังคหะ : การบปวิวรรต การแปล และการวิเคราะห์”. **วารสาร
บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙).

ส.บุญ อารักษ์. **พจนานุกรมพระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อภิธรรมโชติกะ
วิทยาลัย. ๒๕๔๕.

สมิทธิพล เนตรนิมิต, ผศ.ดร.. **บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอมีเอ็น
เตอร์ไพรส์ จำกัด. ๒๕๕๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ นาม และ
อภัยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

ผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำความรู้และกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น วิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์ วิชาสัมมนาพระพุทธศาสนา พระอภิธรรมปิฎก ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับวัดต่างๆ เพื่อให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เกี่ยวข้องกับปกิณณกรรมที่เป็นพระอภิธรรมซึ่งทำให้ผู้ประพฤติตาม งดงามเสมอด้วยเครื่องประดับ แบ่งเป็นหมวดๆ ได้ ๑๗ หมวด ได้แก่ (๑) บุคคลเภท (๒) เวทนาเภท (๓) เหตุเภท (๔) กิจจานเภท (๕) ทวารเภท (๖) อารัมมณเภท (๗) วัตถุเภท (๘) มันทามันท์ชฌิมายุกเภท (๙) ปัญจทวารวิถิเภท (๑๐) มโนทวารวิถิเภท (๑๑) ปกิณณกวินิจยเภท (๑๒) ภูมิฐานเภท (๑๓) สุตตาน์ อายุเภท (๑๔) กัปปวินาสเภท (๑๕) โยนิเภท (๑๖) รูปกลาปเภท (๑๗) นิพพานเภทเป็นต้น

- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านวัฒนธรรมและศาสนา การพัฒนาจิตใจและปัญญา การฟื้นฟู สืบสาน และการจัดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมด้านคัมภีร์โบราณโดยความร่วมมือของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ

๒. กิจกรรมด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม

- สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางพระพุทธศาสนาในด้านการส่งเสริมการปริวรรตบาลีอักษรขอมให้เป็นบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย

- นำหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์สุจิตตาลังการ เช่น หลักธรรมเรื่องประเภทแห่งกามาวจรบุคคล (บุคคลผู้ท่องเที่ยวไปในกามาวจรภูมิ) มาประยุกต์ใช้กับโครงการความรู้คู่คุณธรรม เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาและนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับนิสิตในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย เช่น การจัดสัมมนาการอนุรักษ์คัมภีร์สุจิตตาลังการเพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ตระหนักถึงพระอภิธรรมที่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม เมื่อแปลเป็นภาษาไทยแล้ว ผู้สนใจจะได้ศึกษาค้นคว้าและสะดวกยิ่งขึ้น

- มีการหารือและรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากพระเถรานุเถระ ผู้บริหารและบุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ โดยเฉพาะในสวนที่เกี่ยวข้องกับบาลีอักษรขอมใหม่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ผนวก ค

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศี ก ษ า ประวัติคัมภีร์ สุจิตตาลังการ	ทราบถึงประวัติของคัมภีร์สุจิตตา ลังการ โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะ การประพันธ์ สำนวน ภาษา และ การจารลงใบลาน	ข้อที่ ๑ - ๒	ทำให้ทราบถึงประวัติความ เป็นมาของคัมภีร์สุจิตตาลัง การบาลีอักษรขอม
๒. วิเคราะห์ หลักธรรมที่ ปรากฏใน คัมภีร์สุจิตตา ลังการ	ทราบถึงหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏ ในคัมภีร์สุจิตตาลังการ	ข้อที่ ๑ - ๒	ทำให้ทราบหลักธรรมคำ สอนที่ปรากฏในคัมภีร์สุจิต ตาลังการ เรื่อง บุคคลเภท เวทนาเภท เหตุเภท กิจ จถานเภท ทวารเภท อาร์มมณเภท วัตถุเภท มน ทามันทมัชฌิมายุกเภท ปัญจทวารวิถิเภท มโนทวาร วิถิเภท ปกิณณกวินิจฉย เภท ภูมิจฐานเภท สัตตฉานัง อายุเภท กัปปวินาสเภท โย นิเภท รูปกลาปเภท นิพพานเภท เป็นต้น
๓. ศึกษา วิเคราะห์ คัมภีร์สุจิตตา ลังการที่มีต่อ การศึกษา พระพุทธ	ทราบถึงการวิเคราะห์การเรียนการ สอนพระอภิธรรมในคัมภีร์สุจิตตา ลังการที่พระกัลยาณเถระได้รับจน ตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถ สังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็น หมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน ๑๗	ข้อที่ ๓	ทำให้สามารถนำผลของการ วิจัยไปใช้บูรณาการและ ประยุกต์ใช้เพื่อการเรียน การสอนพระอภิธรรมให้เกิด ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ศาสนา	หมวด กล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนก จิตออกโดยประเภทต่างๆ เพื่อให้ กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรม ได้ง่าย		
๔. ข้อเสนอแนะอื่น	ทราบถึงแนวทางการพัฒนาการ เรียนรู้ด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ โบราณ อันเป็นข้อมูลที่สำคัญต่อการวิจัย	ข้อที่ ๓	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม ทางพระพุทธศาสนาที่ เกี่ยวข้องกับคัมภีร์โบราณ ทราบวัฒนธรรมทาง พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับ คัมภีร์โบราณ
๕. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถ ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ทั้ง ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลัง การจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษร ขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และ แปลเป็นภาษาไทย ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุจิต ตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการ ประพันธ์ สำนวนภาษา และการ จารลงใบลาน ๓) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลัง การ ที่มี ต่อ การ ศี ก ษ า พระพุทธศาสนา	ข้อ ๑-๒-๓	ได้รายงานการวิจัยที่มีต่อ การศึกษาพระพุทธศาสนาที่ เกี่ยวข้องกับพระอภิธรรม สามารถตอบวัตถุประสงค์ ของการวิจัย และการ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านพระ อภิธรรม การอนุรักษ์มรดก วัฒนธรรมทาง พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับ คัมภีร์โบราณ

ผนวก ง

คัมภีร์สุจิตตาลังการภาคภาษาบาลีอักษรขอม
จากหอสมุดแห่งชาติ

၂၈၆
၂၈၆
၂၈၆

၂၈၆
၂၈၆
၂၈၆

၂၈၆
၂၈၆
၂၈၆

၂၈၆
၂၈၆
၂၈၆

၂၈၆
၂၈၆
၂၈၆

၂၈၆
၂၈၆
၂၈၆

Handwritten text in an ancient script, likely Tamil, inscribed on a palm leaf. The text is arranged in approximately 12 horizontal lines. A circular library stamp is visible at the bottom left of the leaf, containing the text 'Bharatiya Vidya Bhavan' and 'Bombay'.

ရွာ
• • • • •
• • • • •

• • • • •
• • • • •

• • • • •
• • • • •

• • • • •
• • • • •

• • • • •
• • • • •

• • • • •
• • • • •

17222
 NATIONAL LIBRARY
 MYANMAR

၁။ ဤစာတမ်းသည် မြန်မာနိုင်ငံတော်၏ နယ်စပ်ဒေသများတွင် နေထိုင်သူများ၏ နေထိုင်မှုအခြေအနေအထားကို ဖော်ပြရန် ရေးသားခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။

၂။ ဤစာတမ်းသည် မြန်မာနိုင်ငံတော်၏ နယ်စပ်ဒေသများတွင် နေထိုင်သူများ၏ နေထိုင်မှုအခြေအနေအထားကို ဖော်ပြရန် ရေးသားခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။

၃။ ဤစာတမ်းသည် မြန်မာနိုင်ငံတော်၏ နယ်စပ်ဒေသများတွင် နေထိုင်သူများ၏ နေထိုင်မှုအခြေအနေအထားကို ဖော်ပြရန် ရေးသားခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။

ผนวก จ

แบบสรุปโครงการการวิจัย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	MCU RS 610760276
ชื่อโครงการ	คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์
หัวหน้าโครงการ	ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม โทรศัพท์ ๐๘๖-๐๓๖๓๘๙๙ Email : koom-krong9@hotmail.com
ความเป็นมาและความสำคัญ	
<p>การวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สุจิตตาลังการ : การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์” เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เป็นภาษาบาลีอักษรขอม เป็นการบันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับพระอภิธรรม ถ้ามีการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย จะเป็นประโยชน์แก่กุลแก่การศึกษาพระอภิธรรม เพราะความยากในพระอภิธรรม จึงทำให้เกิดมีคัมภีร์ประมวลความรู้เนื้อความอภิธรรมจากพระไตรปิฎก มาเป็นหมวดหมู่เพื่อให้เข้าใจง่าย เหมาะแก่การเข้าใจ และเข้าถึงในเนื้อหาอภิธรรมเหล่านั้น ที่นอกเหนือจากอรรถกถา-ฎีกา ของอภิธรรมปิฎกแล้วยังมีอีกหลายคัมภีร์ เช่น พระอนุรุทธาจารย์ ได้รจนาปกรณ์ชื่อว่า คัมภีร์พระอภิธัมมัตถสังคหะ ท่านพระพุทธทศเดชะได้รจนาคัมภีร์อภิธัมมวาทระ ซึ่งเป็นคัมภีร์รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมปิฎกไว้โดยย่อ และคัดข้อธรรมจากพระอภิธรรมทั้ง ๗ คัมภีร์มาร้อยกรองไว้ เป็นหมวดหมู่เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา และอีกหลายคัมภีร์ที่ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวถึง แต่มีคัมภีร์อีกคัมภีร์หนึ่งที่น่าสนใจคือ คัมภีร์สุจิตตาลังการ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมแต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ผู้ เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว ว่าด้วยปกิณณกรรมที่เป็นพระอภิธรรมซึ่งทำให้ผู้ประพฤติตาม งดงามเสมอด้วยเครื่องประดับ แบ่งเป็นหมวดๆ ได้ ๑๗ หมวด ได้แก่ ๑.บุคคลเภท ๒. เวทนาเภท ๓. เหตุเภท ๔. กิจจกานเภท ๕. ทวารเภท ๖. อารัมมณเภท ๗. วัตถุเภท ๘. มันทามันทมิขมิมายุกเภท ๙. ปัญจทวารวิถิเภท ๑๐. มโนทวารวิถิเภท ๑๑. ปกิณณกวินิจฉยเภท ๑๒. ภูมิฐานเภท ๑๓. สุตตานังอายุเภท ๑๔. กัปปวินาสเภท ๑๕. โยนิเภท ๑๖. รูปกลาปเภท ๑๗. นิพพานเภทอย่างไรก็ดี เนื่องจากคัมภีร์สุจิตตาลังการนี้ยังเป็นภาษาบาลีอักษรขอมอยู่</p>	

ยังไม่มีผู้ใดได้ปริวรรตและแปลเป็นภาษาไทย และวิเคราะห์ในเชิงงานวิจัยให้ทราบถึงเนื้อหา ภาษา และการเรียนการสอนพระอภิธรรมในคัมภีร์ ตลอดทั้งมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์โครงการ

- ๑) เพื่อปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย และแปลเป็นภาษาไทย
- ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน
- ๓) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

๑) ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการบาลีอักษรขอมแบ่งออกเป็น การปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากต้นฉบับภาษาบาลีอักษรขอมเป็นภาษาบาลีอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย จำนวน ๓ ชุดคือ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทย ชุดที่ ๑ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยแปลเป็นภาษาไทยชุดที่ ๒ ปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการจากบาลีขอมเป็นบาลีอักษรไทยแปลเป็นภาษาไทยชุดที่ ๓ รวมทั้งหมดประมาณ ๑๗ หมวด ที่ผู้วิจัยได้ทำการปริวรรตและแปลเสร็จเรียบร้อยแล้ว

๒) วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการในด้านประวัติผู้เรียบเรียง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ สำนวนภาษา และการจารลงใบลาน คัมภีร์สุจิตตาลังการเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยหลักธรรมต่างๆ ซึ่งทำให้ผู้ประพดิงดงามเสมอด้วยเครื่องประดับ ที่อธิบายเรื่องเกี่ยวกับพระอภิธรรมแต่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม ฉบับหอสมุดแห่งชาติมีจำนวน ๓ ชุด รวบรวมเนื้อความของพระอภิธรรมไว้โดยย่อ เปรียบเสมือนแบบเรียนเร็ว วิชาโดยพระกัลยาณเถระ ผู้มีพรรษา ๒๐ วัดสาตุสาตุล ทิศตะวันออกเฉียงใต้ แห่งเมืองรัตนปุระ แห่งประเทศพม่า เป็นฉบับหอสมุดแห่งชาติ ใบลานเลขที่ ๓๖๘๗/ข/๑-๓ ต. ๑๘ ข. ๒ มี ๓ ชุด อักษรขอม ภาษาบาลี เส้นจารหน้าละ ๕ บรรทัด พระยาศรีสหเทพสร้าง ม.ป.ป ฉบับล่องชาด ไม่ประกบกับทาสชาดเขียน รวมอยู่อยู่กับเลขที่ ๓๖๘๗ /ก ขุททกนิกายสาเหตุที่ใช้ฉบับหอสมุดแห่งชาติที่ขออนุญาตถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม ลายเส้นปรากฏชัดเจน และสามารถย่อขยายได้ จึงสะดวกในการปริวรรต มีจัดเรียงโครงสร้างเนื้อหาเป็นหมวดหมู่ ๑๗ หมวด ซึ่งหอสมุดแห่งชาติเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพราะเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมพระอภิธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาในรูปของบาลีอักษรขอมสมัยโบราณซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์ และการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังต่อไป

๓) วิเคราะห์คัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยพระกัลยาณเถระได้รจนาตามแนวของคัมภีร์อภิมมตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่องๆ จำนวน

๑๗ หมวด เช่น ในบุคคลเภทกล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท แบบง่าย ๆ ในหมวดนี้จำแนกบุคคลกับจิต กล่าวถึงบุคคล ๒๑๔ ประเภท โดยจำแนกบุคคลออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ตามภูมิที่เกิด คือผู้ที่ยังข้องเกี่ยว อยู่ในกามาวจรภูมิ เรียกว่า กามาวจรบุคคล ผู้ที่ยังอยู่ในรูปาวจรภูมิ เรียกว่า รูปาวจรบุคคล และผู้ที่ข้องอยู่ในอรูปภูมิ เรียกว่า อรูปาวจรบุคคล ซึ่งบุคคลแต่ละประเภทแบ่งตามจำนวนของปฏิสนธิจิต รวมทั้งหมด ๓๑ ภูมิ เป็นที่เกิดของบุคคล ๒๑๔ จำพวก ส่วนอสังขยสัตตพรหมก็เรียกว่า สุกตือเหตุกบุคคล เพราะปฏิสนธิด้วยรูปอย่างเดียว ซึ่งรูปทั้งหลายนั้นเป็นธรรมที่ไม่มีสัมปยุตตเหตุเหมือนกัน และในนิพพานเภทกล่าวประเภทแห่งนิพพานแบบง่าย ๆ คือ นิพพานมี ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือนอกจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต อนุปาทิเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นบัญญัติที่ถูกยึดครองที่เหลือนอกจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิตของนิพพานจิต นิพพานชื่อว่า อนุตตระ (ยอดเยี่ยม) เพราะไม่มีธรรมอื่นที่ยิ่งกว่าตน และเพราะไม่มีธรรมที่ยิ่งกว่า ที่เหมาะสมเพื่อกล่าวว่ ธรรมนี้ ยิ่งกว่านิพพานโดยคุณความดีเป็นต้นที่กล่าวถึงปรมัตถธรรม ๔ จิตเจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภทต่างๆ เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่าย

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) นำต้นฉบับคัมภีร์สุจิตตาลังการฉบับสมบูรณ์ที่ผ่านการปริวรรต การแปล และ วิเคราะห์ แล้วทราบเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา เนื้อหา จุดมุ่งหมาย ในการแต่ง ลักษณะการประพันธ์ และ ภาษาในคัมภีร์แหล่งที่มาของเนื้อหา และคัมภีร์สุจิตตาลังการที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสังคมไทยปัจจุบัน

๒) คณะสงฆ์และหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่รับผิดชอบเรื่องการจัดการศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทยด้านต่างๆ เช่น เกิดความความตระหนักถึงคุณค่าของปริวรรตคัมภีร์สุจิตตาลังการ ที่เป็นบาลีอักษรขอมให้เป็นบาลีอักษรไทย แปลเป็นภาษาไทย และเป็นอุปการะแก่การศึกษาพระอภิธรรม มีความรับผิดชอบต่อการศึกษาพระพุทธวจนะ และสามารถนำผลวิจัยที่อยู่ในคัมภีร์สุจิตตาลังการที่เกี่ยวกับพระอภิธรรมมาอธิบายให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้เข้าใจถึงเนื้อหาและสาระของคัมภีร์ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ตระหนักถึงพระอภิธรรมที่อยู่ในรูปของบาลีอักษรขอม เมื่อแปลเป็นภาษาไทยแล้ว ผู้สนใจจะได้ศึกษาค้นคว้าง่ายและสะดวกยิ่งขึ้น

๓) สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดทั่วประเทศ

๔) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ศูนย์ ห้องเรียนในสังกัด

๕) ฝ่ายการศึกษาพระปริยัติธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๖) สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนที่เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา

๗) พุทธศาสนิกชนทั่วไปที่สนใจ
การประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ระหว่างการดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล : ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง (Dr.Viroj koomkrong)

๒. การศึกษา : ๑. เปรียญธรรม ๙ ประโยค

๒. ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ตำแหน่งทางวิชาการ :

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

๔. ผลงานทางวิชาการ :

งานตำรา/เอกสารวิชาการเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

๑. งานวิจัยเรื่อง สุตตสังคหะ: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ๒๕๕๙.

๒. เอกสารประกอบการสอน รายวิชาสังยุตตนิกายปาลี หลักสูตรปริยญาตรี
บาลีพุทธศาสตร์ ๒๕๕๙.

๓. บทความวิชาการเรื่อง ศึกษาความสำคัญของมหาวิหาร ๑๘ แห่งในกรุง
ราชคฤห์”, ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๘, รวบรวมและ
จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๕๙-๓๖๕.

๔. บทความวิชาการเรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสังฆสภาที่รัฐสภา”,
ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๙, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๙๙-๓๑๐.

๕. บทความวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สุตตสังคหะ: การปริวรรต การแปล และการ
วิเคราะห์”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-
ธันวาคม ๒๕๕๙): ๒๑๘-๒๓๐.

๖. คณะทำงานโครงการวิจัย พจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สัญญาเลขที่ ว.๐๘๑/๒๕๕๗ รหัส
โครงการ ๐๖๕๗๑๒๔๐ เริ่มสัญญา ตั้งแต่วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึง

วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อจัดทำศัพท์พจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย

๗. **นักวิชาการ** ตรวจชำระอรรถกถา-ฎีกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่โรงพิมพ์วิญญูณ บางลำพู เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

๘. **เป็นคณะกรรมการ** จัดทำพจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กองธรรมศาสตร์และการเมือง เดือนละ ๒ ครั้ง ในวันจันทร์สัปดาห์ที่ ๑ และ ๓ ของเดือน เวลา ๑๐.๐๐-๑๒.๐๐ น. ณ ห้องประชุม ๕๐๓ ราชบัณฑิตยสถาน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นต้นไป เป็นประจำทุกเดือน

๕. **สถานที่ทำงาน :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๑๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๔-๒๙๙๓๕๖ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๖-๐๓๖๓๘๙๙